

Limbi vii,
periclitare
și dispărute

1000 DE LIMBI

Coordonator **Peter K. Austin**

III 317 831
BCU IASI

EDITURA
ART

III 317 831
BCU IAS1

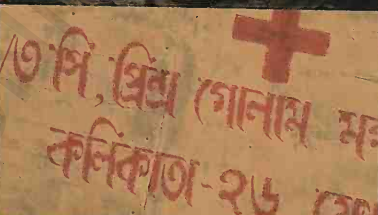
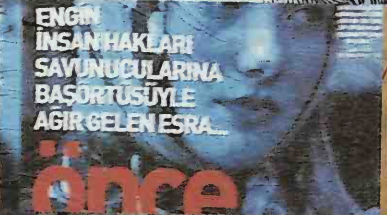
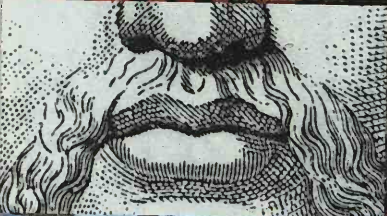
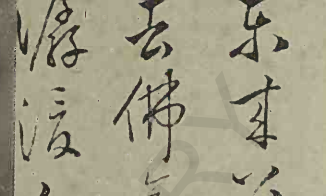

BCU IAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1 000 de limbi

S

Coordonator **Peter K. Austin**

1000 de limbi

Limbi vii, periclitare
și dispărute

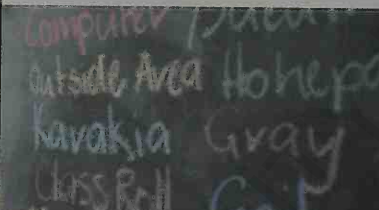

541 155

ПЕНИНА
ПОРОХОВОМ
ДЫМУ

Traducere din limba engleză de Mihnea Gafița
Redactor: Georgiana Paraschiv
DTP: Robert Antonescu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

AUSTIN, PETER K.

1000 de limbi / Peter K. Austin; trad. de Mihnea Gafița. –
București: Art, 2009
ISBN 978-973-124-375-7

I. Gafița, Mihnea (trad.)

81'24

One Thousand Languages: Living, Endangered, and Lost

© 2008 by Ivy Press Limited

© Editura ART, 2009, pentru prezenta ediție

Concepția, designul și producția cărții
aparțin Ivy Press.

Creative Director Peter Bridgewater

Publisher Jason Hook

Editorial Director Caroline Earle

Art Director Clare Harris

Senior Project Editor Mary Todd

Senior Art Editor Sarah Howerd

Design JC Lanaway

Cover Design Alan Osbahr

Map Creation Lyndsey Harwood

Picture Researchers Katie Greenwood,

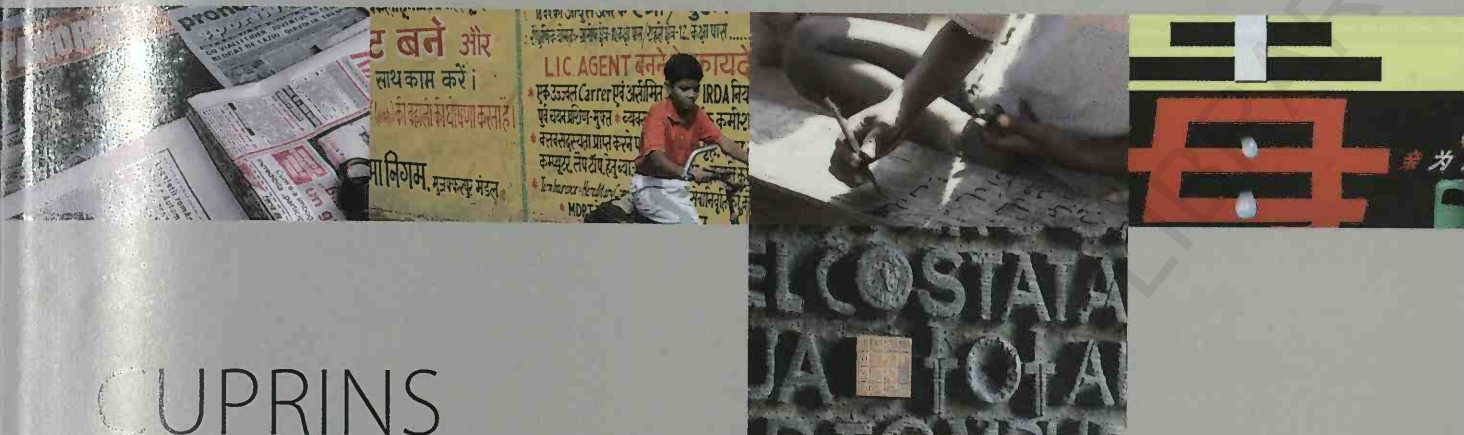
Shelley Noronha, Sarah Skeate

Altavoces españoles alrededor del m

Tipărit în China

24 MAR. 2016

CUPRINS

Introducere	6	Hărți	256
Prof. Peter K. Austin		Glosar	280
LIMBILE DE CIRCULAȚIE MONDIALĂ	10	Bibliografie	282
Prof. Nicholas Ostler		Indice	284
LIMBILE EUROPENE	36	Mulțumiri	288
Prof. Glanville Price			
LIMBILE DIN AFRICA DE NORD ȘI DE VEST	60		
Dr. Friederike Lüpke și prof. Philip J. Jaggard			
LIMBILE DIN AFRICA CENTRALĂ, DE EST ȘI DE SUD	86		
Dr. Nancy Kula și dr. Lutz Marten			
LIMBILE DIN ASIA DE SUD	112		
Prof. Anju Saxena			
LIMBILE DIN ASIA CENTRALĂ, DE VEST ȘI DE NORD	136		
Dr. Kagan Arik			
LIMBILE DIN ASIA DE EST ȘI DE SUD-EST	154		
Dr. David Bradley			
LIMBILE DIN AUSTRALIA ȘI ZONA PACIFICULUI	174		
Dr. Nicholas Thieberger și dr. Rachel Nordlinger			
LIMBILE DIN CELE DOUĂ AMERICI	190		
Prof. Nicholas Ostler și dr. José Antonio Flores Farfán			
LIMBILE PERICLITATE	214		
Prof. Lenore Grenoble			
LIMBI DISPĂRUTE	236		
Prof. Nicholas Ostler			

INTRODUCERE

În lumea întreagă, se vorbesc astăzi circa 6.900 de limbi. Ele se clasifică, după aria de acoperire, în limbi răspândite pe suprafețe foarte mari, cu sute de milioane de vorbitori, și limbi care mai sunt vorbite numai de una sau două persoane. Cartea de față își propune să ofere o panoramă a limbilor vorbite în lume, organizate pe regiuni geografice mari.

Limbile vorbite în lume prezintă o distribuție inegală atât din punctul de vedere al răspândirii geografice, cât și din cel al dimensiunii populațiilor care le vorbesc. Numai 4% din toate limbile (circa 275) sunt vorbite de 96% din populația lumii sau, altfel spus numai 4% din populația lumii vorbește 96% din limbile existente. Cele mai importante opt limbi sunt vorbite, fiecare, de peste 150 de milioane de persoane și însumează, laolaltă, 40% din populația lumii. Sunt „limbile importante” prezentate în capitolul „Limbi de circulație mondială” (paginile 10–35). Peste jumătate din toate limbile de astăzi sunt vorbite de mai puțin de 10.000 de persoane și peste un sfert – de mai puțin de 1.000 de persoane. Anumite limbi aflate pe cale de

dispariție, din Australia și din cele două Americi, mai sunt vorbite numai de una sau două persoane în vârstă. Răspândirea geografică a limbilor este și ea foarte inegală. Cele mai multe limbi sunt vorbite în Africa și în Asia și mult mai puține în alte regiuni. Papua Noua Guinee se evidențiază prin faptul că în această insulă se vorbesc 820 de limbi. În Vanuatu, cu cele 120 de limbi vorbite de o populație totală de 100.000 de persoane, se înregistrează cea mai mare densitate lingvistică dintre toate țările lumii. Fiecare capitol al cărții de față se ocupă de o altă regiune geografică și prezintă un număr de limbi caracteristice, făcând scurte prezentări ale altora, selectate din aceeași regiune. Datele oferite se referă la istoria și originile limbilor, la

Distribuția limbilor în funcție de zonele geografice de origine				
Continent	Limbi vii		Număr de vorbitori	
	Număr	Percent din total	Număr	Percent din total
Africa	2.092	30,3	675.887.158	11,8
America	1.002	14,5	47.559.381	0,8
Asia	2.269	32,8	3.489.897.147	61,0
Europa	239	3,5	1.504.393.183	26,3
Zona Pacificului	1.310	19,0	6.124.341	0,1
Total	6.912	100,0	5.723.861.210	100,0

După Raymond G. Gordon (ed.), *Ethnologue. Languages of the World (Etnolog. Limbile lumii)*, ed. XV, Dallas, TX-SIL International, 1995.

...mărul de vorbitori, sistemele de scriere, trăsăturile speciale
...câteva chestiuni de bază legate de vocabular.

Așadar, ce este o limbă? În vorbirea curentă, folosim adesea termenii *limbă* și *dialect*, între care este foarte greu de făcut distincție. Oamenii cred că o limbă este scrisă, în timp ce un dialect este vorbit. Totuși, numai o treime din limbile lumii au și o formă scrisă – majoritatea există numai sub formă vorbită. După altă diferențiere care, tot așa, nu se aplică în cea mai mare parte a lumii, dialectele sunt considerate rurale și variabile, în timp ce limbile ar fi urbane și standardizate. De asemenea, se spune că dialectele sunt „reciproc inteligibile” – că vorbitorii diferitelor dialecte se pot înțelege foarte bine între ei, în timp ce vorbitorii diferitelor limbi nu pot. Și această distincție se dovedește greu de aplicat, pentru că inteligibilitatea depinde de oameni și situații, nu de limbi și dialecte. Cu cât o persoană călătorește mai mult și intră în contact cu diferite dialecte, cu atât este mai capabilă să înțeleagă vorbiri cu caracteristici radical diferite de cele ale propriei vorbiri. O persoană care a locuit toată viața numai în zonele rurale din Tasmania și nu a vorbit decât engleza australiană locală va înțelege foarte greu dialectul englezesc din Glasgow, folosit de o altă persoană. În schimb, vorbitorii de daneză, norvegiană și suedeză, despre care se spune c-ar fi trei limbi diferite, se înțeleg, de obicei, fără nici o dificultate unii pe alții. Inteligibilitatea poate funcționa însă și într-o singură direcție: vorbitorii unui dialect rural pot să înțeleagă o vorbire urbană, școlită, pentru că au ei înșiși contact cu această vorbire prin mijloacele de informare în masă; reciprocă

Stânga și sus: Cartea prezintă marea diversitate a cuvântului scris și vorbit din lumea întreagă. Numai în Papua Noua Guinee (stânga jos) se vorbesc 820 de limbi.

nu este întotdeauna valabilă. Adeseori, diferența dintre un dialect și o limbă ține mai degrabă de politică decât de caracteristicile lingvistice. Max Weinreich, celebrul lingvist de limbă idiş, afirma, în glumă, că „limba este un dialect care-și permite o armată și o marină militară”, vrând să spună că statutul politic al vorbitorilor influențează perceperea vorbirii lor ca fiind o limbă sau un dialect. Astfel, din punct de vedere politic daneza, suedeză și norvegiana sunt limbi diferite fiindcă sunt vorbite în țări distincte, în timp ce „chineză” este considerată o singură limbă, cu toate că vorbitorii de mandarină din nord și cei de cantoneză din sud nu se înțeleg între ei. Tot așa, fosta limbă sârbo-croată este împărțită astăzi în sârbă, croată și bosniacă, în conformitate cu schimbările politice din regiunea Balcanilor.

Limbile și dialectele pot fi clasificate în familii și subgrupe, în funcție de similitudinile datorate originilor comune. De pildă, engleza și germana fac parte din „subgrupa germanică”, deoarece au derivat dintr-un strămoș comun, denumit „proto-germană”, care se vorbea cu câteva mii de ani în urmă (după cum

rusa și polona sunt derivate dintr-un strămoș comun, denumit „proto-slavonă” etc.). Lingviștii determină clasificările pe familii și subgrupe în urma unor comparații detaliate ale structurii vocabularului și gramaticii, între limbile care prezintă caracteristici comune. Unele clasificări – de exemplu, familia de limbi indo-europene, care cuprinde majoritatea limbilor vorbite în Europa, Iran, Afganistan și în nordul Asiei de Sud – sunt bine stabilite și au fost studiate în profunzime; altele sunt mai îndrăznețe și necesită studii mai aprofundate. Cartea de față conține referiri la clasificări și familii de limbi, dar nu trebuie uitat că unele dintre acestea sunt mai bine încetățenite decât altele. Nu trebuie uitat, de asemenea, că limbile pot avea în comun anumite cuvinte și caracteristici și dintr-un alt motiv – datorită contactului între cei care le vorbesc. De exemplu, engleza și franceza au în comun o mulțime de cuvinte, pentru că engleza a tot împrumutat cuvinte franțuzești de la Cucerirea Normandă, din 1066, până în zilele noastre. De fapt, engleza a împrumutat cuvinte din sute de limbi (să ne gândim la *kan-garoo*, „cangur”, din limba guugu yimidhurr din Australia sau la *sushi*, din limba japoneză), iar astăzi contribuie, la rândul ei, la îmbogățirea vocabularului a numeroase limbi, datorită influenței de care se bucură, ca limbă a comunicării globale. Unele limbi, precum chineza și islandeza, opun rezistență la împrumuturi, dar cele mai multe limbi vorbite pe glob prezintă dovezi ale unui vocabular împrumutat, provenit din contactele petrecute în decursul istoriei.

Situația normală la nivel mondial și la nivelul istoriei omenirii este multilingvismul, adică faptul că oamenii vorbesc în mod

curent două sau mai multe limbi. Comunitățile monolingvistice, în care se vorbește o singură limbă, sunt extrem de rare. În mod normal, comunitățile multilingvistice folosesc limbi diferite în scopuri diferite (de exemplu, o limbă pentru comerț, o alta pentru învățământ și o a treia în conversația obișnuită; sau o limbă în scris și în situații oficiale și o alta în vorbire și în situațiile neoficiale) sau cu persoane diferite (de exemplu, o limbă pentru comunicarea în cadrul grupului și o alta pentru a vorbi cu străinii de grup). Multilingvismul le oferă oamenilor posibilitatea de a fi flexibili în comunicare și în uzul limbii, ceea ce lipsește în societățile monolingvistice. Uneori, se mai face distincție între o limbă învățată în copilărie, ca „prima limbă”, și o alta, învățată mai târziu, ca „limba a doua”. În majoritatea capitolelor cărții de față, multilingvismul va fi scos în evidență, după cum va fi menționată utilizarea anumitor limbi cu statut de „prima” sau „a doua” limbă.

Uneori, contactele dintre comunități vorbitoare de limbi diferite generează apariția unei *lingua franca* – o limbă comună, care joacă rolul unui vehicul neutru față de ambele părți. Asemenea limbi cu statut de *lingua franca* au existat de-a lungul întregii istorii a omenirii, având arii de răspândire uneori foarte vaste. De pildă, swahili este *lingua franca* într-o zonă extinsă din estul Africii, folosită în comerțul dintre populații care vorbesc un imens număr de limbi diferite. Limbile fostelor puteri coloniale, cum ar fi franceza, îndeplinesc funcții similare în anumite zone din vestul Africii. În unele cazuri, apar limbi speciale de contact, denumite *pidjin* (pronunție deformată a cuvântului englez *business*, „afacere”), niște amestecuri simplificate care

Chiar dacă nu posedă o scriere, o limbă tot are o literatură orală compusă din mituri, legende, povestiri și cântece, care poartă cu ele istoria și cultura oamenilor care o vorbesc. Toate societățile omenești au avut o literatură orală și o mare parte

Sperăm să explorați cu plăcere diversitatea, structura, conexiunile și istoria numeroaselor limbi ale lumii incluse în paginile care urmează.

**Limba este un dar unic
al omului și-l ajută
să-și comunice ideile,
sentimentele, inspirația
și starea de spirit.**

ЛЕНИНА
ЕМ ПОРОХОВОМ
ДЫМУ

PARLE FRANCO
HABLA ESPAN
PARLA ITALIA

१० मि, धिब्र (गानाय म
कलिकाता-२७, (या)

LIMBILE DE CIRCULAȚIE MONDIALĂ

LIMBILE DE CIRCULAȚIE MONDIALĂ

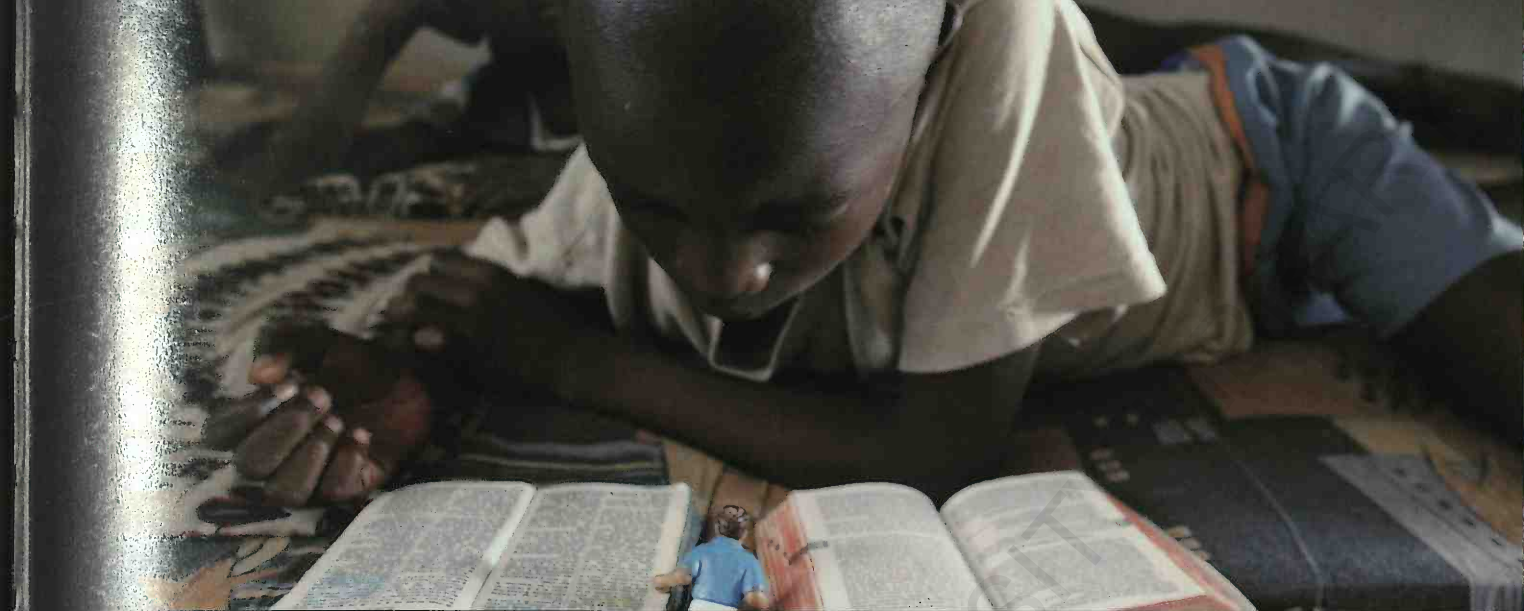
Ce este o limbă de circulație mondială? În primul rând, este o limbă folosită chiar și la mare depărtare de locul de origine, ceea ce le oferă vorbitorilor ei acces la un public mult mai larg. Nu este suficient spațiu aici pentru prezentarea tuturor limbilor de amplă comunicare din lume; ne rezumăm, în acest capitol, la descrierea amănunțită a limbilor care se bucură de o circulație cu adevărat mondială, în sensul că populațiile care le vorbesc numără peste 100 de milioane de persoane sau cel puțin 1,5% din populația globului. Așa încât acestea nu sunt numai limbi de circulație mondială, ci și primele 11 limbi ca număr de vorbitori.

Stânga Deoarece populațiile se dispersează din ce în ce mai mult în lumea întreagă, comerțul trebuie să se desfășoare adeseori în mai multe limbi, așa cum demonstrează această vitrină a unui magazin.

Dreapta sus Copil citind Biblia la un orfelinat de misiune din Coasta de Fildeș, țară din Africa de Vest, unde se vorbește limba franceză.

...le de circulație mondială nu sunt un fenomen nou. Istoricul și gramaticianul Antonio de Nebrija îi spunea reginei Isabela de Castilia, în 1492, că limba a însoțit mereu Imperiile. Nu împedează că imperiile de nivel continental au avut nevoie de-a-deauna de un mijloc de comunicare ușor de utilizat în administrație: akkadiana și apoi aramaica în Babilon și Asiria; aramaica și apoi limba pahlavi în Persia; greaca în Macedonia și apoi Alexandru cel Mare; latina și apoi greaca la Roma și în Imperiul Roman; limba prakrit în India, între dinastiile Maurya și Gupta; sansa tot în India în perioada dinastiei mogulilor; limbile nahuatl la aztecii din Mexic și quechua la incășii din Perú. Enumerarea ar putea continua, dar toate aceste limbi, odinioară mari, lipsesc de pe lista noastră modernă. Uneori, limbile imperiale nu sunt preluate de popoare; alteori, apar limbi imperiale noi, care le iau locul celor vechi. Așa s-a întâmplat cu limbile arabă, chineză, engleză, franceză, hindî, spaniolă, portugheză și rusă care apar pe lista noastră. Oare predominanța lor se va dovedi mai durabilă?

Rețelele comerciale au avut și ele importanța lor în apariția unor limbi globale: feniciană și greacă în bazinul Mării Mediterane în Antichitate; limba sogdiană de-a lungul Drumului Mătăsii

din centrul Chinei până în estul Mediteranei; araba, malaeza și portugheza de-a lungul coastelor Oceanului Indian; și swahili în Africa de Est. Engleza și franceza, la fel, s-au dezvoltat și s-au schimbat fiindcă au fost utilizate în lumea afacerilor internaționale. Se pare însă că legăturile comerciale creează afilierii lingvistice mai slabe decât anexiunile imperiale.

În stabilirea unor legături lingvistice permanente, religia se dovedește mai eficientă, de obicei. Dintre cele unsprezece limbi descrise aici, patru – araba, rusa, spaniola și portugheza – s-au răspândit cu sprijinul activ al misionarilor, iar alte două – engleza și franceza – au ajuns în zona Pacificului prin intermediul misiunilor. Peste tot, misionarii au influențat din plin învățătura și alfabetizarea. Dar mijlocul cel mai sigur de a căpăta statut de limbă de circulație mondială este, poate, stabilitatea – adică situația în care o populație vorbitoare a unei anumite limbi sporește în interiorul unei patrii sau în contact permanent cu aceasta: limbile bengali, chineză, germană și hindî își datorează influența deloc de neglijat acestui proces atât de simplu.

Limbile descrise în paginile următoare sunt: araba, bengali, chineză (mandarină), engleza, franceza, germana, hindî, japoneza, portugheza, rusa și spaniola.

CHINEZA MANDARINĂ

1,055 miliarde de vorbitori

Sus Cele mai importante dialecte chinezești secundare sunt concentrate în sud-estul țării, la sud de valea fluviului Yangtze.

Zona cu cea mai mare diversitate lingvistică – unde-și are originile, de obicei, o limbă – se află însă în sud-est, la sud de valea fluviului Yangtze, unde sunt concentrate majoritatea dialectelor secundare ale limbii chineze. Asociindu-le cu centrele urbane importante, acestea sunt: **Wú** (Shanghai), **Gàn** (Ganzhou), **Xiāng** (Hunan), **Mǐn** (Fujian) și **Yuè**, zis și dialectul cantonez (Guangzhou și Hong Kong). Dialectul hakka se vorbește în comunități răspândite în tot sud-estul țării. Cei mai mulți vorbitori îi are dialectul **Wú** (90 de milioane) și cei mai puțini, **Gàn** (20 de milioane), celelalte având în jur de 50 de milioane fiecare. Dialectele au apărut, probabil, pe măsură ce diferite grupuri de vorbitori ne-chinezi au fost asimilați de populația de agricultori chinezi, între secolele V î.C. și XI d.C. Peste 200 de limbi altele decât chineza sunt vorbite de diversele minorități de pe teritoriul Chinei.

Altminteri, limba chineză vorbită de peste 70% din numărul total de vorbitori este dialectul standardizat din zona de nord-est, așa-numita chineză mandarină (după termenul prin care occidentalii i-au numit pe oficialii chinezi) sau **guóyǔ** 國語, care înseamnă, propriu-zis, „limba națională”.

Chineza este, din punct de vedere lingvistic, o familie de limbi vorbite mai ales pe teritoriul Republicii Populare Chineze (cea mai mare diversitate fiind în sud-est), dar și în alte părți ale Asiei de Est și de Sud-Est. Din punct de vedere politic și cultural însă, este o singură limbă, așa cum a fost de mai bine de două milenii. Chineza este o limbă sino-tibetană; limbile cele mai apropiate de ea se întâlnesc în Tibet. Toate probele istorice și arheologice arată că ea s-a răspândit de pe valea Fluviului Galben spre sud și abia mult mai târziu spre est, acoperind zona cunoscută acum sub denumirea de China sau **zhōngguó** (中国), adică „Regatul de Mijloc”. Și totuși, această istorie reprezintă un paradox pentru lingviști.

Chineza standard este denumită **pǔtōnghuà** (普通话), adică „limba comună”, sau, în termeni mai generali, **zhōngguóhuà** (中国话), adică „limba chineză”.

În rest, există comunități de-a lungul tuturor coastelor Mării Chinei de Sud, care vorbesc, în general, dialectul **Mǐn**, și comunități importante în Singapore, Malaiezia, Thailanda și Filipine. Chinezii din

Cuvinte de împrumut

Sistemul restrictiv al sunetelor chinezești a rezistat mult împrumuturilor lexicale. Noile concepte străine au fost preluate, propriu-zis, ca parafraze, de exemplu: **wànwéiwǎng** 万维网 (www – adică „rețeaua celor 10.000 de conexiuni”). Limba chineză a exportat în Occident propriile concepte culturale, de exemplu: **fēngshuǐ** (風水), care înseamnă „vânt-apă”. Uneori, acestea au fost preluate ca traduceri esențializate: cuvântul Triade acoperă formula chinezească **sān-hé-huì** (三合会), adică „trei unesc societatea”.

De la 1 la 10

Caracter		Pinyin	Fonetic
一	1	yī	yī
二	2	èr	èr/liǎng*
三	3	sān	sān
四	4	sì	sì
五	5	wǔ	wǔ
六	6	liù	lyòw
七	7	qī	ç'ī
八	8	bā	pā
九	9	jiǔ	ç'ǒw
十	10	shí	ș'j

Accentele marchează tonul; cerceuțele subpuse arată că litera de deasupra se pronunță ca vocală. Aceste elemente ilustrează particularitățile foneticii chinezești.

* liǎng este folosit în calcularea unităților.

Stânga O stradă aglomerată din Beijing. Formele caracterelor chinezești au fost simplificate în Republica Populară Chineză în 1956.

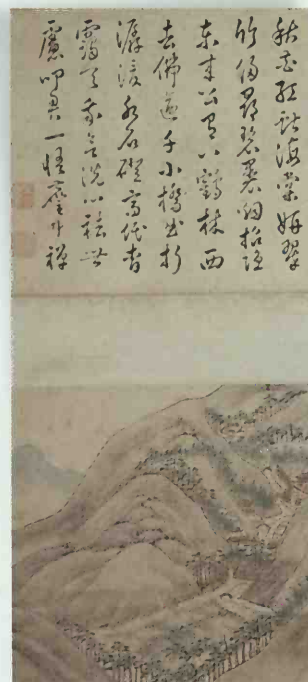
Indonezia și-au pierdut, în mare măsură, limba proprie. Pe insula Hainan, se vorbește dialectul Mîn, așa cum se vorbea și în comunitatea chineză din Taiwan înainte de imigrația în masă a vorbitorilor de chineză mandarină, sub conducerea lui Chiang Kai-Şek, în 1949; chiar și acum există însă trei vorbitori de Mîn la fiecare vorbitor de chineză mandarină. Chineza vorbită în Kirgistan și Kazahstan se numește dungan și, ca orice limbă din fostul spațiu sovietic, se scrie cu caractere chirilice; totuși, această comunitate nu depășește 50.000 de vorbitori.

Chineza este o limbă „atomizatoare”: orice propoziție este un șir de monosilabe invariabile. Scrierea chinezească ilustrează această structură atomizată. Silabele sunt simple, mai ales în chineza mandarină modernă. Ele încep cu cel mult o consoană (în total sunt douăzeci și două), urmată de treizeci și trei de combinații de vocale + *n* sau *ng*. Chineza mandarină distinge patru tonuri (ā, á, ǎ sau à) care li se aplică acestor monosilabe, de exemplu: mā („mamă”), má („cânepă”), mǎ („cal, număr”) și mà („vină”). Din cele 3.036 de silabe posibile rezultante în limbă însă, numai 1.620 apar efectiv.

Sistemul de scriere folosit în China se numește hânzi (漢字), adică „literele Han”. Caracterele reprezintă, fiecare, câte o silabă care se pronunță cu un anumit ton și are un anumit înțeles, mai degrabă ca un cuvânt decât ca o literă. Formele caracterelor au fost standardizate sub domnia împăratului Qin, în anii 221–210 î.C., dar operele celor dintâi mari clasici (printre care Confucius, Mencius și Lao-Tse) datează din anii 770–476 î.C. Această formă a limbii, așa-numita Wényán (文言), sau chineza clasică, a fost utilizată neîntrerupt până la începutul secolului XX, indiferent de modificările survenite în chineza vorbită. Dar, în anii 1920–1930, sub noua Republică a Chinei, proclamată în 1911, ea a fost înlocuită oficial de forma colocvială Bái huà (白話), adică „vorbirea albă” – utilizată la Beijing –, care era folosită deja de mult în scrierea literaturii populare.

Formele caracterelor au fost oarecum simplificate în 1956 și 1964, de exemplu: 國語 a devenit 国语 și 漢字 a devenit 汉字. Dar aceste modificări au rămas pe teritoriul Republicii Populare Chineze; în Taiwan și în comunitățile chinezești din Asia de Sud-Est, s-au păstrat vechile forme. Japoneza și-a simplificat caracterele mai puțin, dar într-un mod diferit.

Jos Pictură și caligrafie în perioada dinastiei Qing (1644–1911). Chineza clasică a supraviețuit până la proclamarea Republicii Chineze, în 1911.

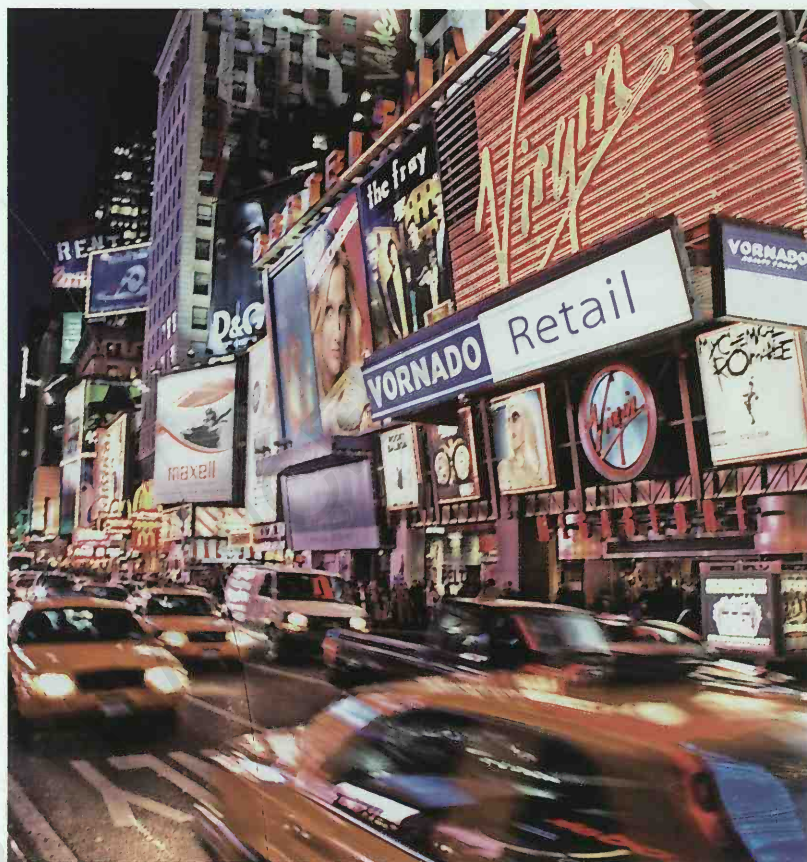

ENGLEZA

760 de milioane de vorbitori

Jos Engleza americană este cunoscută în lumea întreagă mai ales ca rezultat al dominației sale în domeniul filmului, al televiziunii și al muzicii ușoare.

Engleza este limba cea mai răspândită pe glob în prezent, cu toate că, în urmă cu numai patru sute de ani, abia dacă era cunoscută în afara Insulelor Britanice, unde era vorbită de circa 7 milioane de persoane, adică de aproximativ 1,5% din populația lumii de atunci. Astăzi, ea numără în jur de 330 de milioane de vorbitori nativi (5% din populația lumii), dar, dacă sunt luați în calcul și utilizatorii de limbă engleză ca limbă învățată sau ca *lingua franca* în domeniul afacerilor, atunci numărul vorbitorilor se ridică la 760 de milioane, adică 12% din populația lumii. În acest fel, engleza este a doua limbă ca număr de vorbitori în lume, după chineză, care este vorbită ca limbă maternă de 875 de milioane și utilizată de circa 1,055 miliarde de persoane (15%, respectiv 17% din populația globului).

Engleza este un fenomen rar: o limbă care s-a format, pare-se, la o dată bine determinată. În secolele V-VI d.C., triburi germanice care vorbeau diverse dialecte ale germanei de jos (inclusiv saxona și friziana) s-au stabilit în estul Britaniei, din Kent până în Lothian. Engleza s-a dezvoltat în aceste regiuni, ca o limbă cu o flexiune bogată, comparabilă cu latina în privința complexității. În secolele IX-X, a fost influențată de invadatorii nordici din Scandinavia; amestecul rezultat din toate aceste limbi germanice a avut ca efect, probabil, ștergerea flexiunilor care marcau cazul substantivelor și persoanele verbelor.

După anul 1066, clasa conducătoare saxonă a fost înlocuită de normanzii vorbitori de limbă franceză. Engleza a devenit, timp de două secole, o limbă folosită exclusiv de oamenii simpli; această situație a afectat și vocabularul limbii engleze: pe la anul 1450, jumătate dintre cuvintele utilizate în limba engleză erau de origine franceză (ex.: *curtain, chair, towel, dance, music, squirrel, forest, park*). Dar legăturile politice cu Franța s-au destrămat, iar în secolul XIV epidemia de ciumă bubonică – „Moartea Neagră” –, care a devastat mai ales orașele, a izolat clasele vorbitoare de franceză. Engleza a revenit în postura de limbă comună a întregii Anglii.

Până în secolul X, în limba engleză au fost scrise unele dintre cele mai vechi texte literare într-o limbă indigenă (adică post-latină) din Europa. Regele Alfred s-a numărat printre cei mai importanți scriitori. Literatura în limba engleză neoașă s-a bucurat de un nou interes în secolele XIV–XV, principalul ei reprezentant fiind Geoffrey Chaucer (circa 1343–1400). Autorii foloseau o multitudine de dialecte. La două generații după Chaucer, William Caxton (m. 1492) a introdus tiparul; a fost stabilită o limbă engleză standard, bazată pe limba vorbită la Londra, Oxford și Cambridge. Marea înflorire a literaturii engleze a survenit la începutul secolului XVII, epoca lui Shakespeare și a traducerii autorizate a Bibliei, numită de atunci „Biblia Regelui James”; un mare număr de cuvinte au fost împrumutate direct din latinește (ex.: *education, protest, attempt, maturity*).

În primul ei mileniu de existență, limba engleză s-a rezumat să circule pe teritoriul insulelor britanice. Abia în ultimele patru secole, începând cu tentativa ratată a lui Sir Walter Raleigh, din 1586, de a stabili o colonie în Virginia, limba engleză s-a extins în lumea întreagă. În America de Nord, coloniștii agricultori englezi s-au înmulțit în așa măsură, încât i-au îndepărtat nu doar pe băștinași, ci și pe competitorii europeni, de pildă pe francezi și pe olandezi. După aceea, în răstimpul unui singur secol, de la regiunile de pe Coasta de Est, pe care le-au revendicat cele treisprezece Colonii Americane în 1750, ei s-au răspândit către apus și au reușit să acopere întreaga Americă de Nord, de la un ocean la celălalt. America de Nord s-a umplut în curând de imigranți vorbitori de alte limbi.

În Statele Unite, *Dicționarul* lui Noah Webster a instituit o altă formă standard a limbii, cu toate că diferențele în materie de scriere față de engleza britanică sunt minore; cea mai importantă diferențiere la nivelul vorbirii (cheia așa-numitului „accent american”) este o nazalizare generalizată a vocalelor. Limba engleză americană este bine cunoscută astăzi în toată

De la 1 la 10

Engleza modernă		Engleza medie (secolele XIII–XV), cu ilustrarea diferitelor dialecte	Engleza veche (saxona occidentală – secolul X)
one	1	on(e), oon(e), ane, oo, o	ān
two	2	twey(e), tweyne, tuo, twa	twēgen
three	3	thre(e), þreo, þrinne	þrīe
four	4	four, fowr	fēower
five	5	fyve	fif
six	6	syxe	siex
seven	7	sevyn, seve, sovene	seofon
eight	8	æchte, eachte, eyghte	eahta
nine	9	nighe, nyghe, neyghe, nie, niene	nigon
ten	10	ten(e)	tīen

lumea datorită dominației Statelor Unite în domeniul mediatic, mai ales prin emisiunile de știri, prin film, televiziune și muzica pop. Alte țări anglofone, cum ar fi Australia și Noua Zeelandă, Africa de Sud, Nigeria sau cele din zona caribiană, și-au dezvoltat propriile norme în privința englezei vorbite acolo, dar aceste variante au cunoscut o răspândire mult mai redusă la nivel mondial.

Marea Britanie nu i-a încurajat pe englezi să se stabilească în următoarea ei colonie importantă, India, pe care a preferat s-o păstreze ca posesiune comercială. Preocupările misionarilor însă au făcut în așa fel încât limba engleză, ca și comerțul să urmeze interesele politice în secolul XIX, drept care toate coloniile fie au avut parte de o multitudine de imigranți albi (vorbitori de limbă engleză), fie au răspândit limba engleză în rândurile elitelor din populațiile locale.

În 1897, anul Jubileului de Diamant al Reginei Victoria, limba engleză ajunsese să fie utilizată, în total, pe un sfert din suprafața globului. Controlul politic exercitat de britanici a dispărut în secolul XX, dar utilizarea limbii engleze a persistat, ba chiar s-a amplificat, în bună măsură sprijinită de expansiunea economică și culturală a Statelor Unite după al Doilea Război Mondial.

Sus Piesă de șah descoperită la Lewis (Scoția – secolul XII), dovadă a colonizării Britaniei de către scandinavi.

HINDI

490 de milioane de vorbitori

Sus Imperiul mogulilor a domnit peste India de la începutul secolului XVI până la mijlocul secolului XIX și a jucat un rol esențial în răspândirea limbii hindi.

Jos Se vorbește hindi ca limbă maternă în zonele de nord și centrale ale Indiei, într-o regiune care a devenit cunoscută sub denumirea de „centura hindi”.

În mod oficial și după numărul de vorbitori, hindi este principala limbă vorbită în India. Cuvântul *hindi* provine din persană și înseamnă, pur și simplu, „indian”, deși în prezent cele două noțiuni nu sunt câtuși de puțin sinonime: *hindi* se referă mai degrabă la un anumit grup de limbi decât la numeroasele limbi care se vorbesc în India. Avându-și originea în dialectele ariene din zona orașului Delhi, limba hindi a fost răspândită de puterile musulmane care au stăpânit nordul și centrul Indiei cu începere din secolul XIII și încurajată după aceea, sub stăpânirea puterii coloniale britanice. Din 1947, hindi aspiră să devină o limbă a tuturor indienilor, dar nu a reușit să învingă percepția destul de răspândită, potrivit căreia utilizarea ei favorizează nordul în dauna sudului.

Hindi are statut de limbă oficială în toată țara și se vorbește ca limbă maternă în cea mai mare parte a Indiei de nord și centrale, în așa-numita „centură hindi”, cuprinsă între regiunile Bihar în est și Rajasthan în vest. Dialectele centrale sunt braj (în nord-vest) și awadhi (în sud-est), acesta din urmă având o flexiune mai bogată; dar vorbitorii unor variante precum rajasthani în est, bhojpuri și maithili în vest, chattisgarhi în sud și chiar panjabi în nord se consideră adesea ca făcând parte din comunitatea hindi. Fruntariile dintre dialecte nu sunt nici clar delimitate, nici prea bine înțelese.

Sub dominația britanică, mulți indieni s-au mutat ca lucrători în alte colonii, mai ales în Insulele Maurițiu, Africa de Sud, regiunea caraibiană și Insulele Fiji. Comunitățile respective (și limba lor) s-au păstrat și se consideră hindi, deși cele mai multe par să fi provenit din zona vorbitoare de bhojpuri. Această diasporă nu depășește un milion de vorbitori, adică în jur de 0,5% din populația indiană vorbitoare

de hindi. Cei care au emigrat în secolul XX, mai ales către Marea Britanie și Statele Unite, sunt și ei relativ puțini, dar se disting în prezent printre celelalte comunități de imigranți indieni ca fiind înalt-calificați (spre deosebire, de exemplu, de vorbitorii de panjabi, gujarati sau bengali).

Limba hindi s-a conturat pentru prima oară în secolul XIII sub denumirea de *Kharī Bolī* („limba permanentă”), termen care desemnează și astăzi limba standard, mai apropiată de braj. Literatura care a însoțit-o – până în secolul XIX – era mai ales religioasă și în versuri. În unele cazuri, diversitatea dialectală ilustra preferințele religioase: printre hinduși, Krișna este lăudat în braj, pe când Rama – în awadhi. Cel mai cunoscut poem în hindi este *Rāmcaritmānas*, de Tulsi Das, o epopee despre Rama, povestită în baiswari, un dialect înrudit cu awadhi. Mai târziu, limba hindi a fost profund influențată de persană, limba oficială a unei întregi succesiuni de cuceritori, în special a mogulilor, ultimii care au sosit în India la începutul secolului XVI; numit hindustani, acest dialect s-a răspândit ca o *lingua franca* în mai toate părțile Indiei sub stăpânirea musulmană. Considerând-o și ele un mijloc avantajos de comunicare, autoritățile coloniale

britanice au încurajat vorbirea limbii hindustani, dar cu o folosire moderată a împrumuturilor din persană, așa cum au făcut și conducătorii indieni de rang național, precum Mahatma Gandhi, care și-a dorit țara unită, și nu dezbinată, după obținerea Independenței, în 1947.

Totuși, la vremea respectivă, limba hindustani a fost împărțită din punct de vedere noțional în urdu pentru musulmani, având o scriere persană/arabă, și hindi pentru toți ceilalți vorbitori, având o scriere devanagari. Bucurându-se de un mare prestigiu, urdu a fost recunoscută ulterior ca limbă oficială a Pakistanului, cu toate că nu fusese vorbită prea mult pe nici unul dintre teritoriile indiene, nici în est, nici în vest.

Sub aspect oral, urdu și hindi sunt identice, dacă vorbitorii se rezumă la vocabularul de bază, dar hindi a evoluat împrumutând cu bună știință din sanscrită, în timp ce urdu se ajută și astăzi cu persana și araba. Asemenea cuvinte contrastante sunt mai des întâlnite în vocabularele abstracte, tehnice sau eufemistice; ex.: „libertate” este *āzādī*

în urdu și *swatantratā* în hindi; „vizibilitate” este *namūdār* în urdu și *drīṣyatā* în hindi; „spălător” este *pāṣānā* în urdu și *shauchālay* în hindi. Chiar și așa, vocabularul comun de bază are cuvinte din ambele surse; ex.: *ādmī* („bărbat”) din persană, dar *laṛkā* („băiat”) și *laṛkī* („fată”) din arianul *dārik-*. Cuvintele împrumutate direct din sanscrită se numesc *tatsama* („aceleași”), cele moștenite (adesea cu modificări fonetice masive) se numesc *tadbhāva* („originare”); ex.: „sat” (în sanscrită *grāmas*) apare sub două forme: *grām* și *gāw*; „tigr” (în sanscrită *vyāṅras*) sub formele *vyāṅr* și *bāṅr*; cuvântul *dekh-*, „a vedea”, provine din *dr̥kṣ-*, legat direct de rădăcina cu sensul de „vizibilitate” de mai sus.

Hindi este sprijinită să joace rolul de limbă națională neutră în India și încurajată să înlocuiască limba engleză în toate utilizările acesteia. Totuși, hindi este și acum simțită ca o limbă a nordului Indiei de către vorbitorii limbilor dravidiene din sud, iar înlocuirea limbii engleze, care fusese planificată inițial pentru anul 1965, a fost amânată *sine die*.

De la 1 la 10

१	1	एक(ek)
२	2	दो (do)
३	3	तीन (tīn)
४	4	चार(čār)
५	5	पांच (pānč)
६	6	छै (čh̄ḍ)
७	7	सात(sāt)
८	8	आठ(āṭh)
९	9	नौ (no)
१०	10	दस (das)

Hindi are variante proprii ale simbolurilor numerice.

Cuvinte de împrumut

Până în secolul XX, cuvintele erau împrumutate din arabă și persană; acum, ele provin din sanscrită, dar și din engleză (ex.: *trafik*, *ṭænis*, *ṭāits*). Împrumuturile din hindi în engleză au fost nenumărate în cele două secole de dominație britanică (ex.: *chintz*, *cot*, *loot*, *pyjama*, *thug*, *shampoo* – „creton, prici, jaf, pijama, bătaș, șampon”). Tot împrumutate au fost și unele noțiuni culturale, mai ales veșminte (*dungarees*, *puttee*, *sola topi* – „salopetă, moletieră, pălărie colonială”) și expresii argotice, de exemplu: *take a dekho* („aruncă un ochi”), *in chokey* („la bulău”), *don't give a dam* („nu da un chior”).

Stanga Limba hindi se scrie de obicei în scriere devanagari, în timp ce alfabetul urdu derivă din scrierea persană/arabă. În vorbire însă, cele două limbi au multe asemănări.

SPANIOLA

417 milioane de vorbitori

De la 1 la 10

uno	1
dos	2
tres	3
cuatro	4
cinco	5
seis	6
siete	7
ocho	8
nueve	9
diez	10

Limba spaniolă își are rădăcinile în latină, fiindcă s-a format în centrul Peninsulei Iberice, în timp ce aceasta era stăpânită de romani. Un dialect, cel castilian, s-a răspândit în așa măsură, încât a devenit limba comună a întregii Spanii în secolul XV, iar la scurt timp după aceea a cucerit și teritorii întinse din cele două Americi. Astăzi, spaniola este una dintre cele mai răspândite patru limbi vorbite în lume. Deși latina s-a vorbit în toată Spania încă de la seria de cuceriri romane din secolul II î.C. – înlocuind toate limbile iberice de până atunci, cu excepția limbii basce –, echilibrul lingvistic a fost zdruncinat de mai multe ori după prăbușirea Imperiului Roman, de invaziile triburilor germanice în secolul V d.C., ale bizantinilor în secolul VI și ale arabilor și berberilor în secolul VIII.

În anul 732 d.C., cu excepția Asturiei din nord, întreaga Peninsulă Iberică se afla în mâinile musulmanilor; stăpânirea arabă s-a întins neîntrerupt pe trei secole, ajutând la răspândirea arabei andaluze, în dauna limbii latine moz-arabe.

Spaniola modernă s-a născut în această perioadă timpurie în regiunea centrală Castilia (numită astfel după numeroasele ei castele). Și totuși, în cursul primului mileniu d.C., părea foarte puțin probabil ca acest dialect să exercite vreă influență aparte. Dar Spania a cunoscut o

răsturnare din punct de vedere militar: creștinii au reușit s-o recâștige în întregime din mâinile arabilor între anii 1037 și 1492, iar limba lor a fost cea care a stat cu adevărat la baza limbii spaniole moderne. Deși toate regiunile își aveau propriile limbi (în primul rând Galicia, în vest, și Aragonul și Catalonia, în est), triumful politic al Castiliei a atras după sine impunerea limbii castiliene ca principal candidat la stabilirea unei limbi naționale a Spaniei. (Independența politică a Portugaliei i-a oferit dialectului galician vorbit acolo șansa de a se constitui ca o nouă limbă națională.)

Mai mult decât atât, din Castilia era originar și gramaticianul de geniu Antonio de Nebrija, care a înțeles că limba lui se preta standardizării prin reguli, la fel ca și latina; în 1492, el i-a înfățișat gramatica sa Reginei Isabel ca pe un fundament al viitorului rol imperial pe care avea să-l joace Spania, creând astfel, în mod conștient, prima limbă națională din lume. S-a dovedit vizionar: în decursul a două generații, spaniola s-a stabilit permanent în cele două Americi – principalele ei zone de influență fiind în Mexic și Peru –, de unde a traversat Pacificul și a ajuns în Filipine.

Jos Cucerirea unei garnizoane maure de către Juan II de Castilia în 1431. Castiliana a devenit limba comună a întregii Spanii în secolul XV, servindu-i drept bază limbii spaniole moderne.

Vă sta de aur a literaturii spaniole datează, în linii mari, din aceeași perioadă: secolul XVI și începutul secolului XVII. Capodopera ei este considerată de aproape toată lumea *Inventivul cavalier Don Quijote din La Mancha* de Miguel Cervantes, o saună extinsă a literaturii romantico-fanteziste a vremenii. Lope de Vega, contemporan cu Cervantes, este dramaturgul spaniol prin excelență. Astăzi, limba spaniolă este cunoscută pentru literatura ei „magic-realistă”, a unor scriitori precum Carlos Fuentes (Mexic), Mario Vargas Llosa (Perú) și Gabriel García Márquez (Columbia), și pentru „telenovelele” ei, precum *Betty cea urâtă*.

Între spaniola vorbită în cele două Americi și spaniola vorbită în Spania, diferențele sunt minore. În America Centrală și de Sud, z sau c înainte de e sau i se pronunță identic, s, la fel ca în sudul Spaniei: **cocer** (a găti) și **coser** (a coase) sunt omofone. Tot așa, *ll* (*ll*) și *y* se pronunță adesea ca *ž* (*ž* din franceză), deși în spaniola modernă sunt puține cuvinte (dacă sunt), care să se distingă prin aceste sunete. În unele părți ale celor două Americi, mai ales în Argentina și America Centrală, **vós** este folosit în loc de **tú** pentru persoana a II-a singular. Există și diferențe

de vocabular între spaniola din cele două Americi și cea din Spania – **amarrar** față de **atar** („a lega”), **botar** față de **echar** („a arunca”) –, unele datorate influenței limbii engleze, de exemplu: **educación** față de **pedagogía**, **lonche** (din **lunch**, „prânz”) față de **almuerzo**.

Limba spaniolă a continuat să înflorească în aproape toate părțile Imperiului Spaniol, chiar și după războaiele de eliberare din anii 1820; numai în Filipine, teritoriu pierdut de Spania în războiul din 1898 cu Statele Unite, spaniola a fost înlocuită de engleză ca limbă oficială ne-autohtonă. Spaniola este avantajată astăzi de o creștere demografică masivă în America Latină și de un mare aflus de imigranți în Statele Unite, mai ales în zonele în care limba spaniolă se vorbea în mod tradițional (California, Arizona, Noul Mexic) și care au fost anexate după războiul mexicano-american din anii 1846–1848. Spaniola chicano (*mexicano* în pronunțare abreviată) joacă și ea un rol important în aceste regiuni. Ca populație vorbitoare, spaniola se numără astăzi printre primele patru limbi vorbite în lume, comparabilă cu engleza și cu hindi, dar aflată, desigur, cu mult în urma limbii chineze.

Sus O pictură murală cu un text în limba spaniolă împodobește peretele unei școli din Caracas (Venezuela). Limba a continuat să înflorească în fostele colonii spaniole.

Cuvinte de împrumut

Influența arabă asupra limbii spaniole, care s-a exercitat în decursul a șapte secole de coexistență în Peninsula Iberică, este ilustrată de cele circa 4.000 de cuvinte împrumutate, multe dintre ele începând cu a-/al-/az-, care este articolul hotărât arab; **alcohol**, **ajedrez** („șah”), **almacén** („tărg”), **almohada** („pernă”), **azúcar** („zahăr”), **berenjena** („vânătă”), **fulano** („cutare”), **jinete** („călăreț”), **tambor** („tobă”), ba chiar **usted** („domnia ta, tu”), dacă acesta provine din **ustādh** („stăpân”), și nu, așa cum se crede în mod obișnuit, din **Vuestra Merced** („Sfinția Voastră”).

RUSA

277 de milioane de vorbitori

De la 1 la 10

Alfabet chirilic		Alfabet latin
один	1	raz/odín
два	2	dva
три	3	tri
четыре	4	četir'e
пять	5	p'at'
шесть	6	šest'
семь	7	s'em'
восемь	8	vós'em'
девять	9	d'év'at'
десять	10	d'és'at'

Jos Sfinților Chiril și Metodie li se atribuie conceperea alfabetului chirilic, utilizat astăzi în scrierea mai multor limbi, inclusiv a rusei.

ПРОСВЕТИТЕ БРАТА ПЪРВОУЧИТЕЛИ
КИРИЛ И МЕТОДИЙ

Limba rusă este cea mai răspândită – și cel mai departe spre est – dintre limbile slave. Până în 1917, era limba oficială a Imperiului Rus. În perioada comunistă, fiecărei republici luate individual i s-a îngăduit să aibă propria limbă oficială, dar limba rusă și-a păstrat statutul de superioritate. Pe lângă faptul că este limba câmpiilor răsăritene ale Europei, rusa se vorbește azi în toată partea de nord a Asiei și este a cincea limbă, ca număr de vorbitori, din lume. Date fiind eșecurile politice înregistrate de Rusia la sfârșitul secolului XX, mai cu seamă destrămarea Uniunii Sovietice din 1991, și îmbătrânirea populației rusofone, perspectivele limbii ruse sunt mai nesigure decât cele ale altor limbi.

Rusa a jucat rol de *lingua franca* în estul Europei și în nordul și centrul Asiei, adică în zona fostei Uniuni Sovietice, care s-a destrămat în 1991. Cu toate că și-a pierdut influența în statele periferice din zonă, ea a rămas predominantă pe teritoriul Rusiei actuale, în care intră cea mai mare parte a Caucazului și întreaga Siberie, adică pe o suprafață de peste 17 milioane de kilometri pătrați, echivalentă cu 11,5% din suprafața totală de uscat a planetei. Cele două limbi cu care se învecinează spre vest, bielorusa și ucraineana, sunt foarte apropiate, din punct de vedere lingvistic, de rusă, chiar dacă, în ultimii o mie de ani, ele au fost aproape în permanență despărțite de granițe statale.

Comunitatea lingvistică a slavilor de răsărit a migrat, probabil, din regiunea Mării Baltice în secolul V d.C., dar a fost convertită la creștinismul ortodox și a deprins scrierea abia în secolul X. Rusa, limba Moscovei, a început să devină cunoscută

în 1240, când Kievul, care fusese până atunci principalul oraș al Rusiei și vorbea, în linii mari, aceeași limbă ca și Moscova, a fost distrus de mongoli și de turcii Hoardei de Aur. Stăpânirea asupra Rusiei s-a mutat de la Kiev la Moscova, aflată mai departe spre nord; dar abia după trei sute de ani, în urma campaniilor conduse de Ivan cel Groaznic la mijlocul secolului XVI, Rusia a reușit să capete preeminență în fața Hoardei de Aur și să se extindă către toate punctele cardinale. După alți o sută de ani, puterea Țarului (Cezar în rusește) ajunsese deja la Oceanul Pacific (ba chiar și în Alaska, rămasă în posesiunea Rusiei până în 1860) – iar limba rusă și Biserica Ortodoxă au venit pe urmele ei. Rusia a încorporat actualul Belarus și Ucraina în secolul XVIII, iar Caucazul și Asia Centrală, în secolul XIX.

Limba rusă a ajuns să domine o amplă paletă lingvistică, formată din peste 80 de alte limbi, iar această dominație s-a menținut și după ce monarhia a fost răsturnată de Revoluția Rusă din 1917, în cei 70 de ani de regim comunist, care au marcat secolul XX. Știința de carte s-a ridicat de la 28% din populație în 1897 la 99,7% în 1970; rusa a fost prima limbă omenească vorbită în

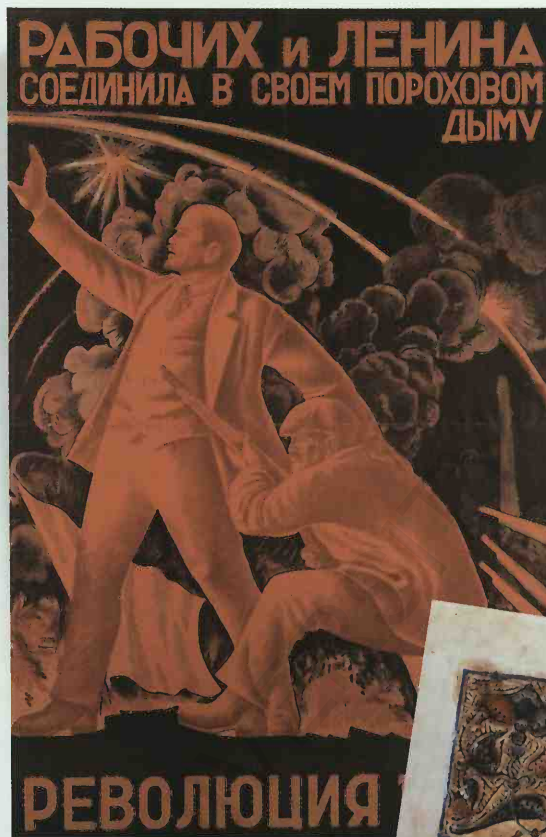

spațiul cosmic, în 1960, de către cosmonautul Yuri Gagarin.

Rusa a fost și rămâne o limbă cu o flexiune bogată: are trei genuri, două numere și șase cazuri, cu care se declină substantivele și adjectivele. La verbe, are trei persoane, două numere, dar numai trei timpuri: trecut, prezent și viitor. De obicei însă, verbele se prezintă în perechi, diferența între ele fiind dată de aspect: un aspect consideră acțiunea verbului ca fiind ceva încheiat, de exemplu: *uvîd'el* („a văzut”), iar celălalt, ca pe ceva în curs de desfășurare sau, altfel spus, ca pe un proces, o obișnuință: *vid'el* („vedea, obișnuia să vadă”). Una dintre cele mai mari dificultăți ale gramaticii ruse este alegerea formei corecte a verbului într-un context dat.

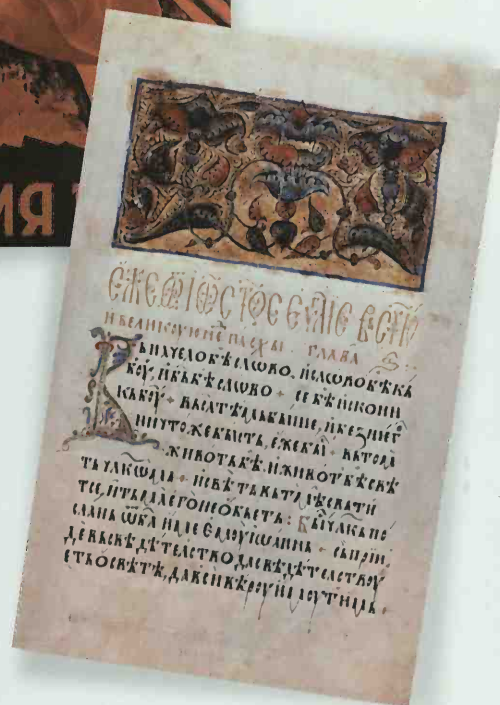
Perioada clasică a literaturii ruse a fost secolul XIX. Romancierii de primă mână, ca Lev Tolstoi, Fiodor Dostoievski și Nikolai Gogol, sau dramaturgii precum Anton Cehov se bucură de un renume internațional. În opinia rușilor însă, maestrul absolut rămâne Aleksandr Pușkin (1799–1837), poet, dramaturg (cea mai cunoscută piesă a lui este *Boris Godunov*) și romancier care a murit prematur într-un duel. Poezia este și ea o artă foarte răspândită în Rusia și a căzut adeseori pradă (pentru Osip Mandelștam și Olga Țvetaieva, de exemplu), dar nu întotdeauna (pentru Ievgheni Ievtușenko) cenzurii politice în perioada sovietică.

Limba rusă se scrie numai în alfabet chirilic, zis *kirillitsa*, care este în principiu derivat din alfabetul grecesc, dar și din alte alfabete, de exemplu: Ц și Ш provin din semnele ebraice צ (t) și ש (s). Inventarea alfabetului le este atribuită sfinților Chiril și Metodieu, doi frați care au făcut misionariat în Moravia (centrul Cehiei) pe la 860 d.C. Alfabetul chirilic a fost adaptat pentru bulgară la sfârșitul secolului IX și pentru rusă la sfârșitul secolului X.

Sus Revoluția din 1917 a încurajat știința de carte la multe limbi din Siberia și Asia Centrală, punând accentul pe alfabetizare, dar, după 1939, în aceste zone a fost impus alfabetul chirilic.

Dreapta O pagină cu iluminuri din Evangheliile lui Radoslav (1429), frumos caligrafiată cu caractere chirilice de către scribul sârb.

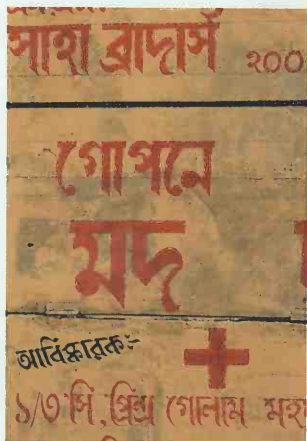

Știința de carte din Rusia a menținut în uz scrierea chirilică. Regimul sovietic le-a impus alfabetul chirilic, la finele anilor 1930, tuturor limbilor din estul și centrul Asiei vorbite pe teritoriul Uniunii Sovietice. De aceea, după destrămarea Uniunii, în 1991, în cazul multor limbi de origine turcică, s-a decis reintroducerea scrierii în alfabet latin. În decursul unui singur secol, aceste limbi și-au schimbat de trei ori sistemele de scriere: inițial persan, apoi latin, chirilic și iarăși latin.

BENGALI

230 de milioane de vorbitori

Sus Scrierea bengali este derivată din familia de scrieri brahmiene, aceeași din care provine și scrierea devanagari, folosită de limba hindi.

Jos În ciuda faptului că este vorbită într-o zonă relativ restrânsă, bengali este una dintre limbile cu cei mai mulți vorbitori din întreaga lume.

Bengali, cunoscută din ce în ce mai mult prin denumirea locală *bangla*, este, ca răspândire, a doua dintre limbile indo-ariene derivate din sanscrită și predomină în statul indian Bengalul de Vest și în țara vecină, Bangladesh. Bengali se bucură de loialități puternice și de o tradiție literară îndelungată. Locuitorii Bangladesh-ului s-au luptat pentru această limbă, care de altfel a furnizat cuvintele imnului național indian. Bengali se vorbește într-un unic areal cu o suprafață de circa 300.000 de kilometri pătrați, adică în doar 7% din subcontinentul indian. Și totuși, ea se află pe buzele a una din șapte persoane (adică 15% dintre locuitori). Este una dintre limbile lumii cu cei mai mulți vorbitori, devansând franceza sau germana, dar devansată de hindi. Cea mai mare comunitate vorbitoare de bengali din afara acestui areal se află în Marea Britanie și numără circa 400.000 de persoane.

Bengali este limba oficială a Bangladesh-ului (fostul Pakistan de Est) și a câtorva state indiene; este unica limbă oficială a Bengalului de Vest și una dintre cele două limbi oficiale în Tripura, Cachar (Assam-ul de Sud) și în Insulele Andaman și Nicobar.

Denumirea derivă din **Vangāla**, țara populației *vanga*, trăitoare la gurile Gangelui. Totuși, „Bengalul” de astăzi (nume filtrat prin limba persană) se întinde spre nord către vechiul **Gauḍa**, unde fluviul Brahmaputra cotește spre sud și se varsă în Gange. Bangla este înrudită cu sanscrita și-și are originile în magadhi, o limbă care, spre sfârșitul primului mileniu î.C., se răspândise pe întregul curs răsăritean al Gangelui: Buddha și împăratul Așoka, ambii trăitori la Patna, vorbeau această limbă. Dar, în piesele de teatru sanscrite, ea este pusă în gura unor personaje din castele de jos. Trăsăturile limbii magadhi caracterizează și limba bengali și pe cele învecinate: preferința

pentru sunetul **ṇ**, în loc de *a* sau *u*, pe post de vocală de bază, și diversele asimilări: *r* cu *l*, *v* cu *b* și toate consoanele siflante, cum ar fi **s**, **ś** și **ṣ** cu consoana surdă **ṣ**. Scrierea bengali provine din alfabetul brahmic (folosit de împăratul Așoka, în secolul III î.C., în edictele promulgate în India). Ea a început să se îndepărteze de scrierea devanagari în secolul XI d.C., dar a fost standardizată în varianta pentru tipar abia în 1778.

Bengali este o limbă cu multe dialecte. Astăzi, principalele variante scrise au drept centre cele două capitale: Calcutta în Bengalul de Vest și Dhaka în Bangladesh. La Dhaka, există obiceiul de a renunța la sunetul *h*: la Calcutta se spune **ṇhobi hobe**, iar la Dhaka – **ṇobi oibe** („urmează o imagine”). Dialectul sylheti din nord-est este adesea considerat separat, având **f** și **x** acolo unde forma standard a limbii bengali are **ph** și **kh**. Dialectul chittagong este și el diferit, chiar și din punctul de vedere al tonurilor, la fel ca limbile (neînrudite) cu care se învecinează la est, birmana și arakaneza. Dialectelor estice le lipsesc și vocalele nazale, aspect caracteristic pentru centrul Indiei (mai ales în hindi): la Calcutta se spune **bāṣi**, iar la Dhaka – **baṣi** („fluier”), față de forma sanscrită **vāṣa**.

În gramatica limbii bengali – ca și în limbile din jur, asameza și oriya, dar spre deosebire de cele indo-ariene centrale, cum e hindi –, substantivele nu au gen, iar verbele marchează persoana (eu/noi, tu/voi, el/ea/ei) și stilul (intim, familiar, formal), dar nu și numărul. Verbul se pune la sfârșit. Propozițiile simple, de forma „X este Y”, pot apărea și fără verb, de exemplu: **še šikkok** înseamnă „el [este] profesor”.

În formă scrisă, bengali are o istorie de șase secole, dar, din secolul XIX, a fost introdus un nou standard, **čolit-bhaša** („limba curentă”), cu forme flexionare mai scurte, de exemplu: **tara jaiche** în loc de **tahara jaiteche** („ei merg”). Marele scriitor modern de limbă bengali, Rabindranath Tagore (1861–1941), a fost adeptul variantei **čolit-bhaša**. În rândurile populației indiene din Bengalul de Vest, știința de carte este mai răspândită decât în Bangladesh (70% față de 43%), numai în varianta **čolit-bhaša**. În fiecare an, în India se publică două mii de titluri în bengali, adică aproape 10% din totalul de cărți la nivel național, cele în limba hindi fiind numai cu puțin mai numeroase. În schimb, numărul de titluri englezești din India se ridică la 7.000 anual.

Bengali a fost limba maternă a multor părinți-fondatori ai Indiei: imnul național indian, scris de Tagore, este în bengali, atunci când este interpretat cu tot cu text, sună mai aproape de hindi. Semnificația limbii bengali a fost chiar mai mare în Bangladesh. La obținerea Independenței, în 1947, urdu a fost decretată singura limbă oficială din Pakistan (deși bengali se vorbea mai mult în est și panjabi – în vest); dar, după o demonstrație sângeroasă la Dhaka, pe 21 februarie 1952, bengali a devenit limbă națională. Aniversarea înstaurării sale a devenit **bhaša dibaš** – „Ziua Limbii”, marcată la nivel internațional de UNESCO.

De la 1 la 10

১	1	এক (ek / ek / ek),
২	2	দুই (dui / dui / dui)
৩	3	তিন (tin / tin / tin)
৪	4	চার (tʃa:r / čār / char)
৫	5	পাঁচ (pa:ntʃ / pānč / panch)
৬	6	ছয় (tʃhoj / čhoy / chhoy)
৭	7	সাত (ja:t / šāt / shat)
৮	8	আট (a:t / āt / art)
৯	9	নয় (noj / noy / noy)
১০	10	দশ (doʃ / doš / dosh)

În bengali, există variante proprii ale simbolurilor numerice.

Jos Ameșitoarea piață de flori din Calcutta (Bengalul de Vest).

ARABA

205 milioane de vorbitori

Araba este vorbită în toată partea de vest a Asiei și în Africa de Nord, în multe dialecte diferite, adeseori considerate limbi aparte. O singură formă însă – araba clasică, fuṣḥā –, este folosită ca limbă religioasă a Islamului și pentru scriere și comunicare oficială; dialectele sunt rareori folosite în scris ori în mass-media. Scrierea arabă a fost utilizată și de alte limbi, oriunde s-a răspândit Islamul (și deci știința de carte în limba arabă): de persană, urdu, pașto și, până de curând, de hausa, swahili și malaeză. Araba este o limbă semitică, drept care este înrudită cu ebraica, punica (limba vorbită de marii dușmani ai romanilor, cartaginezii) și aramaica (răspândită în Orientul Apropiat și Mijlociu, în Antichitate, de imperiile asirian și persan).

Sus O miniatură înfățișând bătălia de la Karbala (Irak), din anul 680 î.C., una dintre cele mai importante bătălii din istoria Islamului.

Limba arabă era practic necunoscută în afara granițelor Arabiei până în secolul VII d.C., dar, în răstimpul a două generații după moartea profetului Mahomed (632 d.C.), cuceririle arabe au dus-o, către est, până în Afganistan și, către vest, până în Peninsula Iberică. În secolul IX, schimbările sociale și culturale au eliminat araba (excepție făcând moscheile) din Asia Centrală și Iran. În secolul XIV, ea a dispărut din Spania și Portugalia, fiind alungată de creștinii recuceritori. Și totuși, s-a stabilit permanent în

Orientul Mijlociu, din Irak până în Maroc, unde se vorbiseră mai înainte aramaica și punica. Araba s-a răspândit și spre sud, pe cursul Nilului în amonte, către Sudan, și către vest, în sudul deșertului Sahara, până la Timbuktu. Curios este faptul că utilizarea intensivă a limbii de către negustorii arabi în regiunile din jurul Oceanului Indian nu a favorizat aproape deloc răspândirea ei în zonele respective.

Araba devenise deja limbă literară înainte ca Mahomed să-și fi făcut profețiile în această limbă (înregistrate ulterior în Coran). Ea a ajuns să fie considerată un stâlp al educației islamice, o limbă internațională care creștea văzând cu ochii. Scrierea ei a fost atent analizată și reglementată în așa fel, încât dialectul vorbit de Mahomed să fie făcut corespunzător cu norma; acestuia îi lipseau oclusivele și terminațiile de caz, drept care aceste caracteristici, păstrate în araba clasică, sunt marcate prin accente. Și gramatica limbii arabe a fost analizată în detaliu (mai ales de lingvistul persan Sibawaihi, la sfârșitul secolului VIII d.C.), apoi reglementată. Forma standardizată a limbii, desăvârșită atunci, a rămas aceeași până în zilele noastre și este folosită în

De la 1 la 10

Numeral	Forma scrisă	Ar. clasică	Ar. irakiană	Ar. marocană
۱ 1	واحد	wāḥid	wāḥid	waḥed
۲ 2	اثنین	iṭṭnayni	iṭṭnēn	žūž
۳ 3	ثلاثة	ṭalāṭah	ṭalāṭe	tlata
۴ 4	اربعة	arbaʿah	arbaʿa	arbaʿ
۵ 5	خمسة	xamsah	xamse	xamsa
۶ 6	سنة	sittah	sitta	setta
۷ 7	سبعة	sabʿah	sebʿa	sebʿa
۸ 8	ثمانية	ṭamāniyah	ṭemāniye	tmenya
۹ 9	تسعة	tisʿah	tisʿe	tesʿūd
۱۰ 10	عشرة	ʿašarah	ʿašere	ʿašra

editarea de cărți, în televiziune, universități, politică și afaceri.

Vorbitorii așa-numitelor „dialecte” arabe nu se înțeleg, de obicei, între ei, fără îndoială din cauza diferențelor dintre limbile vorbite anterior în regiunile respective. Aceste dialecte nu se vorbesc în afara comunităților de origine. Ele formează totuși grupuri destul de înrudite: blocul celor din est (și sud), vorbite în Yemen, Irak, Siria și Egipt, dar și în Sudan și Ciad; și blocul celor din vest, care cuprinde restul Africii de Nord, până în Mauritania, plus malteza, considerată astăzi o limbă separată. Există și câteva dialecte de mai mică anvergură, kashkadaria și tajiki către est, în Uzbekistan și Afganistan, și hassaniyya către vest, în Mauritania și Mali; sistemul verbal a fost radical simplificat în toate aceste variante.

Araba are o paletă largă de consoane. Ea se autodescrie ca fiind **lugat aḍ ḍaḍ** („limba

sunetului ḍ”) și există sentimentul, poate chiar mândria, că araba clasică și majoritatea dialectelor ei au păstrat, mai mult decât orice altă limbă semitică, seria de consoane „emfactice” **ṣ, ḍ, ṭ, ẓ**, pronunțate cu o anumită apăsare (a cărei esență este subiect de controversă printre lingviști); ea are, de asemenea, consoanele faringalizate **ħ** și **ʕ**, diferite de **h**, de **x** și de oclusiva **ʔ**, consoana uvulară (semn), diferită de cea velară **k**; și fricativele **θ** și **ð**, diferite de **t** și **d**, ca și de **s** și **z**.

Araba are limbi-surori în sudul Peninsulei Arabia – este vorba de limbile arabice, cunoscute din inscripțiile din secolul VIII î.C., de exemplu: sabaeană (limba vorbită de Regina din Saba). Astăzi, limbile arabice sunt mehri, shawri, harsusi, bathari și, în largul mării, soqotri.

Sus Pagină dintr-un manuscris de secol X al Coranului, caligrafiat în scrierea kufi, cea mai veche formă a scrierii arabe.

Jos Reclamă pentru rochiile de mireasă la Alexandria (Egipt). Araba standard modernă este limba celei mai mari părți din tot ce înseamnă material scris în lumea vorbitoare de limbă arabă.

Cuvinte de împrumut

Marea masă a vocabularului limbilor persană și turcă, absorbit în ultimul mileniu, provine din arabă; aceasta din urmă a avut impact și asupra limbilor vest-europene în secolele XI–XIII, când multe lucrări de specialitate în limba arabă (mai ales de medicină, astronomie și matematici) au fost traduse în latinește. De aici cuvinte precum *alcool*, *șofran*, *mumie*, *almanah*, *cifru* și *zero*.

PORTUGHEZA

191 de milioane de vorbitori

Portugheza își datorează răspândirea la nivel global, în ultimă instanță, călătoriilor de pionierat făcute de exploratorii din secolul XV, care au condus la crearea, în secolele XVI–XVII, a unui imperiu comercial (și a unei rețele de misiuni catolice) pe toate coastele Oceanului Indian. Dar cel mai semnificativ câștig de teritoriu pentru limba portugheză – Brazilia – a venit când aproape nimeni nu se mai aștepta: cu toate că Brazilia a fost descoperită de navigatorul și exploratorul portughez Pedro Álvares Cabral încă din anul 1500, o colonizare pe scară largă pornită din țara-mamă s-a desfășurat abia la începutul secolului XVIII. Brazilia a rămas colonie portugheză până la obținerea independenței, în 1822.

Sus A treia călătorie a lui Vasco da Gama în India (1524). Da Gama este o figură-cheie în istoria Portugaliei, fiindcă a deschis cele dintâi drumuri comerciale către Asia.

Portugheza își trage rădăcinile din limba latină și s-a dezvoltat în partea de nord-vest a Iberiei (denumire dată provinciei romane care acoperea teritoriul actualelor țări Spania și Portugalia). Fiind asociată unui regat independent încă din 1179, portugheza a căpătat statut de limbă națională, deși galiciană (gallego), care este considerată azi o limbă minoritară din nord-vestul Spaniei, sună foarte asemănător, cu diferențe la nivelul aspectului scris.

Portugheza s-a răspândit peste tot în lume datorită marinarilor portughezi, cei dintâi care au sesizat potențialul călătoriilor maritime pe distanțe lungi. În 1497, Vasco da Gama a ocolit Capul Bunei Speranțe – vârful sudic al Africii – și a stabilit primele puncte ale rețelei comerciale portugheze de pe țărmurile Oceanului Indian, care s-a extins în scurt timp de la Sofala (Mozambic) până la Goa (India), iar de acolo, până la Macao (China). Limba portugheză a mers pe urmele acestui comerț și a devenit o *lingua franca* în zona Oceanului Indian. În secolele XVII–XVIII, ea se folosea și în coloniile britanice și olandeze, fiind asociată misiunilor creștine.

Pedro Álvares Cabral a descoperit Brazilia în anul 1500, îndreptându-se spre Asia. Coloniile stabilite

acolo au fost mai degrabă niște avanposturi de misionari, principalul mediu de comunicare dintre misionarii iezuiți și localnicii convertiți de ei fiind tupinambá, o limbă autohtonă. Dar iezuiții au fost alungați în 1759, iar tupinambá – interzisă. Un avantaj pentru limba portugheză l-a constituit descoperirea de aur și pietre prețioase în Brazilia, la sfârșitul secolului XVII și începutul secolului XVIII, ceea ce a provocat un aflux de coloniști din țara-mamă. Lor, ca vorbitori de portugheză, li s-au adăugat cei 3,6 milioane de sclavi aduși între anii 1526 și 1870. Rezultatul a fost că Brazilia a devenit cea mai mare națiune vorbitoare de portugheză din lume, raportul dintre vorbitorii de aici și cei din Portugalia fiind de 17 la 1. Portugheza braziliană nu diferă de cea europeană mai mult decât engleza americană de cea britanică. Unele vocale au o sonoritate diferită, ceea ce constituie un accent brazilian aparte. Unele cuvinte au căpătat sensuri alternative: **virar** înseamnă „a se întoarce” în Portugalia, dar poate însemna și „a se transforma” în Brazilia; **função** înseamnă „funcție” în Brazilia, dar poate însemna și „petrecere dansantă” în Portugalia.

Portugheza se vorbește în forme creolizate (mixte) în multe părți ale lumii, mai ales pe insulele

De la 1 la 10

um	1
dois	2
três	3
quatro	4
cinco	5
seis	6
sete	7
oito	8
nove	9
dez	10

Cuvinte de împrumut

Ca limbă a unor exploratori cu experiență, portugheza a absorbit cuvinte din toată lumea, multe dintre acestea fiind apoi exportate către limba engleză și alte limbi europene: *banană, banian, mango, yam* (cartof-dulce), *macac, macaw* (papagal ara), *piranha, flamingo, mandarină, pagodă* – toate au trecut mai întâi prin portugheză; *cocos* nu este un împrumut, ci un cuvânt-onomatopee cu sensul de „monstru”, cu care Vasco da Gama a desemnat aceste nuci în India, în anul 1500, crezând că vede în ele chipuri monstruoase.

din Atlantic: arhipelagurile Capului Verde, São Tomé, Príncipe și Annobon; pe coasta vestică a Indiei, sub forma dialectelor daman și diu; în Sri Lanka; în regiunea Malacca din Malaiezia, unde i se spune *Papiá Kristang*, de la cuvintele portugheze *papear* („vorbi”) și *cristă* („creștin”) și în Macao (macaenho). Există variante creolizate de portugheză în America, de exemplu papiamentu din Antilele Olandeze. Flexiunea bogată a portughezei, moștenită din latină, este înlocuită, în aceste limbi alternative, de structuri mai puțin complicate. În diu, „câine” se spune tot *cão*, iar „fiu” – *filho*, dar la plural acestea devin *cão-cão* și *fi-fi*, în loc de *cães* și *filhos*. Formele verbale sunt și ele alcătuite din părți distincte, elementele de persoană și timp fiind exprimate separat: *eu tá vai* („eu stau pleca” = „plec”); *eu já comeu* („eu deja mânca” = „am mâncat”); *eu had vai* („eu am pleca” = „voi pleca”). Aceste forme țin locul celor obișnuite (și neregulate) *vou, comi, irei*.

În perioada recentă, numărul vorbitorilor de portugheză s-a mărit considerabil în coloniile africane Angola și Mozambic, foste centre ale comerțului cu sclavi, unde portugheza nu era vorbită, practic, decât de niște elite foarte restrânse. În Timorul de Est, o mărunță colonie portugheză din estul Indiei, după ce au fost înlăturate urmările invaziei indoneziene din 1975, portugheza și-a recăpătat statutul de limbă oficială în urma votului din 2002 – gest mai degrabă simbolic, de vreme ce puțini dintre locuitorii tineri mai vorbesc portugheză. Creșterea economică și demografică a Braziliei în secolul XX și la începutul secolului XXI sugerează și o viitoare creștere a importanței limbii portugheze.

Sus Monumentul Descoperitorilor de la Lisabona (Portugalia), construit în 1960.

Jos Trecători în fața unui stand de ziare din Brazilia, care în prezent are cea mai numeroasă populație vorbitoare de portugheză din lume.

FRANCEZA

128 de milioane de vorbitori

De la 1 la 10

Franceză		Occitană
un	1	un
deux	2	dous
trois	3	tres
quatre	4	quatre
cinq	5	cinq
six	6	sièis
sept	7	sèt
huit	8	vue
neuf	9	nòu
dix	10	dès

Franceza este limba statului francez, dar este limbă autohtonă și în Belgia, Luxemburg, Monaco și Elveția. Deoarece Franța a reprezentat o putere dominantă în Europa din secolul IX până în secolul XIX, limba franceză a devenit cea mai importantă limbă europeană. Abia după Primul Război Mondial, franceza a început să-și cedeze rolul dominant în favoarea limbii engleze. Iuliu Cezar, numit consul roman în Galia, a reușit ca într-un singur deceniu (din 59 până în 49 î.C.) să extindă stăpânirea romană din Provența (zona mediteraneană) peste toată suprafața Franței moderne, punând astfel bazele limbii franceze (derivată din latină), așa cum era ea vorbită în Galia. Anterior cuceririi de către romani, acest teritoriu era vorbitor de limbă celtă; el a fost invadat din nou, în secolul V d.C., de către franci și burgunzi (populații de origine germanică).

Sus Europa vorbitoare de limbă franceză de astăzi: Franța (inclusiv Corsica), Luxemburg, Monaco și părți din Belgia și Elveția.

De atunci, dezvoltarea limbii franceze a cunoscut puternice influențe exterioare. În Franța se vorbeau multe alte dialecte romanice; limba numită astăzi franceză a evoluat, mai ales, din cea vorbită în Île-de-France, zona care cuprinde și Parisul, acesta fiind capitala țării încă de pe vremea domniei regelui franc Clovis (sfârșitul secolului V d.C.).

După cucerirea normandă din 1066, clasele dominante au răspândit limba franceză peste

tot în Anglia, iar aceasta a dominat fără întrerupere vorbirea oficială până când epidemia de ciumă bubonică – „Moartea Neagră” – de la sfârșitul secolului XIV a decimat societatea engleză. Cruciadele, începute în secolul XI și întreprinse mai ales la instigarea Franței și de către cavalerii francezi, au avut darul de a răspândi franceza în Palestina, deși comunitățile vorbitoare de franceză nu au supraviețuit cu mult revenirii la stăpânirea musulmană, în secolul XIII.

Franța însăși s-a unit pe deplin sub domnia unui rege parizian abia în 1453. În secolul următor, franceza pariziană s-a răspândit cu statut de limbă standard pentru întreaga țară, ca urmare a Ordonanței de la Villers-Cotterêts a Regelui Francisc I, din 1539: din acel moment, orice document oficial – de la toate nivelele, până la cel al parohiei – urma să fie scris **en langage maternel françois et non autrement** („în limba maternă franceză, și nu altminteri”). În felul acesta, franceza a căpătat preeminență înaintea latinei, ca și înaintea altor dialecte romanice; de atunci, principalul dialect vorbit în sud, limba occitană (sau provençală), s-a dezvoltat ca o limbă distinctă, având propria sa literatură.

Franceza și-a acumulat prestigiul din secolul XVI până în secolul XIX, pe măsură ce Franța a devenit puterea militară și culturală dominantă a Europei. Filozoful și matematicianul francez René Descartes a fost cel dintâi savant european care și-a publicat o lucrare importantă (*Discursul asupra metodei*, din 1637) într-o limbă alta decât latina. În 1635, au fost puse bazele unei Academii care să reglementeze limba, iar influența acesteia se resimte și în ziua de astăzi. Franceza a profitat și

Cuvinte de împrumut

Împrumuturile franțuzești sunt obișnuite în toate limbile europene, reflectând preeminența franceză în materie de **haute cuisine**, modă și cinema, de exemplu: **crème caramel**, **bain-marie**, **à la mode**, **décolletage**, **culotte**, **auteur**, **film noir**. Cuvinte franțuzești se regăsesc și în limbile turcă (kartpostal, konferans, nûans, ordövr), persană (muzeh, luks, qarantîneh) și japoneză (zubon de la jupon; ankêto de la enquête, „anchetă”; nyuansu, ôdoburu de la hors d'œuvre, „antreuri”). Aceste limbi s-au modernizat în mod conștient, împrumutând cuvinte din limba franceză în secolele XIX și XX.

Canada. Spre sfârșitul secolului XIX, s-a format un nou imperiu francez, de astă dată în Africa de Nord și Centrală și în Indochina. Franceza a rămas limba oficială a 21 de state africane, unde este vorbită în mod curent de către elite.

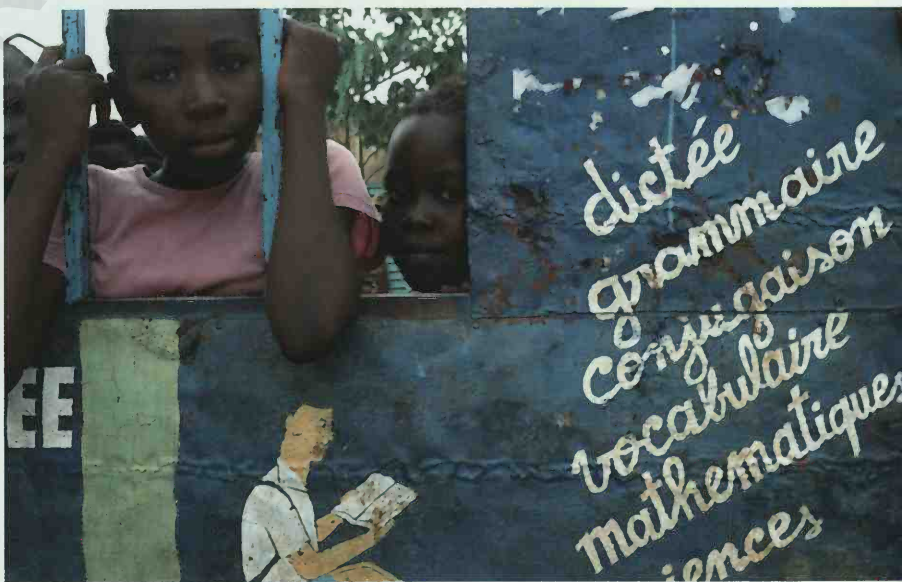
După Tratatul de la Versailles, din 1919, franceza a început să fie înlocuită de engleză ca limbă preferată a diplomației internaționale. În anii 1950, și Franța, ca și celelalte puteri europene, a început să se retragă din coloniile aflate în toată lumea. Dar, atribuindu-și o așa-numită **mission civilisatrice** în lumea întreagă, Franța a pus bazele unei organizații internaționale a țărilor și guvernelor vorbitoare de franceză, **la Francophonie**, care susține folosirea și influența limbii franceze. Din punct de vedere tactic, Franța a sprijinit din ce în ce mai tare multilingvismul, chiar dacă astfel a contravenit politicii tradiționale privitoare la limbă în Franța (numită **jacobinisme**), care este puternic centralizatoare: chiar și în 1992, Constituția franceză stipula că „limba Republicii este franceza”.

Stânga O cafenea pariziană aglomerată, cu mese pe trotuar. Franceza a evoluat mai ales din limba vorbită în Île-de-France, regiunea care cuprinde și Parisul.

Jos O școală de fete la Ouagadougou, în Burkina Faso, țară francofonă din Africa de Vest.

de pe urma faptului că latina și-a pierdut statutul de limbă universală a elitelor europene, drept care, în secolul XVII, a devenit limba predilectă a diplomației. Literatura franceză – mai ales romanele și piesele de teatru – a dominat cultura europeană a secolelor XVIII–XIX. Înalta societate rusă își făcuse un obicei din a vorbi franțuzește în loc de rusește.

Franceza a fost exportată și în străinătate: ea se vorbea pe scară largă pe plantațiile de zahăr din regiunea caraibiană, iar, de la începutul secolului XVII, a devenit limba coloniștilor europeni din Canada. Ea rămâne limba numărul unu a Québec-ului, cu toate că înfrângerea din Războiul de Șapte Ani cu britanicii (1756–1763) și imigrația engleză masivă care i-a urmat au făcut să se reducă drastic dominația limbii franceze în

GERMANA

128 de milioane de vorbitori

Limba germană formează, de peste două milenii, granița nordică și răsăriteană a lumii vorbitoare de limbă latină (apoi de limbi romanice). Deși rămasă în mare măsură o limbă nescrisă până în secolul VIII d.C., ea a devenit o piesă de rezistență a civilizației europene după Reforma protestantă din secolul XVI, concurând cu limba dominantă, care era franceza, în secolele XVIII–XIX. Recenta extindere a Uniunii Europene către răsărit ar putea contracara diversele resentimente create în secolul XX de comunitatea vorbitoare de limbă germană.

Sus Pagina de titlu a traducerii Noului Testament (1522), făcută de Martin Luther. În 1534, Luther a publicat împreună Vechiul și Noul Testament în limba germană.

Rusiei să populeze stepele Volgăi în secolul XVIII, iar descendenții acestora au migrat mai departe spre Kazahstan în 1941, ca măsură de siguranță. Și totuși, expansiunea limbii s-a dovedit destul de limitată: deși au existat comunități germane răspândite prin tot estul Europei până în 1945, mutațiile survenite ca urmare a înfrângerii Germaniei naziste în 1945 și, ulterior, destrămării Uniunii Sovietice în 1991 fie au redus masiv, fie au eliminat cu totul aceste comunități.

Spre deosebire de alte puteri occidentale din Europa și datorită faptului că are o foarte redusă ieșire la mare, Germania nu a reprezentat o putere colonială semnificativă. Cu toate că, în secolul XIX, sub conducerea lui Bismarck, Germania a fost cea care a inițiat așa-numita „Goană după Africa”, în nici una dintre coloniile germane, fie din Africa, fie din Papua și Micronezia, nu a crescut și nu a învățat să scrie și să citească decât cel mult o generație. Mulți germani au devenit coloniști individuali – mai ales în America de Nord și în Africa de Sud –, însă aceștia au renunțat pe parcurs la limba lor. Și totuși, mai există încă mici comunități vorbitoare de limbă germană peste tot în lume, de exemplu comunitățile *amish* din Pennsylvania

Germana este limba cea mai răspândită în Europa Centrală (Mitteleuropa) și se vorbește în regiunea delimitată de limbile romanice la vest și la sud, de limbile slave la est și de limbile nordice la nord. În afară de Germania propriu-zisă, germana este limbă maternă în Austria, Luxemburg, Liechtenstein și în părți din Elveția și Belgia. De-a lungul secolelor, din această regiune au plecat populații întregi de vorbitori de limbă germană: vandalii, șvabii, francii și saxonii au migrat către Europa Occidentală și nordul Africii în secolul V d.C.; numeroși agricultori s-au așezat dincolo de Elba, înspre Polonia, în secolele X, XII și XIII; Călugării Teutoni s-au mutat în Prusia și în regiunile baltice în secolele XIII și XIV; alți agricultori au fost îndemnați de Împărăteasa Ecaterina cea Mare a

De la 1 la 10

Germana de sus		Germana de jos
eins	1	een
zwei	2	twee
drei	3	dree
vier	4	veer
fünf	5	fiev
sechs	6	sos
sieben	7	söben
acht	8	acht
neun	9	negen
zehn	10	tein

Dreapta Așa cum arată gazetele din această cafenea vieneză, germana este limba oficială din Austria, vorbită de circa 98% din populație.

Caracteristici

Ordinea cuvintelor în limba germană cunoaște reguli stricte: verbul principal sau auxiliar vine după subiect într-o propoziție principală, dar la finalul propozițiilor secundare; iar participiile trecute și infinitivele cad pe ultimul loc (ex.: *Die Schrift, die gewisse Bedingungen berücksichtigen muss, soll aber unverändert erhalten bleiben* se traduce, cuvânt cu cuvânt, „Scrierea, care anumite condiții să respecte trebuie, se cuvine totuși neschimbată păstrată să rămână”). În scriere, toate substantivele, inclusiv cele compuse, care încep cu inițială majusculă, se scriu fără pauză, oricât ar fi de lungi (ex.: *Auseinandersetzungunterbrechung*, adică: „întreruperea unei discuții în contradictoriu”).

care vorbesc *Pennsylvania Dutch*, adică *Deutsch*) sau altele din Texas ori din Chile, Argentina și Brazilia.

Deși limba germană a cunoscut un recul forțat de cele două războaie mondiale din secolul XX, marea ei avantaj pe termen lung l-a reprezentat contribuția la educație și cultură. Germanii au inventat și răspândit tiparul și, în consecință, publicarea de cărți în limbile autohtone. „Biblia germană” a lui Martin Luther, din 1534, i-a imprimat Reformei un nou avânt. După destrămarea Sfântului Imperiu Romano-German în secolul XIII (excepție făcând Elveția și Austria), Germania a rămas dezbinată politic până în secolul XIX; dar limba întregii regiuni ajunsese deja la o formă standard cu mult înainte.

Germana de sus, care pleacă de la limba vorbită în centrul și în sudul Germaniei (Hanovra, respectiv Bavaria), este limba poetilor medievali (așa-numiții *Minnesänger*-i, poeții iubirii curtenitoare, și autorul anonim al epopeii *Nibelungilor*), preluată la Curtea Saxoniei și standardizată prin „Biblia germană” a lui Luther, din 1534. Dialectele limbii germane de jos, din nord (Saxonia) diferă mai ales prin faptul că păstrează consoanele *p*, *t* și

k în cuvinte care, în sud, prezintă consoanele *f*, *z* și *ch* (ex.: *Appel, dat, maken*, față de *Apfel, dass, machen*). Aceste dialecte nu au fost acceptate ca bază pentru o limbă națională, cu toate că, în scris, tradiția lor urcă înapoi în timp până în secolul IX (ex.: poemul *Heliand*, „Mântuitorul”), plus că au dominat relațiile comerciale medievale în zona Mării Baltice. Unul dintre aceste dialecte este idișul de astăzi, care s-a răspândit odată cu comunitățile evreiești din Valea Rinului către Europa de Est (iar, de acolo, către Statele Unite). Olandeza și engleza, care au devenit limbi naționale standard, sunt mai apropiate de germana de sus decât de cea de jos.

În prezent, germana este una dintre cele trei limbi principale ale Uniunii Europene, mai ales după lărgirea acesteia, în 2002, prin cooptarea mai multor țări est-europene. În realitate, este limba cu cei mai mulți vorbitori din cadrul Uniunii, de vreme ce grosul vorbitorilor de engleză și franceză la nivel global se găsesc în afara Europei.

Sus Distribuția dialectelor limbii germane: germana de sus în partea de nord (Saxonia) și germana de jos în partea de sud (Bavaria).

JAPONEZA

122 de milioane de vorbitori

De la 1 la 10

Autohton		Sino-japonez
hitotsu	1	ichi
hutatsu	2	ni
mitsu	3	san
yotsu	4	shi
itsutsu	5	go
mutsu	6	roku
nanatsu	7	shichi
yatsu	8	hachi
kokonotsu	9	kyū
tou	10	jū

Jos Japoneza se vorbește aproape numai în Japonia, dar tot se numără printre cele unsprezece limbi cu cei mai mulți vorbitori din lume.

Limba japoneză este, în multe privințe, profund deosebită, chiar misterioasă. Este una dintre cele unsprezece limbi cu cei mai mulți vorbitori din lume, și totuși este vorbită doar într-o mică țară insulară. Nu s-a dovedit înrudită cu vreo altă limbă (în afara celor vorbite la sud de insulele Ryukyu). Scrierea ei, utilizată de mai bine de un mileniu, este în realitate o combinație a patru sisteme de scriere distincte (dintre care două exclusiv japoneze), drept care este cea mai complicată din lume. 99% dintre vorbitorii de japoneză locuiesc în continuare în Japonia, depășind cu mult, din punct de vedere numeric, micile comunități vorbitoare de japoneză din Statele Unite – mai ales din Hawaii (805 000 de persoane) – și din Brazilia (400 000), Canada (43 000), Mexic (35 000), Australia și Marea Britanie (cu câte 12 000 fiecare).

În încercarea de a stabili modul în care japoneza se înrudește cu alte limbi, dificultatea este de a pune de acord caracteristici contradictorii. Este japoneza o limbă asiatică, învățată inițial de locuitorii insulelor din Pacific sau viceversa? Structura ei fonetică simplă o face să semene cu limbile din zona Pacificului: de exemplu, nu are grupuri consonantice și toate silabele se termină fie cu o vocală, fie cu *n*. Dar structura morfologică și sintactică o apropie mai degrabă de coreeană și de limbile învecinate din zona continentală asiatică – de manciuriană și mongolă. Cuvintele se termină adesea cu câte un șir de sufixe cu semnificație clară; iată un exemplu extrem: **shi-nak-er-eba nara-nak-at-ta** înseamnă „a avut de-a face” (textual: „nu fost dacă devenit nu fost trecut”). Verbele sunt în mod constant plasate la sfârșitul propoziției, iar adjectivele și propozițiile relative

preced substantivele: **kanojo-ga eranda akai bōshi wo kare-ga suteta** înseamnă „el a aruncat pălăria roșie pe care ea și-a ales-o” (textual: „ea a ales pălărie roșie el a aruncat”). Până astăzi, n-au fost găsite, prin comparație, suficiente cuvinte înrudite între japoneză și oricare dintre limbile învecinate cu ea, pentru a stabili în mod convingător care vor fi fost influențele reciproce. Japoneza are și zeci de dialecte regionale, deși limba standard a căpătat preeminență datorită mediilor de informare, legăturilor de transport din ce în ce mai bune și mobilității sociale crescânde.

Primele texte în limba japoneză au fost poetice (**Măn-yō-shū** – „Culegerea de o mie de file”) și mitologice (**Ko-ji-ki** – „Relatarea lucrurilor vechi”) și provin din secolul VIII d.C. Limba s-a scris inițial cu caractere chinezești, folosite ca simboluri fonetice în redarea textului japonez; ulterior – începând cu secolul IX – s-a scris din ce în ce mai mult cu un silabar special conceput, așa-numitele **kana**, amestecate adesea cu caractere chinezești interpretate astăzi ca fiind ori cuvinte împrumutate din limba chineză, ori forme de abreviere a cuvintelor japoneze corespunzătoare. Sistemul acesta, cu circa 50 de kana și peste 2.000 de caractere chinezești selecționate, funcționează și astăzi.

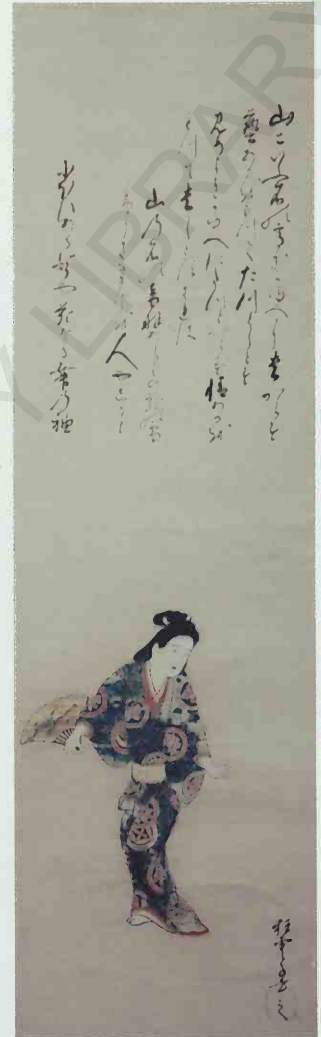
Trăsături caracteristice

Japoneza este o limbă profund aluzivă, mai ales în registrele familiar și colocvial, unde este caracterizată de faptul că lasă neexprimate pronumele care ar trebui să înlocuiască subiectul și complementul. Deși, prin tradiție, această dificultate ar putea fi ocolită prin utilizarea vocabularului politicos ori deferent, de exemplu: „a mânca”: **meshiagaru** (despre un superior), **kuu** (bărbătește, frust), **taberu** (neutru, dar politicos), din ce în ce mai mult pronumele sunt lăsate deoparte și se folosesc, pur și simplu, forme lexicale neutre. Exprimarea aluzivă este prețuită în conversația japonezilor, pentru că, dacă este reușit exprimată, creează un sentiment de solidaritate și reciprocă înțelegere.

Primele scrieri japoneze timpurii au avut drept autori nobili de la Curtea imperială, multe dintre ele – mai ales exemplele care întrebuițează puține caractere chinezești – fiind scrise de femei (pentru că femeile nu erau educate în cultura chineză clasică). O femeie a scris piesa de rezistență a literaturii japoneze timpurii, romanul psihologic de mari dimensiuni *Genji Monogatari* (Povestea lui Genji).

Limba japoneză a intrat într-un proces de occidentalizare în 1871, acceptând tot mai multe cuvinte de împrumut din limbile apusene, mai ales din franceză și germană, ulterior mai ales din engleză. Textul a început să fie scris și de la stânga la dreapta, în rânduri orizontale pe pagină, și, în mod tradițional, în coloane, de la dreapta spre stânga. Complicatul sistem de exprimare curtenie și deferentă, ca și cea omagială, și-a pierdut

din rigurozitate, fiind și din ce în ce mai puțin înțeles cam de prin secolul XII înainte; la fel s-a întâmplat și cu multe trăsături formale ale stilului japonez (cum ar fi caligrafierea semnelor). Totuși, utilizarea vocabularului împrumutat din chineză (cu o pronunție apăsător japoneză), precum și scrierea tradițională mixtă a silabelor *kana* și caracterelor chinezești – îmbogățită astăzi și cu anumite cuvinte străine scrise cu litere latine – sunt la fel de active ca întotdeauna.

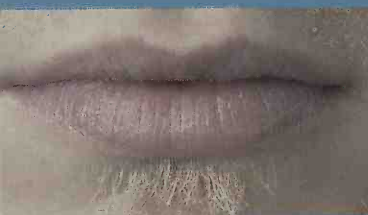

Sus Dansatoare, poem-pictură din secolul XVII, de Hinaya Ryuho. De remarcat scrierea tradițională, pe coloane, de la dreapta spre stânga.

Stânga Tametomo și demonii (1811), de Katsushika Hokusai. Amestecul tradițional de silabe kana și caractere chinezești este utilizat și astăzi.

LIMBILE EUROPENE

În funcție de cum sunt definite (1) Europa și (2) o limbă – pentru că definițiile date ambilor termeni suscită nenumărate controverse – și dând la o parte limbile imigranților, în Europa se vorbesc cel puțin 107 limbi, de către populații care numără de la câteva milioane la câteva zeci de vorbitori. Estimările asupra numărului acestora sunt uneori plauzibile, alteori nu sunt decât rodul unor presupuneri, dacă nu cumva sunt făcute pe ghicite.

Din punct de vedere numeric, principalul grup de limbi europene este format din cele 47 de limbi cuprinse în diversele subdiviziuni ale familiei indo-europene. Aceste subdiviziuni sunt: **12 limbi slave**: bielorusa, bulgara, casubiana, ceha, macedoneana, poloneza, rusa, sârbo-croata, slovacă, slovena, sorbiană și ucraineană; **11 limbi romanice** (adică derivate din latină): catalana, corsicană, franceză, galiciană, italiană, occitană, portugheză, reto-romană, română, sardineză și spaniolă; **10 limbi germanice**: daneză, engleză, feroeză, friziană, germană, idișul, islandeză, norvegiană, olandeză și suedeză; **4 limbi celtice**: bretonă, celta scoțiană, galeză și irlandeză; **4 limbi iranice**: kurda, osetină, talishî și tat; **2 limbi baltice**: letonă și lituaniană; și alte patru limbi, unice reprezentante ale subdiviziunilor din care face parte fiecare: albaneză, armeană, greacă și română.

Stânga Bărbat kurd citind un ziar turcesc. Înaintea adoptării legislației din 2002, limba kurdă era interzisă în Turcia, în ciuda prezenței în țară a unei populații de aproape 15 milioane de kurzi.

...familiilor de limbi reprezentate în Europa sunt: **limbile urale**: bretona, finlandeza, maghiara (plus alte nouă); **limbile turcice**: slovena, turca (plus alte zece); **limbile caucaziene**: gruzina (plus alte zece); **limbile semitice** (asiriana și malteza); și alte trei limbi care aparțin Europei, unice reprezentante ale familiilor din care face parte fiecare: limba bască (căreia nu i se cunoaște vreo limbă înrudită), limba kalmacă (de origine mongolă) și limba nenet (o limbă uuralică, vorbită de ambele părți ale Uralilor).

...engleza, franceza, germana, portugheza, rusa și spaniola se află printre limbile cele mai răspândite, de circulație mondială. Greaca și italiana sunt, și ele, două dintre limbile importante ale lumii din punct de vedere istoric și literar; multe alte limbi europene au tradiții literare străvechi și sunt și astăzi înfloritoare. Unele, chiar dacă nu au statut de limbă principală a unui stat național, se folosesc în mod oficial sau cvasioficial în zonele lor de origine.

Totuși, chiar dacă nu sunt amenințate propriu-zis, aceste limbi intră în categoria „limbi utilizate sporadic”; ele sunt friziana occidentală, galiciana și galeza. Altele se află într-o situație mai precară și pot fi considerate în primejdie de dispariție: bretona, casubiana, friziana răsăriteană și de nord, reto-romana, celta scoțiană, sorbiană, cărora li se adaugă multe dintre limbile caucaziene și turcice. Două limbi celtice ieșite din uzul cotidian al comunităților lingvistice respective, anume cele caracteristice regiunii Cornwall și insulei Man din Marea Britanie, se află, în prezent, în curs de readucere la viață.

Limbile prezentate în paginile următoare sunt: (1) limbi detaliate: bulgara, catalana, ceha, daneza finlandeza, greaca, italiana, maghiara, norvegiana, olandeza, polona, româna, sârbo-croata, suedeza, turca și ucrainiana; (2) alte limbi, descrise succint: albaneza, armeană, basca, estona, friziana, galeza, galiciana, gruzina, idișul, islandeza, letona, lituaniana, macedoneana, occitana, slovacă și slovena.

Sus Bărbați corsicani răcorindu-se cu o băutură în fața unui local. Corsica este un teritoriu francez, așa încât limba ei oficială este franceza, cu toate că limba tradițională vorbită aici, corsu, se aseamănă cu italiana.

ITALIANA

56 de milioane de vorbitori

Jos Distribuția principalelor dialecte ale limbii italiene

Dreapta jos Italia este celebră pe drept pentru gastronomie, așa încât mulți termeni culinari italieni au devenit bine cunoscuți în lumea întreagă.

De la 1 la 10

uno	1
due	2
tre	3
quattro	4
cinque	5
sei	6
sette	7
otto	8
nove	9
dieci	10

Cuvinte internaționale

Limba italiană a contribuit cu multe cuvinte la vocabularul unor domenii precum artele și muzica, de exemplu: **aria**, **concerto**, **crescendo**, **fresco**, **libretto**, **opera**, **piano**, **solo**, **soprano** și **stucco**.

Italiana este o limbă romanică vorbită în Italia de 55 de milioane de persoane, în Republica San Marino de 30 000, în părți din Elveția (în principal în cantonul Ticino), unde este limbă oficială, de circa 300 000, în Croația (unde este limbă oficială în regiunea Istria) de circa 70 000, în Slovenia (unde este limbă oficială în regiunea Istria) de circa 4 000; mai este vorbită în marile comunități de imigranți din America de Nord, Argentina, Brazilia și Australia. Până în 1934, a fost limbă oficială și în Malta. În multe privințe, referitoare atât la pronunție, cât și la gramatică, italiana s-a îndepărtat de originile ei latine mai puțin decât principalele ei surori limbi romanice: franceza, spaniola, portugheza și româna.

Italia este una dintre țările europene cu cea mai mare diversitate dialectală. În multe alte țări, dialectele locale sunt pe cale de dispariție; în multe părți ale Italiei, în schimb, ele sunt încă înfloritoare – cel puțin în termeni relativi. Principalele dialecte sunt: (în partea de nord) piemontez, lombard, venețian, ligur (genovez) și emilio-romanesc; (în centru) toscan, umbrian, marchez și abruzzian; (în partea de sud) apulic, campanez, calabrez și sicilian.

Alte forme de vorbire de origine romanică utilizate în Italia sunt considerate uneori dialecte ale limbii italiene, dar de cele mai multe ori clasificate ca limbi separate. Friulana, vorbită în nord-estul Italiei de comunități destul de numeroase din provincia Romagna și de altele din America de Nord și din alte părți ale lumii, și ladino, vorbită în două mici comunități din văile munților Dolomiți, care însumează circa 30.000 de vorbitori, plus dialectele romanșe din cantonul elvețian Grisons, formează subgrupa reto-romană a limbilor romanice. Sardineza, cea mai conservatoare dintre limbile romanice, se împarte și ea într-un număr de dialecte, iar estimările cu privire la

numărul total de vorbitori de sardineză variază între 1,2 și 2,5 milioane.

Primul text cunoscut ca fiind în limba italiană datează din secolul X d.C. În secolele următoare, s-a scris în diferite dialecte, dar în secolele XIII și XIV, trei dintre cei mai mari scriitori italieni ai vremii – Dante, Petrarca și Boccaccio – au scris într-o limbă literară bazată pe toscana florentină și această formă de italiană a fost adoptată ca bază a limbii oficiale.

Sus **Atatürk** titlul latin a fost adoptat de **Atatürk**, cel dintâi președinte al Republicii laice a Turciei, ca măsură de occidentalizare.

Limbile turcice, vorbite de circa 130 de milioane de persoane din Peninsula Balcanică până în Siberia Centrală, se împart în patru grupe. Ca număr de vorbitori, dar și politic și cultural, turca este limba predominantă a grupului sud-vestic, zis și *oguz*, de limbi destul de strâns înrudite și, în principiu, reciproc inteligibile. Alte limbi din același grup sunt azera, găgăuza și turkmena. Estimările nu sunt sigure, dar e de presupus că turca este vorbită de circa 45 de milioane de persoane în Turcia (mai ales în regiunile asiatice, dar incluzând cei 7 milioane de vorbitori din Turcia europeană), de 120.000 în Cipru (unde este limbă oficială), de 1 milion în Bulgaria și de 200.000 în Grecia, Macedonia și Kosovo.

Inscripțiile din secolul VIII d.C., descoperite în regiunea râului Orhon din Mongolia, scrise în așa-numitele „rune turcice” (similitudinile dintre acestea și runele nord-europene reprezintă o simplă coincidență), au fost revendicate de toate limbile turcice ca fiind cele mai vechi texte ale fiecăreia dintre ele. Acestea datează din perioada turcilor selgiucizi, care, după ce au învins forțele Imperiului Bizantin în bătălia de la Manzikert, din 1071, s-au stabilit în Anatolia și au adoptat religia islamică. Timp de câteva secole, aproape toată poezia și, ulterior, proza au fost inspirate de Islam. Abia în secolul XVII (mult mai

târziu decât în țările occidentale) au fost tipărite primele cărți în limba turcă.

Deși textele timpurii au fost scrise într-o paletă întreagă de alte sisteme de scriere, începând din secolul XIII s-a trecut la scrierea arabă, care a fost păstrată până în secolul XX. În 1928, pe linia politicii sale generale de modernizare și occidentalizare a Turciei, Atatürk a promovat reforme lingvistice care au impus folosirea alfabetului latin. În același timp, numeroase elemente arabe și persane ale vocabularului au fost înlocuite cu neologisme bazate pe rădăcini turcești sau cu termeni preluați din vechile texte în limba turcă sau în alte limbi turcice. Atatürk a transferat și sediul guvernării de la Constantinopol (pe turcește Istanbul) la Ankara, dar Istanbulul a rămas, efectiv, capitala culturală a țării. Deși se recunoaște, în principiu, existența a opt-zece dialecte ale limbii turce, limba modernă standard este cea bazată pe dialectul vorbit la Istanbul.

De la 1 la 10

bir	1
iki	2
üç	3
dört	4
beş	5
altı	6
yedi	7
sekiz	8
dokuz	9
on	10

Cuvinte de împrumut

bombă	bomb
grevă	strike; French grève
computer	computer
televiziune	television
teatru	theater

POLONA

40 de milioane de vorbitori

Sus Polona modernă, standardizată, cuprinde elemente ale mai multor dialecte diferite.

Dreapta jos Limba polonă poate fi împărțită în patru dialecte principale, deși diferențele dintre ele sunt minore.

De la 1 la 10

jeden	1
dwa	2
trzy	3
cztery	4
pięć	5
sześć	6
siedem	7
osiem	8
dziewięć	9
dziesięć	10

Polona face parte din subgrupa slavă apuseană a limbilor indo-europene. Aceeași subgrupă mai include ceha, slovacă și casubiana (vorbită de circa 150 000 de persoane de la vest de Gdansk și considerată uneori dialect al limbii polone), dar și sorbiana (zisă și sârba ventică sau lusatină, care se vorbește într-o zonă restrânsă din sud-estul Germaniei) și polabiana (care se vorbea odinioară în regiunea Lüneburg Wendland din Germania, dar s-a stins la mijlocul secolului XVIII). Polona este vorbită de peste 37 de milioane de persoane în Polonia propriu-zisă, de peste 1 milion de persoane în țările învecinate și de numeroșii imigranți care au format comunități în Europa Occidentală, America de Nord și în alte părți ale lumii.

În afară de zona în care se vorbește casubiana, limba polonă cunoaște patru dialecte principale: (1) zona de nord-vest (care include orașul Poznań), zisă și a polonei mari; (2) zona de nord-est sau mazoviană (care include orașele Varșovia și Białystok); (3) zona de sud-est (care include orașele Cracovia și Lublin), zisă și a polonei mici; și (4) zona sileziană (în care se află orașul Katowice).

Primele atestări de scriere în limba polonă sunt nume proprii și toponime care apar în documente din secolele IX–XII, altminteri scrise în latinește. Cea mai veche mostră de text propriu-zis este o singură propoziție într-o cronică de secol XIII, scrisă tot în limba latină. De vreme ce, în Polonia, cea mai mare parte a materialului documentar din perioada medievală era în limba latină, există practic puține probe de ordin textual de folosire a limbii polone în aceeași perioadă, o excepție notabilă fiind traducerea câtorva cărți ale Vechiului Testament pe la jumătatea secolului XV.

În secolul XVI, denumit „Vârsta de Aur a literaturii polone”, limba polonă s-a impus ca o limbă literară bine determinată. În 1537, regele Sigismund a decis ca predicile să fie ținute și documentele

juridice să fie redactate în polonă. Așa se face că au apărut mai multe dicționare latine-polone (cel dintâi datează din 1526, cel mai important – din 1564), iar în 1568, și prima gramatică a limbii polone.

Tot în secolul XVI a apărut și o limbă mai mult sau mai puțin reglementată, care a stat la baza limbii literare standard contemporane. Ea are câteva trăsături caracteristice împrumutate din mai multe dialecte, mai cu seamă din zonele polonei mari și polonei mici.

Ucraineana este una dintre cele trei limbi care compun subgrupa slavă răsăriteană a limbilor indo-europene, celelalte două fiind rusa și bielorusa. Cifrele referitoare la numărul de vorbitori sunt nesigure chiar și pentru Ucraina propriu-zisă și cu atât mai mult pentru Rusia și celelalte state vecine, inclusiv pentru comunitățile de imigranți din Europa Occidentală, America de Nord și alte părți ale lumii. Estimările totale merg de la 37 de milioane (din care 31 de milioane în Ucraina propriu-zisă) până la 52 de milioane de vorbitori. Un factor agravant este acela că în regiunile în care se vorbesc limbi slave, granițele lingvistice și cele internaționale rareori coincid. De asemenea, nu este întotdeauna foarte clar cărei limbi îi aparțin dialectele din zonele de frontieră.

Sus *Ucraineana folosește o formă de scriere chirilică asemănătoare limbii ruse, cu câteva mici diferențe, precum caracterul „I”, așa cum se vede pe bancnota ucraineană.*

Dreapta *Un bărbat din Kiev, capitala Ucrainei, citește datele de pe versoul unui plic electoral.*

Limba câtorva texte medievale în vechea limbă slavonă bisericească este împănată cu ucrainisme, dar, deși există o gramatică din 1595 a limbii ucrainene și un dicționar din 1627, până în secolul XVIII a existat prea puțină literatură ucraineană. Există câteva texte importante din secolul XIX, dar, până la începutul secolului XX, scriitorii ucraineni au preferat să scrie în limba rusă.

Deși în diverse momente și locuri au fost făcute anumite încercări de a adopta alfabetul latin, limba ucraineană a fost scrisă aproape fără excepție în alfabet chirilic, într-o formă similară, dar nu identică formei folosite de limba rusă; în prezent, în ucraineană se utilizează trei caractere inexistente în rusă, în schimb sunt omise patru caractere rusești. Ortografia oficială a fost adoptată pentru prima oară în 1936 și a fost revizuită de mai multe ori de atunci, ultima dată în 1990.

În trecut, ucraineana era denumită fie rusa mică (spre deosebire de rusa mare, cum i se mai spunea rusei mai demult), fie ruteană. Dar această ultimă denumire este preferabil să fie evitată – denumirea de limbă ucraineană este cea preferată în țara propriu-zisă, iar termenul

ruteană a fost utilizat într-o serie de sensuri diferite. Din punct de vedere istoric, se referă la o formă a slavei vechi vorbită în secolele XVI–XVII în Marele Ducat al Lituaniei (aceasta acoperea o mare parte din teritoriile actuale ale Ucrainei și Belarusului) și din care provin atât ucraineana, cât și bielorusa. Ruteana se mai referă și la două dialecte ucrainene distincte, ambele zise și rusin. Unul este vorbit de aproximativ 25.000 de persoane din Voivodina sârbească, iar celălalt de 50.000 din nord-estul Slovaciei, unde a fost recunoscut ca limbă oficială din anul 1995.

De la 1 la 10

один (odín)	1
два (dva)	2
три (tri)	3
чотири (chótiri)	4
п'ять (pyat')	5
шість (shist')	6
сім (sim)	7
вісім (vísim)	8
дев'ять (dévyat')	9
десять (désyat')	10

ROMÂNĂ

24 de milioane de vorbitori

Jos Distribuția principalelor dialecte ale limbii române.

Româna este o limbă romanică vorbită de circa 20 de milioane de oameni în România propriu-zisă și de 2,5 milioane în Republica Moldova. Mai există aproximativ 750.000 de vorbitori în alte regiuni din Balcani, din Ucraina și din Rusia și peste un milion de vorbitori răspândiți în toată lumea. În plus, trei dialecte substanțial diferite se mai vorbesc în regiuni din afara României: megleno-româna, cu circa 5.000 de vorbitori în nordul Greciei și în câteva comunități din zona Balcanilor; aromâna, cu circa 500.000 de vorbitori în comunități răspândite în toată Peninsula Balcanică; și istro-româna, pe cale de dispariție, cu câteva sute de vorbitori în peninsula Istria din Croația.

Dreapta jos *O față româncă trece prin fața unui afiș electoral în București. Limba română folosește alfabetul latin de la jumătatea secolului XIX.*

De la 1 la 10

unu	1
doi	2
trei	3
patru	4
cinci	5
șase	6
șapte	7
opt	8
nouă	9
zece	10

Cuvinte de împrumut

Română	din latină
închide	inclusiune
miere	mel
sat	fossatum
spune	exponere

La începutul secolului I d.C., limba latină a pătruns în ceea ce avea să devină, în anul 106 d.C., provincia Dacia, care acoperea o bună parte din România de astăzi. Se pare că populația băștinașă a fost romanizată și că, la mijlocul secolului III d.C., își părăsise deja limba proprie în favoarea limbii latine. Nu este clar ce s-a întâmplat cu populația respectivă după ce armatele romane s-au retras din regiune, în anul 271 sau 272 d.C. Deși s-a spus că locuitorii provinciei s-au retras și ei la sud de Dunăre și că abia după câteva secole au trecut fluviul înapoi și s-au stabilit în Transilvania, este mai plauzibilă ipoteza că majoritatea au rămas pe loc. După ce slavii au ocupat, în secolul VI d.C., teritoriul care avea să fie, mai târziu, al Iugoslaviei, vorbitorii acestei limbi romanice au fost ruși de celelalte regiuni, dinspre apus, unde se vorbea limbi înrudite, iar limba lor a evoluat într-o direcție substanțial diferită.

Cu toate că în documentele medievale bisericești, scrise în limba slavonă, apar și cuvinte românești, cel mai vechi text în limba română, care s-a păstrat, este o scrisoare din 1521. Printre scrierile literare timpurii, se numără texte religioase din secolul XVI și cronici din secolul XVII,

scrise cu caractere chirilice. Cu toate acestea, abia de la jumătatea secolului XIX, când a fost adoptat alfabetul latin, se poate vorbi de o literatură modernă, în stil european.

Cum românii și limba lor au fost, în bună măsură, lipsiți de contactul cu Occidentul timp de peste un mileniu, gramatica limbii române a evoluat diferit față de cea a limbilor romanice apusene, în câteva privințe majore. Vocabularul a fost profund influențat de limbile slave și, într-o măsură destul de mare, de maghiară, greacă și turcă.

OLANDEZA

21 de milioane de vorbitori

Jos descripțiile în olandeză sunt perfect clare și acum există un organism oficial care lucrează la standardizarea ortografiei și a gramaticii.

Jos Gravură în cupru (circa 1650), înfățișând sosirea olandezilor în Africa de Vest, pe atunci Guineea Olandeză, încorporată astăzi în Ghana.

Olandeza face parte din subgrupa germanică apuseană a limbilor indo-europene (din care mai fac parte engleza, friziana și germana) și este vorbită mai ales în Țările de Jos (15 milioane de persoane) și în Belgia (6 milioane). Cu toate că i se spune adeseori flamandă în Belgia, unde are și statut de limbă oficială, denumirea încetățenită este olandeză (sau *nederlands*, iar în franceză *néerlandais*). Olandeza se mai vorbește și în anumite regiuni din Germania (în Renania de Nord-Vestfalia), în nordul extrem al Franței (Hazebrouck), în Surinam (fosta Guyană Olandeză), în Antilele Olandeze și de către imigranții din America de Nord și Australia.

De la 1 la 10

een	1
twee	2
drie	3
vier	4
vijf	5
zes	6
zeven	7
acht	8
negen	9
tien	10

De la sfârșitul secolului XVII, olandeza a fost dusă de coloniști în Africa de Sud, unde s-a transformat într-o limbă considerată astăzi diferită, și anume *afrikaans*, vorbită ca limbă maternă de circa 6 milioane de persoane.

În contextul migrației către apus a popoarelor vorbitoare de limbi germanice, francii au pătruns în Țările de Jos începând cu secolul IV d.C. Limba lor a evoluat; din *francon* de jos apuseană, un dialect al acestei limbi, provine olandeza de astăzi. Două texte scurte în *francon* de jos apuseană, datând din jurul anului 1100, pot fi considerate cele mai vechi exemple de limbă olandeză. Poetul Henric van Veldeke, din secolul XII, este considerat primul poet olandez (deși, dat fiind faptul că a scris într-un dialect care se vorbea în regiunea în care se află astăzi granița dintre Olanda, Belgia și Germania, el este considerat și unul dintre scriitorii timpurii ai limbii germane medii).

De-a lungul Evului Mediu, s-a conturat o formă mai mult sau mai puțin standardizată a olandezei, mai ales în nordul Țărilor de Jos. Prima ortografie reglementată a limbii a fost adoptată oficial în Țările de Jos (pe atunci aflate sub stăpânire franceză) în

1804, iar în Belgia mai târziu, dar nu a fost bine primită, așa încât ea a fost revizuită în 1864 în Belgia și în 1883 în Țările de Jos. Totuși, controversale, propunerile de reforme și alte divergențe au continuat între cele două țări până când, în 1982, a fost înființată Uniunea pentru Limba Olandeză (*Nederlandse Taalunie*), care să decidă în chestiuni de ortografie și gramatică în numele ambelor țări. În 1996, au intrat în vigoare anumite recomandări făcute de Uniune, care au fost și ele revizuite în 2004. Nici așa nu s-a obținut un consens, drept care chestiunea nu poate fi considerată rezolvată.

Cuvinte înrudite

Aceste serii de cuvinte înrudite denotă asemănările între olandeză, engleză și germană:

alleen	alone	allein
brood	bread	Brot
door	through	durch
jaar	year	Jahr
melk	milk	Milch
uit	out	aus
vis	fish	Fisch
woord	word	Wort

SÂRBO-CROATA

20 de milioane de vorbitori

Sus Distribuția celor trei dialecte – štokavian, čakavian și kajkavian.

Dreapta jos Muzicanți croați în costume naționale. Varianta croată a limbii sârbo-croate se scrie cu alfabet latin.

De la 1 la 10

Croată		Sârbă
jedan	1	један
dva	2	два
tri	3	три
četiri	4	четири
pet	5	пет
šest	6	шест
sedam	7	седам
osam	8	осам
devet	9	девет
deset	10	десет

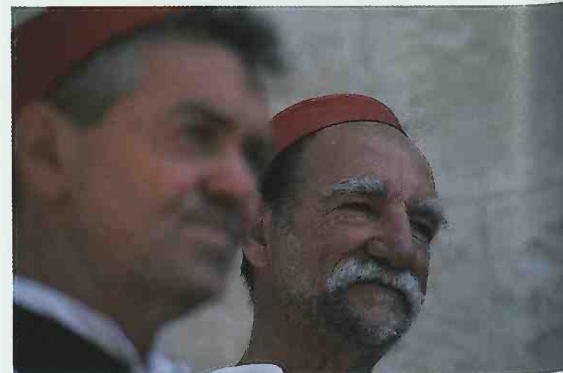
Sârbo-croată este un termen-umbrelă (folosit în mod oficial în fosta Iugoslavie, dar care acum este considerat de mulți inacceptabil), care desemnează principalele forme de vorbire din Croația (croată), Serbia (sârbă), Bosnia-Herțegovina (bosniacă) și Muntenegru (sârbă). Este una dintre limbile din grupul slav de sud, celelalte limbi care fac parte din grup fiind slovena, macedoneana și bulgara. Principalele ei dialecte sunt cel štokavian (ale cărui variante au stat la baza limbilor croată, sârbă și bosniacă), čakavian și kajkavian. Ca număr de vorbitori, croata se estimează că ar avea 6 milioane, sârba – 8 milioane (inclusiv muntenegreni), iar bosniaca – 1,7 milioane.

Există, în plus, un mare număr de imigranți în comunități din America de Nord (mai ales în Ontario și Illinois). Sub regimul iugoslav, numai croata și sârba erau recunoscute ca forme distincte de sârbo-croată. Bosniaca a fost recunoscută ca limbă separată în urma Acordurilor de Pace de la Dayton, din 1995 (care au pus capăt războaielor civile din Bosnia). Limba din Muntenegru este și acum denumită oficial sârbă, dar, mai ales după despărțirea Serbiei de Muntenegru, în 2006, au avut loc tentative de a numi această limbă „muntenegreană”. Chestiunea a rămas nedecisă din 2007 până acum. Croata și bosniaca se scriu cu alfabet latin; sârba se scrie cu alfabet chirilic atât în Serbia, cât și în Bosnia. Sârba vorbită în Muntenegru se scrie și într-un alfabet, și în celălalt.

Slavii de sud au sosit în Balcani în secolele VI–VII d.C. și s-au convertit la creștinism. După așa-numita „schismă a Răsăritului” din 1054, dintre Biserica Răsăriteană (ortodoxă de rit grec) și cea Apuseană (romano-catolică), zona de nord-vest, inclusiv Croația, a devenit catolică și a preluat alfabetul latin, în timp ce zona de sud-est a trecut la ortodoxism și a preluat alfabetul chirilic.

În secolul XV, Bosnia și Herțegovina au căzut sub dominația turcilor otomani și mulți dintre locuitorii lor au devenit musulmani, ceea ce sunt și descendenții lor.

Cele mai vechi texte, scrise mai ales în așa-numitul alfabet glagolitic, astăzi ieșit din uz, datează din secolele XI–XII. La începutul secolului XIX, sârba și croata au fost codificate de către Vuk Karadžić și, respectiv, Ljudevit Gaj. Acordurile de la Viena, din 1850, au recunoscut faptul că cele două variante formează una și aceeași limbă.

MAGHIARA

14 milioane de vorbitori

Stânga Un text religios de secol XII în limba maghiară.

Jos Limba maghiară a fost influențată de germană și latină, ca și de limbile slave.

Maghiara nu face parte dintre limbile indo-europene și este vorbită de peste 10 milioane de persoane în Ungaria, circa 3 milioane în țările învecinate (mai ales România, Slovacia, Serbia și Ucraina) și de circa 1 milion de imigranți în comunități din America de Nord și din alte părți ale lumii. Face parte, în schimb, din subgrupa ugrică sau igrană a limbilor fino-ugrice și deci este înrudită, deși foarte pe departe, cu finlandeza și estona, care aparțin subgrupeii balto-finice. Cele mai apropiate limbi de maghiară (care însă nu se vorbesc în Europa) sunt celelalte două limbi ugrice sau ugriene, ostiaca (zisă și khantî) și mansi (zisă și vogul).

De la 10

egy	1
kettő	2
három	3
négy	4
öt	5
hat	6
hét	7
nyolc	8
kilenc	9
tíz	10

Cuvinte care nu sunt indo-europene

ember	om
fehér	alb
fekete	negru
folió	râu
híd	pod
ír	a scrie
kenyér	pâine
olvas	a citi
szép	frumos
víz	apă

Limbile ostiacă și mansi sunt vorbite la est de Urali, în Siberia occidentală, de aproximativ 12.000, respectiv 3.000 de persoane. Ungurii și-au părăsit probabil pe la anul 1000 d.C. regiunile siberiene de origine și s-au îndreptat (ori au fost goniți) treptat înspre apus. Au ajuns în regiunea dunăreană la sfârșitul secolului IX. Din anumite cuvinte ne-ugrice din vocabularul limbii maghiare, se poate deduce că, în peregrinările lor, ungurii au venit în contact cu populații vorbitoare de limbi turcice și slave. Ulterior, după ce s-au așezat în Europa Centrală, limba lor a fost influențată în continuare de împrumuturi din limbile slave, dar și din germană și latină, așa cum dovedesc aproximativ 2.000 de cuvinte, multe referitoare la noțiuni de ordin religios.

Documentele oficiale și de altă natură din secolele XI–XIII conțin multe nume de persoane și toponime maghiare, ca și alte cuvinte întâmplătoare. Primul text scris în limba maghiară este o traducere a unei predici și rugăciuni latine datând din anii 1190, iar cel mai vechi text literar (cel mai vechi scris în oricare dintre limbile fino-ugrice) este o lamentație a Mariei, adaptare vagă a unui poem latin, care datează de la mijlocul secolului

XIII. Tiparul a ajuns în Ungaria în secolul XV, dar la început s-a făcut numai în latinește; cea dintâi carte tipărită în maghiară a apărut în Polonia, la Cracovia, în 1527. Prima carte maghiară tipărită în Ungaria a fost o traducere a Noului Testament, în 1541. Multe dintre cărțile tipărite la început erau lucrări de ordin religios, inclusiv o traducere completă, protestantă, a Bibliei, în 1590. După o perioadă în care s-a scris în diverse dialecte, la mijlocul secolului XIX a fost stabilită o limbă literară unificată.

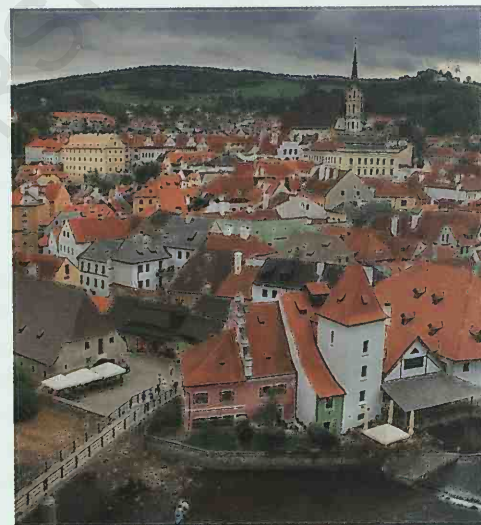

Jos Reformatului religios Jan Hus
i se atribuie introducerea semnelor
diacritice în scrierea limbii ceh.

Ceha face parte din subgrupa slavă apuseană a limbilor indo-europene, celelalte limbi principale din această subgrupă fiind slovacă, polonă și sorbiană (cunoscută și sub denumirile de sârbă ventică sau lusatină). Numărul vorbitorilor de cehă este evaluat la 10 milioane în Republica Cehă și între 1 și 2 milioane în alte părți, dintre care cel puțin 500.000 în țările vecine (mai ales în Slovacia) și 1 milion de imigranți în comunitățile din America de Nord.

Sus Orașul Český Krumlov din sudul
regiunii Boemia din Republica Cehă.

Ceha și polona

Aceste cuvinte ceheste și echivalente lor polone ilustrează apropierea lexicală dintre cele două limbi:

dén/dzief	zi
dobry/dobry	bun
léto/lato	vară
noha/noga	picior
otec/oscic	tată
pes/pies	câine
ulice/ulica	stradă
večer/wieczór	seară
velký/wielki	mare

Ceha cunoaște patru dialecte principale: boemian, care include și vorbirea din zona capitalei Praga și constituie baza limbii vorbite dominante (ceha comună) și a limbii scrise standard, deși cele două nu sunt identice; moravian central; moravian răsăritean, care se vorbește la granița cu Slovacia și este considerat o punte între cehă și slovacă (acestea sunt reciproc inteligibile în bună măsură); și silezian, care se vorbește în nord și se aseamănă cu polona.

Nume ceheste și anumite cuvinte apar ocazional în texte latinești din secolul X d.C., dar cele mai vechi mostre de limbă cehă sunt o propoziție completă într-un document juridic și un imn de patru versuri, ambele din secolul XIII. Abia în secolele XIV și XV scrisul în limba cehă s-a răspândit, într-o paletă întreagă de lucrări din toate genurile, atât în versuri, cât și în proză. Acum au fost puse și adevăratele baze ale limbii literare moderne, în principal prin revizuirea și codificarea ortografiei, care de la bun început s-a folosit numai de alfabetul latin. Autorul acestora a fost reformatul religios Jan Hus (1369–1415), care a conceput sistemul original (modificat între timp) de semne diacritice tipice ortografiei moderne în limba cehă. Prima carte tipărită, o cronică în

proză, datează din 1468, prima gramatică – din 1533, iar prima traducere completă a Bibliei – din 1579–1593. În ciuda faptului că viața culturală cehă a fost dominată de Germania în decursul îndelungatei dominații austriece (1620–1918), tradiția literară a limbii a continuat neîntrerupt, chiar dacă aflându-se în declin; ea a fost revigorată în secolul XIX și continuă și astăzi, mai ales de la obținerea independenței de către Cehoslovacia, în 1918. Foarte influente s-au dovedit gramatica limbii cehice (din 1809) a lui Josef Dobrovský, scrisă în limba germană, și cele cinci volume ale dicționarului ceh–german (1835–1839) al lui Josef Jungmann.

De la 1 la 10

jeden	1
dva	2
tři	3
čtyři	4
pět	5
šest	6
sedm	7
osm	8
devět	9
deset	10

Sus Linia consemnată pe tăblițele cu scriere Lineară B este considerată a fi greaca miceniană.

De la 1 la 10

ένα (éna)	1
δύο (dhío)	2
τρία (tría)	3
τέσσερα (tés-era)	4
πέντε (pénde)	5
έξι (éksi)	6
εφτά (eftá)	7
οχτώ (okhtó)	8
εννιά (ennιά)	9
δέκα (dhéka)	10

Cuvinte internaționale

Iată câteva cuvinte de uz internațional de origine greacă:

afrodiziac	osteopatie
dinamic	poem
filozofie	poligamie
fotografie	rinocer
ipoteză	teatru

Greaca este o limbă indo-europeană vorbită de circa 10 milioane de persoane în Grecia, de 500.000 în Cipru (unde este limbă oficială), în mici comunități din Albania și Turcia și în marile comunități de imigranți din Marea Britanie (mai ales ciprioți), America de Nord și Australia. Limba tăblițelor cu scriere Lineară B descoperite în Creta și în Grecia continentală, datând din secolele XIV–XIII î.C., s-a dovedit a fi greaca, așa încât greaca este limba europeană atestată în scris cel mai devreme. Forma cea mai veche a alfabetului grecesc, aflată și acum în uz, s-a desprins în urmă cu 3.000 de ani din alfabetul fenician.

Cel mai vechi dialect cunoscut, reconstituit după tăblițele cu scriere Lineară B, este greaca miceniană. Greaca veche mai prezenta alte patru sau cinci grupe de dialecte diferite, cele mai importante fiind: cel doric (se vorbea în cea mai mare parte a Greciei continentale, în Creta, Rodos și pe alte insule); cel attic-ionic (se vorbea în regiunea Atenei, în anumite părți din Asia Mică și pe multe insule aflate între aceste două regiuni); și cel eolic (se vorbea în Tesalia, Beotia, pe insula Lesbos și pe coasta Asiei Mici).

În secolul IV î.C., dialectul attic s-a constituit în limba comună standard – așa-numita **koiné** – din care au evoluat toate dialectele moderne, cu excepția celui ăkonian, din sud-estul Peloponezului, care este de origine dorică și prezintă atât de multe diferențe față de celelalte, încât este adesea considerat o limbă separată.

Noul Testament și marea majoritate a textelor creștine timpurii au fost scrise în limba greacă. De la începutul secolului IV d.C., când împăratul Constantin a convertit la creștinism întregul Imperiu Roman și i-a mutat capitala la Constantinopol, greaca și-a păstrat prestigiul până în 1453, când Constantinopolul a căzut în mâinile turcilor.

Sus Un stand de presă în Atena de astăzi. Greaca zilelor noastre este un amestec de limbă clasică și contemporană (sau demotică).

Încercarea de a stabili o formă standard, modernă, a limbii grecești scrise a creat numeroase controverse între adepții unui stil neaoș, puternic influențat de greaca veche, și partizanii unei forme demotice, bazate pe limba contemporană. Una sau cealaltă dintre poziții a fost favorizată, în funcție de culoarea politică a fiecărei guvernări. Totuși, în 1976, după răsturnarea regimului militar, a triumfat forma demotică, în care sunt încorporate elemente ale limbii clasice.

BULGARA

9 milioane de vorbitori

Sus *Limba bulgară* provine din slavona bisericească, utilizată și astăzi în Biserica Ortodoxă Rusă.

Dreapta jos *Bulgari în costume tradiționale la festivalul anual cu măști din orașul Pernik, din apropiere de Sofia.*

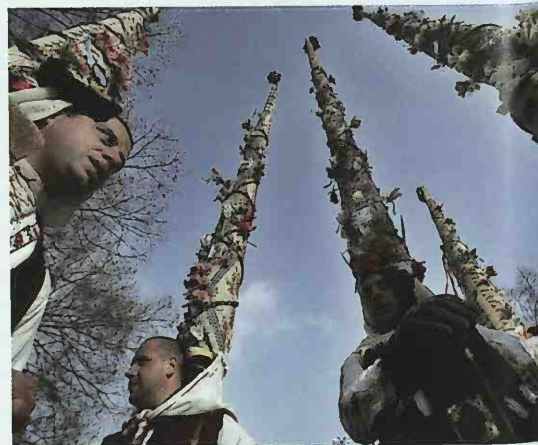
De la 1 la 10

едно (edno)	1
две (dve)	2
три (tri)	3
четири (chétiri)	4
пет (pet)	5
шест (shest)	6
седем (sédem)	7
осем (ósem)	8
девет (dévet)	9
десет (déset)	10

Cea mai veche atestare a folosirii unei limbi slave în Bulgaria datează din secolele X–XII, când s-a constituit o limbă literară bazată pe dialectele bulgar meridional și macedonean și destinată, în primul rând, unor scopuri liturgice. Această limbă, denumită slavonă bisericească, a căpătat cu timpul, în anumite Biserici, un rol liturgic asemănător cu cel jucat de latină în Biserica Catolică; o formă a ei se mai folosește și astăzi în Biserica Ortodoxă Rusă. Slavona a fost utilizată și ca limbă literară în texte religioase și de altă natură. În anumite zone, inclusiv în Bulgaria, slavona și-a dezvoltat variante regionale. Inițial, textele în slavona bisericească erau scrise în alfabet glagolitic, despre care se spune că ar fi fost conceput în secolul IX de doi frați greci din Bizanț, sfinții Chiril și Metodiu, ulterior în alfabetul chirilic, care s-a dezvoltat în secolul X din cel glagolitic.

Cu toate că textele în slavona bisericească au fost alcătuite pe teritoriul Bulgariei în așa-numita perioadă a bulgarei vechi, ele au fost revendicate și de alte populații vorbitoare de limbi slave, ca făcând parte din moștenirea lor culturală. Cele dintâi scrieri specific bulgărești datează din

perioada bulgarei medii (secolele XII–XVI), iar cea dintâi carte în limba bulgară a fost tipărită în 1566. Atât din punct de vedere literar, cât și lingvistic, perioada bulgarei moderne a început în secolul XVI, dar numai în secolul XIX se poate vorbi despre o literatură cu adevărat modernă, după criteriile europene. Abia în 1899 a fost adoptată o formă oficială, reglementată, a limbii bulgare, bazată mai curând pe dialectele din nord-est decât pe cel vestic, din regiunea capitalei Sofia.

SUEDEZA

8,5 milioane de vorbitori

Jos Regiunile Scandinaviei,
în care se vorbește suedeză –
în principal în Suedia, dar și unele
părți ale Finlandei.

Suedeza face parte din subgrupa scandinavă a ramurii germanice a limbilor indo-europene. Este vorbită de circa 8 milioane de persoane în Suedia și de aproximativ 300.000 în Finlanda (inclusiv Insulele Åland), unde este limbă oficială. Suedeza, daneza și norvegiana sunt reciproc inteligibile în bună măsură, dar acest lucru nu se aplică și în cazul celeilalte reprezentante majore a subgrupeii limbilor scandinave, islandeza. Limba suedeză cunoaște o mare varietate de dialecte mai ales rurale, foarte diferite între ele și, în cele mai multe cazuri, strict localizate geografic. Acestea sunt în declin, cu toate că suscită un interes considerabil și se dorește păstrarea lor.

De la 1 la 10

en	1
två	2
tre	3
fyra	4
fem	5
sex	6
sju	7
åtta	8
nio	9
tio	10

Limba suedeză are o bogată atestare scriptică, datorită celor aproape 3.500 de inscripții în alfabet runic descoperite pe dale de piatră și datând din secolele IX–XI. Alfabetul latin a început să fie folosit din secolul XII, după adoptarea creștinismului, mai ales în textele religioase și juridice. Limba secolelor XII–XV, denumită suedeză veche în mod curent, se caracterizează printr-o simplificare gramaticală și prin influența limbii daneze la nivelul vocabularului.

de franceză în secolul XVII și de engleză în secolele XIX și XX.

Academia Suedeză, întemeiată în 1786, a publicat principalul dicționar al limbii suedeze și o gramatică în patru volume (1999). Ea joacă un rol important în cadrul Consiliului pentru Limba Suedeză, care-și propune să încurajeze dezvoltarea limbii în mai multe privințe, acționând la nivel consultativ și mai puțin normativ.

Cuvinte înrudite

Suedeza are multe cuvinte asemănătoare sau înrudite cu termeni englezi sau germani:

Suedeză	Engleză	Germană
dotter	daughter	Tochter
hand	hand	Hand
tusen	thousand	Tausend
läsa	to read	lesen
rök	smoke	Rauch
slott	castle	Schloss
gammal	old	alt

Prima carte în limba suedeză a fost publicată în 1495; se consideră că perioada suedezei moderne a început ceva mai târziu, odată cu traducerea Noului Testament (1526), apoi a Bibliei complete (1541), texte care au jucat un rol esențial în stabilirea unei forme standard a limbii scrise. În secolele următoare s-au făcut eforturi de cultivare a unei limbi suedeze literare. Vocabularul a fost influențat în continuare de alte limbi, mai ales de germană în secolul XVI și în prima parte a secolului XVII,

Sus Inscriptia runică de la Karlevi (insula Öland).

CATALANA

7,5 milioane de vorbitori

Jos Unde se vorbește catalană în Europa: în Spania, Andorra, Franța și în orașul Alghero (Sardinia), supranumit „Mica Barcelonă”.

Catalana este o limbă romanică vorbită în principal în nord-estul Spaniei, dar și la nord de Pirineii răsăriteni, în regiunea franceză Roussillon (în jurul orașului Perpignan), în Andorra, unde este limbă oficială, și în orașul Alghero din vestul Sardiniei, unde a fost introdusă în secolele XIV–XV, în timpul ocupației aragoneze a insulei. Vorbitorii sunt cu puțin sub 7,5 milioane, dintre care peste 7,25 milioane în Catalonia spaniolă (inclusiv în Insulele Baleare și într-o porțiune din Aragon), 60 000 în Andorra, 145 000 în Roussillon și 17 000 la Alghero.

De la 1 la 10

un	1
dos	2
tres	3
quatre	4
cinc	5
sis	6
set	7
vuit	8
nou	9
deu	10

Catalana și spaniola

Aceste cuvinte strâns înrudite ilustrează câteva dintre asemănările și diferențele dintre catalană (primele) și spaniolă:

any/año	an
baix/bajo	jos
canvi/cambio	schimbare
clau/llave	cheie
mel/miel	miere
oblidar/olvidar	a uita
perill/peligro	pericol
pluja/lluvia	ploaie

Există două arii dialectale principale, fiecare cu subdiviziunile ei. Aria răsăriteană cuprinde partea de nord-est a Cataloniei continentale (de la frontiera cu Franța până dincolo de Barcelona), Andorra, regiunea Roussillon și orașul Alghero. Aria apuseană cuprinde partea de nord-vest, de la Pirinei înspre sud, zona vorbitoare de catalană din Aragon și provinciile Castellón, Valencia și Alicante. În cea mai mare parte a zonei sudice, din jurul orașului Valencia, vorbitorii susțin cu tărie că limba lor este diferită de catalană și și-o numesc valenciană.

Cel mai vechi text în limba catalană, ba chiar în oricare dintre limbile vorbite în Peninsula Iberică, este o culegere de predici descoperite la Organyà (150 km nord-vest de Barcelona), care datează de la sfârșitul secolului XII sau începutul secolului XIII și sunt de interes mai degrabă lingvistic decât literar. Din secolul XIII, s-a păstrat o bogată literatură în proză, în limba catalană. După un declin de trei secole, a urmat, în secolul XIX, o renaștere literară. La fel ca și alte limbi regionale din Spania, catalana a suferit restricții severe în timpul regimului dictatorial franchist (1936–1975), dar, de la revenirea la democrație și

de la instituirea Comunităților Autonome Catalonia (1979), Valencia (1983) și Insulele Baleare (1984), au avut loc schimbări majore în această privință. Limba este puternic încurajată, în prezent, în toate cele trei comunități, mai ales în Catalonia, unde învățarea limbii catalane este obligatorie în școli (ba chiar, în unele locuri, este singura limbă în care se predă) și unde scopul urmărit este acela de a înlocui spaniola ca principal mijloc de comunicare.

Jos Jucători de șah din Andorra La Vella, capitala Principatului Andorra, unde se vorbește limba catalană.

Sus pe un în limba daneză, care-i
averează că pe șoferi în legătură cu
copii, aflați la joacă.

Dreapta Groenlanda, provincie insu-
lară a Danemarcei din zona Arcticii, a
căpătat autonomie administrativă în
1979, dar limba daneză rămâne limbă
oficială, alături de groenlandeză.

De la 1 la 10

een	1
to	2
tre	3
fire	4
fem	5
seks	6
syv	7
otte	8
ni	9
ti	10

Daneza face parte din subgrupa scandinavă a ramurii germanice a limbilor indo-europene. Este vorbită de circa 5,3 milioane de persoane în Danemarca, de circa 50.000 în landul Schleswig-Holstein (din nordul extrem al Germaniei), unde este recunoscută ca limbă oficială, și de comunitățile de imigranți din America de Nord și de Sud. Este limbă oficială în Groenlanda, care are statut de autonomie în cadrul Coroanei Daneze. În decursul istoriei, au fost identificate aproape douăzeci de dialecte care însă au dispărut în prezent și majoritatea vorbitorilor se folosesc de limba daneză standard sau de câte o formă regională, axată pe aceasta.

În cele peste patru secole (1397–1814) în care Norvegia s-a aflat sub stăpânire daneză, limba daneză a căpătat, în Norvegia, o paletă largă de utilizări sociale și oficiale și stă la baza uneia dintre cele două variante contemporane ale limbii norvegiene, așa-numita **bokmål**, adică „limba cărții”. Totuși, chiar dacă sunt aproape sută la sută reciproc inteligibile, daneza și **bokmål** au evoluat cu timpul în direcții separate, astfel încât astăzi există între ele diferențe semnificative în privința pronunției, a gramaticii și a vocabularului.

Originile limbii daneze trebuie căutate în norvegiana veche, care a fost limba comună a întregii Peninsule Scandinave până în secolul VIII d.C., dar care, încă de la anul 1000, a început să se diversifice în cele două ramuri principale: norvegiana veche răsăriteană, care a evoluat mai târziu către daneză și suedeză, și norvegiana veche apuseană, care a evoluat în timp către cealaltă variantă de limbă norvegiană, așa-numita **nynorsk** („norvegiana nouă”), către islandeză și feroeză. Această perioadă timpurie, zisă și a danezei vechi, a durat până spre anul 1100; de atunci datează și cele mai vechi inscripții în limba daneză, scrise cu caractere runice înainte de

adoptarea alfabetului latin și de convertirea la creștinism, care au avut loc în secolul XII. Limba următoarelor patru secole, zisă și daneză medie, a produs puține texte literare, în primul rând fiindcă textele religioase erau scrise, de obicei, în latinește. Perioada limbii daneze moderne este socotită cu începere de la Reforma protestantă din 1536.

Consiliul pentru Limba Daneză reglementează limba, mai ales vocabularul (hotărând care neologisme sunt acceptabile) și ortografia.

FINLANDEZA

5 milioane de vorbitori

Finlandeza face parte din subgrupa balto-finică a limbilor fino-ugrice și deci este înrudită pe departe cu maghiara (care aparține unei alte subgrupe fino-ugrice, a limbilor așa-numite ugrice sau ugriene). Limbile balto-finice sunt înrudite și cu limba sámî (sau lapp), care ține de o altă ramură a limbilor fino-ugrice și care s-a despărțit de limbile balto-finice în al doilea mileniu î.C. Cele mai apropiat-înrudite cu finlandeza sunt limbile estonă, kareliană și veps, alături de ingriană, livoniană și votică (probabil dispărută în prezent). Finlandeza este vorbită de aproape 5 milioane de persoane în Finlanda și de circa 200.000 în Suedia.

De la 1 la 10

yksi	1
kaksi	2
kolme	3
neljä	4
viisi	5
kuusi	6
seitsemän	7
kahdeksan	8
yhdeksän	9
kymmenen	10

Sus

Reprezentare
a unei scene
din poemul
epic finlandez
Kalevala, una
dintre piesele
de rezistență
din literatura
acestei limbi.

Finlandeza mai este vorbită și în mici comunități din Estonia și Rusia, și în comunitățile de imigranți din America de Nord (mai ales în regiunea Marilor Lacuri), America de Sud și Australia.

Finlandezii s-au stabilit pe teritoriul actual în urmă cu două mii de ani, poate chiar mai devreme. Limbile balto-finice conțin multe cuvinte de împrumut germanice, baltice și de alte origini indo-europene, ceea ce arată că finlandezii s-au aflat, probabil, în contact prelungit cu populații vorbitoare de limbi indo-europene. Într-o perioadă mai recentă, multe cuvinte au fost împrumutate din norvegiana veche (ulterior din suedeză) și din slavonă (ulterior din rusă).

O figură de prim rang în istoria constituirii unei limbi finlandeze standard a fost episcopul luteran Mikael Agricola, care a publicat, în jurul anului 1542, un abecedar – cea dintâi carte cunoscută în limba finlandeză; el este și mai cunoscut însă pentru catehismul său în limba finlandeză, cuprinzând o carte de rugăciuni și o traducere a Noului Testament (1548), pentru care a fost supranumit „părintele limbii finlandeze scrise”. I-au urmat alți autori de texte religioase și laice și o traducere completă a Bibliei,

publicată în 1642. În 1835, a apărut prima ediție a epopeii naționale finlandeze, *Kalevala*, urmată de o a doua, lărgită, în 1849. Limba lui Agricola se baza pe dialectele din sud-vest; la mijlocul secolului XIX, a fost adoptată o formă literară standard a limbii, care include și elemente ale altor dialecte.

Jos Distribuția limbilor care se vorbesc în Finlanda și în țările învecinate cu ea.

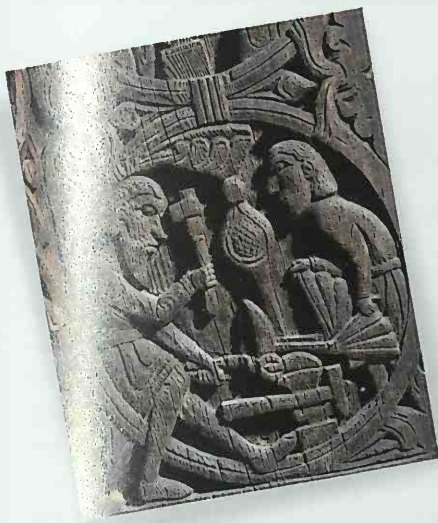

Finlandeza și estona

Aceste cuvinte ilustrează câteva dintre asemănările dintre limbile finlandeză (primele) și estonă:

hyvā/hea	bun
isā/isa	tată
kaksi/kaks	doi
kuum/kuum	fierbinte
lukea/lugeda	a citi
musta/must	negru
nuori/noor	tânăr
päivā/päev	zi
vanha/vana	bătrân
vapa/vaba	liber

De la 10

(nynorsk) ein	1
(bokmål) en	
to	2
tre	3
fire	4
fem	5
seks	6
sju	7
åtte	8
ni	9
ti	10

Sus Lambru de lemn de secol XII dintr-o biserică norvegiană de la Setesdal, reprezentându-l pe Sigurd (Siegfried), eroul unui poem mitologic norvegian.

Dreapta Stand de ziare norvegian. Două variante ale limbii – nynorsk și bokmål – au statut oficial egal în Norvegia, dar cea de-a doua este mult mai răspândită.

Una dintre consecințele perioadei de îndelungată dominație daneză, pe care Ibsen o numea „o noapte cât patru sute de ani”, a fost aceea că dialectele folosite în mod tradițional în Norvegia, derivate din norvegiana veche, au fost complet lăsate în umbră de utilizarea oficială și în scris a limbii daneze și abandonate ca mijloc de scriere. Limba scrisă și, pe alocuri (în straturile burgheziei urbane), și limbă vorbită a devenit o formă a danezei cu elemente de norvegiană, denumită dano-norvegiană.

Din secolul XVII, au existat unele tentative sporadice de a recrea o limbă scrisă autentic norvegiană, pe baza dialectelor vorbite în zonele rurale, dar acestea au dat roade abia după despărțirea de Danemarca, în 1814. După acest an și până în 1905, Norvegia și Suedia au format o uniune politică. Figura numărul unu a mișcării de revigorare a limbii norvegiene a fost Ivar Aasen (1813–1896), care a reglementat o formă de norvegiană bazată pe dialectele vorbite în zonele rurale. Această limbă, denumită mai întâi **landsmål** („limba națională”), iar mai târziu **nynorsk** („norvegiana nouă”), se deosebește, așadar, de dano-norvegiană, care a fost denumită

riksmål („limba țării”) și, ulterior, **bokmål** („limba cărții”). Limba **landsmål** a fost recunoscută oficial în 1885; folosirea ei în școli a fost autorizată în 1892.

Din 1930, cele două limbi se bucură de un statut egal de limbă oficială, iar autoritățile locale au dreptul de a decide care dintre ele este mijloc de instruire în școli. Practic însă, peste 85% dintre copii învață în **bokmål**, procentul din populația Norvegiei care folosește în mod curent această limbă în vorbire fiind aproximativ același.

Stânga
Monument de
lângă Agharak,
dedicat celor
trezeci și opt de
litere ale alfabe-
tului armean.

ALBANEZA

6 milioane de vorbitori

Albaneza face parte dintr-o ramură separată a limbilor indo-europene, nu este înrudită strâns cu nici o altă limbă și are două dialecte principale: gheg în nord și tosk în sud. Este vorbită de circa 3 milioane de persoane în Albania, de probabil peste 2,5 milioane în Kosovo, Macedonia și alte părți ale Peninsulei Balcanice, precum și de o comunitate substanțială în Italia (datând de pe vremea imigrației medievale). Cel mai vechi text (în afara unor fragmente disperate) este o carte de rugăciuni din 1555. Diferite sisteme de scriere au fost utilizate în albaneză până când, în 1909, a fost stabilită o limbă literară standard, bazată pe dialectul gheg și utilizând alfabetul latin. Aceasta a fost înlocuită în 1952 cu o nouă limbă standard, bazată pe dialectul tosk.

SLOVACA

5,5 milioane de vorbitori

Slovaca este o limbă slavă apuseană, înrudită strâns cu ceha. În jur de 5 milioane de persoane o vorbesc în Slovacia și 500.000 în Republica Cehă; se mai vorbește și în celelalte țări învecinate și în comunitățile de imigranți din America de Nord, Argentina și alte părți ale lumii. Dialectele slovace apusene și limba cehă sunt reciproc inteligibile. Cuvinte slovace apar uneori în textele medievale și de mai târziu scrise de slovaci în limba cehă, dar cea dintâi tentativă de reglementare a limbii i-a aparținut lui Anton Bernolák, autorul unei gramatici (1790) și al unui dicționar (1825–1827), bazate pe dialectele apusene. Totuși, limba modernă standard, constituită la mijlocul secolului XIX, se bazează pe dialectele vorbite în centrul țării.

ARMEANA

5 milioane de vorbitori

Armeana este o limbă separată și independentă de limbile indo-europene și are două dialecte principale. Armeana răsăriteană este vorbită de circa 3 milioane de persoane în Armenia și în comunități importante de vorbitori din Iran și din alte părți ale Orientului Mijlociu. Alte 2 milioane de persoane susțin că vorbesc armeana apuseană; aceștia sunt, în principal, urmașii celor care au supraviețuit masacrelor de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX și constituie diaspora armeană din Europa Occidentală și America de Nord. În scris, armeana posedă propriul alfabet de trezeci și opt de litere, conceput în anul 406 d.C. de Sfântul Mesrop Maștoț. Din secolul V datează și o bogată literatură în limba armeană.

LITUANIANA

3,5 milioane de vorbitori

Lituaniana este una dintre cele două limbi care au supraviețuit din ramura baltică a limbilor indo-europene, cealaltă fiind letona; printre cele dispărute, se numără prusaca veche; alte limbi ale acestei ramuri au dispărut fără să lase nici o urmă scrisă. Lituaniana se vorbește în Lituania propriu-zisă (numărând acolo circa 3 milioane de vorbitori), în statele vecine și în comunitățile de emigranți. Din secolul XVI, au fost confirmate în scris diferite dialecte – mai cu seamă în textele religioase protestante și catolice. Prima carte în limba lituaniană, un catehism luteran, a fost tipărită în 1547. Limba modernă standard s-a constituit la sfârșitul secolului XIX și s-a înțepenit în anii 1920.

Stânga
Dansatoare din
Galicia (nord-
vestul Spaniei).
Limba galiciană
a câpătat statut
oficial în regiune.

Stânga Un evreu
cu educație rabi-
nică parcurgând
ziare în limbă
idiș.

GRUZINA

3,5 milioane de vorbitori

Gruzina face parte din familia de limbi sud-caucaziene sau kartvelice, în care mai sunt incluse limbile mingreliană, laz și svan, ultimele două fiind foarte periclitate. Gruzina este vorbită de circa 3 milioane de persoane în Georgia (Gruzia), de comunitățile de gruzini din Rusia, Iran și Turcia și de comunitățile de imigranți din Europa Occidentală și Statele Unite. Există numeroase dialecte gruzine, dar limba literară se bazează pe dialectul regiunii centrale a capitalei Tbilisi. Limba gruzină posedă propriul alfabet de treizeci și trei de caractere, care datează din secolul X d.C. Într-o perioadă mai târzie, pentru textele religioase, ea folosea o scriere anterioară acestui alfabet. Există și o lungă tradiție literară, din secolul V d.C.

IDIȘ

3 milioane de vorbitori

Idișul este, în esență, o limbă germanică, dar vocabularul său, precum și pronunția și gramatica, într-o anumită măsură, au suferit influențe din partea limbilor ebraică, polonă, rusă și din partea câtorva limbi slave. Avându-și originile în Evul Mediu, în comunitățile de evrei așkenazi din regiunile germanofone ale Europei Centrale, idișul a fost dus către est, în zonele vorbitoare de limbi slave, de către evreii goniți de persecuții. Începuturile literaturii de limbă idiș datează din secolul XIV. Dintre cele două dialecte principale, cel răsăritean constituie baza limbii literare moderne și se scrie în alfabet ebraic. Cu toate că milioane de evrei au pierit în Holocaust, este posibil să mai existe astăzi 3 milioane de vorbitori de idiș.

GALICIANA

2,5 milioane de vorbitori

Galiciană este o limbă romanică vorbită în nord-vestul Spaniei. Este apropiată de portugheză, iar în zonele de frontieră, dialectele celor două limbi se contopesc. Galiciană este vorbită de circa 2,5 milioane de persoane, reprezentând aproximativ 60 la sută din populația provinciei spaniole Galicia. Înainte de jumătatea secolului XIX, a existat prea puțină literatură în limba galiciană, iar asupra unei ortografii standardizate a limbii s-a căzut de acord abia în 1982. La fel ca și alte limbi regionale din Spania, galiciană a suferit restricții severe în timpul regimului dictatorial franchist (1936–1975), dar, de la instituirea unei Comunități Autonome a Galiciei în 1981, limba s-a bucurat de un sprijin activ și a primit statut de limbă oficială.

SLOVENA

2 milioane de vorbitori

Slovena face parte din grupa limbilor slave sudice, care mai cuprinde sârbo-croata, macedoneana și bulgara. Slovena este vorbită de circa 2 milioane de persoane în Slovenia și în zonele limitrofe din Austria, Italia și Ungaria, precum și în comunitățile de imigranți din America de Nord, Argentina și din alte părți ale lumii. Limba cunoaște o puternică fragmentare dialectală. Cele mai vechi confirmări ale prezenței limbii slovene datează din secolele X–XI, dar primele lucrări importante, mai ales texte religioase protestante în alfabet latin, sunt din secolul XVI, ca și o traducere a Bibliei din 1584. Până în secolul XVII, s-au folosit în scris diverse dialecte; în secolul XIX, a fost stabilită o limbă literară standard.

Stânga
Tallin, capitala
Estoniei. Limba
vorbită aici stă
la baza dialectu-
lui nord-estonian.

MACEDONEANA

2 milioane de vorbitori

Macedoneana este o limbă slavă sudică înrudită strâns cu bulgara, al cărei dialect a fost considerată uneori (mai ales de către bulgari). Este vorbită de aproximativ 2 milioane de persoane, în primul rând în Macedonia propriu-zisă, dar și în regiuni din țările vecine și în comunitățile de imigranți din America de Nord și din Australia. Cu toate că unele texte medievale și din secolul XVI păstrate în zonă prezintă caracteristici ale limbii macedonene, cele mai vechi texte literare în această limbă datează abia de la mijlocul secolului XIX. Macedoneana nu a fost recunoscută în mod oficial ca limbă distinctă decât în 1944, când a fost declarată limba oficială a Republicii Iugoslave a Macedoniei.

OCCITANA

1,5 milioane de vorbitori

Occitana este o limbă romanică vorbită în sudul Franței, de la munții Alpi până la Pirinei. Estimările cu privire la numărul de vorbitori variază între 500.000 și 2 milioane. Principalele ei dialecte sunt: provençal, languedocien, gascon și nord-occitan (inclusiv cele vorbite în Limousin și Auvergnat). Occitana nu are statut oficial. Literatura ei medievală, bogată, este reprezentată de poezia trubadurilor. În prezent, există două ortografii rivale: a membrilor asociației Félibrige (întemeiată în 1854), bazată pe ortografia franceză și prezentând trăsături dialectale locale, și alta mai bine organizată – **graphie occitane** –, bazată pe ortografia trubadurilor și prezentând numai diferențele dialectale majore.

LETONA

1,5 milioane de vorbitori

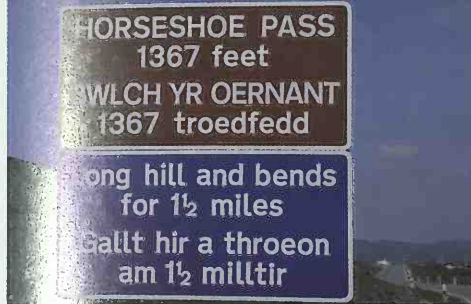
Letona este una dintre cele două limbi care au supraviețuit din ramura baltică a limbilor indo-europene, cealaltă fiind lituaniana. Este vorbită de aproximativ 1,5 milioane de persoane în Letonia, de mici comunități din țările vecine și de comunitățile de imigranți, mai ales din America de Nord și Australia. Letona cunoaște o mare diversitate dialectală. Tradiția literară datează din perioada Reformei, dar cea dintâi carte în limba letonă a fost un catehism catolic, tipărit în 1585. Acesta a fost urmat de alte texte religioase, în primul rând traduceri, atât protestante, cât și catolice. Mișcarea în direcția creării unei limbi literare standardizate a început în secolul XIX și și-a arătat roadele în anii 1920.

ESTONA

1,1 milioane de vorbitori

Estona este o limbă neindo-europeană, aparținând, ca și finlandeza, familiei de limbi fino-ugrice. Este vorbită de aproximativ 1 milion de persoane în Estonia propriu-zisă și în țările învecinate, la care se adaugă substanțiale comunități de imigranți, mai ales din Suedia și America. Estona cunoaște două dialecte principale, unul bazat pe limba vorbită în nord, în regiunea capitalei Tallin, celălalt pe limba vorbită în sud, în regiunea orașului universitar Tartu. Cu excepția unor fragmente, cele mai vechi mostre de estonă constau în câteva cărți religioase tipărite în secolul XVI. Timp de câteva secole, s-a scris în ambele dialecte, dar în secolul XIX s-a constituit o limbă literară comună, cu vocabularul influențat puternic de germană.

Stânga
Panourile rutiere
din Țara Galilor
sunt scrise atât
în galeză, cât și
în engleză.

Stânga Cele mai
cunoscute exem-
ple de literatură
islandeză sunt
epopeile din
secolele X-XI.

GALEZA

700.000 de vorbitori

Galeză face parte din subgrupa britonă a limbilor celtice, care mai cuprinde limba vorbită în Cornwall și bretona. Este vorbită de peste 600.000 de persoane în țara Galilor și de alte 100.000 în Anglia. Este singura limbă celtică neafată propriu-zis în pericol de dispariție. Galeză a fost utilizată mult timp în religie și învățământ, iar legislația adoptată din 1964 până astăzi îi conferă statut egal cu cel al limbii engleze în Țara Galilor. Ea joacă un rol important în viața publică, inclusiv în mass-media și în Adunarea Națională, și este predată în școlile din provincie. O comunitate de circa 2.500 de persoane vorbitoare de galeză, descendenți ai imigranților din secolul XIX, supraviețuiește în Patagonia (Argentina).

BASCA

650.000 de vorbitori

Basca este o limbă vorbită de ambele părți ale Pirineilor de vest, cu circa 600.000 de vorbitori în Spania și puțin peste 50.000 în Franța. Atât cât s-a putut dovedi până acum, nu este înrudită cu nici o altă limbă. După ce a suferit restricții severe sub regimul dictatorial franchist (1936–1975), basca este acum limbă oficială, predată intens în școli în cea mai mare parte a zonei vorbitoare de bască din Spania. În Franța, nu este recunoscută oficial. Există puține dovezi de folosire scrisă a limbii basce înainte de apariția celei dintâi cărți tipărite, în 1545. Fărămișarea dialectică a făcut dificilă ajungerea la un acord în privința unei limbi literare standard; totuși, din 1968 s-au făcut progrese importante în acest sens.

FRIZIANA

412.000 de vorbitori

Friziana este o limbă germanică, iar din punct de vedere istoric este cea mai apropiată de engleză, deși cu timpul cele două limbi au evoluat divergent. Există trei variante distincte: friziana de vest, vorbită de circa 400.000 de persoane din Friesland (Țările de Jos), este limbă oficială predată obligatoriu în școlile primare și în primii trei ani de gimnaziu; friziana de nord, vorbită de vreo 10.000 de persoane pe coasta de vest a landului german Schleswig-Holstein (la sud de granița cu Danemarca) și pe insulele învecinate, și friziana de est, vorbită de cel mult 2.000 de persoane din regiunea Saterland din Saxonia Inferioară, sunt limbi periclitare. O bogată literatură, mai ales în friziana de vest, datează din secolul XIII.

ISLANDEZA

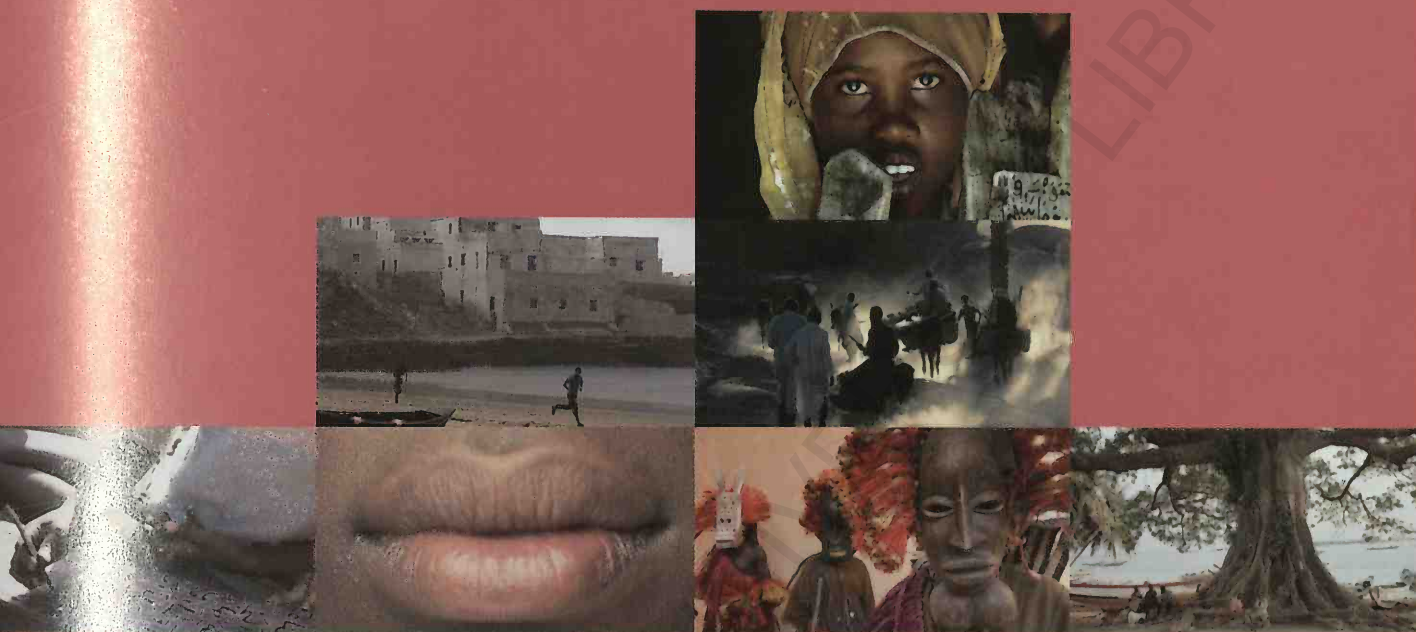
300.000 de vorbitori

Islandeza este o limbă germanică apuseană, care-și are originile în norvegiana veche și este înrudită cu limbile scandinave moderne, deși are o gramatică mult mai arhaizantă. Este vorbită de aproximativ 300.000 de persoane, inclusiv de comunități din Danemarca și America de Nord. Se presupune că limba islandeză a fost adusă în Islanda de coloniștii vikingi de la sfârșitul secolului IX d.C. Scrierile cele mai vechi datează din secolul XII, iar epopeile islandeze sunt considerate unele dintre cele mai importante mostre de literatură medievală europeană. Prima carte în limba islandeză (traducere a Noului Testament) s-a tipărit în Danemarca în 1540. De atunci, diverse genuri literare au înflorit neîntreput.

LIMBILE DIN AFRICA DE NORD ȘI DE VEST

LIMBILE DIN AFRICA DE NORD ȘI DE VEST

Probleme complexe cum ar fi aceea de a face distincție între limbi și dialecte și de a stabili numărul de vorbitori ai fiecăreia sunt tot atâtea provocări pentru taxonomia și clasificarea lingvistică de oriunde în lume. Acest lucru este cu atât mai valabil în anumite zone ale Africii, cu cât limbile africane nu pot fi calificate cu ușurință din mai multe motive. În primul rând, Africa este unul dintre punctele fierbinți ale omenirii în privința diversității lingvistice, având o mare densitate de limbi în anumite zone, cum ar fi Nigeria și Camerunul, dintre țările vest-africane. În consecință, bilingvismul și multilingvismul sunt foarte răspândite și exercită o puternică influență asupra structurii limbilor care se vorbesc și se scriu în această parte a lumii.

În al doilea rând, identitățile etnice și lingvistice nu sunt întotdeauna foarte clar delimitate. Ele se suprapun și pot fi cu ușurință modificate sau transformate în zonele de înaltă convergență culturală. Prin urmare, denumirile grupurilor etnice și ale limbilor își au adesea originile în strădaniile administratorilor coloniali de a cataloga populațiile aflate sub stăpânirea lor și nu reflectă fidel caracterul hibrid al acestor grupuri.

În fine, informațiile de ordin lingvistic asupra celor mai multe limbi africane – excepție făcând unele dintre limbile importante prezentate în continuare – sunt foarte limitate, iar datele demografice, dacă există, sunt fie depășite, fie profund nesigure. Iată de ce denumirile date unor limbi pot varia și numărul de vorbitori ai fiecăreia trebuie considerat orientativ.

Limbile din Africa de Nord și de Vest fac parte din trei mari familii de limbi, dintre cele patru existente pe continentul african:

1. Limbile afro-asiatice (aproximativ 350) sunt vorbite peste tot în Africa de Nord și se întind până departe în Africa sub-sahariană (și în Africa de Sud-Vest, în cazul limbilor semite); ele cuprind ramurile ciadică, berberă, egipteană

afro-asiatică, cușitică și omotică. Aceste limbi au drept caracteristici substantivele cu pluraluri complexe și cuvintele compuse. Limbile ciadice, omotice și multe dintre cele cușitice sunt limbi tonale.

2. Familia nilo-sahariană (aproape 200 de limbi) prezintă o asemenea diversitate, încât mulți lingviști se îndoiesc de unitatea genetică a componentelor sale. Printre caracteristici se numără utilizarea tonurilor și marcarea cazurilor la substantive.

3. Familia de limbi niger-congoleze, cea mai numeroasă, acoperă mai mult de jumătate din continentul african, din regiunea ecuatorială până la Capul Bunei Speranțe. Ea se împarte în mai multe ramuri, dintre care unele (adamawa-ubangi, bantu și kordofaniană) sunt discutate în Capitolul 4, despre limbile din Africa Centrală, de Est și de Sud (paginile 86–111). Ramurile care cuprind limbile vorbite în Africa de Nord și de

Vest sunt: atlantică, mande, gur, kwa și benue-congoleză.

Majoritatea limbilor niger-congoleze sunt limbi tonale, au sisteme de clasificare nominală și o paletă largă de extensii verbale (excepție făcând limba mande). Multe prezintă și armonie vocalică, fenomen care presupune ca vocalele dintr-un cuvânt să trebuiască armonizate în funcție de poziția limbii.

Limbile prezentate în acest capitol sunt:

(i) limbi detaliate: hausa, yoruba, igbo, amharica, oromo, fulani, somaleza, akan, tamazight/tachelhita, tigrinya, manding, kanuri, ewe, songhai;

(ii) alte limbi, descrise succint: maura, wolof, kabyle, temne, nigeriana pidjin, senufo, efik, baule, cameruneza pidjin, tarifit, sidamo, gbaye, tiv, beja, mende, ga, igala, nupe, serer, soninke, soso, dagbani, dan, dogon, jola, kisi, kriol, bissa, kabuverdiana, vai, bole și teda.

Stânga O piață din sudul Nigerului, unde se folosește pe scară largă, în relațiile comerciale, hausa, o limbă afro-asiatică.

Sus Berberi din Tafilat (Maroc). Termenul berber desemnează și limbile vorbite în Africa de Nord și sahariană.

HAUSA

30 de milioane de vorbitori

Jos Un călăreț de etnie hausa din sudul Nigerului, unde se vorbește limba hausa.

Hausa este o limbă ciadică (afro-asiatică) vorbită de aproximativ 30 de milioane de persoane (poate chiar mai multe și, în tot cazul, mai multe decât pentru orice altă limbă vorbită la sud de Sahara), majoritatea etnici hausa și coloniști de etnie fulani din nordul Nigeriei și sudul Nigerului. Fiind o limbă transnațională importantă, hausa este vorbită și de grupuri de comercianți din diaspora, de învățații musulmani și de imigranții din marile aglomerări urbane din Africa de Vest (cum ar fi Ibadan, Lagos și Accra), dar și în bazinul Nilului Albastru din Sudan. Este cea mai răspândită limbă vest-africană și continuă să se răspândească (în variante creolizate), înlocuind pe alocuri limbile de mai mică anvergură.

Dialectele limbii hausa pot fi clasificate, în linii mari, în trei grupe: hausa răsăriteană (vorbită, de exemplu, în statul nigerian Kano, care este și varianta standard a limbii hausa); hausa apuseană (vorbită în regiunea orașului nigerian Sokoto) și dialectele nigeriene (vorbite în regiunea Ader).

Limba hausa este folosită pe scară largă în comerț, administrație, învățământ și în mass-media și este una dintre cele trei limbi nigeriene cu statut de limbă oficială, alături de igbo (vezi p. 65) și yoruba (vezi p. 68). Există un număr de ziare în limba hausa, iar publicarea de cărți, programele de televiziune și producția video în hausa sunt în plin avânt. Multe posturi de radio, atât africane, cât și internaționale, transmit programe în limba hausa (mai ales în varianta standard din Kano): printre acestea se

numără BBC World Service, Vocea Americii, Radio Deutsche Welle și postul de Radio Internațional din China. Un număr de universități din Nigeria și Niger oferă cursuri pentru diplome de licență și postuniversitare de limbă hausa și există specialiști în limba și/sau literatura hausa la universități din Nigeria/ Niger, Europa, Statele Unite, Japonia, China și Coreea de Sud. Limba hausa posedă, dintre toate limbile africane, cele mai bune dicționare și gramatici.

Inițial, scrierea hausa utiliza sistemul de scriere arab (**ajami**), un sistem ortografic de care și astăzi se mai folosesc școlile coranice și, în general, etnicii hausa care au studiat altundeva decât în Occident, pentru textele religioase și literare. Cu toate că mulți etnici hausa încă mai învață scrierea arabă în copilărie, aceasta este înlocuită treptat de o versiune modificată a alfabetului latin, denumită **boko** (probabil de la cuvântul englez **book**, „carte”). Scrierea boko a fost introdusă de autoritățile coloniale engleze și franceze la începutul secolului XX, iar literatura modernă în limba hausa, care este scrisă după acest sistem, este în continuă creștere. Vocabularul hausa a fost îmbogățit cu împrumuturi masive din alte limbi africane, precum kanuri, mande sau yoruba.

Sus Tăblie de lemn descoperită în Nigeria, pe care este ilustrată scrierea ajami.

Cuvinte de împrumut

Iată o comparație între câteva cuvinte englezești preluate în limba hausa nigeriană și echivalentele lor preluate din franceză în limba hausa vorbită spre nord, în Niger:

Engleză	Hausa nigeriană	Hausa din Niger	Franceză
lawyer	lauya	aboka	avocat
license	lasin	parmi	permis
lorry	lori	kamyoy	camion

IGBO

circa 25 de milioane de vorbitori

Jos Zona din Nigeria unde se vorbește igbo, prin comparație cu zonele de distribuție ale limbilor hausa, fulani și yoruba.

Având între 18 și 25 de milioane de vorbitori, igbo este una dintre limbile principale din Nigeria și are statut de limbă oficială. Se vorbește mai ales în sud-estul țării, în zona cunoscută mai demult sub denumirea de Biafra. Din populația igbo făceau parte cele mai multe victime ale tensiunilor etnice care au condus la secesiunea Biafrei și au culminat cu războiul civil nigerian din 1967–1970, în urma căruia regiunea a revenit în componența Nigeriei. Comunități vorbitoare de igbo se găsesc și în zonele învecinate din Camerun, și în diasporele din alte state africane și occidentale. Limba igbo aparține ramurii benue-congoleze a familiei de limbi niger-congoleze.

Chinua Achebe

Născut în 1930, Chinua Achebe este unul dintre cei mai străluciți scriitori africani. Poezia și proza lui au rădăcini adânci în cultura igbo, din care se trage, chiar dacă el a publicat mai ales în limba engleză. Ca și la celălalt mare scriitor african, Wole Soyinka (vezi p. 68), laureat al Premiului Nobel pentru Literatură, operele sale îi reflectă activismul politic, nu numai în conflictul privitor la provincia Biafra, în care ambii scriitori au susținut cauza Biafrei, ci și în denunțarea rasismului. În acest sens, este celebră critica adusă de el romanului *Înima întinerului* de Joseph Conrad, în care Africa este un „câmp de luptă metafizic, lipsit de orice umanitate recunoscutibilă ca atare, pe care europeanul răătăcitor se aventurează primejduindu-și viața”.

Igbo are mai multe dialecte, iar limba standard se bazează pe varianta de igbo vorbită în centrul țării, care, la rândul său, pleacă de la două dialecte din grupul ezinehit, dar încearcă să integreze cuvinte din alte dialecte, pentru a forma o normă general-acceptată. Totuși, limba igbo standard, cu ortografia ei creată de misionari și standardizată în 1962, a făcut obiectul unei controverse aprinse. Scriitorul Chinua Achebe, unul dintre cei mai cunoscuți prozatori africani, autor al romanului *Lucrurile se prăbușesc* (1958), cartea cea mai citită din toată literatura africană, o acuza că este o normă impusă dogmatic. El acuza limba că nu ilustrează corect multitudinea de dialecte igbo și că se face răspunzătoare de restricțiile impuse creativității artistice și lingvistice a celor ce scriu în igbo. Dezbaterea provocată de Achebe scoate în evidență natura problematică și acceptarea limitată a multor forme scrise standardizate ale limbilor africane.

Sunetele vocalice distinctive ale limbii igbo se grupează în două categorii, bazate pe vocale care pot apărea în același cuvânt. Vocalele din categoria A – i, e, u și o în ortografia igbo – sunt produse cu baza limbii avansată (ex.: isi – „cap”),

în timp ce vocalele din categoria B – ị, ẹ, ụ, ọ – sunt produse cu baza limbii retrasă (ex.: ịsị – „a spune”). De vreme ce vocalele unui cuvânt trebuie să se armonizeze în funcție de poziția bazei limbii, fenomenul a fost denumit „armonie vocalică” și se regăsește pe scară largă în toată Africa de Vest.

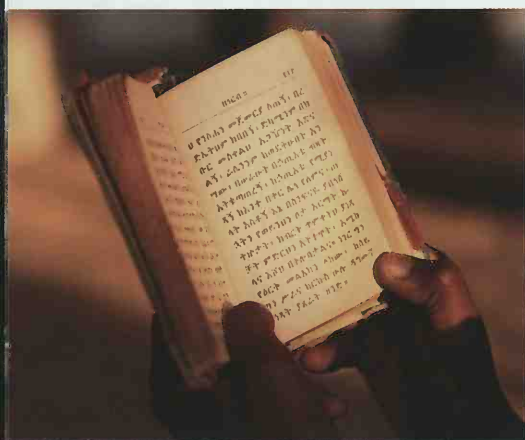
Dreapta-sus În 2002, lui Chinua Achebe i-a fost decernat Premiul pentru Pace al Asociației Editorilor și Librarilor Germani.

AMHARICA

22 de milioane de vorbitori

Jos Un exemplar din Biblia
tradusă în limba amharică.

Amharica este o importantă limbă semită etiopiană, vorbită ca primă limbă de aproximativ 17 milioane de persoane și având peste 5 milioane de vorbitori ca limba a doua. Alături de limba oromo, amharica este depășită, ca număr de vorbitori, dintre limbile africane, doar de hausa, igbo, swahili și yoruba. Dintre limbile semite, numai araba are mai mulți vorbitori. Ca limbă semită meridională, amharica descinde dintr-o limbă semită mai veche, care a fost adusă de populațiile care au migrat din sudul Arabiei și din Yemen în cursul primului mileniu î.C.

Silabarul etiopic

	h	l	s
A	ሀ	ለ	ሰ
AA	ሃ	ላ	ሰ
U	ሁ	ሉ	ሱ
I	ሂ	ሊ	ሲ
EE	ሄ	ሎ	ሴ
E	ህ	ሐ	ሰ
O	ሆ	ሎ	ሱ
WA		ሐ	ሰ

Amharica este limba „oficială” a Etiopiei și una dintre cele două limbi recunoscute la nivel național, împreună cu limba oromo. Forma standard, vorbită în capitala Addis Abeba (regiunea Shewa), este folosită, în general, într-o mulțime de situații sociale și oficiale, cum ar fi activitatea administrativă, învățământul primar și gimnazial, activitatea juridică, militară și mediatică. Alte dialecte ale limbii amharice sunt cele vorbite în regiunile Gondar și Gojam.

Limba amharică este foarte răspândită în zonă ca *lingua franca*, iar prestigiul și distribuția ei se datorează, în parte, politicii de „amharizare” impuse de guvernările dinaintea revoluției din 1974. În plus, influența crescândă a populației de etnie amhară și expansiunea creștinismului etiopian au favorizat folosirea ei.

Un alt grup de persoane care vorbesc în mod preponderent limba amharică este așa-numita populație beta-israelită, dintre care o parte vorbesc o limbă înrudită, tigrinya. Acești oameni sunt denumiți și cu un termen peiorativ – *falasha*; ei pretind a fi descendenții etiopienilor care s-au convertit la iudaism, dintre care mulți au emigrat în Israel.

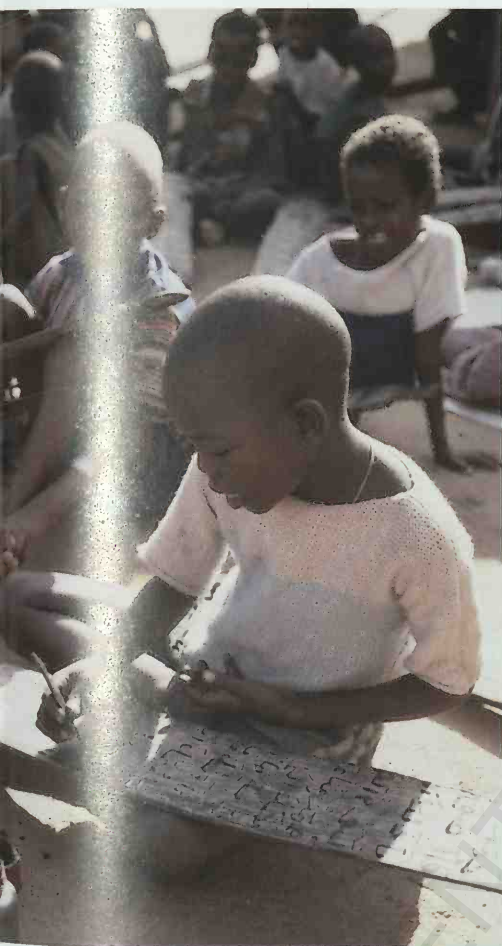
Limba amharică se scrie cu ajutorul silabarului etiopic, zis și *fidāl* (textual: „literă”) – un sistem de simboluri ce reprezintă silabe întregi (consoană + vocală) –, care a evoluat din alfabetul consonantic din sudul Arabiei. Ortografia amharică a fost concepută inițial pentru scrierea limbii ge'ez – sau *abugida* –, limba clasică a curții imperiale, care s-a păstrat în uz ca limbă liturgică a Bisericii Ortodoxe Etiopiene. Cele mai vechi inscripții în limba ge'ez care s-au păstrat datează din secolele V sau VI d.C., iar cele mai vechi mostre de limbă amharică (sub forma unor imnuri regale) sunt din secolul XIV d.C. Acest mare interval de timp dovedește că limba amharică prezintă una dintre cele mai bogate producții literare care au supraviețuit în toată Africa sub-sahariană.

În timp, limba amharică a fost profund influențată de apropierea limbilor cușitice învecinate, cum ar fi oromo și qafar (afar), mai ales la nivelul lexical. De exemplu, cuvântul amharic *joro* („ureche”) provine, cel mai probabil, din cuvântul oromo *gurra*, în timp ce termenul amharic *ahayya* („asin”) ar putea proveni din termenul qafar *okaalo*.

Jes Copii somalezi exersându-și talentul la scris la o școală coranică.

Oromo este o limbă importantă din Cornul Africii, vorbită de peste 20 de milioane de persoane, în principal în Etiopia (statul Oromia), dar și în nord-estul Kenyei, în Tanzania și sudul Somaliei și de aproximativ două milioane de persoane ca limbă a doua. În Etiopia, aceste cifre depășesc, așadar, numărul total de vorbitori ai limbii „oficiale” amharice, prin urmare oromo se numără printre cele mai răspândite limbi din Africa sub-sahariană ca și limba somaleză, oromo face parte din familia de limbi cușitice. Există trei grupuri principale de dialecte: centrale apusene (grupul cel mai mare, localizat în Etiopia), răsăritene și meridionale.

Până în 1974, când Revoluția Etio-piană a marcat sfârșitul domniei împăratului Haile Selassie, utilizarea limbii oromo era interzisă în școli și în mediile de informare, amharica (vezi p. 66) și tigrinya (vezi p. 74) fiind singurele limbi utilizate în domeniul învățământului și în cel al publica-țiilor. Odată cu instituirea regimului marxist și după înlocuirea acestuia în 1991, limba oromo a reușit să obțină recunoașterea oficială ca fiind una dintre cele cincisprezece limbi autohtone care se folosesc în campaniile

fost libere să-și aleagă fie sistemul de scriere silabică, fie alfabetul latin în privința dezvoltării ortografiei, așa încât limba oromo este scrisă într-o variantă modificată a scrierii în alfabet latin (denumită „qubee”). Limba oromo standard se bazează pe varianta central-apuseană, dar există chestiuni de ortografie care au rămas nerezolvate, cum ar fi distincția dintre vocalele lungi și cele scurte.

În timp, limba oromo a împrumutat intens din alte limbi, mai ales din arabă (vezi pp. 26–27), din somaleză (vezi p. 70) și din swahili (vezi p. 100). Ea prezintă un sistem neobișnuit de marcare a cazului, în sensul că subiectul unei propoziții este marcat din punctul de vedere al cazului, dar nu și complementul, o asimetrie care se regăsește și în alte limbi cușitice (cum ar fi somaleza), dar este relativ rară în afara Africii. De exemplu, forma de bază **nama** („bărbat”) devine **namni** când funcționează ca subiect (cazul nominativ), dar rămâne **nama** dacă are funcție de complement (cazul acuzativ). Topica obișnuită este subiect–complement–verb, de exemplu: **an gaala xiyyan arke** înseamnă textual: „eu cămila mea văzut” = „eu mi-am văzut cămila”.

De la 1 la 10

tokko (m.), takka (f.)	1
lama	2
sadii	3
afur	4
shan	5
ja'a/jaha	6
torba	7
saddeet	8
sagal	9
kudhan	10

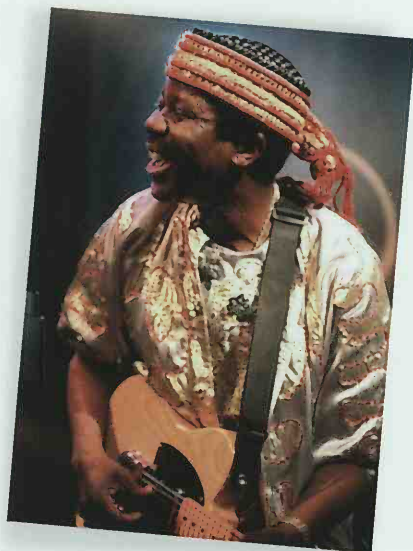
de alfabetizare și a fost desemnată limbă oficială a regiunii în care se vorbește și unde este întrebuințată din ce în ce mai mult în școlile elementare, în administrație și în mediile de informare.

În decursul istoriei, limba oromo a fost scrisă cu ajutorul așa-numitului „silabar etiopic” (vezi tabelul din p. 66), folosit și la scrierea limbii ge'ez, limba scrisă, păstrată din perioada clasică, a curții și a Bisericii Ortodoxe, sistem în care se scriau și limbile amharică și tigrinya. De la începutul anilor 1990 însă, grupurile etnice din Etiopia au

YORUBA

circa 20 de milioane de vorbitori

Sus Cunoscutul muzician nigerian King Sunny Adé, al cărui album de cântece în limba yoruba din 1998, intitulat *Odu*, a fost nominalizat la unul dintre premiile Grammy.

Jos Statuetă din lemn a populației yoruba, reprezentând un frate gemăn, care servește drept amintire în cazul morții unuia dintre frați.

Răspândită pe un areal care cuprinde zone din Nigeria, Benin, Togo și Ghana și având diasporă în alte țări africane, precum și în Marea Britanie și Statele Unite ale Americii, yoruba (sau yorùbá, în ortografia oficială, care marchează și tonurile) este una dintre cele mai importante limbi africane. Nu este cunoscut numărul persoanelor care o vorbesc drept prima și a doua limbă, dar estimările variază de la 19 până la 22 de milioane. În afară de faptul că este vorbită ca primă limbă de un segment amplu al populației din aceste regiuni, yoruba este folosită și ca *lingua franca* în unele zone din sud-vestul Nigeriei și este una dintre cele trei limbi cu statut oficial din această țară, alături de limbile igbo și hausa.

Limba yoruba face parte din ramura benue-congoleză a familiei de limbi niger-congoleze. Ea constă într-o suită dialectală (vezi p. 126) formată din aproximativ cincisprezece dialecte diferite, care se folosesc în trei zone diferite. O variantă standard este utilizată pentru comunicarea inter-dialectală în domenii precum învățământul, mass-media și scrisul în general. Zona prin tradiție vorbitoare de yoruba, zisă și Yoruba-land („Țara Yoruba”) sau **Ilẹ-Yorùbá**, se întinde peste multe dintre frontierele politice de astăzi și cuprinde regiuni din mijlocul și estul Ghanei, din Benin și Togo. În afară de persoanele care vorbesc yoruba ca primă limbă, mulți alți vorbitori ai unor limbi minoritare din aceste părți vorbesc fluent și yoruba, limbă care posedă o cunoscută și activă literatură orală. Cu toate că înainte de perioada colonială nu a existat o tradiție literară scrisă, de la introducerea sistemului de scriere în yoruba, limba și-a creat un corpus înfloritor de literatură beletristică. Wole Soyinka,

Spiritele orisha

Orisha este denumirea dată numeroaselor spirite care sunt tot atâtea întrupări ale lui Dumnezeu în sistemul de credințe ale populației yoruba. Reminiscențe ale divinităților greco-romane, ele personifică forțele naturii. Odată cu comerțul cu sclavi, credința în spiritele **orisha** a traversat Atlanticul, iar variațiuni pe tema lor se regăsesc astăzi în Brazilia, Cuba, Puerto Rico, Guyana, Trinidad-Tobago, Statele Unite, Mexic și Venezuela, ceea ce face din aborisha cea mai influentă religie de origine africană.

laureat al Premiului Nobel pentru Literatură, se inspiră din tradiția literară a limbii yoruba, chiar dacă scrie în principal în englezește.

Ortografia yoruba a fost concepută de misiionarii Societății Centrale de Misionariat, în colaborare cu așa-numiții **akú** (sclavi eliberați din Sierra Leone, vorbitori de yoruba, denumiți astfel după începutul formulelor de salut din această limbă: **Ẹ kú àárọ** („bună dimineața”) și **Ẹ kú alẹ** („bună seara”). Ortografia modernă a limbii yoruba marchează cele trei tonuri ale limbii și utilizează alfabeta latin plus un număr de semne diacritice luate mai ales din Alfabetul Fonetic Internațional.

De la 1 la 10

òkan, ení	1
méjì, èjì	2
èta mēēta	3
èèrinmèrin	4
árùn-ún mārùn-ún	5
èfāmèèfá	6
méjè, eèje	7
çějó	8
èsan, mēsàn	9
èwámèèwá	10

Jos Hartă care prezintă arealul foarte întins pe care se vorbește limba fulani.

Limba fulani face parte din ramura atlantică a familiei de limbi niger-congoleze; limbile cele mai de aproape înrudite cu fulani se vorbesc în Senegalul de astăzi. Zonele vorbitoare de fulani acoperă un teritoriu vast, care formează un fel de centură de-a lungul întregului Sahel, din Mauritania până în Sudan, și se împarte în două arii dialectale mari: regiunea vestică, vorbitoare a așa-numitului pulaar, cu variantele fuuta tooro, care se vorbește în Senegal și în Gambia, și fuuta jalon, care se vorbește în Guinea, și regiunile centrală și estică, în care se vorbește așa-numitul fulfulde. Există câteva importante variante locale care se vorbesc în Mali (provincia Massina), Niger, Nigeria și Camerun (provincia Adamawa).

Clasa 1 la 10

gooto	1
diidi	2
tati	3
na'i	4
jowi	5
jeego	6
jeediidi	7
jeetati	8
jeena'i	9
sappo	10

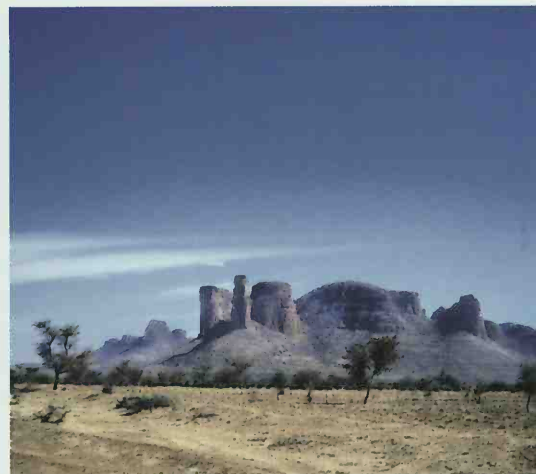
Clase de substantive

Toate dialectele limbii fulani grupează substantivele într-o clasă din cele maximum douăzeci și cinci. În sistemul de clase, unele sunt evident motivate semantic, precum clasa 1 și pluralurile sale sunt folosite pentru ființele umane, ca în exemplele: **laamāo** („șef”) și **laambe** („șefi”); dar există și clase dimensionale, cum ar fi **laamngel** („șefuleț”) și **laamngum** („șef mărunt și neînsemnat”).

Populațiile de păstori, vorbitoare de fulani, s-au așezat inițial pe coasta Oceanului Atlantic, dar apoi au migrat spre est și treptat au ocupat întregul Sahel, unde au găsit pășuni pentru turmele lor și o climă în care acestea erau ferite de muștele țete. După teoriile curente, populația fulani ar fi fost de origine egipteană. În prezent, stilul de viață nomad pierde teren și tot mai mulți etnici fulani devin sedentari.

Populația fulani a constituit câteva formațiuni statale islamice, de tip jihadic, dintre care cele mai importante au fost imperiul Adamawa din Camerun, imperiul Massina din Mali, imperiul Sokoto din nordul Nigeriei și imperiul Fuuta Jalon din Guinea. De vreme ce fulani a fost unul dintre primele grupuri etnice sub-sahariene islamizate, multe dintre aceste imperii au avut o esență teocratică și o mare influență în răspândirea Islamului în toată regiunea Sahelului.

Pe lângă alte limbi africane, araba ca limbă a religiei a influențat puternic limba fulani, ceea ce se vedește în numeroasele împrumuturi, dar și într-un sistem de scriere utilizat în prezent, care se bazează pe caractere arabe (**ajami**) modificate. Cu toate că în perioada colonială a fost

Sus Regiunea muntoasă din nordul statului Mali, unde se vorbește o variantă locală a limbii fulani.

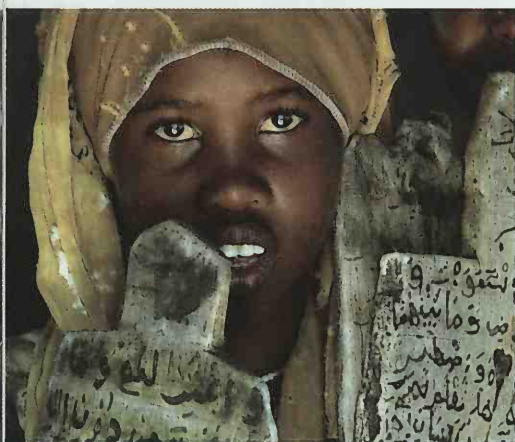
introdusă o ortografie bazată pe alfabetul latin și că utilizarea sistemului de scriere **ajami** s-a restrâns considerabil, acesta se păstrează în contextele formale (mai ales religioase), dar și în anumite contexte neformale.

Cu excepția Guineei și a Gambiei, unde populația fulani este majoritară și tinde să devină monoglotă, limba fulani este minoritară în celelalte țări.

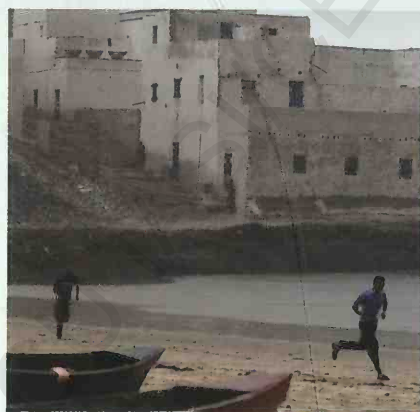
SOMALEZA

10–15 milioane de vorbitori

Sus Tânăra somaleză participantă la o ceremonie religioasă în sudul Somaliei.

Jos Orașul-port Merca, situat la 100 de kilometri sud de Mogadiscio, capitala Somaliei.

Somaleza este o limbă cușitică (afro-asiatică) importantă, vorbită în principal în Somalia, unde are statut de limbă oficială, și în regiunile învecinate din Djibouti, Etiopia și Kenya. Ca rezultat al instabilității politice interne, există ample comunități vorbitoare de somaleză în Europa, America de Nord și Australia. Somalia este adeseori citată ca exemplu de țară în esență monoglotă, ceea ce este un lucru neobișnuit în Africa. Cu toate acestea, în sudul țării se vorbesc un număr de limbi bantu. S-a demonstrat, de asemenea, că unele dintre așa-numitele „dialecte” ale limbii somaleze nu sunt, în realitate, reciproc inteligibile și ar trebui descrise mai degrabă ca limbi deosebite.

Fiind limba unei societăți prin tradiție islamice, somaleza prezintă un număr semnificativ de cuvinte de împrumut din arabă, referitoare la domenii precum religia, legislația și educația; în plus, mulți somalezi vorbesc limba arabă. Există și multe împrumuturi lexicale din engleză și italiană, provenite din perioada colonială (Somaliland-ul britanic și cel italian s-au contopit în 1960 și au dat naștere Somaliei de astăzi). În perioada pre-colonială, somaleza se scria după un sistem de scriere arab denumit „osmania”, dar în 1972, după mulți ani de controverse aprinse, a fost introdus un sistem de scriere bazat pe alfabetul latin.

Limba somaleză are o bogată istorie literară, începând cu poezia islamică tradițională, de exemplu cea de glorificare a Profetului Mahomed, și continuând cu textele în proză, cărora li se adaugă basmele folclorice tradiționale. Mai recent, ca urmare a introducerii alfabetului latin, s-a dezvoltat o întreagă literatură, care cuprinde și piese de teatru, dintre care unele pe teme politice de actualitate, în operele unor autori precum Mohamed

Cuvinte de împrumut

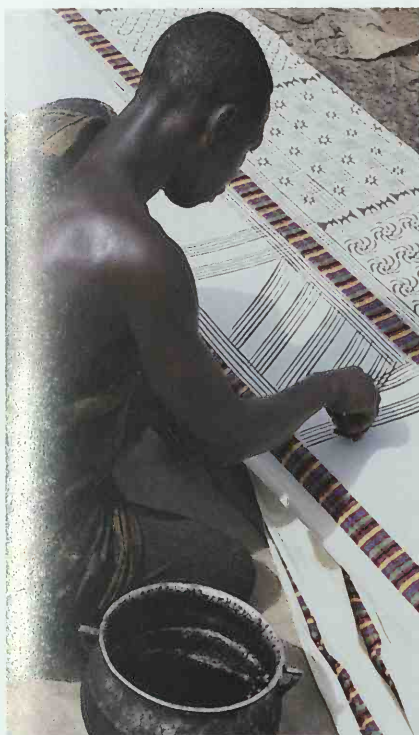
În coloana din stânga sunt câteva cuvinte în somaleză, iar în coloana din dreapta, sursele împrumuturilor din limba arabă:

fecrád	idee	fikrat
kúrsi	scaun	kursii
maktabád	bibliotecă	maktabat
márkab	navă	markab
qálin	toc	qalam

Hashi Dhama Gaarriye și Cismaan Caligul. Limba somaleză, alături de hausa (vezi p. 64) și de swahili (vezi p. 100), este și una dintre cele trei limbi din regiunea sub-sahariană în care transmite postul de radio și televiziune internațional BBC World Service.

Somaleza este analizată uneori ca limbă tonală. De exemplu, **êy** (pe un ton descendent) înseamnă „câine”, în timp ce **é** (pe un ton ascendent) înseamnă „câini”, tonul fiind acela care face distincția între singular și plural. La fel ca în alte limbi cușitice, somaleza prezintă și un sistem complicat de marcare a accentului cu particule, precum și o marcă specială pentru subiect. Topica de bază este subiect-complement-verb, de exemplu: **ay ku keentay** înseamnă „ea te-a adus pe tine” (textual: „ea tu adus”).

Sus Bărbat împodobind o pânză cu simboluri adinkra, cu care limba akan este asociată în mod tradițional.

Dreapta Și în Coasta de Fildeș, de unde provine acest taburet sacru din aur pentru ținut picioarele, se vorbește limba akan.

Akan este cea mai importantă dintre limbile vorbite în Ghana. Are două mari dialecte, fante și twi (care, la rândul său, prezintă dialectele asante/ashanti și akuapem). Uneori, termenul twi este folosit pentru a desemna limba în general. Akan se vorbește și în estul Coastei de Fildeș, în Togo și Benin; este o limbă care face parte din grupul de limbi kwa din familia niger-congoleză. Golful Benin era un centru al comerțului cu sclavi, drept care de aici au plecat înspre cele două Americi sclavi vorbitori ai limbii akan; o variantă de akan se vorbește și astăzi în regiunile centrale ale Surinamului. Grupul etnic akan este renumit pentru manufacturarea de greutate de bronz pentru cântăritul aurului.

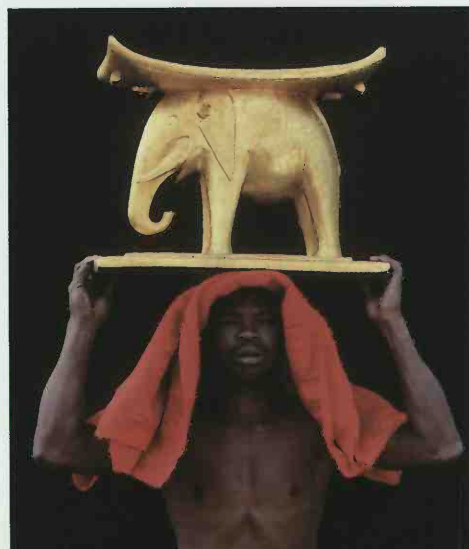
Akan este limbă literară oficială în Ghana și servește drept *lingua franca* pe tot cuprinsul țării. Este folosită în învățământ la nivel universitar și ca mediu de instrucție pentru primele trei clase ale învățământului primar în zonele în care este răspândită ca limbă maternă.

Limba akan este legată strâns de evoluția ideogramelor adinkra, o scriere care constă într-un număr limitat de simboluri. Un sistem de scriere standard, bazat pe alfabetul latin, a fost pus la punct în 1975. Pronunția este complicată și presupune o serie de vocale, dintre care unele nazale, pe lângă cele orale. Și tonul este important în gramatica limbii akan. De exemplu, un verb precum **da** asociat cu un aspect gramatical de ton coborât înseamnă „a sta în poziția culcat” sau, dacă tonul este unul ridicat, înseamnă „ia de obicei poziția culcat”. Substantivele se grupează în clase indicate printr-un prefix adăugat rădăcinii, de exemplu: **a-baa** („băț”), dar **m-baa** („bețe”). Topica propoziției este cea obișnuită din alte limbi: subiect-verb-complement.

Numele în limba akan

În cultura populației akan și a grupurilor etnice înrudite (de ex., gbe), copiii primesc adesea nume în funcție de ziua săptămânii în care s-au născut (de ex., „Vineri” în cazul Secretarului-General al Organizației Națiunilor Unite, Kofi Annan) sau de ordinea nașterii mai multor frați. Iată câteva exemple de nume atribuite după acest sistem:

Nume de femei	Nume de bărbați	Semnificație
Adjwoa	Kwadwo	Născut luna
Afua	Kofi	Născut vinerea
Ataa	Ata	Primul născut dintre doi gemeni

TAMAZIGHT & TACHELHIT

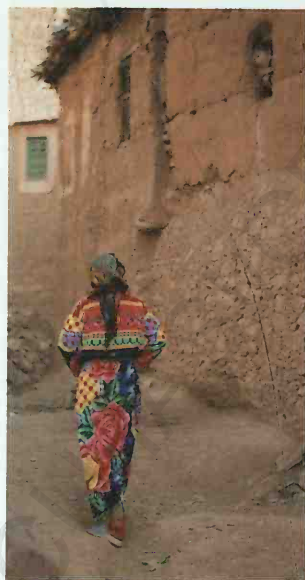
Tamazight – 3 milioane de vorbitori

Tachelhit – 8 milioane de vorbitori

Sus Distribuția generală a limbilor tamazight și tachelhit.

Jos Sat berber din munții Atlas (Maroc). Majoritatea vorbitorilor de tamazight trăiesc în zona munților Atlas de Mijloc și de Sus.

Tamazight (sau tamašek, tamahaq etc.) și tachelhit (sau tašelhit, tašlhiyt etc.) sunt două limbi berbere importante, care se vorbesc în regiuni întinse din Maroc și Algeria. În limba arabă, variantele lingvistice berbere vorbite în Maroc se numesc șilha. Acestea sunt înrudite strâns între ele, ca și cu limba iudeo-berberă, dialect vorbit inițial de comunitățile evreiești din Maroc. Berber este un termen generic prin care sunt desemnate câteva grupuri etnice care au în comun o serie de obiceiuri și practici. Ca termen lingvistic, el este aplicat unui număr de douăzeci-treizeci de limbi sau grupuri de dialecte care se vorbesc în zonele de nord și sub-sahariană ale Africii (unele dintre ele fiind periclitate).

O ramură a familiei de limbi afro-asiatice este desemnată prin termenul *berber*, drept care limbile tamazight și tachelhit sunt înrudite cu limbi precum araba și amharica (semite), hausa (ciadică) și somaleza (cușitică). Tamazight este una dintre limbile berbere nordice, vorbită de peste 3 milioane de persoane care trăiesc mai ales în zona munților Atlas de Mijloc și în răsăritul munților Atlas de Sus, din Maroc, dar și în zone din nordul Algeriei, până în Libia. În Franța există o diasporă formată din comunități numeroase. În decursul istoriei, termenul *tamazight* a fost utilizat de diverse comunități berbere pentru a desemna limba vorbită de ele.

Limba tamazight a fost scrisă inițial în așa-numitul alfabet consonantic „tifinagh”, care este folosit și astăzi de tuaregii din regiunile sudice ale Saharei (de exemplu, din Mali și Niger), mai cu seamă de femei, în parte datorită statutului lor social înalt și specializării lor în domeniul poeziei și al muzicii. Tifinagh este un sistem de scriere străvechi de origine libiană (probabil înrudit cu limba fenicienilor, denumită „punică” de romani), care datează de peste două mii de ani și era folosit în tot nordul Africii și în Insulele Canare (unde

un alt dialect berber, denumit guanche, a fost vorbit până la instaurarea colonialismului spaniol). Ulterior, limba tamazight s-a scris cu caractere arabe, numeroși vorbitori de tamazight având araba drept a doua limbă. În decursul secolului XX, alfabetul latin a fost utilizat din ce în ce mai mult, mai ales în Maroc, deși o variantă modificată a scrierii tifinagh tradițională a căpătat caracter oficial și a fost introdusă în școlile primare.

Tachelhit este cea mai răspândită și mai des utilizată limbă nordic-berberă și se vorbește mai cu seamă în valea Sous din sud-vestul Marocului, dar și în Algeria și în comunitățile din diaspora din Franța. Limba tachelhit are o bogată și extinsă tradiție literară orală, iar în Franța și Olanda există câteva manuscrise religioase de mare valoare în această limbă. Ca toate limbile berbere, tachelhit a împrumutat masiv din arabă, de exemplu numerele și noțiunile religioase.

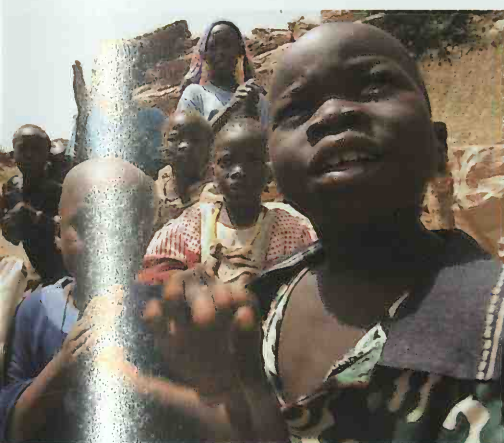
Mostre de scriere tifinagh

o	θ	x	xʷ	ʌ
a	b	g	gw	d

MANDING

5 milioane de vorbitori

Sus Copii învățând cântece tradiționale în satul Songo din Mali, unde se vorbește bambara, unul dintre principalele dialecte manding.

Dreapta jos Zonele întinse în care se vorbesc diferitele dialecte manding.

Manding este un termen generic folosit pentru a denumi o serie de dialecte vorbite în regiunea Africii de Vest, în țări precum Senegal, Gambia, Guineea, Mali, Burkina Faso și Coasta de Fildeș. Din punct de vedere lingvistic, dialectele respective se împart în două grupe: răsăritene și apusene. Cele mai importante dintre ele sunt bambara sau bamana(n), care este limba națională *de facto* din Mali; mandinka, limba principală vorbită în Gambia, dar și în anumite părți din Senegal; maninka sau maninké, o limbă importantă din Guineea, și dioula (dyula, jula), răspândită mai ales în Coasta de Fildeș și în vestul Burkinei Faso, dar folosită și ca limbă comercială.

Denumirile date multitudinii de variante lingvistice reprezintă un amestec de termeni francezi și autohtoni; aceștia din urmă desemnează grupurile etnice, dar pot fi utilizați și pentru a indica limbile, prin adăugarea sufixului **-kan** („limbă, grai”), de exemplu: **maninka-kan** („limba maninka”). Limba manding face parte din ramura familiei de limbi niger-congoleze și constituie subgrupa cea mai controversată, din cauza diferențelor structurale între limbile mande și celelalte limbi niger-congoleze. De exemplu, limbile mande sunt singurele reprezentante ale familiei lingvistice, care nu au un sistem de clasificare nominală.

Limba manding s-a răspândit în Africa de Vest pe calea deschisă de câteva formațiuni statale imperiale, cel mai cunoscut fiind imperiul din Mali, al cărui conducător devenit celebru a fost Sundjata Keita (circa 1217–1255). Despre acesta se spune că ar fi conceput și înființat sistemul de caste care funcționează și astăzi în culturile vorbitoare de manding și în cele învecinate cu ele. Apartenența de castă este semnalată prin numele de clan și creează un sistem complicat de așa-numite „relații glumețe” între membrii diferitelor caste, care își datorează unii altora loialitate și sprijin.

Limba manding poate fi scrisă în trei sisteme de scriere diferite. Cea mai veche este o scriere de sorginte arabă (zisă **ajami**), aflată încă în uz pe scară largă. Există și o scriere concurentă, cu alfabet latin, concepută în perioada colonială. Aceasta folosește un număr de caractere preluate din Alfabetul Fonetic Internațional și este utilizată în contexte formale. Scrierea alfabetică indigenă, denumită **n'ko**, inventată de savantul Solomana Kante, din Guineea, în 1949 este orientată de la dreapta spre stânga și prezintă semne diacritice plasate deasupra și dedesubtul caracterelor. N'ko este un simbol de primă mână în primul rând al identității culturale maninka, dar începe să devină influentă și în Mali și în alte părți ale Africii de Vest.

De la 1 la 10

kilin	1
hulàà	2
sàbà	3
nani	4
lulu	5
woro	6
worowulà	7
seki	8
kononto	9
tan	10

TIGRINYA

4-5 milioane de vorbitori

Sus Provincia Tigray din nordul Etiopiei, unde trăiesc peste 3 milioane de vorbitori de limbă tigrinya.

Dreapta jos Distribuția dialectelor limbii tigrinya în Eritreea și Etiopia.

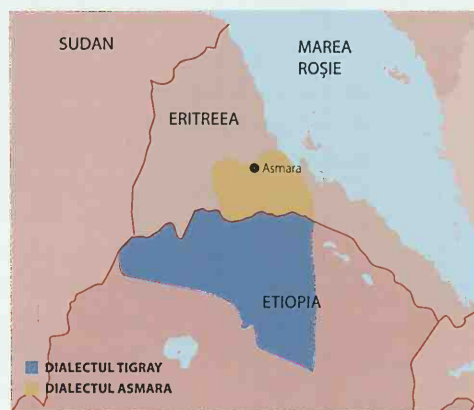
Limba tigrinya – care nu trebuie confundată cu cea înrudită cu ea, dar totuși distinctă: tigre – este, ca și cea amharică, o limbă semită din nordul Etiopiei. Este vorbită ca primă limbă de o populație estimată la 5 milioane de persoane: aproximativ 2 milioane în podișul și în orașele din sudul Eritreei (unde se numește dialectul asmara) și peste 3 milioane în provincia etiopiană Tigray (unde se numește dialectul tigray). Variantele eritreeană și etiopiană sunt reciproc inteligibile. Ca limbă semită, tigrinya se înrudește pe departe cu araba și ebraica; atât tigrinya, cât și limba amharică sunt descendentele unei limbi ancestrale aduse de peste Marea Roșie, din sud-estul peninsulei Arabia.

Tigrinya reprezintă prima limbă și pentru circa 10.000 de imigranți beta-israeliți din Israelul de astăzi (vezi p. 66). Este limba dominantă din provincia Tigray, unde funcționează ca *lingua franca* și este considerată limbă „națională”. Până în 1991, când Eritreea și-a obținut independența de Etiopia, folosirea limbii tigrinya în învățământ și administrație era interzisă, în locul ei fiind utilizată limba amharică.

După limbile amharică și oromo (vezi pp. 66 și 67), tigrinya este a treia limbă din Etiopia ca număr de vorbitori și este cea mai răspândită limbă din Eritreea, unde funcționează ca limbă oficială. Tigrinya este utilizată pe scară largă în educație, mass-media, administrație și în școli (alături de arabă și engleză) și cunoaște în prezent și o dezvoltare din ce în ce mai susținută a unei literaturi moderne.

Ca și limba amharică, tigrinya se scrie cu ajutorul unei versiuni a silabarului etiopic, așa-numita scriere ge'ez sau **abugida**. În acest sistem de scriere, care utilizează peste 200 de caractere, fiecare simbol consonantic apare în șapte forme, în funcție de vocala următoare, iar simbolul în sine reprezintă o combinație consoană-

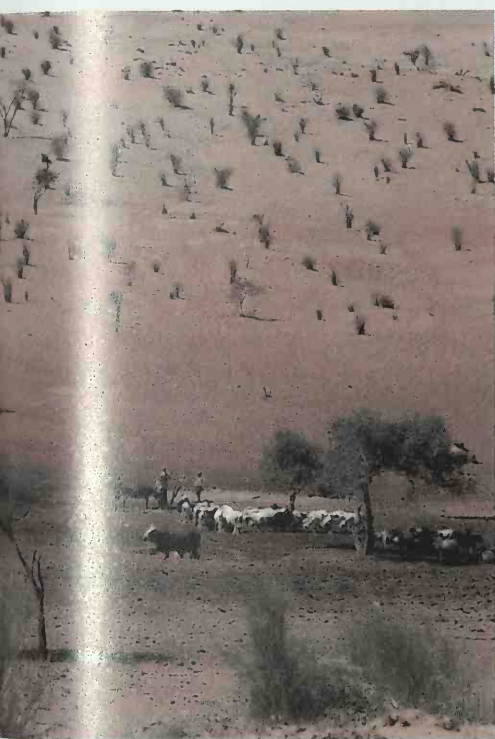
plus-vocală. Cele mai vechi documente în limba tigrinya datează din secolul XIII d.C. Tigrinya a împrumutat multe cuvinte din arabă – de exemplu, **bab** din **baab** („ușă”), **səmmi** din **sam** („otrăvă”) și **shakwi** din **suk** („piață”) –, dar și din italiană și engleză. Limba tigrinya prezintă un amplu set de reguli pentru formarea pluralurilor. Printre acestea se numără sufixarea – ex.: **säb/säb-at** („bărbat/bărbați”), modificările interne – ex.: **mänbär/mänaber** („loc/locuri”) sau combinații ale acestor modalități – ex.: **qamis/qämawəs** („cămașă/cămași”).

De la 1 la 10

hadi	1	፩
kilitte	2	፪
siliste	3	፫
'arb'te	4	፬
hammushte	5	፭
shuddushte	6	፮
shob'atte	7	፯
shommonte	8	፰
tesh'atte	9	፱
'assirte	10	፲

Sus Creșterea de vite în deșertul Sahel din bazinul lacului Ciad din Niger, una dintre regiunile principale în care se vorbește kanuri.

Kanuri este o limbă sahariană importantă, care se vorbește în bazinul lacului Ciad, în regiunea Borno din nord-estul Nigeriei, dar și în Niger, Camerun și Ciad (într-o variantă numită kanembu), precum și în comunități mai restrânse din Sudan. Împreună cu limbile teda-daza și zaghawa, kanuri constituie ramura vest-sahariană a familiei de limbi nilo-sahariene, cu toate că specialiștii nu au putut formula un răspuns unitar la întrebarea dacă denumirea kanuri se referă la mai multe limbi distincte sau la un șir de dialecte interne diferite ale uneia și aceleiași limbi. Kanuri este una dintre limbile oficiale din Nigeria; în forma ei standardizată se vorbește în orașul Maiduguri și este utilizată în mass-media audio-vizuală și scrisă.

În decursul istoriei, kanuri a fost limba puternicului imperiu Kanem-Bornu din apropierea lacului Ciad; aceasta a fost una dintre primele formațiuni statale din regiune, care au adoptat Islamul spre sfârșitul primului mileniu d.C., iar ca imperiu, culmea puterii sale a fost atinsă

în secolul XVI. Prin urmare, s-a format o îndelungată tradiție de scriere a limbii kanuri în sistemul de scriere arab **ajami**, care continuă să fie folosit și astăzi, în paralel cu scrierea în alfabet latin. Kanuri a reprezentat și o importantă *lingua franca* în regiune, influențând o serie de limbi ciadice învecinate. Mai există circa 500.000 de vorbitori de kanuri ca limbă a doua, dar priza la vorbitori a limbii s-a erodat pe măsura răspândirii limbii hausa (vezi p. 64); mulți etnici kanuri vorbesc totodată hausa și arabă.

Limba kanuri are o topică de bază subiect-complement-verb, de exemplu: **Mùsà Kánòrò lèwónò** înseamnă „Musa a călătorit la Kano” (textual: „Musa la Kano [el] călătorit”). Nu se obișnuiește să fie marcat subiectul unor verbe

tranzitive (în schimb al unora intransitive, da) în anumite situații, cum ar fi: subiectul **sàndí-yè** („ei”) în **sàndí-yè shí-gà lèwàzàná** care înseamnă „ei [l-]au salutat pe el”.

Tonul joacă un rol extrem de important în limbă; există trei tonuri distincte în limba kanuri – înalt, coborât și descendent. Acestea sunt folosite pentru a face distincție între cuvintele cu sonorități similare. De exemplu, cuvinte precum **kàrè** („hienă” – ton coborât-descendent) sau **káré** („secetă” – ton înalt-înalt), **kàré** („bunuri” – ton înalt-coborât).

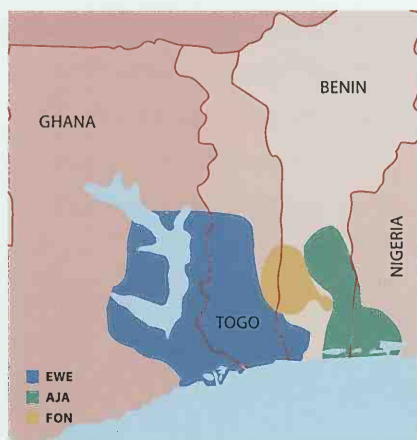
Limba kanuri în scriere arabă (ajami)

Unele dintre limbile importante din Africa sub-sahariană (vorbite în comunități preponderent musulmane) au o istorie îndelungată de scriere în sistemul arab denumit **ajami**. Cele mai vechi mostre cunoscute de scriere **ajami** în varianta africană sub-sahariană se regăsesc în comentariile coranice scrise într-o variantă arhaică a limbii kanuri, sub forma unor manuscrise datând (cel puțin) din secolele XVI și XVII. Limba kanuri scrisă în sistem **ajami** a fost utilizată într-o varietate de genuri literare, mergând de la cronicile unor conducători locali până la poezie religioasă.

EWE

3 milioane de vorbitori

Limba ewe se vorbește în sud-estul Ghanei, în Togo și Benin. Vorbitorii ei își numesc limba Euegbe. Ewe face parte din ramura kwa a familiei de limbi niger-congoleze, și anume din grupul de limbi gbe, care conține alte circa douăzeci de variante strâns înrudite între ele. Limba ewe are un mare număr de dialecte, care se împart în două grupe mari: dialectele de coastă anjo, tɔŋú avenor, dzodze și watsyi; și dialectele de interior denumite ewedomegbe, între care se numără ho, kpedze, hohoe, peki, kpando, fódome, danyi și kpele. Variantele de limbă ewe vorbite în Ghana și Togo sunt în contact cu două limbi oficiale diferite, care exercită influențe diferite asupra lor.

Serii de verbe

lată mai jos două exemple foarte simple de construcție a propozițiilor în limba ewe, care necesită două verbe:

Wo da fufu du

Ei gătit fufu mâncat
(„Ei au gătit fufu și au mâncat.”)

Me nya devi-e dzo

Eu gonit copil plecat
(„Am gonit copilul de aici.”)

Sus Distribuția limbii ewe și a limbilor fon și aja, strâns înrudite cu aceasta, din grupul gbe.

Dreapta Limba ewe se predă ca materie de bază în școlile din Ghana.

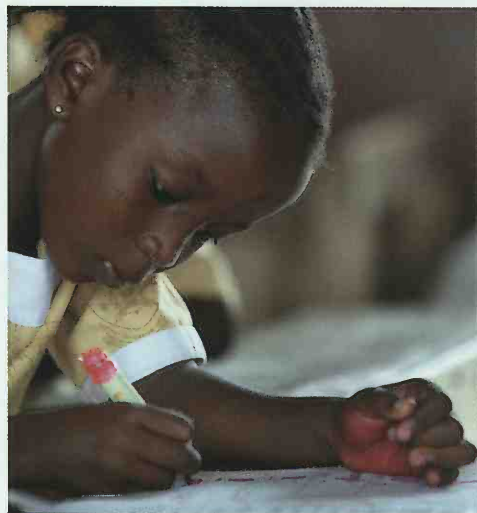
Limba ewe a cunoscut o îndelungată istorie de cercetare lingvistică, începută în anii 1840 cu munca de pionierat a misionarilor germani, cel mai important dintre aceștia fiind Diedrich Westermann (1875–1956), care a scris prima gramatică de referință a acestei limbi. Un număr de experți ghanezi și togolezi continuă și astăzi această importantă cercetare. Limba ewe se predă ca materie de bază în școlile din Ghana și este folosită pe scară largă în mass-media; în ambele țări, Ghana și Togo, ea face parte din campania de alfabetizare a persoanelor adulte.

La fel ca majoritatea limbilor niger-congoleze, ewe este o limbă tonală, cu tonuri simple și complexe (ascendente și descendente). În ortografie, tonul rămâne, în general, nemarcat. Construcțiile verbale seriale reprezintă o trăsătură foarte răspândită a limbilor niger-congoleze.

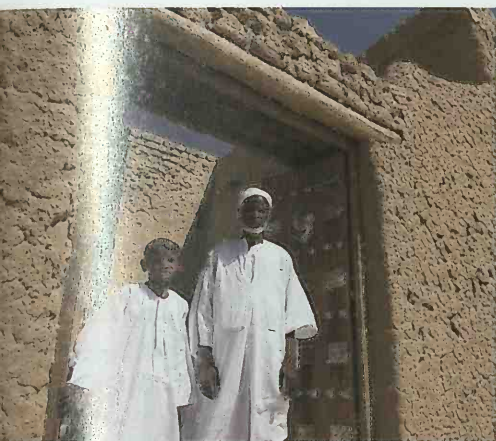
Limba ewe folosește asemenea construcții care presupun înșiruirea a două sau mai multe verbe (de aici și termenul de „verbe seriale”), care au același subiect și același cadru temporal, dar al căror aspect poate fi marcat independent, pentru a exprima evenimente complexe. Două asemenea exemple sunt oferite în cartușul din stânga paginii.

Cuvinte de împrumut

Variantele de limbă ewe din Ghana și Togo vin în contact cu două limbi oficiale diferite, de aceea prezintă împrumuturi diferite. De exemplu, limba ewe ghaneză are împrumuturi din engleză, precum **konset** („concert”) și **flawas** („flori”), iar limba ewe togoleză împrumută cuvinte din franceză, precum **vatwi** („mașină”, din *voiture*) și **ladjo** („radio”).

Sus Moscheea Djingareiber din Timbuktu, oraș devenit legendar pentru centrele sale de învățătură islamică și marile sale moschei. Majoritatea vorbitorilor de limbă songhai sunt musulmani.

Variante ale limbii songhai (songay/songhay) se vorbesc în sud-estul statului Mali, ca și în Niger și Burkina Faso din regiunea Sahelului vest-african, împreună cu un grup de dialecte care se vorbesc în apropierea marelui cote al fluviului Niger. Limba korandje, care se vorbește la o depărtare de 1.000 de kilometri spre nord de fluviul Niger, în regiunea Tabelbala din Algeria, ține de grupul de limbi songhai. Există circa 3 milioane de vorbitori de songhai. Varianta cea mai răspândită este zarma (djerma), cu aproximativ 2 milioane de vorbitori, folosită pe scară largă în sud-vestul Nigerului, în zona și în jurul capitalei Niamey, unde este limbă oficială. Atât limba songhai, cât și variantele ei se folosesc pe scară largă drept *lingua franca*.

Lingviștii au păreri diferite atunci când vine vorba dacă songhai reprezintă o singură limbă cu multe dialecte sau un grup de limbi distincte, dar strâns înrudite. Majoritatea specialiștilor consideră că songhai este o ramură separată în cadrul familiei de limbi nilo-sahariene, dar includerea ei în familie este contestată de alți experți. Acest lucru se datorează mai ales despărțirii ei geografice de alte limbi nilo-sahariene, dar și numeroaselor similitudini lexicale și gramaticale cu limbile mande, din familia niger-congoleză – de ex.: pronumele de persoana a III-a (singular **a**), pronumele demonstrative (**wo** = „acesta”) și forma cauzală a verbului **-(e)ndi** – care nu pot fi simple coincidențe. Topica de bază a limbii este subiect-complement-verb. Există și câteva teorii alternative privitoare la afilierea acestei limbi, de exemplu că ar fi o limbă creolizată, pornind de la o bază berberă. Este cert că songhai a fost influențată de limbile berbere dinspre nord, dar chestiunea rămâne deschisă și nerezolvată.

Varianta senni a limbii songhai este una dintre limbile naționale din Mali, limba de învățământ în multe școli primare, care posedă mai multe dicționare și gramatici. Limba songhai a fost scrisă inițial

după sistemul de scriere arab (majoritatea vorbitorilor fiind musulmani); orașul devenit legendar Timbuktu era celebru pentru centrele sale prestigioase de învățătură islamică și pentru marile sale moschei și a fost una dintre principalele surse istorice de unde Islamul s-a răspândit în lung și-n lat prin tot Sahelul. El era amplasat pe una dintre cele mai mari căi comerciale trans-sahariene, pe care se transportau sare și aur.

De la 1 la 10

foo	1
hinka	2
hinza	3
taachi	4
guu	5
iddu	6
iiye	7
yaaha	8
yagga	9
woy	10

Cuvinte de împrumut

În limba songhai există numeroase împrumuturi, multe provenite din arabă (în decursul istoriei) sau din franceză:

alman	bogăție	din arabul almaan
waati	timp	din arabul wakat
poti	cană	din francezul potée
kamsel	cămeșoaie	din francezul camisole
tappii	covor	din francezul tapis

Variantele de songhai din Mali au împrumutat mai ales din limba fulani, ex.:

bilta	a fi salvat
--------------	-------------

Stânga Într-o stație de autobuz din Dakar. Wolof este limba cea mai răspândită din Senegal.

MAURA

5 milioane de vorbitori

Maura este limba populației massi, cel mai mare grup etnic din Burkina Faso, care constituie aproximativ 40% din populația țării. Maura se mai vorbește și în alte țări din zonă: Benin, Coasta de Fildeș, Ghana, Mali și Togo. Limba face parte din ramura gur a familiei de limbi niger-congoleze. Denumirea țării însăși, Burkina Faso – în perioada colonială se numea Volta Superioară –, este compusă din cuvântul maur **burkina**, care înseamnă, în linii mari, „oameni integri”, și cuvântul din limba dioula **faso**, care înseamnă „casa tatălui” sau „patrie”, așa încât sensul este acela de „țara oamenilor de onoare”. Populația propriu-zisă a Burkinei Faso își spune burkinabé.

WOLOF

4 milioane de vorbitori

Vorbită în zona de coastă a Senegalului și în Gambia, wolof este cea mai răspândită limbă din Senegal, unde are statut de primă limbă pentru aproximativ 40% și de limba a doua pentru alte 40% din populație. Limba wolof și cele mai apropiate limbi înrudite cu ea, sereer și pulaar (fulani), fac parte din subgrupa atlantică a familiei de limbi niger-congoleze. Unele variante de wolof, mai ales cea vorbită în capitala Senegalului, Dakar, prezintă anumite trăsături structurale simplificate față de variantele vorbite în zonele rurale. Sistemul de clase de substantive, de exemplu, care în alte dialecte împarte substantivele în zece clase, în limba wolof de la Dakar este abandonat. Limba wolof se folosește de un sistem de scriere arab denumit wolofal, conceput de frăția sufiotă Maurides.

KABYLE

3–7 milioane de vorbitori

Kabyle este o limbă nord-berberă (afro-asiatică) având mai multe dialecte și care se vorbește în Algeria. În Belgia și Franța, există comunități destul de mari vorbitoare de kabyle. Estimările cu privire la numărul total de vorbitori nativi merg de la 2–5 milioane de persoane în Algeria până la 3–7 milioane la nivel global. Limba oficială din Algeria este araba, iar kabyle, ca și alte limbi berbere, nu este o limbă recunoscută oficial, situație care a fost de natură să creeze multă ostilitate și numeroase resentimente de-a lungul anilor. Limba kabyle are multe cuvinte împrumutate mai ales din arabă, dar și din franceză, acestea fiind răspândite pe scară largă în regiune ca limba a doua. Scrierea kabyle se bazează pe alfabetul berber latinizat (tifinagh).

TEMNE

3,5 milioane de vorbitori

Temne este una dintre cele mai importante limbi vorbite în Sierra Leone, în principal în Provincia de Nord și în zona vestică din jurul și din apropierea capitalei Freetown. Limba temne face parte din ramura atlantică a familiei de limbi niger-congoleze; cele mai apropiate limbi înrudite cu ea sunt sherbro și gola. Căpeteniile temne sunt renumite pentru societățile lor secrete – Poro pentru bărbați și Bondo pentru femei. Populația temne s-a implicat de foarte mult timp în comerțul la distanță cu nuci kola, iar cuvântul kola din limba engleză (de ex., în Coca-Cola) pare a-și avea rădăcinile în cuvântul din limba temne **aŋ-kola**. Temne este o limbă tonală și are cuvinte împrumutate din engleză, cum ar fi **biskit** („biscuit”), **polis** („poliție”) sau **swit** („dulce, bomboană”).

Stânga Dans ritual senufo executat în Coasta de Fildeș.

Stânga Mască baule înfricoșătoare, dovadă a bogatei culturi a acestei populații.

NIGERIANA PIDGIN

10 milioane de vorbitori

Nigeriana pidgin este o limbă pidgin pe cale să devină limbă creolizată, răspândindu-se întruna și câștigând un număr din ce în ce mai mare de vorbitori nativi. Se vorbește pe tot teritoriul Nigeriei (numai sporadic în partea de nord a țării), pentru o comunicare independentă de fruntariile lingvistice, și câștigă din ce în ce mai mult teren ca primă limbă vorbită de populație, ceea ce constituie un criteriu esențial pentru identificarea ei ca limbă creolizată. Deși bazată pe limba engleză, a fost influențată și de limbile nigeriene autohtone, mai ales de hausa (vezi p. 64), de igbo (vezi p. 65) și de Yoruba (vezi p. 68). Limba engleză nigeriană pidgin face parte din familia de limbi creolizate atlantice, avându-și rădăcinile în comerțul cu sclavi și evoluând către limbi creolizate pe ambele maluri ale Atlanticului.

EFIK

2 milioane de vorbitori

Limba efik se vorbește în sud-estul Nigeriei și face parte din ramura benue-congoleză a familiei de limbi niger-congoleze. Fiind așezată pe coastă, populația efik a mijlocit relațiile comerciale dintre negustorii albi și populațiile din interiorul continentului, din bazinul fluviului Cross și din regiunea Calabar. Etnicii efik sunt renumiți pentru societatea lor secretă, denumită Ekpe sau Egbo, care se bazează pe cultivarea spiritului Ekp. Membrii acestei societăți (exclusiv bărbați) îndeplinesc și rolul de mesageri ai strămoșilor. În timp, membrii societății Ekpe au conceput o scriere ideografică a limbii efik, denumită **nsibidi**; aceasta folosește simboluri derivate din obiecte, care nu au nici o legătură cu structura fonetică a limbii.

SENUFO

2,7 milioane de vorbitori

Populația senufo (sau senoufo) este un grup etno-lingvistic în care se vorbesc aproximativ cincisprezece limbi înrudite între ele, pe un areal care cuprinde sudul statului Mali, vestul Burkinei Faso și teritorii întinse din Coasta de Fildeș și din estul Ghanei. Limba senufo face parte din subgrupa gur a familiei de limbi niger-congoleze. Dialectele care o compun prezintă multe influențe venite din partea limbilor mande, în urma contactului îndelungat. Dialectele senufo se împart în trei mari grupe dialectale: senufo nordice (în care intră limbile suppire, sicite și minyanka, printre altele), senufo centrale (în care intră limbile karaboro, senari și kpalaga, printre altele) și senufo sudice (în care intră limbile tagwana și nafaanra). Limbile senufo prezintă un sistem de clasificare a substantivelor prin sufixare, iar verbele au marcat aspectul. Există trei tonuri distincte: ridicat, mediu și coborât. Topica este subiect-verb-complement.

BAULE

2 milioane de vorbitori

Baule (sau **Baoulé**) este o limbă care face parte din grupul de limbi akan, vorbite în partea centrală a Coastei de Fildeș de circa 20% din populația țării. Potrivit unei tradiții orale, denumirea limbii înseamnă „copilul a murit” și face aluzie la un eveniment crucial din istoria acestei populații, care s-a văzut nevoită să fugă de asupritorii ashanti; în timpul acestei retrageri, regina și-a aruncat propriul copil în apă, pentru a-și salva supușii de urmăritori. Baule face parte din ramura kwa a familiei de limbi niger-congoleze. Populația baule este renumită pentru meșteșugurile sale artistice, iar limba ei reflectă aceste preocupări.

Stânga *Elevi de școală primară din Republica Centrafricană, unde limba gbaya este vorbită de peste 2 milioane de persoane.*

CAMERUNEZA PIDGIN

2 milioane de vorbitori

Cameruneza pidgin (wes cos, kamtok) este o limbă creolizată care se vorbește în Camerun. Datorită imensei diversități lingvistice din această țară, unde circulă aproximativ 300 de limbi autohtone și două limbi oficiale – franceza și engleza –, această limbă pidgin atlantică bazată pe limba engleză și pe un număr de limbi cameruneze a evoluat în direcția creolizării. În jur de 5% din populația cameruneză o vorbește ca primă limbă; alte 50 de procente din locuitorii țării o folosesc pentru comunicare în cele mai diverse domenii, de exemplu în biserică, indiferent de fruntariile lingvistice, și cu statut de *lingua franca*.

SIDAMO

2 milioane de vorbitori

Sidamo este o limbă cușitică (afro-asiatică) din zona Podișurilor Înalte, vorbită de câteva milioane de persoane (populația vorbitoare se numește sidamă) în regiunile muntoase ale centrului și sudului Etiopiei, inclusiv în Valea Marelui Rift și în bazinul fluviului Omo. Populația sidama a trăit vreme îndelungată în vecinătatea imediată a populațiilor dominante amhara (vorbitoare de limbă amharică) și oromo. Există mai multe publicații autohtone (manuale de medicină, abecedare, dicționare etc.) în limba sidamo, scrise în alfabet latin, alături de alte publicații de specialitate (gramatici, dicționare) în limbile engleză și italiană.

TARIFIT

2 milioane de vorbitori

Tarifit este o limbă nord-berberă (afro-asiatică) vorbită de circa 2 milioane de persoane situate mai ales în zona coastei nordice a Marocului, în așa-numita regiune a Rifului Maroccan, precum și în Algeria. Există, de asemenea, comunități destul de mari vorbitoare de tarifit în Spania, Franța, Belgia, Germania și Olanda. Limba tarifit se mai numește și rifi sau rafia (aceasta din urmă fiind denumirea arabă dată limbii). Ea se folosește în scris de mai multe sisteme ortografice, inclusiv de o scriere în alfabet latin, utilizată de populații vorbitoare de limbi berbere (tifinagh), dar se scrie și cu caractere arabe și a fost influențată puternic de limba arabă, de exemplu în exprimarea negației.

GBAYA

2 milioane de vorbitori

Limba gbaya face parte din ramura adamawa-ubangi a familiei de limbi niger-congoleze și este vorbită de peste 2 milioane de persoane, mai ales în regiunile vestice ale Republicii Centrafricane, dar și în comunități de vorbitori din Republica Democrată Congo și de câteva comunități izolate din Camerun și Nigeria. Este o limbă regională importantă, cu numeroase dialecte și are și un număr considerabil de vorbitori care se folosesc de ea ca de a doua limbă. Există și o variantă scrisă a limbii gbaya, utilizată ca limbă de învățământ în anumite școli primare. Există și un dicționar gbaya-francez și o gramatică a limbii, redactată în franceză.

Stânga Bărbat de etnie beja din Sudan. Limba beja se vorbește în principal de-a lungul coastelor sudaneze ale Mării Roșii.

Stânga Piață din Accra, capitala Ghanei. Limba ga se vorbește în zona și în jurul orașului Accra de către aproximativ 3% din populația țării.

TIV

2 milioane de vorbitori

Limba tiv este vorbită de o populație destul de mare, în principal în statul Benue din Nigeria și în zonele limitrofe, dar și de mici comunități de vorbitori din țara vecină, Camerun. Ea face parte din ramura benue-congoleză a familiei de limbi niger-congoleze. Căpeteniile populației tiv se folosesc de o paletă întreagă de instrumente muzicale, inclusiv de tobe confecționate din trunchiuri de copaci sau din coarne de vite, pentru a le comunica diverse informații supușilor lor. Instrumentele și mesajele specifice ale acestei limbi muzical-ritmate sunt asociate, de exemplu, cu anunțarea unor sărbători agricole, cum ar fi festivalurile cartofului dulce, sau a unor evenimente sociale importante precum decesul unui bătrân sau nașterea unui copil al regelui.

BEJA

1,5 milioane de vorbitori

Beja (cunoscută și sub denumirea de bedawi) este o limbă nord-cușitică (afro-asiatică), vorbită de peste un milion de nomazi, majoritatea musulmani, care trăiesc în principal de-a lungul zonei de coastă a Sudanului de la Marea Roșie, ajungând până în Cornul Africii. Comunități vorbitoare de beja există și în Eritreea, și în regiunile sud-estice ale Egiptului. Atât limba, cât și vorbitorii ei au fost puternic influențați de limba arabă (beja se folosește de sistemul de scriere arab), mulți dintre vorbitorii de beja fiind și vorbitori de arabă sau de tigré. Vocabularul prezintă diferențe atât de marcate față de alte limbi cușitice, încât anumiți lingviști consideră că beja este o ramură independentă a familiei de limbi.

MENDE

1,5 milioane de vorbitori

Mende este una dintre limbile importante vorbite în Sierra Leone de aproximativ 30% din populație și este utilizată și ca *lingua franca*, inclusiv în țara vecină, Liberia. Cea mai mare parte a populației mende locuiește în Provincia Sudică din Sierra Leone. Limba face parte din grupul mende din cadrul familiei de limbi niger-congoleze. În anii 1920, probabil sub influența silabarului vai care exista deja, a fost creat un sistem de scriere pentru limba mende, în care fiecare dintre caractere reprezintă o întreagă silabă. Această scriere a fost utilizată pe scară largă o vreme, dar a fost înlocuită de o altă ortografie, bazată pe alfabetul latin. În secolul XIX, mulți vorbitori de mende au fost făcuți prizonieri și trimiși ca sclavi în Statele Unite ale Americii, cei mai cunoscuți fiind cei care au ajuns în America la bordul brigantinei „Amistad”.

GA

600.000 de vorbitori

Limba ga (sau gaa) este vorbită în Ghana de circa 600.000 de persoane, adică de 3% din populația țării, în regiunile de coastă din jurul și din apropierea capitalei Accra. Despre toponimul Accra se presupune că ar proveni de la Nkran, denumirea unui regat al populației ga. Limba ga face parte din ramura kwa a familiei de limbi niger-congoleze, adangme fiind limba înrudită cel mai de aproape cu ea. Majoritatea limbilor lumii nu disting mai mult de două nivele de lungime a vocalelor în aceeași silabă. În mod excepțional, în limba ga există trei lungimi diferite ale vocalelor: scurte, lungi și foarte lungi. Există și două tonuri, înalt și coborât. În limba ga s-a scris pentru prima dată în 1764. Ortografia, care se bazează pe alfabetul latin, a fost revizuită de mai multe ori, ultima dată în 1990.

Stânga Léopold Sédar Senghor, cel dintâi președinte al Senegalului, vorbitor de limbă serer.

IGALA

circa 1 milion de vorbitori

Igala este o limbă înrudită strâns cu limbile yoruba și nupe și se vorbește în statele nigeriene Kogi, Delta și Edo. Estimările cu privire la numărul său de vorbitori variază între 800.000 și două milioane. Dialectele cunoscute ale limbii igala sunt ebu, idah, ankpa, ogugu, ibaji, ife și anyugba. Igala face parte din ramura benue-congoleză a familiei de limbi niger-congoleze. Ea este predată în învățământul primar, iar în anul 2005, președintele Consiliului Căpeteniilor igala din statul Kogi a propus introducerea ei în învățământul universitar. Cu toate că limba lor este cel mai strâns înrudită cu limba yoruba, vorbitorii de igala s-au aflat într-un contact îndelungat cu cei de igbo.

NUPE

1 milion de vorbitori

Grupul etnic nupe este situat mai cu seamă în nordul Nigeriei. În statul Niger, el constituie populația dominantă. A fost convertit la islamism de Mallam Dendo, un predicator ambulant, și ulterior încorporat în imperiul jhadic al lui Usman dan Fodio. Limba nupe aparține ramurii benue-congoleze a familiei de limbi niger-congoleze. Populația nupe este renumită pentru faptul că este foarte pudică, trăsătură evidențiată de marele număr de tabuuri verbale în privința cuvintelor care desemnează părți ale trupului, care sunt înlocuite, în vorbirea curentă, de cuvinte de împrumut din arabă sau de eufemisme având rolul să ocolească interdicțiile.

SERER

1 milion de vorbitori

Serer (sau Sérère, sau Sereer) este limba aflată pe locul doi ca răspândire în Senegal și se vorbește și în țările vecine Gambia și Mauritania. Ea se înrudește îndeaproape cu limba wolof și face parte din ramura atlantică a familiei de limbi niger-congoleze. Populația serer este asociată cu două regate vechi, Sine și Saloum, care dau și denumirile celor două dialecte ale limbii. Celebrul poet și filozof Léopold Sédar Senghor (1906–2001), cel dintâi președinte al Senegalului (între anii 1960 și 1980) – care a formulat conceptul de „negritudine”, o filozofie bazată pe caracteristicile culturii africane – și poezii, filozofii și activiștii politici Aimé Césaire și Léon Damas erau toți vorbitori de serer. Guvernul senegalez a instituit o ortografie standardizată a limbii serer în 1975.

SONINKE

1 milion de vorbitori

Soninke este o limbă care face parte din ramura mande a familiei de limbi niger-congoleze și se vorbește mai ales în Mali, dar și în comunități din Senegal, Mauritania, Gambia, Guineea, Guineea-Bissau, Burkina Faso și Coasta de Fildeș. Populația soninke a pus bazele imperiului ghanез și s-a numărat printre cele dintâi grupuri etnice din regiune, care s-au convertit la islamism. Limba ei manifestă influențe ale trăsăturilor socio-religioase ale societății, de exemplu prin existența unui lexic special, onorific, rezervat profetului, marabuților (asceților sau misticilor musulmani), îngerilor etc. și acțiunilor acestora – de comparat *séerè* („picior” [al profetului, al unui marabut]) cu *tá* („picior” în general). Limbile cel mai îndeaproape înrudite cu soninke sunt limbile bozo, care se vorbesc mai ales în delta interioară a fluviului Niger din Mali.

Stânga Dansator de etnie dan, purtând una dintre celebrele măști ale acestei populații.

Stânga Mostră de arhitectură clasică dogon (aici, o moschee) din satul Teli din Mali.

SOSO

1 milion de vorbitori

Soso este o limbă care face parte din ramura mande a familiei de limbi niger-congoleze și se vorbește mai ales în regiunea de coastă a Guineei și în capitala Conakry, întinzându-se până în Sierra Leone și Guineea-Bissau. Soso (sau susu, sau soussou) este, împreună cu variantele de fulani și manding, una dintre cele trei limbi principale vorbite în Guineea. Limba cea mai îndeaproape înrudită cu ea este yalunka (sau diallonké, sau jalonke). Etnicii jalonke sunt considerați locuitorii originari ai regiunii Fuuta Jalon din Guineea, toponimul făcând, probabil, referire la ei. De vreme ce limbile soso și jalonke au evoluat independent și au venit în contact cu limbi diferite, ele se îndepărtează din ce în ce mai mult una de cealaltă.

DAN

800.000 de vorbitori

Dan (zisă și yacouba, yakuba, gio sau gyo) este o limbă aparținând ramurii mande a familiei de limbi niger-congoleze, care se vorbește mai ales în vestul Coastei de Fildeș, dar și, pe alocuri, în țările vecine Liberia și Guineea. La fel ca marea majoritate a limbilor mande, dan este o limbă tonală și are un sistem fonetic ce cuprinde zece vocale. Populația dan, care cultivă cacao, manioc și orez, este renumită pentru numeroasele ei măști și culte asociate acestora. Versiuni mai mici ale măștilor, atribuite diverselor familii, se mai numesc „măști-pașaport” și sunt purtate peste tot; purtătorii lor primesc adeseori libații.

DAGBANI

800.000 de vorbitori

Limba dagbani face parte din ramura gur (voltaică), larg răspândită, a familiei de limbi niger-congoleze și numără aproximativ 800.000 de vorbitori (așa-numita populație dagomba) trăitori mai ales în Ghana, unde limba dagbani este una dintre limbile naționale; se vorbește însă și în Togo. În nord-estul Ghanei, dagbani este limbă a comerțului și se predă în școli. Există un număr de publicații lingvistice pe marginea limbii dagbani (de exemplu, despre complicatul ei sistem tonal), inclusiv o gramatică și un dicționar. Dagbani folosește în scris, pentru textele curente, o ortografie bazată pe alfabetul latin, dar un sistem de scriere standardizat nu a fost conceput încă.

DOGON

800.000 de vorbitori

Termenul *dogon* desemnează un grup etnic trăitor în zona de podișuri din centrul statului Mali, în care se vorbesc în jur de cincisprezece limbi diferite. Cultura acestei populații și una dintre limbile sale, toro so, variantă vorbită în Sanga, sunt descrise de antropologul francez Marcel Griaule (1898–1956). Limbile dogon au fost fie repartizate în ramurile mande și gur ale familiei de limbi niger-congoleze, fie grupate într-o ramură separată, din care fac parte numai ele; această din urmă viziune este cea mai răspândită printre specialiști. Populația dogon este renumită pentru mitologia, măștile și cultele sale, ca și pentru arhitectura construcțiilor sale.

Stânga Regiunea Casamance din Senegal, unde se vorbește limba jola.

JOLA

500.000 de vorbitori

Jola (sau diola, sau joola) este un termen generic prin care sunt desemnate vreo douăzeci de limbi înrudite, dar distincte, care se vorbesc în sudul Senegalului, în regiunea Casamance, în gambia și în Guineea Bissau. Denumirile diferitelor limbi din grup sunt deosebit de variate, dar dialectul cel mai răspândit este jola fogny (foñi, foni, fonyi), vorbit în Ziguinchor, capitala regiunii Casamance, și utilizat ca *lingua franca*. Limbile jola prezintă armonie vocalică și un sistem complicat de clasificare nominală, ale cărei motivații semantice nu sunt foarte clare. Cercetările recente indică anumite motivații legate de specificul cultural, cum ar fi cultura orezului, care determină distribuția substantivelor pe clase.

KISI

500.000 de vorbitori

Grupul etno-lingvistic kisi (sau kissi, sau gizi) locuiește mai ales în Guineea, dar și în Sierra Leone și Liberia, în comunități separate unele de altele. Limbile înrudite cel mai îndeaproape cu această limbă atlantică sunt bulom și krim, care se vorbesc în regiunile de coastă. Kisi cuprinde două grupe dialectale: kisi de nord, care se vorbește în Guineea și Sierra Leone, și kisi de sud, care se vorbește în Sierra Leone și Liberia. Denumirea orașului Kissidougou din Guineea este un cuvânt maninka, având sensul de „satul kisi-lor”. Limba kisi prezintă o clasă vastă de termeni ideofonici, adică de cuvinte a căror sonoritate imită proprietățile referențelor, de exemplu: *vwùm vwù* înseamnă „zgomotul inimii care bate ritmic”, iar *fásé kà-fásé kà* înseamnă „repede în mod susținut”.

KRIO

500.000 de vorbitori

Krio este o limbă creolizată, care se vorbește mai ales în Sierra Leone, și a fost, la origine, limba sclavilor eliberați și „repatriați” din cele două Americi în această țară africană. Limba datează de pe vremea comerțului cu sclavi din secolele XVI–XVII, când o limbă pidgin bazată pe engleză a luat naștere spre a fi utilizată în comerțul de coastă din regiune. Devenită limba maternă a circa jumătate de milion de vorbitori care trăiesc mai ales în zona și în jurul capitalei Free Town, krio este vorbită ca limba a doua de alte circa 4 milioane de persoane și câștigă teren în rândurile populației tinere urbane. Vocabularul limbii krio se bazează în principal pe limba engleză, dar și limbile africane, mai ales yoruba, i-au influențat structura lingvistică.

BISSA

500.000 de vorbitori

Bissa (bisa) face parte din ramura mande răsăriteană a marii familii de limbi niger-congoleze și se vorbește în principal în Burkina Faso, dar și în Coasta de Fildeș vecină, în nordul Ghanei și în Togo. Dialectele sale sunt barka, lebir și lere. Limba bisssa are un sistem de scriere propriu, în care au fost publicate o serie de cărți, cum ar fi manuale de pedagogie și de agricultură, cărți de proverbe etc. Mulți dintre vorbitorii de bisssa cunosc și limba maură și folosesc franceza ca limbă de învățământ și de conectare la restul lumii. Populația bisssa este recunoscută ca mare cultivatoare de alune.

Stânga *Cesaria Evora*, o cunoscută interpretă de muzică din *Insulele Capului Verde*, care cântă în limba kabuverdiană.

Stânga *Bărbați din Tibesti Tubu (Ciad)*. Limba *teda* se vorbește mai ales în regiunea Tibesti de la granița dintre Ciad și Libia.

KABUVERDIANA

400.000 de vorbitori

Limba kabuverdiană (sau kriolu) este limba creolizată vorbită de cei mai mulți dintre locuitorii arhipelagului Capul Verde din largul coastelor africane. Limba oficială a insulelor este portugheza, dar această limbă creolizată, având la bază portugheza, este practic prima limbă a tuturor locuitorilor. Două dintre variantele ei, dialectele vorbite în orașele Santiago și São Vicente, prezintă și o bogată literatură scrisă. Variantele dialectale vorbite pe diferitele insule ale arhipelagului rămânând foarte diferite între ele, nu s-a reușit până acum o standardizare propriu-zisă a limbii; totuși, unii cercetători propun două limbi normate diferite, o limbă-standard nordică și una sudică, bazate pe cele două dialecte vorbite la Santiago și São Vicente. Cesaria Evora (n. 1941), cea mai cunoscută interpretă de muzică din Insulele Capului Verde, cântă în limba kabuverdiană.

VAI

100.000 de vorbitori

Vai este o limbă din ramura mande a familiei de limbi niger-congoleze, care se vorbește în principal în Liberia, dar și în câteva mici comunități din Sierra Leone. O trăsătură caracteristică a limbii vai este sistemul său de scriere silabic, în care un simbol corespunde unei întregi silabe, și nu unui singur sunet. Acesta este unul dintre foarte puținele sisteme de scriere africane indigene. Există o teorie care leagă scrierea vai de silabarul cherokee din America de Nord. Scrierea vai a fost concepută în jurul anului 1833 de către Momolu Duwalu Bukele și a inspirat dezvoltarea altor câteva silabare pentru limbile înrudite cu vai.

BOLE

300.000 de vorbitori

Bole (sau bolanci) este o limbă vest-ciadică importantă, înrudită (alături de hausa) cu alte limbi afro-asiatice precum araba, egipteană antică și somaleza. Limba bole este vorbită în nord-estul Nigeriei de aproximativ 300.000 de persoane, fiind depășită, ca număr de vorbitori, numai de limba hausa. Despre această limbă și despre populația care o vorbește există multe lucrări publicate, ca și un număr de texte în limba propriu-zisă, iar la Universitatea statului California, din Los Angeles, există și un sit de Internet, care cuprinde un dicționar, formule de salut, cântece și poezii în limba bole. De-a lungul istoriei, populația bole a jucat un rol important în politica și educația din Nigeria, iar emirul din Fike (capitala tradițională a acestei populații, situată în statul Yobe) este o căpetenie tradițională de prim rang.

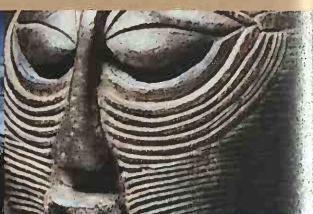
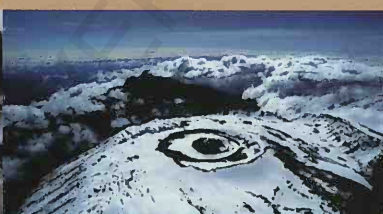
TEDA

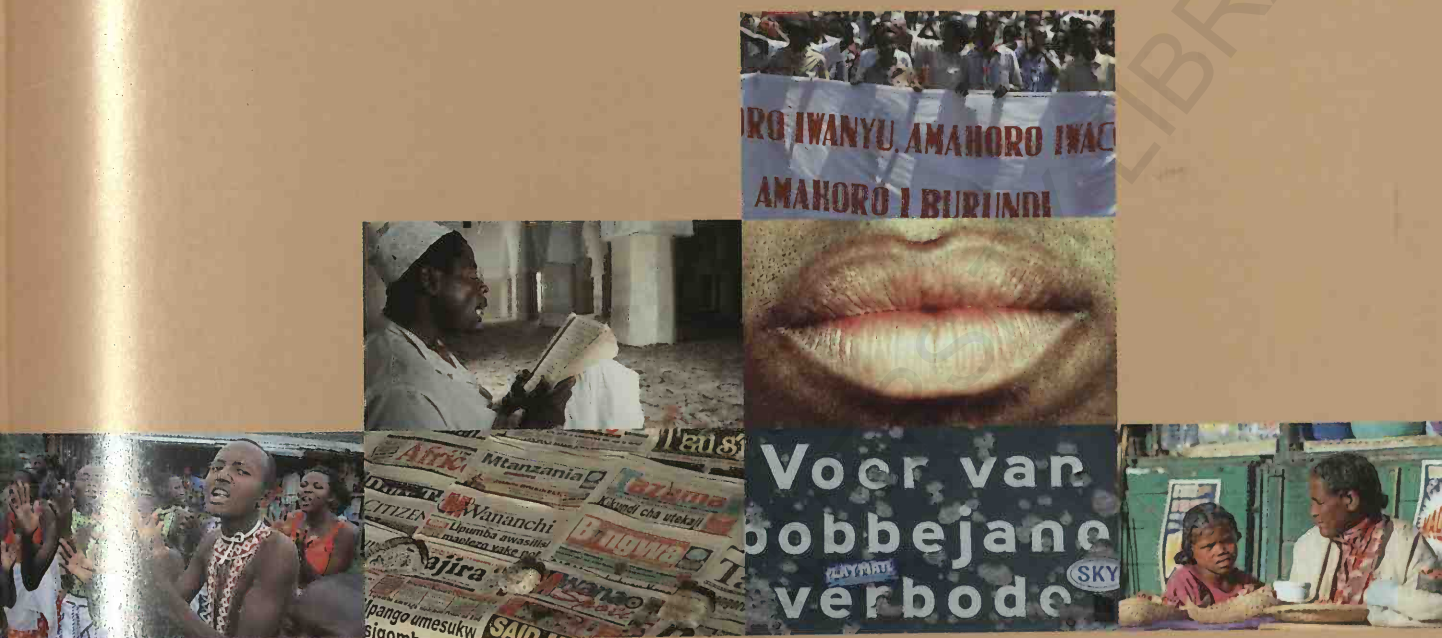
50.000 de vorbitori

Limba teda (sau tedaga) face parte din familia de limbi nilo-sahariene, este înrudită strâns cu limba kanuri și vorbită de aproximativ 50.000 de persoane care trăiesc în principal în regiunea Tabesti de la granița dintre Ciad și Libia, dar și în Niger. Teda seamănă bine cu limba daza, care se vorbește mai spre sud, de aceea i se spune uneori teda-daza. Împreună, aceste două limbi constituie (o parte din) grupul etnic tubu (sau toubou). Membrii etniei teda sunt musulmani, trăiesc în comunități restrânse și sunt semi-nomazi, păstori-crescători de vite. Sunt renumiți pentru calitățile lor războinice, iar în decursul istoriei au ținut pentru mult timp sub control comerțul trans-saharian din regiune. Sunt, de asemenea, vorbitori de arabă și preferă, de obicei, să scrie în această limbă și mai puțin în teda.

LIMBILE DIN AFRICA CENTRALĂ, DE EST ȘI DE SUD

LIMBILE DIN AFRICA CENTRALĂ, DE EST ȘI DE SUD

Limbile vorbite în Africa Centrală, de Est și de Sud se dovedesc diverse, dinamice și vibrante, așa cum sunt și culturile cu care sunt asociate. Ele oferă un material de lucru incitant, de o mare bogăție structurală, socio-lingvistică și comparativă, care se constituie într-o cheie a înțelegerii capacității umane de a folosi limbajul.

Peste 500 de limbi se vorbesc în această regiune atât de vastă și cele mai multe dintre țările cărora le aparțin prezintă un înalt grad de multilingvism, pentru că discursul public se desfășoară concomitent în mai multe limbi, dar și pentru că vorbitorii trec foarte ușor de la o limbă la alta, în funcție de situație și context. Aceste circumstanțe uneori permit, iar alteori impun manevrarea identităților sau a loialităților lingvistice, reflectate în noi structuri și variante lingvistice datorate contactului sau migrației, dar și stărilor periclitare în care au ajuns unele limbi.

În privința clasificării, toate cele patru familii de limbi africane sunt reprezentate în Africa Centrală, de Est și de Sud: familia de limbi afro-asiatice și nilo-sahariene înspre nord, în Africa de Est; familia de limbi khoisan în Africa de Sud; și familia de limbi niger-congoleze (mai cu seamă limbile bantu) în toată zona avută în vedere. În plus, limba afrikaans reprezintă familia de limbi germanice, iar limba malgașă aparține familiei de limbi austro-neziene. De departe cele mai multe limbi din regiune sunt însă bantu. Fiind originare, atâta cât putem să ne dăm seama, din zona de frontieră dintre Nigeria și Camerun, limbile bantu s-au răspândit din ce în ce mai mult în decursul ultimelor trei milenii și au ajuns să fie vorbite în prezent în cea mai mare parte a Africii Centrale, de Est și de Sud.

Limbile bantu se caracterizează, din punct de vedere structural, printr-un sistem complex de clase de substantive, potrivit căruia fiecare substantiv este grupat într-o clasă anume, marcată printr-un prefix care trebuie să concorde cu elementele ce depind de clasa respectivă. Majoritatea limbilor bantu au între cincisprezece și douăzeci de clase nominale, inclusiv câteva clase de perechi singular-plural. Pe lângă clasele de substantive, studiarea tonurilor, a structurii verbale, a acordului și a construcțiilor din limbile bantu în care intră echivalentele pronumelor din limbile de largă circulație au contribuit din plin la dezvoltarea, în această regiune, a lingvisticii generale.

Multe dintre limbile din Africa Centrală, de Est și de Sud, probabil majoritatea, nu au fost suficient documentate până în prezent. Alte studii ar putea ilustra și mai bine contribuția limbilor vorbite în această parte a lumii la înțelegerea culturilor și a istoriilor diverselor populații din regiune, precum și a limbajului în general.

Limbile prezentate în acest capitol sunt printre cele mai mari în privința numărului de vorbitori. Paisprezece dintre ele sunt detaliate: zulusa, shona, malgașa, nyanja, kinyarwanda, luba, xhosa, afrikaans, kirundi, gikuyu, swahili, sesotho, tswana și kituba; pentru alte treizeci și două de limbi sunt oferite prezentări succinte: sotho de nord,

Pagina alăturată Pescari de pe lacul Victoria din Africa de Est. Lacul este administrat de Tanzania, Uganda și Kenya. Marea majoritate a limbilor din această regiune sunt bantu, iar multilingvismul este ceva obișnuit.

Sus Un oraș cosmopolit: Durban, capitala provinciei KwaZulu-Natal din Republica Sud-Africană.

Jos Copii din Republica Democrată Congo în costume tradiționale.

luo, runyakitara, sukuma, tsonga, umbundu, ganda, luyia, bamba, lomwe, kongo, kimbundu, makwa, kalenjin, kamba, lingala, yao, swati, gusii, ndebele, chaga, tumbuka, wambo, tonga, makonde, meru, nyamwezi, chokwe, zande, gogo, nyakyusa și sena.

ZULUSA

10,7 milioane de vorbitori

Sus Principalele zone din Africa de Sud și celelalte țări limitrofe, în care se vorbește limba zulusă.

Limba zulusă (sau isi-zulu) este o limbă bantu care se vorbește peste tot în Africa de Sud. Majoritatea vorbitorilor de zulusă trăiesc în provincia KwaZulu-Natal din Republica Sud-Africană, iar alți 1,9 milioane în provincia Gauteng. Zulusa este una dintre cele unsprezece limbi oficiale din Africa de Sud și este folosită intens în mass-media, în parlamentul național și în cele provinciale, ca și în comunicarea zilnică și în învățământul de toate nivelele. Se vorbește și în țările învecinate, Botswana, Lesotho, Swaziland și Mozambic și este predată la universități și în școlile de limbi din întreaga lume. Zulusa face parte din grupul nguni de limbi bantu și este cel mai îndeaproape înrudită cu limbile xhosa, swati și ndebele.

Limba zulusă are o veche tradiție literară, atât orală, cât și scrisă, aceasta din urmă ceva mai recentă. Literatura tradițională cuprinde poezie orală, cum ar fi cântece de laudă (izibongo), care utilizează un limbaj poetic și metaforic bogat și construcții gramaticale speciale. Literatura contemporană cuprinde poezie, proză beletristică și dramaturgie. În plus, există mai multe ziare și reviste în limba zulusă, ca și programe de radio și televiziune.

Dezvoltarea limbii zuluse este strâns legată de istoria politică a Africii de Sud. La începutul secolului XIX, zulusa era folosită numai de clanul zulu, o minoritate etnică trăitoare printre alte grupuri la fel ca și ea, vorbitoare de limbi nguni, din ceea ce este azi provincia KwaZulu-Natal. Până în anii 1830, cele mai multe grupuri etnice de felul acesta fuseseră înglobate în Imperiul Zulus al Împăratului Shaka (1787–1828), iar limba zulusă a evoluat de la stadiul de un dialect oarecare vorbit într-o mare de dialecte similare la stadiul de limbă a națiunii zuluse în plină expansiune.

Hlonipha

Termenul desemnează o formă specială de limbă zulusă, pe care o vorbesc, prin tradiție, numai femeile măritate. Este o limbă așa-numită „de evitate”, în sensul că femeile trebuie să se abțină de la folosirea unor cuvinte care sună foarte asemănător cu numele vreunui dintre bărbații cu care se înrudesc strâns. Rezultatul este că vocabularul limbii hlonipha poate fi substanțial deosebit de cel al limbii standard; de exemplu, cuvântul care înseamnă „zi”, **umuhla**, devine **umugca**. Forme asemănătoare de limbi hlonipha se găsesc și în limbile nguni înrudite.

Păcănituri

Când au sosit în Africa de Sud, populațiile vorbitoare de limbi nguni au intrat în contact cu cele vorbitoare de limbi khoisan, iar după un timp de coexistență, vorbitorii de nguni au preluat sunetele asemănătoare unor păcănituri, care sunt caracteristice limbilor khoisan. Astăzi, limba zulusă are trei asemenea sunete ca niște păcănituri, reprezentate în scris prin consoanele **c**, **q** și **x**.

Dreapta Dansatori la o sărbătoare tradițională din provincia sud-africană KwaZulu-Natal, unde trăiesc majoritatea vorbitorilor de zulusă.

SHONA

10,6 milioane de vorbitori

Sus *Căpetenie monomotapa. Originile populației shona trebuie căutate în perioada de apogeu a acestui imperiu.*

Numele shona

Numele de persoane și locuri din limba shona constau adesea în propoziții întregi, care descriu un eveniment din preajma nașterii persoanei sau semnificația unui loc:

Domboramwari Piatra Domnului

Harare El nu doarme (acolo)

Zimbabwe Casă de piatră

Tafadzwa Suntem fericți (prenume comun)

Fungai (prenume) Gândește

Tatenda (prenume) Mulțumim

Tapiwa (prenume) Dar

Tsitsi (prenume) Milă

Takafakare Suntem deja morți! (nume de familie)

La apogeul civilizației monomotapa, teritoriul de astăzi al statului Zimbabwe făcea parte dintr-o rețea de comerț cu aur, care se întindea până în China. La fel ca limbile ndebele și engleză, shona este limbă națională a Republicii Zimbabwe și este vorbită de 80% din populație. Ortografia limbii shona a fost normată la începutul secolului XXI și se învață în școli, dar limba nu este folosită ca limbă de predare. Deși dialectele karanga și zezuru pot fi considerate ca stând la baza limbii shona standard, toate dialectele sunt acceptate în

egală măsură în școlile unde sunt predate la nivel local. Există o literatură shona specifică, un prim roman în această limbă fiind scris în 1956. Există și resurse considerabile pentru studiul limbii, cum ar fi gramatici și dicționare.

Dreapta *Mostră de sculptură shona. Bărbat cu mâinile la vedere, de Gedion Nyanhongo.*

Argoul shona

În limba shona, mai ales în cea vorbită de grupurile de tineri din capitala Harare, au pătruns mulți termeni argotici, de obicei împrumutați din engleză sau din limba ndebele. Shona adaptează, de obicei, cuvintele de împrumut din alte limbi la propria structură gramaticală și lexicală, dar nu în toate cazurile. Iată câteva exemple de influență a limbii engleze, la care principala caracteristică este adăugarea consoanei -z la finalul cuvântului:

bigaz	mare	geliza	fată	boyz	băiat
pini	ac	dhombi	dolar	monaz	dimineată
taimi	timp	mafella	băieți	tolaz	înalt
tonaz	oraș	dhawezi	jos	Halemu	Harare
kulazi	rece	chilaz	răcoare	coldaz	frig

MALGAȘA

10,4 milioane de vorbitori

Malgașa se vorbește în principal în Madagascar, unde este limbă oficială și națională, dar și pe diverse alte insule din Oceanul Indian, printre care insulele Reunion, Comoros și Mayotte. Malgașa face parte din familia de limbi austro-neziene; este înrudită cu limbile malaiezo-polineziene din Indonezia, Malaiezia și Filipine și foarte apropiată de grupul de limbi sud-estic barito, care se vorbesc în Borneo, mai cu seamă limba maanyan. Malgașa are optsprezece dialecte, dintre care cel considerat standard este dialectul merina (denumit uneori houa sau malgașa de platou). Limba malgașă nu este înrudită cu limbile africane care se vorbesc în apropiere.

Sus Insulele din Oceanul Indian Madagascar, Reunion, Comoros și Mayotte, unde se vorbește limba malgașă.

Dreapta jos Femeie din Madagascar împreună cu fiica ei, într-o piață din Ranohira.

Cu toate acestea, limba malgașă prezintă cuvinte de împrumut din limbile bantu, din arabă și din franceză, fosta limbă colonială, care se mai bucură și astăzi de statut de limbă oficială, dar și din engleză, mai ales datorită piraților din secolul XVIII, care și-au stabilit baze pe insula Madagascar.

Limba malgașă are o literatură scrisă care datează din secolul XV și o bogată tradiție de istorii și legende poetice orale. Malgașa este

folosită la radio și televiziune și există ziare cotidiene publicate în această limbă. Mai mult decât atât, publicația lunară *Bulletin de Madagascar* a Ministerului Informației conține probleme și studii pe teme de lingvistică malgașă.

Din secolul XV până în 1823, limba malgașă a avut un sistem de scriere de tip arab, denumit **sorabe**, utilizat de grupul etnic antemoro; acesta a fost înlocuit ulterior cu o scriere standardizată, bazată pe alfabetul latin.

Topica propoziției malgașe

Limba malgașă are o topică neobișnuită: verb-complement-subiect, care este însă caracteristică altor limbi austro-neziene, cum ar fi javaneza veche sau fijiana:

Mamaky boky ny mpianatra
citește cartea -ul student
„Studentul citește cartea.”

Nividy ronono ho an'ny zaza ny vehivavy
a cumpărat lapte pentru -ul copil -a femeie
„Femeia a cumpărat lapte pentru copil.”

O altă caracteristică oarecum neobișnuită a gramaticii malgașe este aceea că pronumele demonstrative se pun și înaintea substantivului, și după el, în așa fel încât „această carte” se spune, practic, „această carte aceasta”: **ity boky ity**.

Nyanja (sau chinyanja, sau cinyanja) este una dintre limbile importante transnaționale din Africa Centrală, care se vorbește în Malawi, estul Zambiei, nordul Mozambicului și Zimbabwe. În Malawi, unde este cunoscută și sub denumirea de chichewa, limba nyanja a fost limbă națională din 1968 până după anul 2000 și este folosită în educație, în discursul public și în mass-media. În Zambia, este folosită ca *lingua franca* în provincia de est și este una dintre cele două limbi naționale principale de comunicare pe scară largă. Este vorbită de circa 20% din populație ca primă limbă. În Mozambic, este prima limbă pentru aproximativ jumătate din populația provinciei nordice Tete.

Ordinea cuvintelor

Caracteristică limbilor bantu este o marcare complicată a verbului (V) cu elemente definitorii pentru subiect (S) și complement (C). Consecința este că ordinea cuvintelor în propoziție este aleatorie, așa cum se poate vedea în exemplele de limbă nyanja de mai jos, preluate dintr-un articol clasic de sintaxă a limbilor bantu, din 1987, de Joan Bresnan și Sam Mchombo:

Njŭchi zi-ná-wá-lum-a a-lenje (SVC)
albine înțeapă vânători

„Albinele îi înțeapă pe vânători.”

Zináwáluma alenje njŭchi (VCS)

Alenje zináwáluma njŭchi (CVS)

Zináwáluma njŭchi alenje (VSC)

Njŭchi alenje zináwáluma (SCV)

Alenje njŭchi zináwáluma (CSV)

Cei dintâi vorbitori de limbă nyanja au migrat în regiunea Malawi de astăzi în secolul XVI, fiind originari din bazinul inferior al fluviului Congo. Ei au pus bazele regatului Maravi (de la care se trage denumirea actuală a țării) și au început să-și exercite influența înspre sud și est. În perioada colonială britanică, limba nyanja era folosită de societățile de misionariat în lupta lor împotriva comerțului cu sclavi. În parte datorită diferitelor denumiri etnice pe care și le-au atribuit grupurile de vorbitori de nyanja, limba vorbită de aceștia a căpătat și ea o paletă întreagă de denumiri: chinyanja, chimang'anja, chipeta, chinyasa, chichewa – prefixul **chi-** din limba nyanja înseamnă „limbă”.

Armonizarea lingvistică

Așa cum s-a întâmplat în cazul multor limbi africane, primele ortografii ale limbii nyanja au fost concepute de misionari. Diferitele misiuni au produs diferite convenții de scriere, care au reflectat, fie și parțial, convențiile ortografice ale limbilor europene importante pe care le reprezentau acele misiuni. Alte reforme ortografice au fost întreprinse de agențiile guvernamentale după obținerea independenței, în 1964. În ultima vreme, au fost făcute eforturi sporite pentru a dezvolta o scriere unificată a limbii nyanja, care să poată fi folosită în toate țările în care se vorbește limba.

Sus Copii din regiunea
Tete din Mozambic,
unde se vorbește
limba nyanja.

Dreapta sus O înmor-
mântare în Malawi.

În Malawi, sub regimul lui Kamuzu Banda (1896–1997), care era el însuși de etnie chewa, limba s-a numit chichewa, în toate celelalte țări fiind numită nyanja. Din anii 1990, limba nyanja a fost armonizată fără a mai ține seama de frontierele teritoriale, ea căpătând astfel un statut de simbol pentru cooperarea regională africană.

KINYARWANDA

9 milioane de vorbitori

Jos Principalele țări africane în care se vorbește limba kinyarwanda.

Kinyarwanda este principala limbă vorbită în Rwanda, de aproximativ 9 milioane de persoane, precum și în țările învecinate – Republica Democrată Congo, Burundi, Uganda și Tanzania. Este strâns înrudită cu limba kirundi, limba națională a statului Burundi, precum și cu kiha, limba vorbită în Tanzania. Dată fiind relația de apropiere dintre aceste trei limbi, kinyarwanda este înțeleasă, probabil, de vreo 20 de milioane de persoane. Este o limbă bantu care face parte din grupul de limbi al Marilor Lacuri. Are mai multe dialecte, între care se numără ikireera, igikiga, oluciga, ururashi și ikinyanduga, pe care se bazează limba kinyarwanda standard.

De la 1 la 10

-mwé	1
-biri	2
-tatu	3
-né	4
-taanu	5
-taandátu	6
-riindwi	7
náani	8
icyenda	9
icúmi	10

Kinyarwanda este limba minorității hutu și deopotrivă limba minorității tutsi, cele două grupuri etnice implicate în genocidul din 1994, în timpul căruia au murit aproape un milion de rwandezi, majoritatea membri ai etniei tutsi.

Kinyarwanda este limbă oficială și națională în Rwanda și joacă un rol important în viața publică și în mass-media, fiind folosită în presa tipărită și la radio. Este utilizată, de asemenea, în programele

Jos Elevi de școală dansând și cântând la Kigeyo, în vestul Rwandei.

posturilor de radio și televiziune BBC, Vocea Americii și Deutsche Welle. Pe lângă kinyarwanda, ca limbi oficiale sunt folosite și franceza și engleza, cu rol în politică, administrație și în mediul universitar. Deși kinyarwanda este folosită ca limbă de predare în învățământul primar, în cel gimnazial și liceal este doar o materie printre celelalte, unde limba de predare este franceza. Un sistem de scriere standardizat al limbii kinyarwanda există din anii 1940, chiar dacă ortografiile utilizate de misiunile romano-catolice și protestante sunt oarecum diferite.

Marcarea complementelor multiple

La fel ca în multe alte limbi bantu, în kinyarwanda complementele pot fi exprimate prin așa-numitele sufixe obiectuale. Acest lucru înseamnă că, spre deosebire de limbile în care pronumele și adverbele care înlocuiesc substantivele, referindu-se la persoane, obiecte sau locuri (de ex., pe ei, nouă, acolo etc.), sub cuvinte separate, în limba kinyarwanda ele fac parte din verb cu statut de afixe, precum în exemplul de mai jos, unde verbului **heera** („a da”) îi sunt atașate afixele **zi**, **tu**, **gu** și **ha**:
ba-ra-zí-tú-gú-há-hé-er-a

„Ei ni-i dau pe ei nouă pentru voi acolo.”

Jos Principalele regiuni din Republica Democrată Congo în care se vorbește luba.

Luba (denumită și luba-kasai sau tsiluba) este o limbă bantu care se vorbește în provinciile Kasai Occidentală, Kasai-Orientală și Katanga din Republica Democrată Congo (RDC). Există diferențe clare între dialectele vorbite, respectiv în provinciile Kasai estică și vestică și între acestea două și dialectul folosit în provincia Katanga, denumit și ki-luba. Limba luba își are originile în expansiunea de neoprit, timp de patru secole (1585–1889), a Imperiului Luba, care și-a propus ca obiectiv crearea unei autorități centralizate, investite într-un rege sacru (Mulopwe), ideea care datează din jurul anului 1500.

Dreapta Un superb exemplar de mască luba în formă de castron.

De la 1 la 10

-mwè/mwà	1
-bidi	2
-sătù	3
-naayi	4
-taanu	5
sambòmbò(ù)	6
bwandabutekète(a)	7
mwandamukùlù	8
citeema	9
diikùmi	10

Imperiul luba a început să piardă teren abia în jurul anului 1870, când negustorii arabi de sclavi și cotropitorii europeni au început să conteste supremația națiunii luba. Totuși, chiar și astăzi tradițiile locale și stilurile artistice continuă să reflecte o puternică influență a populației luba.

Luba este una dintre cele patru limbi naționale din RDC și funcționează ca *lingua franca* pentru aproape un milion de vorbitori de luba ca limba a doua. La fel ca și celelalte trei limbi naționale (lingala, swahili și kongo), luba este folosită, încă de pe

vremea ocupației coloniale belgiene, ca limbă de predare în primii ani de învățământ primar. Cu toate că are un mare număr de vorbitori, luba este oarecum lăsată în umbră de limbile lingala și swahili, care sunt mai răspândite decât ea; de fapt, mulți etnici luba vorbesc și aceste limbi, la fel cum vorbesc și franceza. Etnicii luba depun eforturi constante pentru a-și menține vie limba, iar aceia dintre ei care trăiesc în zone unde se vorbesc alte limbi cu statut de *lingua franca* își trimit copiii de obicei la școli particulare, pentru a învăța mai departe limba strămoșilor, tsiluba. Mass-media din RDC, atât cele de stat, cât și cele private, transmit programe și în toate cele patru limbi naționale, inclusiv în tsiluba. Din fericire, tsiluba dispune de resurse suficiente, care pot sprijini dezvoltarea limbii, cum ar fi dicționare și gramatici, precum și de un dicționar electronic tsiluba-francez.

Propoziții relative tonale

Tonul este folosit, în limba luba, nu numai pentru a face distincție între cuvinte precum **kúbálá** („a luci” – cu ton înalt – coborât – înalt) și **kúbálá** („a vibra, a tremura” – cu toate tonurile înalte), ci și pentru a deosebi între ele tipurile de propoziție din punct de vedere gramatical. Astfel, diferența din propoziția declarativă (a) și propoziția relativă (b) este indicată de diferența de registru tonal la nivelul verbului auxiliar **uwwa**:

(a) **múntú**   **ú-vwá**   **mú-shípà**   **ntámbwé**
persoana I   auxiliar   a ucide   leu
„Bărbatul a ucis leul.”

(b) **múntú**   **ú-vwá**   **mú-shípà**   **ntámbwé...**
persoana I   auxiliar   a ucide   leu
„Bărbatul care a ucis leul...”

XHOSA

7,2 milioane de vorbitori

Jos Regiunea de coastă Transkei
din Africa de Sud, unde se vorbește
limba xhosa.

Xhosa este o limbă tonală din grupul nguni al limbilor bantu și se vorbește în regiunea de coastă Transvaal din Republica Sud-Africană. Este una dintre cele unsprezece limbi naționale din Africa de Sud și este predată în învățământul primar și gimnazial. Xhosa este cea mai apropiată de celelalte limbi nguni: zulusa, ndebele și swati. În Africa de Sud, este a doua limbă ca răspândire după zulusă. Xhosa se scrie utilizând un sistem de scriere bazat pe alfabetul latin. Are trei sunete-păcănituri de bază, reprezentate ortografic prin consoana *c* pentru păcăniturile dentale, prin consoana *x* pentru cele laterale și prin consoana *q* pentru cele alveolare. Tonurile nu sunt indicate în forma scrisă, cu toate că diferențiază sensul cuvintelor.

Imnul național

Imnul național sud-african este în limba xhosa. Primul vers este următorul:

**Nkosi, sikelel' iAfrika;
Malupakam'upondo lwayo;
Yiva imithandazo yethu
Usisikelele.**

„Doamne, binecuvântează Africa,
Cornul ei să se ridice cât mai sus;
Ascultă rugăciunile noastre
Și ne binecuvântează.”

Prezența păcăniturilor în limba xhosa este o reflecție a contactului îndelungat al acestei limbi cu limbile khoisan. Se estimează că 15% din vocabularul xhosa provine din limbile învecinate khoisan. Recent însă, au pătruns în limba xhosa și împrumuturi din afrikaans și din engleză. Cele trei sunete-păcănituri de bază pot fi produse, fiecare, în cinci moduri diferite, ceea ce face ca limba să însumeze cincisprezece sunete-păcănituri. Cele cinci asemenea sunete dentale se produc ducând vârful limbii în spatele dinților. Cele cinci laterale se produc ducând vârful limbii în părțile laterale ale

guri. Cele cinci alveolare se produc ducând vârful limbii în partea superioară a palatului.

Postul de Radio-Televiziune Sud-African transmite și în limba xhosa programe atât de radio (Umhlobo Wenene FM), cât și de televiziune; există și filme, piese de teatru și cântece în limba xhosa. Există și o mulțime de lucrări literare în limba xhosa, inclusiv proză și poezie, după cum există și ziare și reviste.

Jos *Miriam Makeba* a fost cunoscută în toată lumea pentru spectacolele ei în care interpretează cântece în limba xhosa, ușor de recunoscut datorită nume-roaselor sunete-păcănituri ale acestei limbi.

Cântecele cu păcănituri interpretate de Miriam Makeba

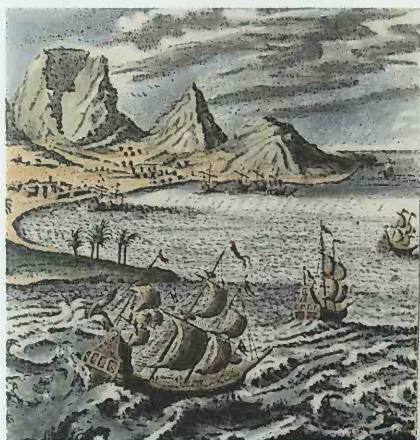
La nivel internațional, cea mai cunoscută interpretă de cântece în limba xhosa a fost Miriam Makeba (1932–2008), ale cărei cântece *Qongqothwane* și *Baxabene Oxamu* sunt celebre pentru numărul mare de păcănituri pe care le conțin. *Qongqothwane* („Gândacul Cioc-Cioc”) este un cântec de nuntă xhosa, în care sunetele caracteristice apar la tot pasul:

**Igqira lendlela nguqongqothwane
Igqira lendlela kuthwa nguqongqothwane
Sebeqabele gqithapha bathi nguqongqothwane
Sebeqabele gqithapha bathi nguqongqothwane**

„Ghicitorul de pe drumuri este gândacul cioc-cioc,
Ghicitorul de pe drumuri se spune că este gândacul cioc-cioc,
S-a ivit de după coama dealului, gândacul cioc-cioc [repetat]”

Sus Limba afrikaans își datorează denumirea coloniilor olandeze amplasate în Africa de Sud ca popasuri pe drumurile comerciale către Asia de Est.

Dreapta Pancartă bilingvă care demonstrează folosirea limbii afrikaans în Africa de Sud.

Cuvinte de împrumut

Vocabularul limbii afrikaans dovedește influențe provenite din mai multe limbi diferite, de exemplu: **geitjie** („șopârlă”), **dagga** („canabis”), **kierie** („baston”) și **abba** („a duce”) din limba khoekhoe; **piesing** („banană”), **rottang** („trestie”) și **blatjang** (un fel de cocteil de fructe) din malaieză; **milie** („porumb”) și **kraal** („țarc, ocol”) din portugheza creolizată; iar **malie** („bani”), **aikôna** („nu”) și **hokaai** („a se opri”) din limbile bantu sud-africane.

După numărul de vorbitori, afrikaans este a treia limbă ca anvergură din Africa de Sud și una dintre cele unsprezece limbi naționale din Republica Sud-Africană. Este vorbită frecvent și în Namibia vecină. Limba afrikaans este apropiată de olandeză și-și datorează prezența în Africa de Sud instalării aici, în 1652, de către Compania Olandeză a Indiilor de Est, a unei stații de reprovizionare și odihnă pe drumul comercial către Asia de Est. Comunitatea olandeză, inițial foarte restrânsă, a crescut și, în cursul secolelor care au urmat, a intrat în contact cu vorbitorii de limbi khoisan, cu sclavii aduși din posesiunile olandeze din India, Indonezia și Sri Lanka și cu vorbitorii altor limbi europene.

Data fiind situația lingvistică eterogenă care exista în perioada formării unui dialect specific african al limbii olandeze (în olandeză, *afrikaans* înseamnă „african”), afrikaans este considerată uneori o limbă semi-creolizată; ea comportă câteva trăsături ne-germanice, chiar dacă sintaxa ei se aseamănă cu cea a limbii olandeze moderne. Cu timpul, vorbitorii de afrikaans și-au dezvoltat o conștiință puternică a propriei identități lingvistice și, în urma a două *taalbewegings* („mișcări lingvistice”), limba afrikaans a sfârșit prin a fi standardizată în 1925 și a devenit limbă oficială a Republicii Sud-Africane.

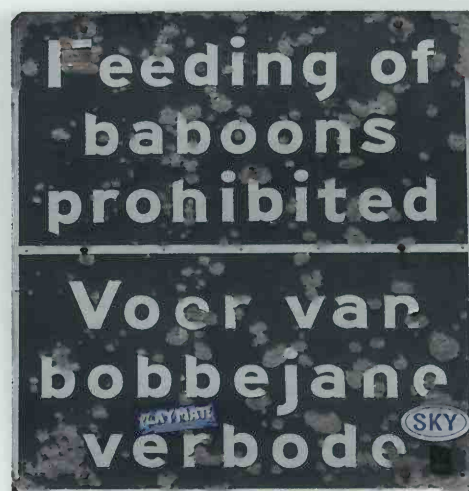
Dubla negație de origine neclară

Sintaxa limbii afrikaans este în multe privințe asemănătoare celei olandeze. Totuși, există câteva excepții surprinzătoare, cum ar fi utilizarea dublei negații:

Ek	ken nie daardie	man nie
Eu	cunosc nu acel	bărbat nu

„Nu-l cunosc pe acel bărbat.”

Această situație nu corespunde celei din olandeză, nici din alte limbi vest-germanice și este citată adeseori ca argument pentru originea creolă a limbii afrikaans.

În perioada *apartheid*-ului (1948–1993), orice chestiune legată de limbă era foarte tare politizată în Africa de Sud; limba afrikaans a devenit asociată regimului opresiv, așa cum a dovedit revolta de la Soweto, din 1976, care a pornit de la niște elevi care au protestat împotriva obligativității de a învăța afrikaans în școlile pentru copiii de culoare. Astăzi, afrikaans este folosită pe scară largă în Africa de Sud; există ziare, programe de radio și de televiziune în afrikaans, precum și o bogată literatură originală.

KIRUNDI

6 milioane de vorbitori

Limba kirundi se vorbește în Burundi și face parte din grupul rundi rwandez de limbi bantu. În Uganda și Tanzania, există comunități mari de refugiați vorbitori de kirundi. Limba este reciproc inteligibilă cu limba învecinată kinyarwanda, care se vorbește în Rwanda și este înrudită cu limba ha vorbită în Tanzania. Împreună cu franceza, kirundi este limbă oficială în Burundi, folosită în emisiunile de radio și televiziune. Există și ziare în limba kirundi: *Ndongozi* („Deschizătorul de drumuri”), întemeiat de Biserica Romano-Catolică, și ziarul guvernamental săptămânal intitulat *Ubumwe* („Unitate”).

Tonul distinctiv

La fel ca multe limbi tonale, kirundi nu subliniază numai lungimea distinctivă a vocalei, acolo unde această lungime creează diferențe de sens, ci și diferențele de ton, acolo unde acestea au drept consecință o schimbare a sensului, chiar și pentru aceeași combinație de sunete. Iată, de exemplu, contrastul vocalic și tonal de mai jos (tonul descendent este redat de accentele coborâtoare, iar tonul ascendent, de cele urcătoare):

Contrast redat de lungimea vocalei:

-saba a întreba
-saaba a sparge

-fuungura a mânca
-fuunguura a decide

Intonații tonale contrastive
kòròrà a lăsa să cadă
kóròrà a tuși

întòòrè ouă de grădină
întóòrè bucăți de aluat

Sistemul educațional și cel administrativ se folosesc de limba franceză, cu toate că, în primii ani de școală, în Burundi se învață în limba kirundi. Din anii 1940, există un sistem de scriere standardizată a limbii kirundi, dar, după toate aparențele, între ortografia romano-catolică și cea protestantă există diferențe.

Cele trei mari grupuri etnice din Burundi – twa, hutu și tutsi – vorbesc în egală măsură kirundi, chiar dacă populația twa vorbește și un dialect aparte, pe care celelalte două etnii nu-l înțeleg. Descendenții ai pigmeilor, etnicii twa sunt locuitorii originari ai teritoriului actual al statului Burundi. Grupul etnic hutu a sosit în regiune dinspre vest într-o perioadă databilă cândva între secolele VII și XI d.C. Etnicii tutsi au început să vină în secolele XV–XVI, dinspre bazinul Nilului din Sudanul și Etiopia de astăzi.

Populația kirundi a constituit, în decursul istoriei, o societate de păstori, în ale cărei cultură și limbă vaca reprezintă o putere simbolică deosebită. De exemplu, o salutare caracteristică în limba kirundi se traduce prin:

Sursele cuvintelor de împrumut

Limba kirundi are cuvinte preluate din limbile swahili, germană, franceză, lingala și luganda. Acest lucru ilustrează contactele pe care limba le-a avut cu populațiile vorbitoare ale celorlalte limbi în secolele XIX și XX.

Limba swahili a fost introdusă la jumătatea secolului XIX de negustorii de sclavi și de fildeş din Zanzibar; germana – în urma dominației coloniale și a așezării în aceste locuri, după 1898, a misiunilor Părinților Albi; franceza – în urma dominației coloniale belgiene din perioada Primului Război Mondial; lingala – prin intermediul soldaților congolezi care au ocupat țara din 1932 până la sfârșitul anilor 1950; iar luganda – în urma migrației băștinașilor kirundi în Protectoratul Ugandez, în perioada 1920–1960.

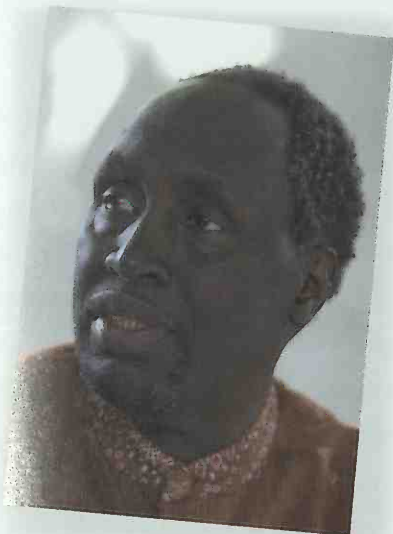
„Să ai multe turme de vite.” Referințele la vite abundă în kirundi, în general vizând sănăta-tea, fericirea și prosperitatea.

Stanga sus *Textul purtat de această manifestație pașnică se traduce astfel: „Pace în casa ta, pace ție, pace în Burundi.”*

GĪKŪYŪ

5.3 milioane de vorbitori

Sus Ngūgĩ wa Thiong'o, autorul *Kenyan al romanelor* *Diavolul de pe Cruce* și *Râul ce desparte*.

Dreapta jos *Regiunea Kirinyaga din partea central-vestică a Kenyei, unde se vorbește limba gĩkũyũ*.

Gĩkũyũ (denumită uneori și gikuyu sau kikuyu) este o limbă importantă vorbită în Kenya, în regiunea Kirinyaga („Muntele strălucitor”) din partea central-vestică a țării, pe plaiurile fertile ale muntelui Kenya, la nord de capitala Nairobi. Gĩkũyũ este o limbă bantu centrală, înrudită strâns cu limbile meru și kamba. După swahili și engleză, gĩkũyũ se numără printre limbile cel mai frecvent folosite în Kenya, unde există câteva ziare și reviste în gĩkũyũ. Populația agĩkũyũ s-a implicat profund în lupta împotriva dominației coloniale britanice, mai cu seamă sub forma rebeliunii Mau-Mau din anii 1952–1960, și în politica din Kenya de după obținerea independenței. Limba gĩkũyũ este cunoscută mai ales pentru literatura ei modernă.

Mai mulți autori kenieni scriu în limba gĩkũyũ, de exemplu *Mwangi wa Mutahi*, *Gatua wa Mbugwa* și *Ngūgĩ wa Thiong'o*, acesta din urmă un gigant al literaturii africane, ale cărui romane de tinerețe, scrise în englezește, *Weep Not, Child* (*Nu plânge, copile* – 1964) și *The River*

Between (*Râul ce desparte* – 1965), au devenit clasice. În anii 1970, *Ngūgĩ* a început să scrie în gĩkũyũ; cea mai recentă carte a sa, *Mũrogi wa Kagogo* (*Vrăjitorul ciorii*), a apărut în 2006.

Mai multe aspecte ale structurii limbii gĩkũyũ au fost studiate cu mare atenție de specialiștii în limbile bantu, cum ar fi procesele de răspândire a tonurilor și de disimilare a consoanelor în pronunție, ca și fenomenul complex de marcare a accentelor la nivelul sintaxei.

Ortografie

Scrierea denumirii limbii variază între gĩkũyũ și gikuyu sau kikuyu, cea dintâi fiind considerată forma corectă. Unul dintre motive este și acela că limba gĩkũyũ posedă un sistem de șapte vocale, în care vocalele mediane înalte și accentuate se disting ortografic prin folosirea tildei (~). Dacă sunetele *i* și *u* ar fi scrise fără tildă, ele ar indica (în mod incorect) vocalele înalte. În plus, limba gĩkũyũ nu îngăduie grupurile de câte două consoane surde, care uneori sunt redată ortografic (ca în *gikuyu*), iar altele nu sunt (*kikuyu*).

Marcarea accentelor

Limba gĩkũyũ are un sistem complex de marcare a accentelor, prin folosirea indicatorului de accentuare *nĩ*:

Wambui	nĩ-a-ra-nyu-ir-e	ma-ĩ
Wambui	(accent) a bea (trecut)	apă

„Wambui a băut apă.”

nĩ	ma-ĩ	Wambui	a-ra-nyu-ir-e
(accent)	apă	Wambui	a bea (trecut)

„Apă a băut Wambui [și nu suc de portocale].”

În primul exemplu, elementul de accentuare *nĩ* precede verbul, redând un accent neutru sau predicativ. Totuși, dacă accentul cade pe complement, acesta este scos în față, iar elementul de accentuare *nĩ* precedă complementul, și nu verbul. Cu toate că multe limbi bantu se folosesc de ordinea cuvintelor pentru a exprima accentul, un element de accentuare precum cel din limba gĩkũyũ nu se regăsește în multe dintre limbile bantu

SWAHILI

5 milioane de vorbitori

Sus Bărbat citind cu voce tare în swahili, într-o moschee de pe insula Zanzibar, din lărgul coastelor Tanzaniei.

Dreapta jos Un stand de ziare în limbile swahili și engleză, din Africa de Est.

Structură

Limba swahili are multe cuvinte de împrumut din alte limbi bantu, ca și din arabă, indiană și din limbile europene. Structura ei gramaticală se păstrează foarte fidelă rădăcinilor istorice bantu ale limbii. Astfel, toate substantivele swahili aparțin uneia dintre cele șaisprezece clase nominale, care diferă după criterii semantice, morfologice și sintactice. Rădăcinile verbale pot fi modificate prin adăugarea de sufixe derivate, iar în interiorul propoziției funcționează un sistem complicat de acorduri.

Swahili este o limbă bantu vorbită de circa 5 milioane de persoane ca limba întâi și de alte aproximativ 50 de milioane ca limba a doua. Este principala limbă care se vorbește în Africa de Est, în Tanzania și Kenya, unde este limbă națională, în anumite părți din Somalia, Uganda, Rwanda, Burundi, Republica Democrată Congo și Mozambic, precum și de imigranți africani din lumea întreagă. Swahili face parte din grupul sabaki de limbi bantu de nord-est. Ea se vorbește pe coasta Africii de Est încă din jurul anului 800 d.C., când primele grupuri de populații vorbitoare de limbi bantu au plecat din regiunea Marilor Lacuri și s-au stabilit aici.

Datorită comerțului maritim, limba swahili s-a început în așezările amplasate de-a lungul coastei, de la Mogadiscio până la Capul Delgado. Prin contact cu negustorii arabi, mulți etnici swahili au trecut la islamism, iar limba lor a fost penetrată de cuvinte de împrumut arabe, ceea ce a condus la concluzia greșită că swahili ar fi o limbă „mixtă”.

În secolele XIX și XX, swahili s-a răspândit de-a lungul drumurilor comerciale și dincolo de zona de coastă, către interiorul continentului, ajungând limba administrativă în perioada colonială britanică. După obținerea independenței de către Tanzania (în 1961) și Kenya (în 1963), swahili a devenit limbă națională în aceste două țări și s-a bucurat de statut oficial, ca și limba engleză. În Tanzania – și în Kenya, dar mai puțin –, swahili este folosită astăzi pe scară largă în administrația publică, în învățământ (în primul rând în cel primar) și în mass-media. În centrele urbane mai ales, swahili este din ce în ce mai mult prima limbă a tinerilor tanzanieni și kenieni, amestecată uneori cu engleza sau cu alte limbi africane. Limba swahili se bucură de o moștenire literară bogată (în special poetică). Cele mai vechi manuscrise în swahili care s-au păstrat, cu sistem de scriere arab, datează din prima jumătate a secolului XVIII. Dacă limba swahili standard

se bazează pe dialectul vorbit pe insula Zanzibar, centrele tradiționale de poezie swahili sunt Lamu, Pate și Mombasa, toate orașe din Kenya. În ultima vreme, literatura în limba swahili standard a început să conțină, pe lângă poezie, și proză și dramaturgie.

Cuvinte de împrumut

Unele cuvinte swahili se regăsesc și în engleză, poate cel mai cunoscut fiind **safari** („călătorie”). Altele au pătruns în limba engleză recent, prin intermediul filmului de animație și muzical *The Lion King* (*Regele Leu*). Numele personajelor, **simba** („leu”) și **rafiki** („prieten”) sunt cuvinte swahili, la fel ca expresia **hakuna matata** („nici o problemă”). La salutarea **Jambo**, care este o versiune simplificată a salutului **Hujambo** din swahili, se răspunde **Sijambo**.

SESOTHO

4,8 milioane de vorbitori

Sesotho (numită uneori și sotho de sud, pentru a o deosebi de sotho de nord) este o limbă bantu sudică. Ea face parte din familia de limbi niger-congoleze, care se vorbește în partea meridională a Africii de Sud și este una dintre cele două limbi naționale din Lesotho. Este și una dintre numeroasele limbi naționale ale Africii de Sud, unde se vorbește în zonele orașelor Johannesburg și Soweto. În 1945, a fost propusă o scriere unificată pentru limbile sesotho, sotho de nord și tswana, dar aceasta a rămas în stadiu de proiect. Prima formă scrisă a limbii sesotho a fost concepută de misionarii francezi ai Societății de Misionariat Evanghelic din Paris, care au sosit în Lesotho în 1833.

Tsotsitaal

Tsotsitaal este un argou urban care constă, în linii mari, într-un vocabular aparte și o paletă de expresii legate între ele de reguli gramaticale și de declinare-conjugare din limbile sesotho și zulusă. Face parte din cultura tineretului din cele mai multe aglomerări urbane din sudul provinciei Gauteng și este limba numărul unu a muzicii kwaito, un gen apărut la Johannesburg la începutul anilor 1990. Termenul *Tsotsi*, titlul filmului sud-african din 2006, care a câștigat Premiul Oscar, se traduce prin „bătăuș”; prin urmare, *tsotsitaal* (taal însemnând „limbă” în afrikaans) se traduce prin „limba bătăușilor”.

Sus *Reprezentare a lui Chaka, regele războinic zulus.*

Dreapta sus *Grup de sprijin pentru mamele din Mafeteng (Lesotho). În această țară, sesotho este una dintre cele două limbi naționale.*

Printre dialectele limbii sesotho se numără sekwenă, sephuthi, setlokwa și setaung din centrul regiunii și sekgolokwe și serotse din partea de nord-est a acesteia. Dialectele sunt considerate a fi reciproc inteligibile, motiv pentru care se spune adesea că limba sesotho are o variație dialectală neglijabilă. Ea este înrudită cel mai îndeaproape cu limbile tswana, sotho de nord și lozi. O caracteristică interesantă a limbii sesotho, în contrast cu alte limbi bantu, este sistemul ei de nouă vocale, cu trei înălțimi diferite ale vocalelor mediane. Una dintre primele lucrări scrise în sesotho a fost *Litsomo tsa Basotho* (*Legendele din Basotho*), publicată între 1909 și 1911. Există o bogată literatură scrisă în limba sesotho; mult aclamatul roman *Chaka*, în care se povestește viața plină de peripeții a regelui războinic zulus, a fost scris inițial în sesotho de către Thomas Mafolo (și publicat în 1925). Sesotho este folosită ca limbă de predare în Lesotho, inclusiv la nivel universitar.

Păcănituri

Limba sesotho are un sistem de patruzeci de consoane, inclusiv consoane-păcănituri preluate din limbile khoisan și nguni. Cele trei sunete-păcănituri sunt cel mai corect descrise ca fiind o singură păcănitură produsă în trei moduri diferite: radical (adică folosind partea din spate a limbii, rădăcina), nazal și aspirat:

Radical:	qeta („a termina”)	ho qoqa („a sta de vorbă”)
Nazal:	nqalo („loc”)	ho nqosa („a acuza”)
Aspirat:	qhitsa („a picura”)	qhwaya („val”)

TSWANA

4,5 milioane de vorbitori

Tswana, care se mai numește și setswana, face parte din grupul de limbi bantu a familiei de limbi niger-congoleze și se vorbește în Botswana (1,1 milioane de vorbitori) și Africa de Sud (3,3 milioane de vorbitori), precum și în unele regiuni din Namibia și Zimbabwe. Este înrudită strâns cu limbile sesotho (sau sotho de sud) și sotho de nord. Limba tswana are în total următoarele opt dialecte: sekgatla, sengwaketse, sengwato, sehurutshe, serolong, setlharo, sekwenā și setlhaping. Alături de engleză, tswana este limba oficială a Botswanei și are în această țară un mare număr de vorbitori pentru care este limba a doua și pentru alții, care o folosesc ca pe o *lingua franca*.

Sus Regiunile din Africa de Sud, Botswana și Namibia unde se vorbește limba tswana.

Dreapta jos *Elevi botswanezi*. Setswana este limbă de predare în școli în primii patru ani de învățătură.

Dialecte

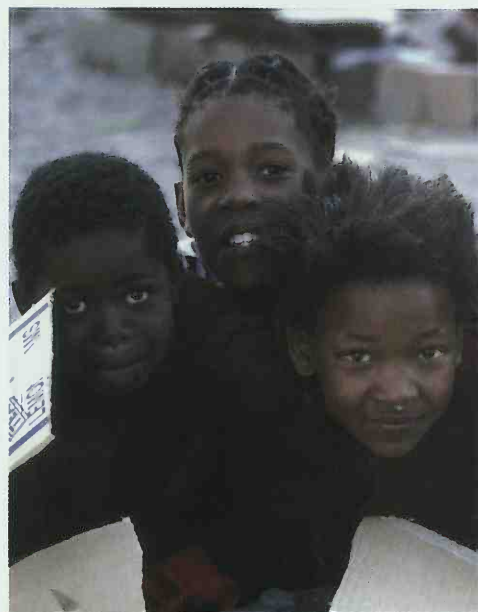
Cele opt dialecte ale limbii tswana pot fi grupate în patru categorii distincte, după pronunție. Sunetul *t* corespunde în dialectele nordice sunetului lateral *ɬ* din cele sudice, care se scrie *tl*, de exemplu: **tou** față de **tlou** („elefant”) sau în **tala** față de **tlala** („foamete”). Mai mult decât atât, dialectele estice și vestice se deosebesc prin folosirea sunetului *f* față de sunetul *Hermione*, de exemplu: **phefo** față de **pheho** („vânt”) sau **fisa** față de **hisa** („a arde”).

Limba setswana standard adună la un loc trăsături ale tuturor celor opt dialecte. Reprezentanți ai tuturor acestora fac parte din Comisia pentru Limba Setswana, răspunzătoare, printre altele, de standardizarea limbii ce urmează a fi folosită în școli și în literatură. Această comisie a elaborat norme valabile pentru toate dialectele, așa încât nici unul dintre dialecte nu poate pretinde că influențează mai mult decât celelalte limba standard.

În Botswana, setswana este limbă de predare în primii patru ani de școală. În Africa de Sud, este una dintre cele unsprezece limbi naționale recunoscute de Constituția din 1996 și se bucură de statut egal cu al celorlalte limbi în anumite contexte oficiale. În Botswana, un cotidian – *Dikgang tsa gompieno* – și o revistă lunară – *Kutlwana* – sunt publicate în limba tswana. Atât Compania de Radio-Televiziune din Africa de Sud, cât și Radio Botswana transmit programe de radio și televiziune în limba tswana.

Civilizația occidentală a fost introdusă în Botswana de misionarii străini din cadrul Societății Londoneze de Misionariat, care au venit în sudul Africii în 1817 și, printre altele, au tradus Biblia în

limba tswana. Cu toate acestea, cititul și scrisul, în general știința de carte în limba tswana, li se datorează în principal femeilor-misionare, ajutate de femeile de etnie tswana convertite la creștinism. Figuri importante în această privință au fost Kalebale și Semane Setlhoko, două femei considerate pioniere ale învățământului în limba tswana, aceasta din urmă fiind și învățătoarea primului președinte al Botswanei, Sir Seretse Khama.

Sus Calea ferată dintre Brazzaville și Pointe-Noire i-a dat un nou suflu de viață limbii kituba.

Dreapta jos Cântăreți de muzică religioasă gospel și vorbitori de gullah din statul american Carolina de Sud. Kituba este una dintre sursele din care a luat naștere limba gullah.

Kituba este o limbă bantu creolizată, având la bază limba kikongo. Originile ei se regăsesc la sfârșitul secolului XV, când era folosită ca limbă de contact între vorbitorii unor dialecte ale limbii kikongo puțin inteligibile reciproc, oameni care se ocupau cu comerțul de-a lungul fluviului Congo, forțați de prezența portughezilor în zonele de coastă. Evoluția limbii kituba în direcția creolizării a fost lentă și graduală, în ciuda faptului că ea se folosea în mod regulat și era foarte răspândită. Totuși, construcția căii ferate dintre Brazzaville și Pointe-Noire, la începutul secolului XX, i-a insuflat acestei limbi o nouă vigoare; multitudinea de lucrători feroviari proveniți din medii lingvistice diverse i-au dat o structură gramaticală simplificată.

Până în anii 1940, limba kituba căpătase deja o comunitate de vorbitori nativi și o formă scrisă. Ea era vorbită de mulți africani din partea de vest a Africii Centrale, care fuseseră făcuți sclavi și vânduți în cele două Americi. Din acest motiv, kituba se regăsește în ritualurile cultelor de origine africană din Brazilia, Jamaica și Cuba. Este și una dintre sursele limbii gullah vorbite în statele americane Carolina de Sud și Georgia, precum și ale limbii creolizate palenquero din Columbia. În prezent, kituba este

limbă oficială atât în Republica Democrată Congo (fostul Zair), cât și în Republica Congo. În RDC, kituba se mai numește și **kikongo ya leta** („limba kikongo a administrației de stat”) sau, pur și simplu, kikongo. Tot în RDC, este principala limbă folosită ca *lingua franca* în provinciile Kongo Centrală, Kwango și Kwilu și, într-o mai mică măsură, în provinciile Kinshasa, Mai-Ndombe și Kasai. Majoritatea vorbitorilor de kituba folosesc drept *lingua franca* și alte limbi, de pildă franceza.

Cuvinte împrumutate

Cu toate că vocabularul limbii kituba provine în principal din kikongo, și alte limbi bantu au influențat-o, de exemplu kimbala, kisongo, kiyaka, kiyansi, lingala și swahili. Kituba prezintă însă și multe împrumuturi din franceză, portugheză și engleză. Iată câteva exemple:

Cuvinte kituba de împrumut

sandúku	cutie	swahili	sanduku
matáta	necaz	swahili	matata
letá	stat	franceză	l'état
sodá/solodá	soldat	franceză	soldat
kilápi	creion	portugheză	lápís
mesa	masă	portugheză/spaniolă	mesa
katekisimu	catehism	engleză	catechism
bóyi	băiat	engleză	boy

Stânga Copii de etnie luo în satul kenyan de pescari Mfangano. Etnicii luo sunt, ca număr, a treia minoritate din Kenya.

SOTHO DE NORD

4,2 milioane de vorbitori

Sotho de nord (sau sesotho sa leboa) este o limbă bantu sudică înrudită cu limbile sotho de sud și setswana. Se vorbește în provincia Transvaal din nord-estul Africii de Sud. Principalul ei dialect este sepedi, pe care se bazează și ortografia standardizată a limbii sotho de nord; altminteri, limba are cel puțin treizeci de dialecte. Diferențierile dintre limbile sotho de nord, sotho de sud și setswana pleacă, în primul rând, de la factori istorici și sociali, cele trei fiind aproape întru totul reciproc inteligibile. Sotho de nord este una dintre limbile oficiale din Africa de Sud și se predă în învățământul primar și gimnazial. Există o multitudine de lucrări pe marginea limbii sotho de nord, inclusiv gramatici și dicționare.

RUNYAKITARA

4 milioane de vorbitori

Această limbă, runyakitara, care se vorbește în vestul Ugandei, este foarte interesantă din punct de vedere socio-lingvistic, deoarece a evoluat abia în anii 1980, ca o combinație a unor dialecte strâns înrudite: runyankore, runyoro, rutooro și rukiga. Prin standardizare, aceste patru limbi relativ minore din Uganda, țară în care se vorbesc peste patruzeci de limbi, au devenit un fel de conglomerat lingvistic și una dintre limbile principale din țară, vorbită de un procent surprinzător de 20% din populație. Denumirea *runyakitara* provine de la fostul regat Kitara din vestul Ugandei, o comunitate foarte activă începând cu secolul XV, dar care a decăzut în secolul XIX și a fost supus de ocupația colonială britanică. În prezent, limba runyakitara se folosește la radio, în presa scrisă și în învățământ.

LUO

4 milioane de vorbitori

Luo este o limbă est-sudanică din familia de limbi nilo-sahariene. Se vorbește în partea de sud a Sudanului, în nordul Ugandei, în estul Republicii Democrate Congo și vestul Kenyei și în nordul extrem al Tanzaniei. Minoritatea luo din provincia kenyană Luoland este, ca dimensiuni, al treilea grup etnic din Kenya, după kikuyu și luyha, și numără peste 3 milioane de persoane. Limba luo se predă în școlile primare, iar vorbitorii de luo sunt și vorbitori de swahili și engleză. Cântecul este un gen foarte răspândit al culturii luo; majoritatea povestirilor sunt acompaniate de cântec. Un duo hip-hop foarte popular în Kenya este Gidi-Gidi Maji-Maji; versurile cântecelor acestei formații sunt, în cea mai mare parte, în limba luo, amestecată cu swahili și cu engleză. O piesă care s-a bucurat de celebritate internațională, *Cântecul lui Lawino*, a fost scrisă în limba luo și intitulată *Wer pa Lawino* de către poetul ugandez de etnie acholi Okot p'Bitek (1931–1982).

SUKUMA

4 milioane de vorbitori

Sukuma este o limbă bantu care se vorbește pe malurile vestic și sudic ale lacului Victoria din nord-vestul Tanzaniei, la doar câteva sute de kilometri înspre sud de ecuator. Sukuma este strâns înrudită cu limba nyamwezi, cele două fiind legate printr-o multitudine de conexiuni etnice și având o similitudine lexicală de circa 80%. Kiya și kigwe sunt principalele dialecte ale limbii sukuma. Majoritatea vorbitorilor de sukuma sunt bilingvi în swahili. Influența politică a limbii swahili a fost atât de puternică, în ciuda numărului mare de vorbitori de sukuma, încât această limbă nu are, practic, nici o literatură scrisă. Cum swahili este singura limbă oficială, sukuma nu se bucură de nici un statut oficial în sectorul educațional sau politic, iar generațiile tinere introduc din ce în ce mai multe cuvinte swahili în sukuma. Cultura sukuma este însă bogată în folclor oral și în narațiuni de obicei exprimate prin cântec.

Stânga *Malul nord-vestic al lacului Victoria, unde se vorbește limba luganda.*

Stânga *Elevi de școală primară din sudul Angolei, unde aproape o treime din populație vorbește limba umbundu.*

TSONGA

4 milioane de vorbitori

Limba tsonga se vorbește în principal în provincia Limpopo din Africa de Sud și în Mozambic. Există vorbitori de tsonga și în Zimbabwe și Swaziland. Tsonga este o limbă bantu, având o serie întreagă de dialecte, dar cele trei principale sunt xironga, vorbit la Maputo și în împrejurimile acestui oraș mozambican; xitshwa/chihlengwe, vorbit în Zimbabwe și Mozambic; și xitsonga, vorbit în Africa de Sud. Toate aceste dialecte au fost influențate de limba zulusă, drept care tsonga prezintă și ea sunete consonantice asemănătoare unor păcănituri în cuvintele împrumutate. I se mai spune și limba „fluierătoare”, datorită consoanelor siflante, cum ar fi *sw/sv, tsw/tsv* și *dzw/dzv*.

UMBUNDU

4 milioane de vorbitori

Umbundu este o limbă bantu care se vorbește în sudul Angolei, în provinciile Bié, Huambo și Benguela. Este cea mai răspândită dintre limbile bantu, vorbită de aproximativ o treime din populația țării. O reglementare introdusă de portughezi în 1919 prevedea ca toți africanii care voiau să știe carte să învețe portugheza, reeducând astfel numărul vorbitorilor de umbundu. Așa se face că etnicii umbundu și-au pierdut o mare parte din cultura tradițională în cei 500 de ani de colonialism portughez și cei douăzeci și șapte de ani de război civil, urmați de migrații masive ale populației către centrele urbane. Limba oficială a Angolei rămâne portugheza, dar anumite proiecte-pilot aflate în desfășurare prevăd reintroducerea treptată a limbii umbundu în învățământul primar.

LUYIA

3,75 milioane de vorbitori

Luyia este o limbă bantu care se vorbește în jurul lacului Victoria, în Provincia de Vest din Kenya și în Uganda. Limba luyia prezintă cel puțin zece dialecte vorbite de și mai multe grupuri etnice. Minoritatea luyia este, ca mărime, al doilea grup etnic din Kenya. Originile acestei etnii trebuie căutate, probabil, în migrațiile populațiilor bantu din regiunea Camerunului de astăzi, în jurul anului 1000 d.C., dar legenda spune că etnicii luyia ar fi coborât dinspre nord, venind chiar de la Misri, din Egipt. Cultura etniei luyia se axează pe familia extinsă, iar poligamia este îngăduită, cu condiția ca familia rezultată să respecte regulile tradiționale africane sau legile musulmane.

LUGANDA

3,5 milioane de vorbitori

Luganda este o limbă bantu tonală, care se vorbește la nord de malul nord-vestic al lacului Victoria, în provincia ugandeză Buganda. Luganda este o limbă regională, folosită ca *lingua franca* de un mare număr de persoane care o vorbesc ca limba a doua, dar este și limba autohtonă oficială de predare în multe școli districtuale. În 1947, a fost introdusă o scriere standardizată a limbii luganda. Există emisiuni de radio și televiziune în această limbă, iar Biserica Catolică din Uganda publică o revistă, intitulată *Musizi*, în luganda. Ca limba a doua, este cea mai răspândită, după engleză. Limbi străns înrudite cu luganda sunt soga și gwere.

Stânga O fetiță din Provincia de Nord zambiană, unde se vorbește bemba.

BEMBA

3,4 milioane de vorbitori

Bemba este o limbă bantu care se vorbește în provinciile de Nord, Luapula și Copperbelt din Zambia. Se mai vorbește, cu toate că sporadic, în Republica Democrată Congo și în Tanzania. Originile populației bemba se regăsesc în imperiile Luba-Lunda din bazinul superior al fluviului Congo. Bemba este una dintre limbile naționale din Zambia și o *lingua franca* importantă din această țară. Este cea mai răspândită limbă africană din Zambia și are mulți locuitori ai țării care o vorbesc ca limba a doua. Este vorbită de vreo optsprezece grupuri etnice diferite. Bemba se predă în școli și are o literatură destul de bogată. Etnicii bemba sunt recunoscuți pentru folosirea de proverbe ca forme de exprimare. Muzica populară în această limbă, de obicei amestecată cu alte limbi africane, este și ea foarte răspândită.

KIKONGO

3,2 milioane de vorbitori

Kikongo (sau, simplu, kongo) este o limbă bantu vorbită de populația bakongo care trăiește în pădurile tropicale din Republica Democrată Congo, Republica Congo și Angola. Este o limbă tonală pe baza căreia s-a format limba kituba, o limbă bantu creolizată, care funcționează ca *lingua franca* în multe regiuni apusene ale Africii Centrale. Kikongo a fost cea dintâi limbă bantu care a avut o exprimare scrisă, un dicționar și o gramatică. Un catehism în limba kikongo a fost alcătuit la îndemnul lui Diogo Gomes, un iezuit născut în Kongo din părinți portughezi în 1557, dar nici un exemplar din acesta nu s-a păstrat până astăzi. Există anumite controverse legate de numărul de vorbitori de kikongo în acest moment, datorită faptului că delimitarea limbii de limba kituba nu este clară.

LOMWE

3,3 milioane de vorbitori

Lomwe este o limbă bantu care se vorbește în sud-estul statului Malawi și în provincia Zambezia din Mozambic. Populația lomwe este originară din regiunile actualului Mozambic aflate la est de Malawi, dar astăzi cei mai mulți etnici lomwe (1,8 milioane) trăiesc în Malawi, migrând pe teritoriul acestei țări cu câțva timp înainte de sosirea misionarilor, în 1861. Un alt val de migrații ale etnicilor lomwe către Malawi a survenit în anii 1930, din cauza războaielor tribale din Mozambic. Minoritatea lomwe este în prezent unul dintre cele patru grupuri etnice mari din Malawi. Totuși, dominația etniei chichewa din această țară a făcut ca utilizarea limbii lomwe să se restrângă puternic, ea nemaifiind vorbită decât de persoanele vârstnice din zonele rurale. Îndelungatul război civil din Mozambic a fost de natură să afecteze grav populația lomwe și în zonele rurale mozambicane.

KIMBUNDU

3 milioane de vorbitori

Kimbundu este o limbă bantu vorbită în provinciile Luanda, Bengo, Malanje și Cuaiza-Norte din centrul Angolei. Populația kimbundu își are originile în regatul Ndongo ale Căpeteniei Ngola (de la numele căruia se trage și denumirea țării), întemeiat în jurul anului 1400. Regatul său a fost supus de coloniștii portughezi în 1671, după aproape o sută de ani de rezistență. Portugheza este limba oficială din Angola, dar kimbundu este una dintre cele șase limbi naționale declarate oficial în ultima perioadă. Situați mai aproape de coastă și de Luanda, etnicii kimbundu sunt mai susceptibili de a fi suferit influențe din partea limbii portugheze, iar generația tânără vorbește în mod obișnuit un argou care este un amestec de portugheză și kimbundu. Există un număr de programe de televiziune în kimbundu, însă nu și o literatură scrisă.

Stânga Kinshasa, capitala Republicii Democrate Congo, unde se vorbește limba lingala.

Stânga Fete de etnie kamba pozându-i unui fotograf în districtul Machakos din Kenya.

MAKUA

2,5 milioane de vorbitori

Makua (sau makuwa, sau makhuva) este o limbă bantu care se vorbește în zona centrală, de centură, a Mozambicului, la nord de fluviul Zambezi. Este îndeaproape înrudită cu limba lomwe. Minoritatea makua este cel mai mare grup etnic din nordul Mozambicului, iar limba ei, makua, este cea mai importantă limbă autohtonă din regiune. Deși există câteva descrieri gramaticale, limba makua nu se predă în școli. Principalul motiv este dominația limbii portugheze ca limbă națională, căruia i se adaugă războiul civil întins pe aproape trei decenii (1975–1992), epidemiile, resursele economice modeste și dezastrele naturale care au afectat Mozambicul. Totuși, speranța revenirii la o situație mai bună în privința predării în școli a limbilor autohtone a prins rădăcini în ultima vreme, câteva programe experimentale în acest sens fiind deja în desfășurare.

KAMBA

2,5 milioane de vorbitori

Kamba este o limbă bantu care se vorbește în partea de est a Kenyei, la sud-vest de Nairobi. Limba kamba are trei grupuri de dialecte: masaku, kitui de sud, kitui de nord și mumoni. Ea prezintă asemănări cu limba gikuyu (vezi p. 99), care se vorbește în imediata apropiere. Kamba este una dintre limbile în care emite programe Corporația de Radio-Televiziune din Kenya. Populația kamba s-a mutat pe amplasamentul ei actual venind din vestul Tanzaniei (Unyamwezi) către munții Usambara și estul Kenyei. Membrii acestei etnii sunt recunoscuți pentru măiestria cu care lucrează coșuri și vase de pământ. De asemenea, realizează dansuri spectaculoase, dovedindu-și agilitatea, calitățile atletice și tehnicile acrobatice.

KALENJIN

2,5 milioane de vorbitori

Termenul *kalenjin* acoperă un grup de dialecte strâns înrudite, care se vorbesc mai ales în zonele de podiș din vestul Kenyei și din valea Riftului. Limbile kalenjin sunt clasificate ca făcând parte din grupul sud-nilotic al familiei de limbi nilo-sahariene. Există în jur de douăsprezece dialecte separate care au căpătat în anii 1940 denumirea colectivă de kalenjin, dar istoria oamenilor care le vorbesc merge înapoi în timp până spre anul 1500 d.C. Principalele dialecte kalenjin sunt keyo, cherangany, tugen, nandi și kipsigis, plus câteva limbi vorbite în Tanzania și Uganda. S-a încercat o anumită standardizare a acestor dialecte, dar ea nu este încă definitivată. Constituirea minorității kalenjin a jucat un rol important în crearea unei prezențe etnice semnificative a unor grupuri și limbi altfel mărunte, grupul etnic rezultat reprezentând astăzi, ca dimensiuni, a patra etnie din Kenya.

LINGALA

2,1 milioane de vorbitori

Limba lingala se vorbește la Kinshasa, capitala Republicii Democrate Congo, în nord-vestul provinciei Equateur și unele părți ale provinciei Haut-Congo. Spre deosebire de alte limbi vorbite în zonă, lingala nu este limba vreunei comunități anume, ci un simbol puternic al identității congoleze. Înspre nord-est de lingala, se vorbește o variantă pidjin a acesteia, denumită bangala. Limba lingala vorbită în prezent la Kinshasa a preluat multe cuvinte din franceză, adaptându-le structurilor gramaticale proprii. Este probabil limba care se răspândește cel mai rapid dintre cele patru *linguas francas* din Republica Democrată Congo, cu atât mai mult cu cât este limba vorbită în armată și limba muzicii populare care se aude cel mai frecvent în Africa sub-sahariană.

Stânga Mulțumită unor profesori precum această femeie, știința de carte în limba swati este foarte ridicată.

YAO

2 milioane de vorbitori

Yao este o limbă bantu vorbită de circa 1 milion de persoane în sudul statului Malawi și de câte o jumătate de milion în nordul Mozambicului și sudul Tanzaniei. Limba yao nu se bucură de nici un fel de statut, pentru că vorbitorii ei sunt împărțiți în trei țări diferite, în care alte limbi funcționează ca limbi oficiale (nyanja în Malawi, portugheza în Mozambic și swahili în Tanzania). Totuși yao se folosește în mass-media din Malawi și, ca limbă transfrontalieră, joacă un rol important în cooperarea regională pan-africană. Limba yao le este bine cunoscută istoricilor datorită uneia dintre cele mai timpurii istoriografii scrise despre această regiune, cea a Yohannei B. Abdallah, intitulată *Chiikala cha wayao* (*Populația yao*).

SWATI

1,7 milioane de vorbitori

Swati (sau siswati, sau swazi în limba zulusă) este o limbă bantu din grupul de limbi nguni, care se vorbește în Swaziland și în Africa de Sud. Este limba națională a statului Swaziland și una dintre limbile oficiale din Africa de Sud. Știința de carte în swati este foarte mare în Swaziland; limba se predă în toate școlile naționale și se folosește în mass-media. Caracteristică acestei limbi este prezența consoanelor „depresoare”, care oferă un exemplu de interacțiune consoană-ton, în sensul că un ton coborât este plasat pe vocala care urmează după o consoană sonoră. Consoanele depresoare din limba swati atrag după ele anumite efecte de pronunție, printre care răspândirea tonului, mutarea tonului și blocarea mutării tonului.

GUSII

1,6 milioane de vorbitori

Gusii este o limbă bantu care se vorbește în districtul Kisii din vestul Kenyei. Mulți vorbitori de gusii sunt bilingvi în limba luo. Situați la doar cincizeci de kilometri de lacul Victoria, în provincia Nyanza, populația gusii trăiește într-o zonă productivă din punct de vedere agricol, ceea ce o face să ducă o viață destul de prosperă. Se presupune că etnicii gusii s-au așezat în aceste locuri în jurul anului 1800, locul lor de baștină aflându-se pe teritoriul actual al Republicii Democrate Congo. Ei au o puternică tradiție orală, iar folclorul lor se axează pe figuri proeminente legate de evenimente istorice majore. Datul numelui este o parte importantă a culturii gusii, iar copiii primesc, de obicei, nume legate de câte un eveniment survenit în perioada nașterii lor.

NDEBELE

1,5 milioane de vorbitori

Limba ndebele se vorbește în sud-vestul Republicii Zimbabwe, în zona orașului Bulawayo, dar și în Africa de Sud. Ndebele face parte din grupul de limbi nguni din interiorul limbilor bantu. Este înrudită strâns cu zulusa, pentru că etnia ndebele s-a rupt de grupul etnic zulus în 1821, în perioada de apogeu a Imperiului Shaka (1817–1828), aflat sub conducerea regelui Mzilikazi (1790–1868). Limba ndebele are trei sunete-păcănituri. Ca importanță, este a doua limbă africană vorbită în Zimbabwe, după shona, și are statut de limbă oficială, predată în școlile din zonele în care se vorbește. Trebuie făcută distincție însă între limba ndebele de nord (vorbită în Zimbabwe) și limba ndebele de sud (vorbită în Africa de Sud).

Stânga Muntele Kilimanjaro din Tanzania, pe ai cărui versanți impresionanți se vorbește limba chaga.

Stânga O clinică în aer liber din nordul Republicii Zimbabwe, unde se vorbește limba tonga.

CHAGA

1,5 milioane de vorbitori

Limba chaga se vorbește în partea de nord a Tanzaniei, în zona orașului Moshi și pe versanții muntelui Kilimanjaro. Chaga este în primul rând un termen-umbrelă, care se referă la un grup de oameni, wachaga, care formează, ca dimensiuni, al treilea grup etnic din Tanzania. Chaga (sau wichaga) este o serie dialectală care cuprinde dialecte precum machame, vunjo, rwa, rombo, mochi și kahe, între care există diferențe notabile și care sunt considerate uneori, de unii specialiști, limbi distincte. Comunitățile wachaga sunt adesea privite ca fiind prospere din punct de vedere economic (de-a lungul istoriei s-au ocupat cu cultivarea cafelei și a bananelor) și având o bună educație, dar, dat fiind rolul dominant jucat de swahili ca limbă națională a Tanzaniei, kichaga se folosește numai pe plan local.

TONGA

1,4 milioane de vorbitori

Tonga este o limbă bantu vorbită mai ales în sudul Zambiei sau și în nordul statului Zimbabwe și în Malawi. În Zambia, populația tonga este despărțită în tonga din văi, care trăiesc pe malurile fluviului Zambezi și în regiunea stăvilarului Kariba și tonga de podiș, care sunt agricultori și trăiesc în podișurile sudice ale Zambiei, creând astfel două dialecte separate, dar inteligibile reciproc. Tonga este una dintre limbile naționale din Zambia, iar în provincia sudică este și limba de predare în școli. În Zimbabwe, este vorbită în anumite regiuni din Matebeleland. Tonga este o importantă *lingua franca* în locurile unde se folosește pentru vorbitorii de alte etnii, în primul rând pentru etnicii toka, ila și leya.

TUMBUKA

1,4 milioane de vorbitori

Tumbuka (sau chitumbuka) este o limbă transfrontalieră vorbită în nordul statului Malawi de 1 milion de persoane și în nord-estul Provinciei de Est a Zambiei de către alte 400.000. În timpul regimului condus de Kamuzu Banda (circa 1896–1997) din Malawi, chichewa era singura limbă încurajată și utilizată în discursul public, dar, după ce Bakili Muluzi a devenit președinte, în 1994, politica lingvistică din Malawi a devenit mult mai liberală, iar limba tumbuka se regăsește acum în mass-media și a căpătat o anumită recunoaștere la nivel național. În Zambia, tumbuka se vorbește în Provincia de Est, cu toate că limba principală de acolo este nyanja. Tumbuka și nyanja sunt amândouă limbi bantu și sunt înrudite strâns.

WAMBO

1,4 milioane de vorbitori

Wambo (sau oshiwambo) este numele dat unui grup de limbi vorbite în nordul Namibiei și sudul Angolei. Printre acestea, se numără oshikwanyama, oshindonga și oshikwambi. La întrebarea dacă oshiwambo este limbă sau dialect nu este ușor de răspuns. Toate „dialectele” acoperite de termenul oshiwambo sunt reciproc inteligibile, cu toate că există anumite variații de pronunție. Serviciul de Radio-Televiziune Namibian pare să trateze grupul de dialecte oshiwambo ca pe o singură limbă. Pe de altă parte, nu există o ortografie standard pentru oshiwambo ca atare, în timp ce dialectele oshikwanyama și oshindonga au forme scrise standardizate (chiar dacă diferite) și sunt predate în școli.

Stânga Un artist makonde și sculpturile sale, în nordul Mozambicului.

MAKONDE

1,37 milioane de vorbitori

Makonde este o limbă bantu centrală, vorbită în sud-estul Tanzaniei și în nordul Mozambicului. Este înrudită strâns cu limba yao, care se vorbește mai cu seamă în sudul statului Malawi, dar și în Tanzania. Mulți vorbitori de makonde vorbesc și swahili și makua. Informațiile existente despre limba makonde sunt puține, dar există o gramatică a limbii. Etnicii makonde formează o societate matrilineară și sunt artiști ai cioplitului în lemn, recunoscuți în toată Africa de Est. Revoluția care i-a alungat pe portughezi din Mozambic în anii 1960 a pornit de pe podișul Mueda, teritoriul ocupat de populația makonde.

MERU

1,3 milioane de vorbitori

Meru este o limbă bantu care se vorbește la poalele muntelui Kenia și în zona muntoasă nyambene din Provincia de Est a Kenyei. Există cel puțin opt clanuri și dialecte distincte, dintre care igembe, imenti, tharaka, igoji, mwimbi, muthambi și chuka. Toate aceste dialecte se datorează, probabil, secolelor de migrație dinspre nord. Deoarece limbile swahili și engleză au statut de limbi oficiale în Kenia și sunt utilizate în tot sistemul educațional, iar swahili funcționează și ca *lingua franca* dominantă, folosirea limbii meru se face mai degrabă la nivel local, iar vorbitorii de meru se folosesc de swahili pentru a comunica verbal cu alte triburi din regiune.

NYAMWEZI

1,2 milioane de vorbitori

Nyamwezi este o limbă bantu care se vorbește în nord-vestul Tanzaniei, iar etnia cu același nume este a doua ca dimensiuni din țară, după sukuma. Termenul *nyamwezi* este de origine swahili și se traduce prin „oamenii de pe lună”, denumire dată acestei populații de către cei care trăiau în regiunea de coastă, pentru a indica faptul că venise dinspre vest. Se presupune că populația nyamwezi s-a așezat prin secolul XVII pe teritoriul unde trăiește în prezent. Vorbitorii de nyamwezi sunt de obicei bilingvi în swahili, care este limba națională a Tanzaniei. Limba nyamwezi are similitudini lingvistice cu limbile sukuma, sumbwa și nilamba. Una dintre cele mai importante figuri istorice ale populației nyamwezi este regele (mtemi) Mirambo, care a revoluționat comerțul la distanță și a întemeiat un regat puternic în 1870, cu un sistem politic, economic și militar complex.

CHOKWE

1,6 milioane de vorbitori

Limba chokwe se vorbește în Angola, în sud-estul Republicii Democrate Congo și în colțul de nord-vest al Zambiei. Este o limbă bantu, care face parte din grupul de limbi chokwe-luchazi. Originile populației chokwe trebuie căutate în partea centrală a Angolei, începând cu anii 1600, acesta fiind unul dintre clanurile care au format Imperiul Lunda (circa 1665–1887). În jurul anului 1850, etnicii chokwe au început să migreze înspre nord, în căutarea unor pământuri fertile, după o epidemie gravă, urmată de foamete. Chokwe este una dintre cele șase limbi naționale din Angola. Populația chokwe a fost grav afectată de conflictele din epoca modernă, dar își practică în continuare tradițiile de credință puternică în spiritele strămoșești, chiar și în zonele militarizate din Angola și Republica Democrată Congo, ca și în taberele de refugiați din Zambia. Membrii acestei etnii sunt recunoscuți pentru sculpturile lor rafinate și pentru manufacturile de obiecte de artă.

*Stânga Nordul
statului Malawi.
Vorbitorii de
nyakyusa de aici
erau considerați
mai demult un
grup lingvistic
separat.*

*Stânga Femei
cărând apă în
regiunea
Dodoma din
Tanzania, unde
se vorbește
limba gogo.*

ZANDE

1,14 milioane de vorbitori

Zande este o limbă adamawa-ubangi tonală, care se vorbește în principal în nordul Republicii Democrate Congo, dar și în sud-vestul Sudanului și în estul Republicii Centrafricane. Ortografia limbii a fost stabilită la o conferință desfășurată în 1928. Lucrările lingvistice din trecut nu au marcat în mod consecvent calitatea vocalelor și nazalizarea, dar studiile mai recente le includ și pe acestea, ca și tonurile aplicate particulelor care marchează timpurile verbale. Zande este vorbită ca prima limbă la nivel local, dar vorbitorii ei comunică și în lingala. Zande prezintă o topică mai puțin obișnuită: verb–subiect–complement, spre deosebire de topică normală: subiect–verb–complement. Există cărți disponibile în limba zande, inclusiv o gramatică și un dicționar.

GOGO

1 milion de vorbitori

Gogo este o limbă bantu, vorbită în regiunea Dodoma din Tanzania. Ea face parte dintr-un grup de limbi, alături de kagulu, kihehe, sangu și nilamba, cu care împarte anumite trăsături. Gogo este limba principală a Bisericii Anglicane din Tanzania, al cărui sediu central se află în Dodoma încă din 1970. Limba gogo are trei dialecte principale: nyanmbwa (gogo de vest), nyaugogo (gogo de centru) și tumba (gogo de est). Despre cunoscutul muzician și foarte apreciat cântăreț tanzanian Hukwe Ubi Zawose (1938–2003) se crede că și-a dezvoltat calitățile interpretative cântând la fermele de vite ale etnicilor gogo unde și-a petrecut copilăria.

NYAKYUSA

1 milion de vorbitori

Nyakyusa este o limbă bantu vorbită de ceva mai mult de un milion de persoane în sudul Tanzaniei și nordul statului Malawi. Cele două populații de vorbitori au fost inițial considerate grupuri distincte despărțite de râul Songwe, date fiind stăpânirile coloniale germană în Africa de Est și Tanzania și britanică în Malawi. Există o legendă care face legătura între populația nyakyusa și regina nubiană Nyanseba, care ar fi fost răpită de niște războinici. Acest lucru se reflectă în importanța acordată până în prezent descendenței pe linie femeiască. Ca și alte limbi vorbite în Tanzania, și nyakyusa suferă de subdezvoltare de pe urma dominației limbii swahili. Majoritatea vorbitorilor de nyakyusa sunt bilingvi în swahili.

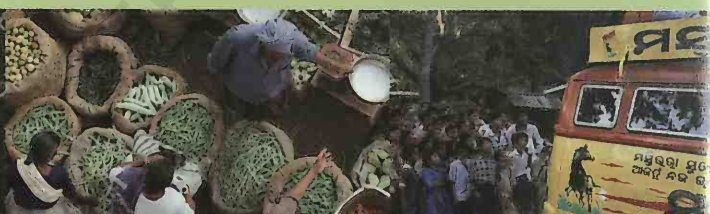
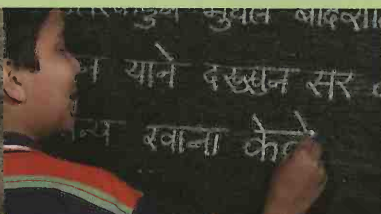
SENA

1 milion de vorbitori

Sena este o limbă transfrontalieră vorbită la granița de sud-est a statului Malawi și în provinciile centrale din valea fluviului Zambezi din Mozambic. Este clasificată ca limbă bantu care s-a format, istoricește, în regiunea flancată de două importante regate centralizate: ale populațiilor monomotapa (din Great Zimbabwe) și maravi (din actualul stat Malawi). Limba sena a ajuns să fie vorbită în două țări diferite pentru că râul Shire a fost desemnat ca frontieră politică între cele două. Din cauza influenței exercitate de engleză asupra limbii sena vorbite în Malawi și de portugheză asupra celei vorbite în Mozambic, este foarte dificil să se ajungă la o formă standardizată a celor două variante ale limbii.

LIMBILE DIN ASIA DE SUD

LIMBILE DIN ASIA DE SUD

În cele șapte țări care compun Asia de Sud – Bangladesh, Bhutan, India, Maldive, Nepal, Pakistan și Sri Lanka – se vorbesc, luat la un loc, între 500 și 1.000 de limbi. Este foarte dificil de stabilit numărul efectiv de limbi vorbite în această regiune și numărul exact de vorbitori ai fiecăreia dintre ele, datorită așa-numitului „dialect continuu” (vezi p. 126), „diglosiei” (vezi p. 117), datelor cenzitare incomplete și folosirii neconsecvente a denumirilor atribuite diferitelor limbi (atât nume diferite date aceleiași limbi, cât și unul și același nume dat unor limbi diferite). Fac obiectul acestor observații limbile indo-ariene ale masei continentale și limbile tibetane moderne.

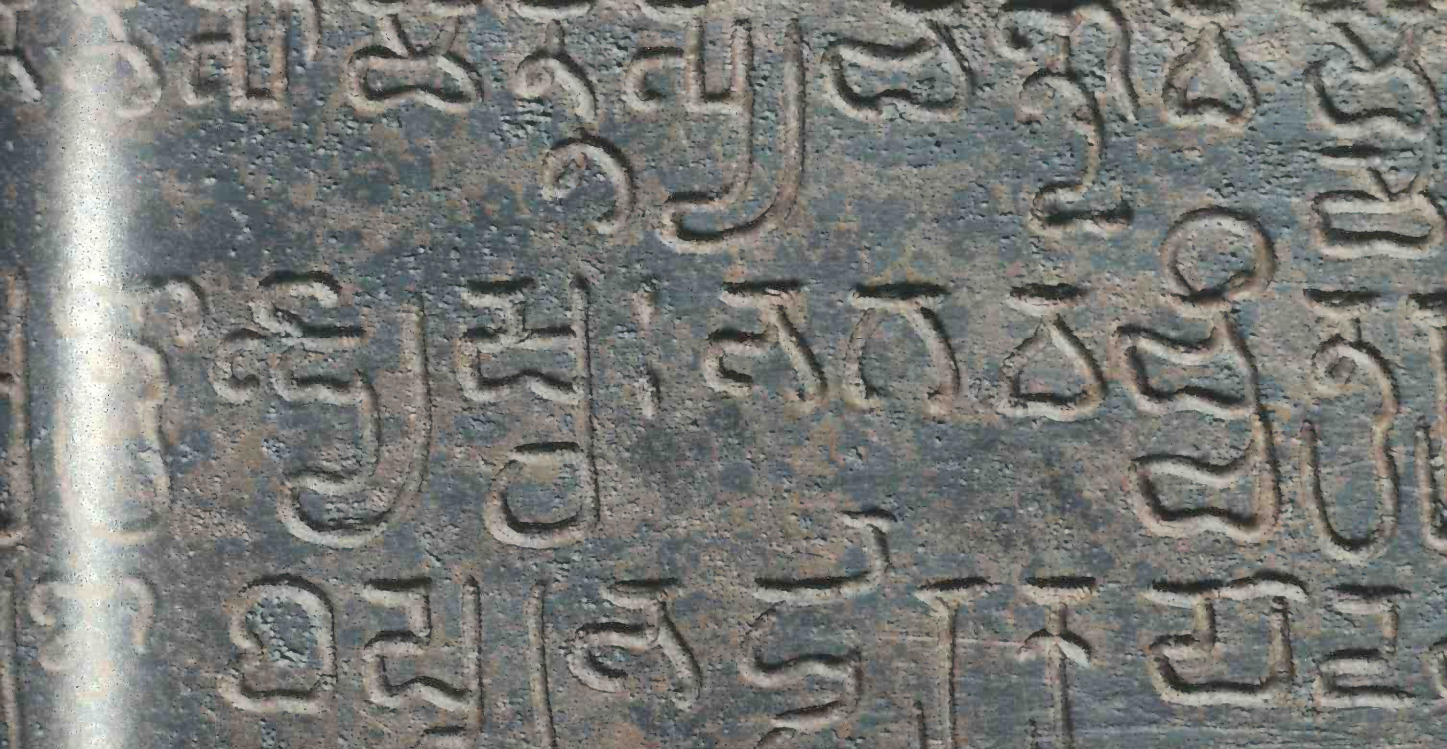

Majoritatea limbilor sud-asiatice aparțin uneia dintre cele patru familii majore de limbi: indo-europeană (reprezentată de ramurile sale indo-ariană [IA] și iranică și de o singură limbă germanică – engleza); dravidiană; sino-tibetană (reprezentată prin ramura sa tibeto-birmană); și austro-asiatică (reprezentată prin două dintre ramurile sale – munda și mon-khmeră). Limbile andamaneze formează o familie lingvistică de mici dimensiuni, deocamdată aflată doar la stadiul de propunere, și se vorbesc exclusiv pe insulele Andaman. Pe de altă parte, limbilor burushaski, nihali, kusunda și poate și altor câtorva nu li s-a descoperit deocamdată nici o afiliere genetică.

Trei sferturi din populația Asiei de Sud vorbește o limbă indo-ariană ca limbă maternă (multilingvismul fiind și el o trăsătură comună întregii regiuni). Multe limbi sud-asiatice se vorbesc și în diversele diaspore din: Asia de Sud-Est, Africa, țările din zona Golfului Persic, Europa (în special din Marea Britanie), insulele din oceanele Indian și Pacific, Statele Unite ale Americii și Australia.

Câteva sute de sisteme de scriere au fost și continuă să fie utilizate de-a lungul și de-a latul Asiei de Sud. Sistemele de scriere

derne din Asia de Sud au, în linii mari, trei origini diferite. Majoritatea provin din scrierea antică brahmî (secolul III î.C.). Cea mai cunoscută scriere brahmî este, probabil, devanagari, folosită pentru scrierea limbilor sanscrită și hindi. Sistemele de scriere brahmî sunt asociate, de obicei, cu hinduismul, budismul și religiile desprinse din ele – motiv pentru care comunitățile musulmane folosesc adesea variante ale scrierii arabo-persane. Sunt și cazuri izolate, în care se utilizează scrieri bazate pe alfabetul latin. Dar nu este neobișnuit ca una și aceeași limbă să se scrie cu ajutorul a două sau mai multe sisteme de scriere diferite.

Ca oriunde altundeva în lume, nu toate limbile vorbite în Asia de Sud au același statut. Numai câteva se bucură de statut de limbă oficială, astfel: în **Bangladesh** – bengali (IA); în **Bhutan** – dzongkha (tibeto-birmană); în **India** – două limbi oficiale ale Uniunii: hindi (IA)

și engleza (germanică); 22 de limbi naționale: assameza (IA), bengali (IA), bodo (tibeto-birmană), dogri (IA), gujarati (IA), hindi (IA), kannada (dravidiană), kașmireza (IA), konkani (IA), maithili (IA), malayalam (dravidiană), marathi (IA), meitei (tibeto-birmană), nepaleza (IA), oriya (IA), punjabi (IA), sanscrita (IA), santali (munda), sindhi (IA), tamila (dravidiană), telugu (dravidiană), urdu (IA); în **Maldiva** – dhivehi (IA); în **Nepal** – nepaleza (IA); în **Pakistan** – urdu (IA) și engleza (germanică); în **Sri Lanka** – sinhala (IA) și tamila (dravidiană).

Limbile prezentate în paginile următoare sunt: (i) limbi detaliate: assameza, gujarati, kannada, kașmireza, maithili, malayalam, marathi, nepaleza, newar, oriya, punjabi, sindhi, sinhala, tamila, telugu și urdu; (ii) alte limbi, descrise succint: awadhi, balochi, bodo, brahui, burushaski, dzongkha, kinnauri, konkani, kurukh, meitei, mizo, santali, sherpa, shina, siraiiki și tulu.

Pagina alăturată Pescari de pe coastele insulelor Maldive. Limba indo-ariană dhivehi se vorbește numai în acest arhipelag.

Sus: Mostră de scriere brahmî din secolul IV d.C. Inscriptie pe o plăcuță de cupru, referitoare la regele Nandivarman II.

PUNJABI

93 de milioane de vorbitori

Jos Regiunea Punjab din India, traversată de cei cinci afluenți ai fluviului Ind.

Punjabi (sau panjabi) este o limbă indo-ariană vorbită în Pakistan de mai bine de jumătate din populație și de aproape toată populația statului Punjab din partea de nord a Indiei, unde are statut de limbă oficială. Limba panjabi se vorbește și în statele indiene vecine Haryana, Himachal Pradesh, în unele părți ale statelor Uttarakhand și Delhi, precum și în Bangladesh. Punjabi, care înseamnă „(limba) din Punjab”, este una dintre cele douăzeci și două de limbi naționale din India. Denumirea de Punjab, la rândul ei, provine din expresia de origine persană **panj a:b** („cinci ape”), referitoare la cei cinci afluenți ai fluviului Ind care curge prin această regiune.

De la 1 la 10

ਇਕ (ik)	1
ਦੋ (do)	2
ਤਿਨ (tin)	3
ਚਾਰ (car)	4
ਪੰਜ (pəñj)	5
ਛੇ (cʰe)	6
ਸੱਤ (sətt)	7
ਅੱਠ (əʈʰʈʰ)	8
ਨੌ (nō)	9
ਦਸ (dəs)	10

Jos Scriere panjabi folosită la congresul din 1988, de la Talwand, al comunității sikh.

Punjabi este folosită ca limbă literară din secolul XI d.C. Istoria ei se împarte, în mod obișnuit, în trei etape distincte: veche (între secolele X și XVI), medievală (între secolele XVI și XIX) și modernă (din secolul XIX până astăzi).

Scrierea sfântă, intitulată *Adi Granth*, a comunității sikh, care reprezintă un segment dominant din populația panjabi din India, este scrisă în limba veche panjabi. Există trei sisteme de scriere care se folosesc pentru a scrie limba panjabi: scrierea derivată gurmukhi, din brahmi,

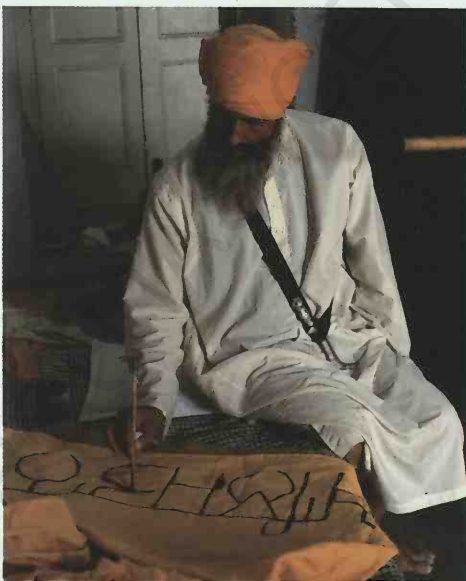
scrierea devanagari și o scriere arabo-persană cunoscută sub denumirea de shahmukhi. Termenul *gurmukhi* înseamnă „din gura unui guru” și este asociat de cele mai multe ori cu comunitatea sikh. Gurmukhi este și scrierea oficială din statul indian Punjab. Scrierea devanagari este folosită uneori de vorbitorii hinduși de panjabi din India, în timp ce scrierea shahmukhi este folosită de musulmani, mai cu seamă în Pakistan.

La fel cum se întâmplă cu multe limbi indo-ariene, opiniile diferă în legătură cu variantele limbii panjabi care trebuie considerate dialecte și care limbi separate. De exemplu, dogri, sirai, hindko și lahnda sunt denumiri ale unor variante considerate uneori dialecte ale limbii panjabi și alteori limbi separate. Incertitudinea este alimentată și de faptul că, în multe zone, panjabi este o limbă exclusiv orală, iar scrierea se face în limbile altfel înrudite cu ea urdu sau hindi.

O limbă tonală

Punjabi face parte dintr-un grup restrâns de limbi indo-ariene din partea de nord-vest a Asiei de Sud, care prezintă tonuri contrastive. Acest lucru înseamnă că unele cuvinte diferă numai prin tonul cu care sunt rostite, caracteristică destul de rară în familia de limbi indo-ariene. Există trei tonuri posibile care pot însoți o silabă accentuată în limba panjabi:

ton neutru	'kora (whip)	ca (fervoare)
ton descendent	kōra (leper)	cà (ceai)
ton ascendent	kóra (horse)	cá (a trage cu ochiul)

Sus Pictură din templul Virabhadra din Andhra Pradesh, care îl reprezintă pe Nandin călărind taurul Nandin. Cea mai mare parte a populației acestui stat indian vorbește limba telugu.

Telugu este o limbă dravidiană vorbită de cea mai mare parte a populației statului Andhra Pradesh din partea sud-estică a coastelor Indiei, ca și în zonele limitrofe din statele învecinate Tamil Nadu, Orissa, Karnataka și Madhya Pradesh. Telugu este limba oficială a statului Andhra Pradesh, precum și una dintre cele douăzeci și două de limbi naționale din India. Este cea mai importantă dintre limbile dravidiene în privința numărului de vorbitori și are o îndelungată tradiție literară. Cea mai veche inscripție în limba telugu, care s-a păstrat, datează din secolul VI d.C., iar cea mai veche lucrare literară păstrată, din secolul XI d.C.

Totuși, cuvinte și toponime în limba telugu apar în inscripții și texte scrise în limba maharashtri prakrit (vezi p. 118) datând din primele secole ale erei curențe. Cu timpul, conducătorii din regiune au folosit din ce în ce mai mult și au încurajat folosirea limbilor vorbite de masele largi, ceea ce a condus la restrângerea circulației limbii prakrit și la dezvoltarea limbii telugu ca limbă literară și de curte. Vârsta de aur a limbii telugu a coincis cu domnia regilor de la Vijayanagar (secolele XIV–XVII d.C.).

Până la jumătatea secolului XX, limba telugu era caracterizată de „diglosie”, adică de scrierea unei limbi într-un stil arhaic, foarte diferit de aceeași limbă vorbită în mod curent. În prezent, sistemul de scriere al limbii telugu se bazează pe limba vorbită modernă.

Scrierile telugu și kannada (vezi p. 123) sunt foarte strâns înrudite. Scrierea originară telugu-kannada a evoluat dintr-o scriere brahmi sudică aflată în uz între secolele V și VII d.C. Spre secolul XIV, scrierea respectivă evoluase deja către două forme foarte deosebite între ele, precursorile celor două scrieri utilizate astăzi. Ambele au fost standardizate la începutul secolului XIX. Au existat încercări, atât în anii 1950, cât și în deceniul următor, 1960, de reunificare a celor două sisteme de scriere, pentru a simplifica operațiunile tipografice, dar, odată cu răspândirea calculatoarelor, această chestiune a fost practic abandonată. Date fiind metodele moderne de tipărire, este relativ ușor de reprodus ambele scrieri, ceea ce înseamnă, totodată, că tehnologia contribuie la menținerea vie a unei scrieri care altminteri ar putea dispărea.

Limbile dravidiene

Din familia de limbi numite dravidiene fac parte în jur de douăzeci și cinci de limbi, subîmpărțite, la rândul lor, în patru ramuri:

- limbi dravidiene de sud: badaga, irula, kannada, kodagu, koraga, kota, kurumba, malayalam, tamila, toda și tulu;
- limbi dravidiene de centru-sud: gondi, konda, kui, kuvi, manda, lengo și telugu;
- limbi dravidiene de centru: gadaba, kolami, naiki, naikri, ollari și parji;
- limbi dravidiene de nord: brahui, kurukh și malto.

Kannada, malayalam, tamila și telugu sunt limbi importante și au o îndelungată tradiție literară. Kodagu și tulu au devenit abia recent limbi literare, iar celelalte sunt limbi neliterare.

MARATHI

68 de milioane de vorbitori

Sus Cele șapte state indiene în care se vorbește în mod curent limba marathi.

Evoluția limbilor indo-ariene

Istoria limbilor indo-ariene este împărțită, de obicei, în următoarele etape:

Limbi indo-ariene vechi (IAV; circa 1500-600 î.C.): vedica (limba *Vedelor*, cărțile sacre antice ale hindușilor) și sanscrita (limba clasică a Asiei de Sud);

Limbi indo-ariene medii (IAM; circa 600 î.C. – 1000 d.C.): pali (limba budismului), așa-numitele limbi prakrit (IAM timpurii) și limbi apabhramsha (IAM târzii);

Limbi indo-ariene noi (IAN; circa 1000 d.C. – în prezent): etapele mai vechi ale limbilor IAN au căpătat și păstrat, în multe cazuri, un prestigiu de tip clasic față de limbile succesoare moderne.

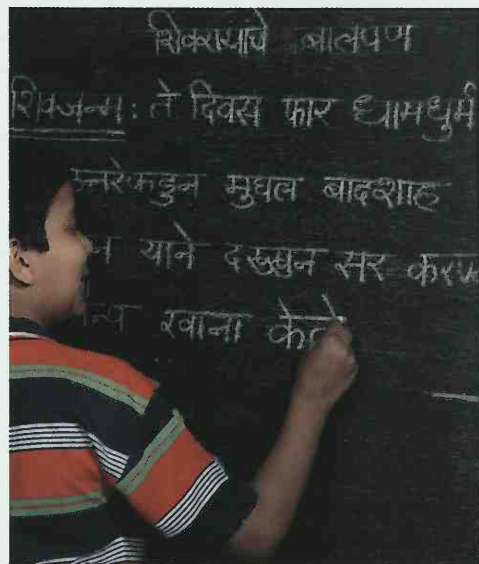
Relația dintre limbile IAV confirmate și cele IAM nu este una de descendență directă. Trebuie presupusă, mai curând, existența unei limbi IAV neconfirmate, așa cum a fost latina vulgară pentru limbile române. Cu toate acestea, se poate dovedi adeseori că o limbă IAN provine dintr-o limbă IAM confirmată.

Limba maharashtri prakrit a evoluat, trecând prin etapa maharashtri apabhramsha, către limba veche marathi, atestată de inscripții din secolul XI d.C., lucrarea literară cea

mai veche în această limbă fiind considerată *Viveksindhu* de Mukundaraja (1199 d.C.). O altă operă literară majoră scrisă în marathi este *Jnaneshwari* (secolul XIII), un comentariu pe marginea celebrului poem epic religios hindus *Bhagavadgita*.

Limba marathi este situată la mijloc între limbile ei surori indo-ariene dinspre nord și limbile dravidiene (neînrudite cu ea) dinspre sud. La fel ca în toată Asia de Sud, multilingvismul este și aici regula, și nu excepția; cu alte cuvinte, limbile învecinate din regiune se influențează unele pe altele. Astfel, limba marathi prezintă trăsături atât indo-ariene moștenite, cât și dravidiene împrumutate. Ea

are la bază un sistem de scriere numit *balbodhi*, o versiune ușor modificată a scrierii *devanagari*, derivată din scrierea *brahmi* și care se folosește și la ortografierea, printre altele, a limbilor hindi și sanscrită.

Sus Sistemul de scriere *balbodhi* este folosit de acest elev pentru a scrie limba marathi.

Sus femeie tamilă din Sri Lanka. Limba tamilă este un bun exemplu de limbă străveche care se adaptează la zilele noastre.

Dreapta Folosită și în presa scrisă, tamilă este una dintre cele patru limbi literare dravidiene din India.

Cuvinte de împrumut

Limba tamilă (sau, în unele cazuri, limba înrudită malayalam) este sursa multor cuvinte de împrumut din limba engleză (mai ales din engleza indiană), referitoare la fenomene naturale și sociale specifice sudului Indiei. Și alte cuvinte tamile sau malayalam au devenit curenți în limba engleză: **betel** (malayalam), **catamaran**, **cheroot** (trabuc tăiat la ambele capete) **corundum** (mineral dur, oxid de aluminiu), **curry**, **mango**, **orange**, **pariah**, **poppadom/papad** (tip de biscuit) sau **teak** (tec – malayalam).

Tamila este o limbă dravidiană vorbită de cea mai mare parte a populației statului Tamil Nadu din sudul Indiei, unde este și limbă oficială; se vorbește însă și în statele învecinate Andhra Pradesh, Karnataka și Kerala. Este una dintre cele douăzeci și două de limbi naționale ale Indiei și se bucură de statut de limbă oficială în Sri Lanka și Singapore. Inscripțiile de peșteră în limba tamilă și în scriere brahmi, care datează din secolele III–I î.C., fac din tamilă limba dravidiană cea mai timpuriu atestată în scris. Populația tamilă se laudă cu o tradiție literară bogată, cea mai veche dintre toate limbile dravidiene. Cea mai veche scriere păstrată în limba tamilă este un tratat de poetică și gramatică din secolele III–I î.C., intitulat *Tolkappiyam*.

Scrierea tamilă a evoluat din scrierea brahmi în perioada domniei împăratului Așoka (secolul III î.C.), iar ulterior s-a transformat într-o variantă denumită grantha, care s-a folosit pentru scrierea limbilor tamilă și sanscrită.

Limba tamilă a exercitat o influență deloc neglijabilă asupra evoluției altor trei limbi literare dravidiene din India: telugu (p. 117), malayalam (p. 122) și kannada (p. 123).

Comunitatea lingvistică tamilă este caracterizată de „diglosie”, situație în care variante radical diferite ale unei limbi (sau chiar ale unor limbi diferite) sunt folosite în contexte formale și informale. Tamila scrisă standard se bazează pe o formă clasică a limbii, care a fost normată în secolul XIII: să ne imaginăm cum ar fi să scriem englezește utilizând limba engleză de pe vremea lui Chaucer! Rezultatul este că literatura, deopotrivă cea clasică și cea modernă sau contemporană, nu va putea fi înțeleasă decât de cei care ajung să stăpânească limba scrisă standard. Acest lucru presupune un efort considerabil, pentru că limba scrisă standard este foarte îndepărtată de toate variantele contemporane ale tamilei. Dată fiind prăpastia crescândă ivită între

formele scrisă și vorbită ale limbii, precum și cerințele mass-mediei moderne, în ultima vreme a intrat în uz o formă standardizată a limbii tamile vorbite. Fenomenul diglosiei are rădăcini adânci în Asia de Sud, unde limbile scrise devenite clasice s-au succedat în același ritm în care au apărut limbile vorbite, de-a lungul a 2.500 de ani de istorie scrisă.

URDU

60,5 milioane de vorbitori

Jos Regiunile în care se vorbește limba urdu în India, Pakistan, Bangladesh și Nepal.

Jos Peisaj răpitor din statul Jammu și Kașmir, unde limba urdu are statut de limbă oficială.

Urdu este o limbă indo-ariană din ramura indo-iranică și se vorbește în India, în Pakistan și, într-o măsură mai mică, în Nepal și Bangladesh. În Pakistan, urdu este limbă oficială și se folosește pe scară largă pentru corespondența personală și pentru literatura de popularizare, scrierile literare și mijloacele de informare în masă. Cu toate acestea este vorbită ca limbă maternă de mai puțin de 8% din populație, ceea ce o plasează pe locul cinci ca răspândire în țară. În India, este limba oficială a statului Jammu și Kașmir din nordul extrem al țării și a doua limbă oficială a statelor Uttar Pradesh, Bihar, Delhi și Andhra Pradesh. Urdu este și una dintre cele douăzeci și două de limbi naționale din India.

De la 1 la 10

ایک (e:k) एक	1
دو (do:) दो	2
تین (ti:n) तीन	3
چار (ca:r) चार	4
پانچ (pā:c) पाँच	5
چھ (cʰ:ɕ) छ	6
سات (sa:t) सात	7
آٹھ (a:tʰ) आठ	8
نو (no:) नौ	9
دس (das) दस	10

Denumirea *urdu* înseamnă „tabără”; ea reamintește cuvântul turcesc din care provine termenul *hoardă* și este datorată unui vers dintr-un poem de la sfârșitul secolului XVIII: **zaba:n-e-urdu:-e-mu'alla**, adică „limba taberei exaltaților”, referindu-se la Fortul Roșu din Delhi.

Limbile urdu și hindi au aceleași rădăcini, și anume în proaspăt-apărutele limbi indo-ariene noi care se vorbeau pe un areal având în centru zona Delhi și în principal într-o limbă denumită khari boli, care s-a răspândit în toată India

odată cu armatele musulmane ale Sultanatului din Delhi (secolele XIII–XV). Folosirea literară a limbii urdu, scrisă după sistemul de scriere arabo-persan a început în secolul XVII, în paralel cu limba persană, pe care o vorbeau elitele. La începutul secolului XIX, autoritățile coloniale britanice din India au optat pentru limba khari boli, redenumită hindustani, ca limbă locală administrativă, încurajând utilizarea concomitentă a scrierilor arabo-persană și devanagari. Opțiunea pentru scriere și pentru vocabularul cult (arabo-persan, respectiv sanscrit) a devenit cu timpul un semn de afiliere de ordin religios și a condus, în cele din urmă, la constituirea a două limbi standard – urdu și hindi. Chiar și astăzi, diferențele gramaticale dintre cele două sunt minime, iar variantele vorbite în mod curent ale fiecăreia utilizează un vocabular practic identic (ceea ce nu este întru totul valabil pentru variantele lor scrise).

În sudul Indiei, în Hyderabad și regiunile înconjurătoare, se vorbește o variantă deosebită de urdu, denumită dakhani, puternic influențată de anumite limbi dravidiene, precum telugu și kannada.

GUJARATI

47 de milioane de vorbitori

Sus Figura inconfundabilă a lui Mahatma Gandhi, conducătorul Mișcării de Independență indiene, care vorbea și scria în limba gujarati.

Dreapta jos Femeie ștergând vopseala de pe un perete multicolor la Bhuj, în statul Gujarat. Limba gujarati se folosește de o scriere brahmi aparte, asemănătoare cu cea devanagari.

De la 1 la 10

એક (ek)	1
બે (be)	2
ત્રણ (trəṇ)	3
ચાર (car)	4
પાંચ (pāc)	5
છ (cʰə)	6
સાત (sat)	7
આઠ (aṭʰ)	8
નવ (nəv)	9
દસ (dəs)	10

Gujarati este o limbă indo-ariană modernă, vorbită de cea mai mare parte a populației statului Gujarat din vestul Indiei, unde este în prezent limbă oficială, și în statele învecinate Maharashtra și Rajasthan, precum și în Pakistan și Bangladesh. Limba gujarati este, și ea, una dintre cele douăzeci și două de limbi naționale din India. Minoritatea etnică a parsilor, adepții religiei zoroastriene, care au venit în India din Persia în secolul VIII d.C. și s-au așezat de lungul coastei statului Gujarat, vorbește și ea limba gujarati. Astăzi, marea majoritate a populației de etnie parsi trăiește la Mumbai, capitala statului indian Maharashtra.

Gujarati înseamnă „(vorbirea) din Gujarat”. La rândul său, termenul Gujarat înseamnă „pământul neamului gurjara”, adică al unui trib din Antichitatea indiană, care stăpânea pământurile respective în secolele VIII și IX d.C.

Specialiștii împart în trei etape evoluția limbii și a literaturii gujarati: faza gujarati veche (secolele XII–XV), faza gujarati medie (secolele XV–XVIII) și faza gujarati modernă (din secolul XVIII înainte). Cea mai timpurie lucrare literară în gujarati a fost o așa-numită **rasa** (narațiune cu caracter didactic), scrisă în 1185. Întemeiat în 1822, cotidianul în limba gujarati *Mumbai samachar* este unul dintre cele mai vechi din toată Asia. Mahatma Gandhi, părintele națiunii indiene moderne, era și el vorbitor de gujarati. Scriitor prolific, Gandhi și-a scris aproape toată opera în gujarati, într-un stil care a căpătat o influență puternică asupra întregii proze moderne în această limbă.

Limba gujarati are la bază un sistem de scriere brahmi apropiat de cel al sanscritei și de scrierea devanagari a limbii hindi, dar fără linia orizontală trasată în partea de sus a literelor; și unele dintre caractere sunt ușor diferite. Această

scriere caracteristică a evoluat treptat din scrierea devanagari, în care au fost scrise cele mai vechi texte gujarati. Cel dintâi document în limba gujarati scrisă de mână datează din 1592. Scrierea tipărită a apărut într-o reclamă din 1797, dar scrierea gujarati n-a fost utilizată decât pentru evidențele contabile și pentru scrisori până în secolul XIX, pentru lucrările literare folosindu-se devanagari. Scrierea gujarati se mai numea, prin urmare, **sarafi** („de bancher”), **vaniasi** („de negustor”) sau **mahajani** („de vânzător”).

MALAYALAM

36 de milioane de vorbitori

Sus Discuții și tocmeli într-o piață aglomerată din statul indian Kerala.

Dreapta jos Statul Kerala și insulele Lakshadweepa, unde se vorbește limba malayalam.

Malayalam este o limbă dravidiană vorbită de cea mai mare parte a populației statului Kerala, din zona sud-vestică de coastă a Indiei, unde are statut de limbă oficială, precum și pe insulele Lakshadweepa din largul coastelor Keralei, în Marea Arabiei. Este și aceasta una dintre cele douăzeci și două de limbi naționale din India. Etimologia termenului *malayalam* nu este clară. Totuși, s-a ajuns la consens asupra faptului că prima parte – *mala* – înseamnă „munte”, drept care există trei posibile explicații alternative ale denumirii limbii: „locuitorul de la munte”, „pământul de la munte” și „pământul dintre munți și mare”.

Limba malayalam este înrudită strâns cu tamila. Inițial un simplu dialect de pe coasta de vest al limbii tamile (sau, mai degrabă, al limbii proto-tamile-malayalam), aceasta s-a conturat ca o limbă separată de tamilă în secolul IX d.C. Cea mai veche inscripție păstrată în limba malayalam datează din jurul anului 830 d.C. Evoluția timpurie a limbii malayalam a fost profund influențată de sanscrită și de tamilă, care la vremea aceea erau limbile sferelor spirituală, respectiv temporală. În malayalam se vedește și o importantă influență indo-ariană, mai ales în forma dată cuvintelor de împrumut, dar și în structura gramaticală a limbii.

Limba malayalam are o îndelungată tradiție literară, de la o fază timpurie, în care se inspira din genurile tradiționale tamile și sanscrite, ca și din genurile autohtone ale limbii malayalam însăși, până în vremurile moderne, când literatura ei cuprinde o paletă amplă de genuri contemporane: poezie, dramaturgie, proză și literatură nebeletristică.

La scrierea limbii malayalam au fost utilizate diferite sisteme de scriere derivate din brahmi. Cele mai vechi texte scrise sunt într-o scriere brahmi sudică denumită *vattezhuthu* („scriere rotunjită”). Actuala scriere malayalam specifică

a apărut în secolul XVII. Ea a fost simplificată în anii 1970 și 1980, pentru a o face mai adaptabilă tiparului. Limba malayalam este scrisă și într-un sistem de scriere arab, de către vorbitorii ei musulmani din Singapore și Malaiezia.

Limba malayalam nu prezintă fenomenul diglosiei, precum limba ei soră tamila (vezi p. 119). Acest lucru se poate să fi contribuit la procentul științei de carte din statul Kerala (unde vorbitorii de malayalam reprezintă 95% din populație), care, cu cele 91 de procente ale sale, este cel mai înalt din toată India.

De la 1 la 10

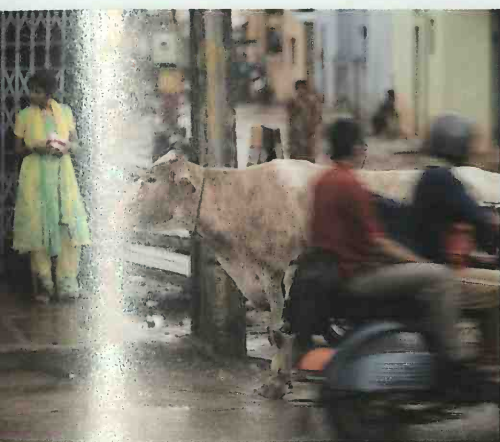
- ഒന്നു (onnu) 1
- രണ്ടു (raṇṭu) 2
- മൂന്നു (mu:nnu) 3
- നാലു (na:lu) 4
- അഞ്ചു (aṇcu) 5
- ആറു (a:ru) 6
- ഏഴു (e:ḷu) 7
- എട്ടു (eḷṭu) 8
- ഒമ്പതു (onpatu) 9
- പത്തു (pattu) 10

KANNADA

35 de milioane de vorbitori

Sus'imagini contrastante din Bangalore, capitala statului Karnataka din India, unde predomină în vorbire limba kannada. Aceasta a reușit să se adapteze vremurilor schimbătoare și împrumută termeni din multe alte limbi, inclusiv din engleză.

Această scriere pe teme de gramatică este o încercare de a standardiza diversele dialecte ale limbii kannada în care fuseseră scrise lucrările literare de până atunci. Istoria limbii kannada este împărțită în mod curent în trei faze distincte: faza veche (secolele V–XIII), faza medievală (secolele XIII–XIX) și faza modernă (începând din secolul XIX). Kannada are o bogată și veche tradiție literară, cu toate că nu multe asemenea scrieri au fost traduse.

Spre deosebire de limba ei soră dravidiană tamila (dar asemănător cu engleza), limba kannada s-a dovedit mai mult decât deschisă influențelor lingvistice din exterior, ca modalitate prevalentă de adaptare a limbii la vremurile schimbătoare. Vocabularul ei abundă în termeni împrumutați sau calchiați după sanscrită, prakrit, arabo-persană și, ceva mai recent, engleză. Prin „calchiat” se înțelege împrumutat-interpretat, cum ar fi termenul englezesc **flea market** după cel francez **market aux puces** („talcioc”; textual: „piață cu purici”). Tehnicile de formare a cuvintelor din sanscrită au devenit o manieră productivă de îmbogățire a limbii (așa cum sufixul *-ism* din

limba elină este folosit și astăzi pentru crearea de cuvinte, cum ar fi *mccarthism*).

Scrierile kannada și telugu (vezi p. 117) sunt strâns înrudite. Scrierea proto-telugu-kannada, derivată dintr-o scriere brahmi sudică, a fost utilizată între secolele V și VII d.C. Până în secolul XIV, această scriere evoluase în două direcții diferite, precursori ale scrierilor moderne pe care le vedem utilizate astăzi. Ambele scrieri au fost ulterior standardizate la începutul secolului XIX. Kannada este folosită și pentru scrierea altor limbi: tulu (vezi p. 133), kodagu și konkani (vezi p. 132).

De la 1 la 10

ಒಂದು (ondu)	1
ಎರಡು (eraḍu)	2
ಮೂರು (mu:ru)	3
ನಾಲ್ಕು (na:ku)	4
ಐದು (aydu)	5
ಆರು (a:ru)	6
ಏಳು (e:lu)	7
ಎಂಟು (eṇṭu)	8
ಒಂಬತ್ತು (ombattu)	9
ಹತ್ತು (hattu)	10

ORIYA

32 de milioane de vorbitori

Sus Femei la un centru de prevenire a malariei în statul indian Orissa.

Dreapta jos Templul lui Jagannath de la Puri, unde sunt păstrate Cronicile pe frunze de palmier din secolul XII, scrise în limba oriya.

Oriya este o limbă indo-ariană vorbită de cea mai mare parte a populației statului Orissa de pe coastele de sud-est ale Indiei, unde are statut de limbă oficială, precum și în statele Jharkhand, Bengalul de Vest, Andhra Pradesh, iar, în ultimii ani, și în statul Gujarat, mai cu seamă în orașul Surat. Se vorbește și în Bangladesh. Este una dintre cele douăzeci și două de limbi naționale din India. Limbile indo-ariene medii precursore ale limbii oriya erau magadhi prakrit și magadhi apabhramsha. Limba oriya face parte din grupul răsăritean de limbi indo-ariene; limbile cel mai strâns înrudite cu ea sunt considerate a fi assameza și bengali, în timp ce bhojpuri, magahi și maithili sunt văzute ca înrudite, dar de departe.

Geografic vorbind, limba oriya este situată între limbile surori indo-ariene dinspre nord-vest și limbile dravidiene (vezi p. 117) care se vorbesc înspre sud. Oriya are o îndelungată istorie de contacte cu diversele limbi austro-asiatice vorbite în regiune. La fel ca peste tot în Asia de Sud, multilingvismul este regulă mai degrabă decât excepție, ceea ce a făcut ca limbile învecinate să se influențeze reciproc. Rezultatul este acela că oriya prezintă caracteristici lingvistice atât indo-ariene moștenite, cât și dravidiene și austro-asiatice împrumutate.

Limba oriya are o bogată literatură care datează din secolul XIII d.C. *Madala panji* (Cronicile pe frunze de palmier), scriere păstrată în templul lui Jagannath de la Puri ar fi fost alcătuită chiar în secolul XII. Alte scrieri și mai vechi, de exemplu *Charyapada* (o colecție de imnuri budiste din secolele X–XIII), despre care unii specialiști spun că ar fi scrise în limba oriya veche, alții, experți în alte limbi, spun că ar fi fost scrise în limbile assameză veche, bengali veche sau maithili veche.

Scrierea modernă oriya provine dintr-o variantă răsăriteană a scrierii brahmi. Aspectul tipic rotunjit al scrierii oriya este adeseori atribuit unei

remodelări făcute cu bună-știință de scribii care scriau pe frunze de palmier. Formele curbe ale literelor ar fi fost de natură să rupă mai puțin frunzele fragile, în comparație cu liniile drepte ale scrierii originare brahmi sau ale scrierii devanagari.

De la 1 la 10

ଏକ (e:k)	1
ଦୁଇ (dui)	2
ତିନି (tini)	3
ଛାରି (c'a:ri)	4
ପାଞ୍ଚ (pa:njc')	5
ଛଅ (c'a)	6
ସାତ (sa:t)	7
ଆଠ (a:th)	8
ନଅ (na)	9
ଦଶ (dos)	10

MAITHILI

25 de milioane de vorbitori

Sus Exemplu de scriere devanagari pe un panou de afișaj din Muzaffarpur, în statul indian Bihar.

Dreapta jos Zonele din India și Nepal unde se vorbește limba maithili.

o limbă politicoasă

Poate datorită unei influențe ne-indo-ariene, limba maithili a căpătat anumite caracteristici lingvistice care o diferențiază de limbile ei surori indo-ariene învecinate. La nivel gramatical, de exemplu, a pierdut distincția dintre singular și plural și aproape orice distincție de gen, în schimb are un foarte complicat sistem de acordare a verbelor. Are, de asemenea, o multitudine de exprimări politicoase realizate cu ajutorul pronumelor; utilizarea unui pronume este determinată de distanța socială dintre cel care vorbește, cel care ascultă și cel despre care se vorbește.

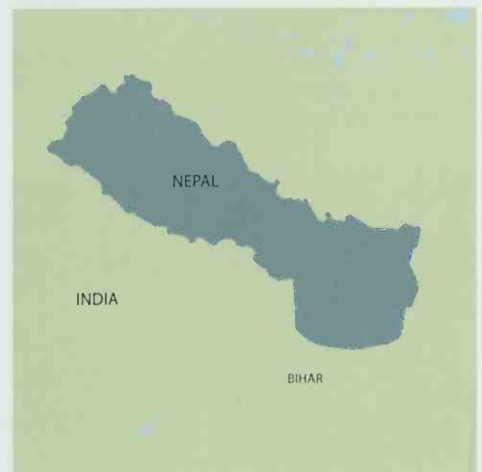
Maithili este o limbă cu o îndelungată tradiție literară, care datează din secolul XIII d.C., dar cel mai vechi text care s-a păstrat în această limbă este abia de la începutul secolului XVI.

Unele texte mai vechi, cum ar fi imnurile budiste *Charyapada* din secolele X–XIII, despre care se spune că ar fi fost scrise în maithili, se spune și că ar fi fost scrise, de fapt, în limbile asameză veche, bengali veche sau oriya veche – cel puțin așa susțin specialiștii în limbile respective. Această controversă ilustrează cum nu se poate mai bine dificultățile pe care le presupune studiul unei arii lingvistice relativ omogene din punct de vedere istoric și geografic, așa cum este aceea a limbilor indo-ariene (vezi p. 126).

Limbile indo-ariene medii precursore ale limbii maithili erau magadhi prakrit și magadhi apabhramsha. La curtea regilor Nepalului, maithili a fost vorbită ca o limbă de prestigiu între secolele XIV și XVIII, alături de newar, limba tibeto-birmană a clasei conducătoare (vezi p. 131). Pe lângă acest contact cu o limbă tibeto-birmană, maithili s-a mai aflat în contact și cu limba austro-asiatică santali (vezi p. 133).

Cele mai vechi texte maithili sunt scrise după un sistem de scriere brahmi denumit mithilakshara,

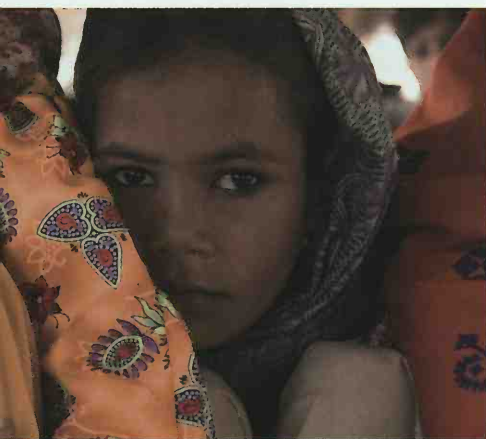
strâns înrudit cu scrierile bengali și asameză și care se mai folosește și astăzi, ocazional, în scop decorativ. Pe la începutul secolului XX, a fost introdus un sistem de scriere denumit kaiti, folosit la ținerea evidențelor contabile pe timpul stăpânirii coloniale britanice din India (1858–1947). În jurul anului 1900, limba maithili a început să fie scrisă cu ajutorul scrierii devanagari, care se folosește și astăzi ca principal sistem de scriere.

SINDHI

22 de milioane de vorbitori

Sus Fetiță vorbitoare de sindhi din provincia sud-pakistaneză Sindh.

Sindhi este o limbă indo-ariană, care se vorbește în principal în provincia Sindh din Pakistan, unde trăiesc majoritatea vorbitorilor ei, precum și în India, unde vorbitorii de sindhi se găsesc mai ales în statele vestice Maharashtra și Gujarat. Sindhi este și una dintre cele douăzeci și două de limbi naționale din India. Fluviul Ind era numit, mai demult, Sindhu și de la acest cuvânt își trag denumirile atât regiunea Sindh, cât și limba sindhi. Tradiția literară a limbii sindhi este și veche, și bogată, ea datând cel puțin din secolul IX d.C. O traducere a Coranului în sindhi datează din anul 883 d.C.

Potrivit unor surse, limba sindhi ar avea șase dialecte importante: siraiiki (sau seraiki), vicholi, lari, lasi, thari (sau thareli) și kacchi (sau kachchhi). În schimb, alte surse consideră cel puțin kacchi ca fiind o limbă distinctă. Mai mult decât atât, denumirea siraiiki este folosită uneori pentru a descrie o altă variantă

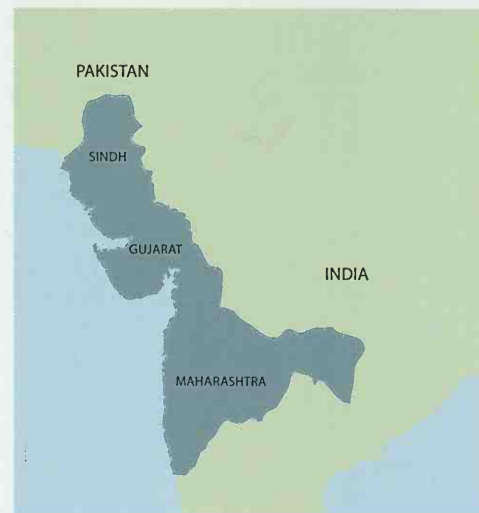
lingvistică, iar alteori pentru a desemna fie o limbă distinctă, fie un dialect al limbii punjabi.

Sindhi și limbile ei surori kacchi (dacă nu este un dialect sindhi), marwari și siraiiki (dacă nu este un dialect punjabi) sunt unice printre celelalte limbi indo-ariene prin faptul că prezintă consoane implozive, adică niște sunete care se întâlnesc rar în toate limbile. Sindhi are patru asemenea consoane implozive – **ḷ, ḍ, ṣ, ḡ** –, care se produc prin absorbția, și nu prin expulzia aerului, ceea ce-i conferă acestei limbi o tonalitate vocalică de neuitat.

Limba sindhi are la bază mai multe sisteme de scriere.

Vorbitorii de sindhi hinduși preferă scrierea devanagari, în timp ce vorbitorii de sindhi musulmani se folosesc de o scriere arabo-persană. Vorbitorii de kacchi din Gujarat, a căror limbă este considerată de unii un dialect al limbii sindhi, se folosesc de o scriere gujarati.

Jos Statele din India și Pakistan unde trăiesc cei mai mulți vorbitori de sindhi.

Câte limbi există?

Grupul de limbi indo-ariene oferă o bună ilustrare a dificultății de a stabili câte limbi se vorbesc într-o regiune întinsă, unde nu există fruntarii lingvistice bine determinate. În această parte a lumii, diferitele variante lingvistice diferă foarte puțin, dar aceste diferențe sporesc odată cu distanța, ceea ce face ca variantele diverselor limbi, care se vorbesc la marginile regiunii, să nu mai fie reciproc inteligibile. Este ceea ce se numește o „serie dialectală”. În Asia de Sud există mai multe serii dialectale, cea mai vastă dintre ele fiind cea a limbilor indo-ariene continentale, care acoperă mai mult sau mai puțin întreaga parte centrală și de nord a Asiei de Sud, având în centru așa-numita „centură hindi”. În acest caz, dificultatea principală este aceea de a răspunde la următoarele întrebări: (i) dacă o variantă lingvistică oarecare este o limbă propriu-zisă ori un dialect; și (ii), dacă este dialect, al cărei limbă este. Răspunsurile la cele două întrebări sunt influențate și de factori sociali și istorici. Lingvistul american Max Weinreich a rezumat foarte caustic dilema respectivă: „Limba este un dialect înzestrat cu o armată și o marină militară.”

NEPALEZA

17 milioane de vorbitori

Nepaleza este o limbă indo-ariană vorbită în Nepal, în statul Sikkim din nordul Indiei, precum și în alte părți ale Indiei, în Bhutan și în Birmania. Este limba oficială și cea mai răspândită în rândul populației Nepalului. Și aceasta se numără printre cele douăzeci și două de limbi naționale din India. Termenul *nepali* înseamnă „(limba) din Nepal”, care era, la origine, una dintre denumirile date văii Katmandu. Termenul *Nepal* este, el însuși, de origine tibeto-birmană, iar vorbitorii a ceea ce se numește Nepal bhasa, adică „limba Nepalului”, o limbă din familia tibeto-birmană, sunt cunoscuți sub denumirea de newar (vezi p. 131).

Data 1 la 10

एक (ek)	1
दुइ (dui)	2
तीन (ti:n)	3
चार (ca:r)	4
पाँच (pā:c)	5
छ (c'a)	6
सात (sa:t)	7
आठ (a:t')	8
नौ (naw)	9
दश (das)	10

Sus Hartă cuprinzând principalele zone în care se vorbește limba nepaleză.

Dreapta Astăzi, limba nepaleză se scrie cu ajutorul scrierii devanagari.

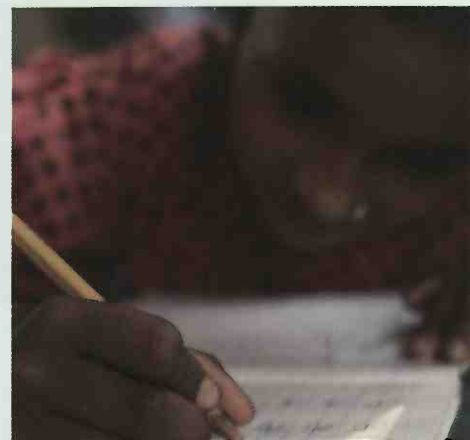
Strămoșii vorbitorilor de nepaleză de astăzi se așezaseră deja în vestul actualului Nepal în secolul XII d.C., de unde s-au răspândit către est în secolele următoare. În cele din urmă, ei au reușit să cucerească regatul Nepalului în secolul XVIII, după care limba lor a înlocuit limbile newar și maithili (vezi p. 125) ca limbă oficială a curții. La vremea aceea, vorbitorii de nepaleză erau cunoscuți sub denumirea de khas, iar limba lor se numea khas kura, khas bhasa sau gorkhali, această din urmă denumire provenind de la regatul Gorkha, din centrul Nepalului, întemeiat de populația khas în secolul XV. În limba engleză, denumirea de Gorkha este mai bine cunoscută sub forma Gurkha. Limba indo-ariană a cuceritorilor a devenit cunoscută sub denumirea de nepaleză abia la începutul secolului XX.

Cel mai vechi text păstrat în limba nepaleză este o inscripție bilingvă, khas și tibetană, din secolul XIV (deși lingviștii nu au căzut de acord dacă limba inscripției respective este o predecesoare directă a nepalezei moderne sau vreun dialect mai vechi, indirect înrudit cu ea). Abia în secolul XVII au apărut primele texte propriu-zis literare.

Din punct de vedere genetic, nepaleza este mai apropiată de limbile indo-ariene care se

vorbesc în regiunea munților Himalaya din vestul Nepalului și nordul Indiei. Ea s-a aflat, practic, în contact direct cu limbile tibeto-birmane pe parcursul întregii sale existențe, dar cât de profund a fost influențată de acestea rămâne de stabilit. În schimb, faptul că nepaleza însăși a influențat multe dintre limbile tibeto-birmane vorbite în Nepal și în zonele adiacente acestui stat nu prezintă nici o îndoială și este solid documentat.

Mai demult, nepaleza se scria cu ajutorul unui sistem de scriere autohton, derivat din scrierea brahmi, denumit bhujimol, dar astăzi se scrie aproape integral în devanagari, scriere care se folosește și pentru limbile sanscrită și hindi.

ASSAMEZA

15 milioane de vorbitori

Sus Basorelief în piatră din statul indian Assam, reprezentând divinitatea hindusă Ganesha.

Jos Grădina de ceai din Assam. Ceaiul este cultura cu care această regiune este asociată cel mai frecvent.

Assameza (sau asamiya) este o limbă indo-ariană vorbită de cea mai mare parte a populației Assam-ului din nord-estul Indiei, unde are și statut de limbă oficială, precum și în anumite porțiuni din statele Bengalul de Vest, Arunachal Pradesh și Meghalaya. Se vorbește și în Bangladesh și Bhutan. Assameza se numără și ea printre cele douăzeci și două de limbi naționale din India. Limbile indo-ariene medii precursorale ale limbii assameze de astăzi erau magadhi prakrit și magadhi apabhramsha. Assameza face parte din grupul estic de limbi indo-ariene, cele mai apropiate limbi înrudite cu ea fiind bengali și oriya (vezi p. 124), în timp ce limbile bhojpuri, magahi și maithili (vezi p. 125) sunt înrudite mai de departe.

În porțiunea de nord-est extrem al Asiei de Sud, unde se vorbește assameza, limbile învecinate cu ea fac parte din toate cele patru familii lingvistice importante: indo-ariană, dravidiană, tibeto-birmană și austro-asiatică (khasi, o limbă din ramura mon-khmeră, și câteva enclave unde se vorbesc limbi munda). Assameza se folosește de mult în această regiune ca *lingua franca* sau, altfel spus, ca limbă de comunicare transfrontalieră.

Astfel, assameza prezintă anumite caracteristici lingvistice care pot fi rezultatul contactului direct cu limbi din celelalte trei familii lingvistice prezente în regiune. De exemplu, cele două serii de consoane explozive *d*-/*t*-, altminteri foarte răspândite în limbile indo-ariene, s-au contopit în assameză într-o singură serie de consoane explozive, a căror articulare este undeva la mijloc între cele două serii separate, destul de asemănător cu felul în care se pronunță consoanele *t* și *d* în limba engleză. La nivelul gramaticii, assameza și-a creat o serie de articole hotărâte clasificatoare, care se adaugă la sfârșitul substantivelor, al numeralelor și al pronumelor hotărâte: **manuñ-zon** („bărbatul”); **gai-zoni** („vaca”); **kitap-kʰon** („cartea”); **pani-kʰini** („apa”); **latʰi-dal** („bastonul”).

Cele mai vechi mostre de literatură în assameză datează din secolele XIII–XVI, reprezentând mai ales o poezie și o dramaturgie originale, cărora li se adaugă traduceri din scrierile sanscrite clasice. Despre unele texte și mai vechi (inclusiv imnurile budiste *Charyapada* din secolele X–XIII) se afirmă că ar fi scrise în assameză veche, dar alți specialiști în alte limbi pretind că ele sunt scrise, de fapt, în limbile bengali veche, maithili veche sau oriya veche.

De la 1 la 10

এক (ek)	1
দুই (dui)	2
তিনি (tini)	3
চারি (sari)	4
পাঁচ (pās)	5
ছয় (søy)	6
সাত (xat)	7
আঠ (atʰ)	8
ন (nə)	9
দশ (dax)	10

SINHALA

13 milioane de vorbitori

Sus Cărți în limba sinhala expuse la Targul Internațional de Carte de la Colombo (Sri Lanka).

Dreapta jos O piață de legume strădă din Sri Lanka, unde se vorbește sinhala, una dintre cele două limbi oficiale ale țării.

Sinhala (sau sinhaleză) este o limbă indo-ariană vorbită de cea mai mare parte a populației din Sri Lanka, țară în care deține și statut de limbă oficială, împreună cu tamila. Cea mai apropiată limbă înrudită cu sinhala este dhivehi (sau divehi, sau maldiviană), limba oficială vorbită în Insulele Maldive. Aceste două limbi formează o subgrupă aparte a grupului limbilor indo-ariene. Coloniștii budiști veniți din nord-estul Indiei ar fi adus cu ei limba sinhala în Sri Lanka în jurul secolului V d.C. Limba vorbită de coloniștii respectivi este cunoscută sub denumirea de sinhala prakrit, lucru confirmat de inscripțiile din secolul III î.C. Cea mai veche mostră de literatură în limba sinhala, care s-a păstrat, datează din secolul IX d.C.

Evoluând separat de celelalte limbi indo-ariene vorbite în regiunea continentală a Asiei de Sud, timp de două milenii, sinhala s-a diferențiat substanțial de limbile ei surori, cu toate că unii specialiști o consideră mai apropiată oarecum de limbile indo-ariene estice (cum ar fi assameza, bengali, maithili și oriya), față de limbile din celelalte subgrupe. Sinhala a suferit, de asemenea, influența limbilor înconjurătoare dravidiene, mai cu seamă a limbilor tamilă și malayalam. Chiar și în cele mai vechi atestări ale sale, sinhala deja nu mai făcea diferență între consoanele explozive aspirate și neaspirate, care este atât de caracteristică limbilor indo-ariene – și asta, mai mult ca sigur, sub influență dravidiană.

Tot influenței dravidiene îi poate fi atribuită caracteristica sintaxei sinhaleze ca determinanții să fie așezați în mod consecvent înaintea cuvintelor pe care le determină – în așa măsură încât limba și-a pierdut practic pronumele relative, folosind, în schimb, construcții de felul următor: **siri gunəpa:laṭə dunne potə**, care se traduce textual: „Siri Gunapala lui – a dat – care carte” sau altfel spus: „cartea pe care Siri i-a dat-o lui Gunapala”; porțiunile din traducerea literală echivalate cu „lui” și „care” sunt inflexiuni speciale în limba sinhala.

Comunitatea vorbitoare de sinhala se caracterizează prin diglosie (vezi p. 117). Limba literară sinhala se deosebește în mod remarcabil de toate variantele vorbite ale limbii. De exemplu, în sinhala vorbită, lipsește acordul verbului, în timp ce limba sinhala scrisă prezintă un sistem complicat de acorduri verbale, care se manifestă la nivel de persoană, număr și gen.

Sinhala se scrie cu ajutorul unui sistem unic, derivat din scrierea brahmi special pentru ea, dar, la fel ca și alte scrieri de origine brahmi, se folosește sporadic și pentru a scrie limbile pali și sanscrită.

De la 1 la 10

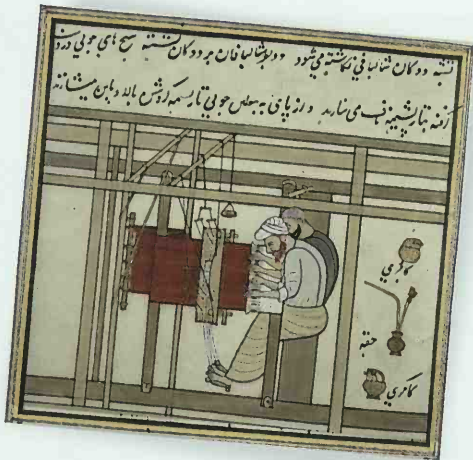
එක (ekə)	1
දෙක (dekə)	2
තුන (tunə)	3
හතර (hatərə)	4
පහ (paha)	5
හය (hayə)	6
හත (hatə)	7
අට (aṭə)	8
නමය (nameyə)	9
දහය (dahayə)	10

KAŠMIREZA

4,5 milioane de vorbitori

Jos Ilustrație reprezentând țesători de șaluri, dintr-un Album de Meșteșuguri din Kașmir (circa 1850).

Dreapta jos Principalele regiuni din Asia de Sud, unde se vorbește limba kașmireză.

O limbă cu „verbul al doilea” în munții Himalaya

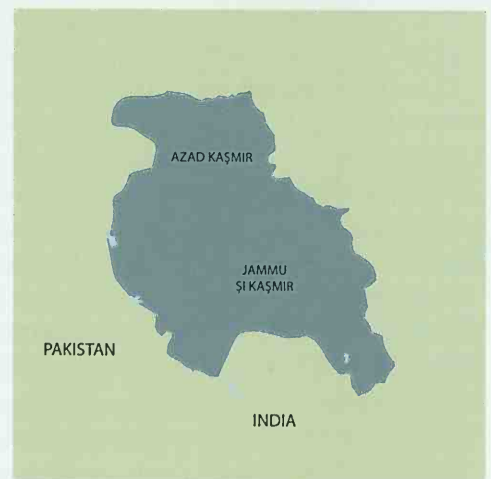
O ciudățenie a gramaticii limbii kașmireze, unică în toate limbile indo-ariene, este ceea ce se numește „verbul al doilea”, adică o trăsătură care se regăsește mai ales în limbile germanice (germană, olandeză, idiş, plus limbile scandinave): verbul predicativ trebuie să se afle pe locul doi în propoziție (excepție făcând propozițiile relative). Această caracteristică devine vizibilă atunci când primul cuvânt din propoziție este altul decât subiectul. De exemplu, o propoziție de tipul „Ieri orașul a sărbătorit...” este incorectă gramatical în limbile menționate; ea trebuie formulată astfel: „Ieri a sărbătorit orașul...” (așa cum se obișnuiește în limba germană).

Kașmireza este o limbă indo-ariană, care se vorbește în valea Kașmirului din statul indian Jammu și Kașmir și în regiunea învecinată din Pakistan. Limba oficială a statului Jammu și Kașmir este însă urdu. Kașmireza este una dintre cele douăzeci și două de limbi naționale din India și face parte din grupul așa-numit dardic, termen neacceptat de toți specialiștii, care denumesc în jur de douăzeci și cinci de limbi indo-ariene, care se vorbesc în zona muntoasă, izolată geografic, din partea de nord-vest a regiunii Asiei de Sud, care mai cuprinde și estul Afganistanului, și nordul Pakistanului. În 1919, George Grierson scria că „limba kașmireză este una dintre foarte puținele limbi dardice care posedă o literatură”.

Literatura în limba kașmireză datează din secolul XII d.C. și constă, mai cu seamă, în poezie sufiotă și folclorică. Prima ei mare poetă a fost o femeie pe nume Lal Dad, care a scris, în secolul XIV, poemul mistic *Lallesvari*. Poezia de dragoste, scrisă mai ales de femei – printre care Habba Khatoon (1551–1600) și Aarnimal (sfârșitul secolului XVIII) –, era și ea foarte prețuită. Mehmood Gani și Waliullah Mattu au scris cam în aceeași perioadă (la mijlocul secolului XIX) o poezie care dovedește o influență profundă a literaturii persane asupra limbii kașmireze. Proză și dramaturgie au început să fie scrise în kașmireză abia în secolul XX.

Limba kașmireză are mai multe dialecte, dintre care cele mai importante sunt kașmireza standard, vorbită în orașul Srinagar și în împrejurimile sale, și kashtwari (sau kishtwari), care se vorbește în valea Kishtwar din sud-estul Kașmirului. Alte dialecte destul de răspândite sunt poguli, saraji, rambani și bhunjwali. Există anumite variații în felul în care este vorbită limba, în funcție de clasă și religia vorbitorilor. Locuitorii hinduși ai Kașmirului folosesc un vocabular mai bogat în cuvinte de origine sanscrită, pe când cei musulmani folosesc mai multe cuvinte de origine persană și arabă.

Cea mai veche scriere a limbii kașmireze se numea sharda și era derivată din scrierea brahmi. Apărută în secolul X, ea mai este utilizată și astăzi, dar numai de preoții hinduși. Limba kașmireză a fost și este scrisă și în prezent, de locuitorii hinduși ai Kașmirului, într-o variantă a scrierii devanagari. La nivelul statului Jammu și Kașmir, scrierea recunoscută oficial este o variantă modificată a scrierii arabo-persane, care însă nu a fost deocamdată standardizată.

NEWAR

800.000 de vorbitori

De la 1 la 10

१	१
२	२
३	३
४	४
५	५
६	६
७	७
८	८
९	९
१०	१०

Sus Tânără de etnie newar îndreptându-se către un altar local din Katmandu (Nepal), la sfârșitul unei ceremonii barha.

Dreapta Bărbați de etnie newar (circa 1865). Limba lor a fost reprimată în mod activ în Nepal până pe la mijlocul secolului XX.

Cu toate că sunt o populație tibeto-birmană, etnicii newar au adoptat atât o tradiție literară sanscrită, cât și un sistem de caste indo-arian. Dat fiind acest fundal, nu e de mirare că limba newar a suferit influențe puternice din partea limbilor indo-ariene, mai ales din partea sanscritei, a limbii maithili, iar, în vremuri mai recente, a nepalezei. Se estimează că aproape jumătate din vocabularul limbii newar este de origine indo-ariană. Și fonologia, și gramatica limbii newar au fost influențate de limbile indo-ariene.

Newar a fost limba dominantă a regatelor din valea Katmandu cel puțin din secolul XII înainte și limba oficială de la curtea regilor Nepalului din secolul XV până la sfârșitul secolului XVIII. Tot în această perioadă, vorbitorii unei limbi indo-ariene din regatul Gorkha au cucerit valea și limba lor, mai târziu denumită nepaleză, a devenit dominantă, folosirea limbii newar fiind în mod activ restricționată în Nepal până pe la mijlocul secolului XX. Limba literară utilizată până la începutul secolului XX este denumită limba clasică newar. Cucerirea regiunii de către populația gorkha a provocat

o ruptură în continuitatea tradiției scrise, de unde și prăpastia din ce în ce mai adâncă dintre limba scrisă clasică și limba newar vorbită în mod curent: un vorbitor de newar de astăzi nu mai înțelege limba scrisă.

De-a lungul istoriei, limba newar a fost scrisă cu ajutorul mai multor sisteme derivate din scrierea brahmi. Astăzi, în schimb, limba newar se scrie aproape exclusiv în scrierea devanagari utilizată și la scrierea nepalezei, limba națională a Nepalului, precum și a limbilor hindi, sanscrită și a altor câtorva limbi indo-ariene.

Stânga Regiunea Sibi din Balucistan (Pakistan), unde se vorbește balochi.

AWADHI

21 de milioane de vorbitori

Awadhi este o limbă indo-ariană care se vorbește în regiunea Awadh (sau Oudh) din jurul orașului Lucknow din statul indian Uttar Pradesh, dar și în Nepal. Este limba în care a fost scrisă, în secolul XVI, o lucrare literară foarte cunoscută în India, *Ramcharit-manas*, de Tulasidas. Cu toate că este o limbă cu o veche tradiție literară, după ce hindi s-a impus ca limbă literară standard, la începutul secolului XIX, despre limba awadhi s-a vorbit mai mult ca și cum ar face parte din așa-numita „centură hindi”, fiind un dialect al acesteia din urmă. Limba awadhi se scrie mai ales în scrierea devanagari, dar uneori și într-o scriere aparte, denumită kaithi.

SIRAIKI

14 milioane de vorbitori

Siraiki este o limbă indo-ariană vorbită în Punjab, Balucistan, în provincia de nord-vest din Pakistan, precum și în India. Ea prezintă urme ale influenței limbilor ne-indo-ariene. Aproximativ 60% din vocabularul limbii siraiki provine din limbile dravidiană sau munda, iar sistemul fonetic al limbii diferă de cel din limbile ei surori indo-ariene. Limba siraiki este catalogată uneori ca dialect al limbii punjabi (vezi p. 116). Așa cum se întâmplă cu multe alte limbi sud-asiatice mai puțin importante, limba siraiki se scrie numai sporadic (într-o scriere arabă), dat fiind că vorbitorii ei fie știu să scrie și să citească mai degrabă în alte limbi, fie sunt analfabeți.

KONKANI

7,6 milioane de vorbitori

Konkani este o limbă indo-ariană, care se vorbește pe coasta de vest a Indiei, în porțiunea de coastă denumită Konkan, și este una dintre cele douăzeci și două de limbi naționale din India. Majoritatea populației din Goa vorbește de asemenea konkani, care este limbă oficială în acest stat indian, cel mai mic dintre toate. Limba konkani este privită uneori ca dialect al limbii marathi (vezi p. 118). Se scrie cu ajutorul mai multor sisteme de scriere: devanagari, kannada, malayalam, cu alfabet latin sau arab, în funcție de regiunea din care provin sau de religia pe care o practică vorbitorii. Konkani a împrumutat masiv din limbile kannada și portugheză. Printre limbile indo-ariene moderne, konkani se poate lăuda cu cele dintâi gramatici și dicționare, alcătuite de misionarii portughezi din Goa.

BALOCHI

7 milioane de vorbitori

Balochi este o limbă iranică vorbită în Pakistan, Afganistan, Iran, Turkmenistan și în statele din Golful Persic. Este înrudită cu limbile kurdă, persană, pașto, dari, tadjikă și osetină. Limba balochi a suferit influențe din partea limbilor învecinate cu ea din regiunea Asiei de Sud, având cuvinte împrumutate din sindhi (limbă indo-ariană) și brahui (limbă dravidiană). Așa cum se întâmplă cu multe alte limbi sud-asiatice mai puțin importante, limba balochi se scrie numai sporadic (într-o scriere arabă), dat fiind că vorbitorii ei fie știu să scrie și să citească mai degrabă în alte limbi, fie sunt analfabeți. Din 1959, în Pakistan există o Academie de Limbă Balochi, care sprijină această limbă și publică literatură în balochi.

Stânga Săteni urmărind un program de educație sanitară în statul indian Orissa, unde se vorbește santali.

Stânga Bârbat rugându-se în limba brahui la Sibi Mela, în Balucistan.

SANTALI

6 milioane de vorbitori

Limba santali face parte din subgrupa munda a grupului de limbi austro-asiatice, care se vorbesc în statele indiene Jharkhand, Bihar, Orissa, Bengalul de Vest, Assam și Tripura, precum și în Bangladesh, Nepal și Bhutan. Santali este una dintre cele douăzeci și două de limbi naționale din India. Santali și limbile ei surori din subgrupa munda de nord prezintă o morfologie complexă. Limba santali s-a scris, în decursul timpului, cu ajutorul mai multor sisteme de scriere: romanizat, bengali sau devanagari. În 1925, a fost realizată o scriere alfabetică special concepută pentru a scrie această limbă, așa-numita scriere ol chiki, o combinație între scrierile indică și romanică. Ea se folosește și în prezent, alături de scrierile bengali, devanagari și cea cu alfabet latin.

KURUKH

2,1 milioane de vorbitori

Kurukh (sau kurux) este o limbă dravidiană, care se vorbește în statele indiene Jharkhand, Bihar, Orissa, Chattisgarh și Bengalul de Vest, precum și în Bangladesh și Nepal. Limbile kurukh, malto (înrudită destul de strâns cu ea) și brahui (înrudită ceva mai de departe) formează ramura dravidiană nordică a familiei limbilor dravidiene, ramură izolată de grosul limbilor dravidiene, care se vorbesc în sudul Indiei. Principalele dialecte ale limbii kurukh sunt kisan, oraon și dhangar. Varianta oraon este standardizată. Așa cum se întâmplă cu multe alte limbi sud-asiatice mai puțin importante, limba kurukh se scrie numai sporadic (în scrierea devanagari), dat fiind că vorbitorii ei fie știu să scrie și să citească mai degrabă în alte limbi, fie sunt analfabeți.

BRAHUI

2,2 milioane de vorbitori

Brahui este o limbă dravidiană care se vorbește la mare depărtare de principala zonă geografică din sudul Indiei, unde predomină limbile dravidiene. Brahui se vorbește mai ales în provincia pakistaneză Balucistan și în anumite părți din Afganistan și Iran. Este o limbă care a fost puternic influențată de mediul ei lingvistic, mai cu seamă în Iran. Brahui și celelalte limbi dravidiene nordice sunt considerate a fi rămășițele unei masive prezențe umane pre-indo-ariene, vorbitoare de limbi dravidiene, în partea de nord a Indiei actuale, ceea ce ar putea sugera și împrumuturile timpurii în limba sanscrită. Potrivit unei teorii, locuitorii civilizației din valea Indului (din jurul anului 3000 î.C.), foarte apropiată de arealul în care astăzi se vorbește brahui, ar fi fost vorbitori ai unor limbi dravidiene.

TULU

2 milioane de vorbitori

Tulu este o limbă dravidiană care se vorbește în India, de-a lungul coastelor sudice ale statului Karnataka și în regiunile nordice ale statului Kerala, în zona denumită convențional Tulu Nadu. Se scrie cu ajutorul unui sistem de scriere apropiat de cel al limbii malayalam, care este limba principală din Kerala. Și scrierea kannada se folosește pentru a scrie limba tulu. S-au păstrat câteva lucrări literare originale în limba tulu, cum ar fi *Tulu Mahabharata*, scrisă în secolul XV, o repovestire în proză a acestui poem, intitulată *Tulu Devimahatme*, precum și câteva poeme epice scrise în secolul XIII.

Stânga Două femei de etnie meitei, care se gâtesc pentru Festivalul Fiice-lor, o sărbătoare a tuturor femeilor etniei.

MEITEI

1,3 milioane de vorbitori

Meitei (sau meitei-ion, sau manipuri) este o limbă tibeto-birmană, vorbită de cea mai mare parte a populației din statul indian Manipur, unde se bucură de statut de limbă oficială. Se vorbește și în statele Assam și Tripura, precum și în Bangladesh și Birmania (actualul Myanmar). Sub denumirea de manipuri, limba meitei se numără printre cele douăzeci și două de limbi recunoscute de Constituția Indiei. Se scrie cu ajutorul scrierii bengali, dar în prezent se fac eforturi pentru a readuce în actualitate scrierea tradițională a acestei limbi, denumită meitei-mayek, aflată în uz până în secolul XVIII.

SHINA

1,1 milioane de vorbitori

Shina este o limbă indo-ariană vorbită în partea de nord a Pakistanului, dar și în districtele Kargil și Ladakh ale statului indian Jammu și Kașmir. Cifrele estimative cu privire la numărul total de vorbitori de shina variază de la 300.000 la 3 milioane. Shina face parte dintr-un grup mic de limbi indo-ariene din partea de nord-vest a Asiei de Sud, care prezintă pronunții tonale distinctive ale cuvintelor, caracteristică foarte rară în ramura de limbi indo-ariene în general. Scrisul în limba shina se întâlnește doar sporadic (și atunci în scriere arabă), întrucât vorbitorii acestei limbi fie știu să scrie și să citească în alte limbi, fie sunt analfabeți.

BODO

600.000 de vorbitori

Bodo este o limbă tibeto-birmană vorbită în statul Assam din nord-estul Indiei, unde are statut de limbă oficială, dar și în regiunile învecinate din Nepal. De asemenea, bodo este una dintre cele douăzeci și două de limbi recunoscute ca limbi naționale de Constituția Indiei. Ea are o bogată tradiție literară și o producție considerabilă de poezie, proză, piese de teatru, critică literară, cărți de călătorie, biografii, cărți pentru copii etc. Limba bodo se scrie cu ajutorul sistemului de scriere devanagari, dar în timp a fost scrisă și cu alfabet latin. În prezent, se fac eforturi pentru readucerea în actualitate a scrierii originare a limbii, care se numea deodhai.

MIZO

500.000 de vorbitori

Mizo (sau lushai, sau duhlian) este o limbă tibeto-birmană vorbită de cea mai mare parte a populației statului indian Mizoram, unde are statut de limbă oficială, dar și în statele Tripura, Assam și Manipur, precum și în Bangladesh și Birmania (actualul Myanmar). Limba mizo face parte din seria dialectală kuki-chin-naga, în care intră aproximativ șaptezeci-optzeci de variante lingvistice diferite, delimitările dintre acestea fiind adeseori dificil de stabilit. Limba mizo se scrie într-o variantă de alfabet latin concepută de misiunii creștini. Gradul de știință de carte în statul Mizoram este al doilea dintre toate statele indiene, după cel din Kerala.

Stanga Șerpaș transportând o încărcătură voluminoasă într-o zonă izolată a munților Himalaya.

Stanga Tineri călugări la o mănăstire budistă din Bhutan, acolo unde limba oficială este dzongkha.

SHERPA

151.000 de vorbitori

Sherpa este o limbă tibeto-birmană vorbită în principal în zonele înalte ale munților Himalaya din Nepal, de un mic grup etnic ai cărui membri sunt în mod frecvent angajați pe post de călăuze, dar și de cărauși de provizii – așa-numiții șerpași – pentru expedițiile întreprinse de alpiști de toate naționalitățile în masivul Himalaya. Limba sherpa se vorbește însă și în China și India. Din punct de vedere lingvistic, sherpa face parte din seria dialectică tibetană, alături de alte trezeci-patruzeci de variante recunoscute, dar care sunt dificil de delimitat unele de celelalte. Așa cum se întâmplă cu multe alte limbi de mai mică importanță din Asia de Sud, sherpa se scrie doar sporadic (în sistemele de scriere tibetană sau devanagari), iar vorbitorii ei fie știu să scrie și să citească în alte limbi, fie sunt analfabeți.

BURUSHASKI

90.000 de vorbitori

Burushaski este o limbă izolată (altfel spus, o limbă căreia nu i se cunosc limbi înrudite), care se vorbește pe văile a două râuri din masivul muntos Karakorum din nordul Pakistanului. Există un mic număr de vorbitori de burushaski și în India. Limba se scrie sporadic (într-un sistem de scriere arabo-persan), dar acest lucru este relativ recent; nu există nici un text în burushaski mai vechi de secolul XX. În decursul anilor, s-au făcut mai multe încercări de a demonstra o legătură genetică între limba burushaski și o serie de limbi sau familii de limbi din toată Eurasia, chiar și din America de Nord, dar nici una dintre acestea nu a întrunit până acum consensul lingviștilor.

DZONGKHA

133.000 de vorbitori

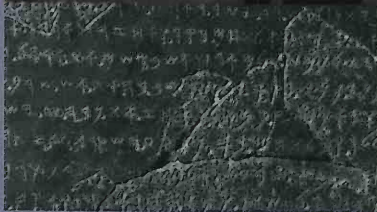
Dzongkha este o limbă tibeto-birmană vorbită în principal în Bhutan și de mici comunități din India și din Nepal. Este limba oficială a regatului Bhutan. Din punct de vedere lingvistic, dzongkha face parte din seria dialectică tibetană, care include între trezeci și patruzeci de variante lingvistice confirmate (inclusiv tibetana modernă), dar delimitarea acestora este adeseori dificilă. Termenul **dzong-kha** înseamnă, textual, „limba mănăstirii” – cu alte cuvinte, este limba folosită în mănăstirile budiste din Bhutan în secolul XVII. Dzongkha se scrie utilizând variante specific bhutaneze (denumite joi și joshum) ale scrierii tibetane, care este una dintre scrierile brahmi din Asia de Sud.

KINNAURI

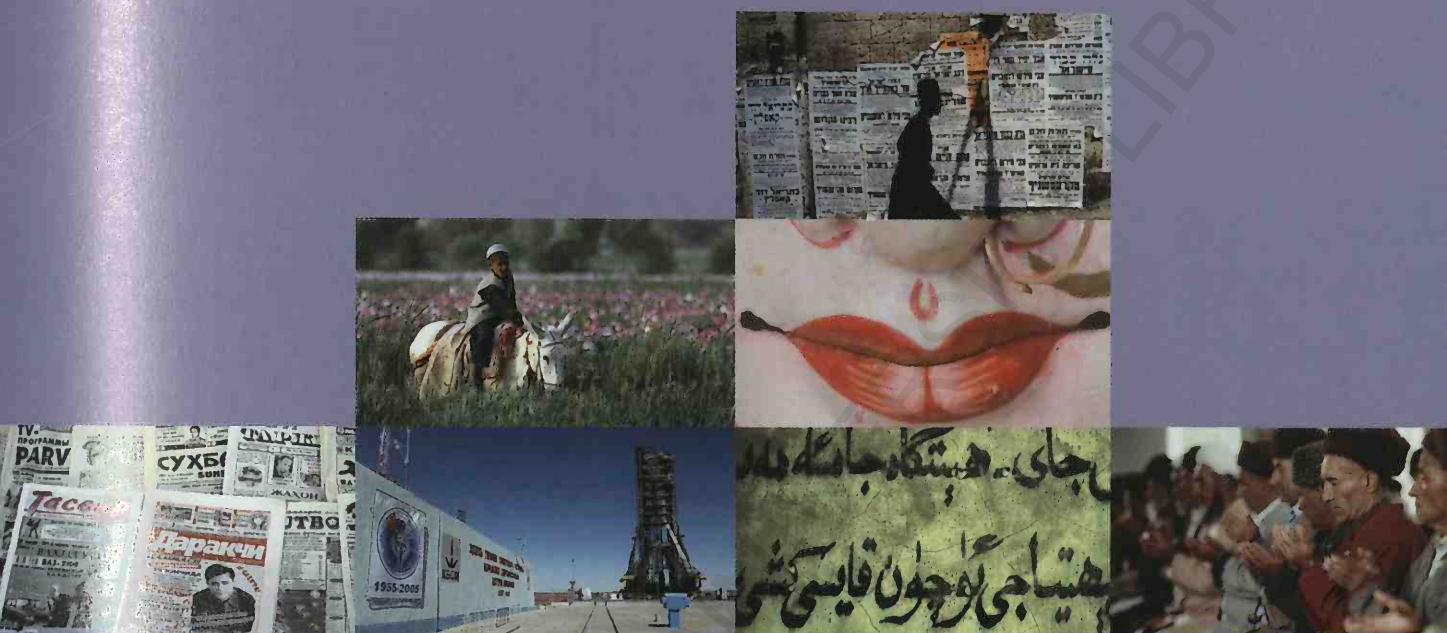
50.000 de vorbitori

Kinnauri (sau kanauri) este o limbă tibeto-birmană care se vorbește în districtul Kinnaur din statul nord-indian Himachal Pradesh. Din punct de vedere local, kinnauri este limba dominantă, în jurul ei vorbindu-se un număr de alte limbi, indo-ariene și nu numai. Practicile religioase locale demonstrează un amestec de elemente hinduse, budiste și animiste. Dată fiind geografia accidentată a locurilor unde se vorbește, limba kinnauri prezintă o mare variație dialectală, dar în zonă se vorbește și o *lingua franca*, denumită hamskad. La fel ca și limba sherpa, kinnauri se scrie doar sporadic (în scriere tibetană sau devanagari), fiindcă vorbitorii ei fie știu să scrie și să citească în altă limbă, fie sunt analfabeți.

LIMBILE DIN ASIA CENTRALĂ, DE VEST ȘI DE NORD

LIMBILE DIN ASIA CENTRALĂ, DE VEST ȘI DE NORD

Uriașa masă continentală euro-asiatică este locul unde se întâlnesc sute de limbi, care se împart în cel puțin zece familii lingvistice. Cea mai mare parte a limbilor din Asia Centrală, de Vest și de Nord aparțin unui număr de patru familii principale: indo-europeană, altaică, uralică și paleo-asiatică, deși pot fi evidențiate și limbi dravidiene, caucaziene și semite.

Familia de limbi indo-europene este reprezentată de limbile indo-iraniene. Acestea tind să aibă o topică subiect-complement-verb. Unele au, iar altele nu au un sistem de marcare a cazului substantivelor, unele nu au genuri, iar altele au trei genuri, și la unele dintre ele verbele se acordă cu complementul mai degrabă decât cu subiectul. Gramaticile acestui grup de limbi sunt variate, iar inteligibilitatea reciprocă prezintă grade diferite: de la similitudini aproape desăvârșite (persana – sau farsi – este foarte asemănătoare cu limba dari din Afganistan și cu limba tadjikă din Tadjikistan și Uzbekistan), până la cvasi-inexistența unor similitudini (cum ar fi între persană și pașto). Scrierile acestor limbi se bazează în principal pe caracterele arabe, excepție făcând limba tadjikă, scrisă cu alfabet chirilic. Aceste limbi prezintă cuvinte ușor de recunoscut, fiind înrudite cu alte cuvinte din limbile de origine indo-europeană de largă circulație, cum ar fi engleza, franceza, rusa, germana sau hindî, de exemplu: cuvintele persane *madar* („mamă”), *padar* („tată”) sau *kamiz* („cămașă”).

Familia de limbi altaice este reprezentată de sub-familiiile de limbi turcice și mongolice. Limbile aparținând fiecăreia dintre

Dreapta Doi copii uiguri jucându-se în zăpadă. Uigura este o limbă turcică sud-estică, vorbită în China, în Regiunea Autonomă Uigură Xinjiang.

Dreapta sus Afixe în limba ebraică la Me'a She'arim (Ierusalim). Acestea au rolul unei gazete comunitare pentru evreii ortodocși întemeietori, originari din Europa Centrală și de Est.

...ate subfamilii sunt de obicei reciproc inteligibile, cu câteva excepții notabile.

Limbile altaice prezintă armonie vocalică (în sensul că un silabă conține un singur tip de vocală la un moment dat), topica defect-complement-verb, lipsa genurilor, marcarea cazurilor și înclinanță. Sensul este redat prin acumularea de sufixe la sfârșitul silabei, cum ar fi în limba uzbekă: uy („casă”); ulyar („case”); ulyarım („casa mea”); ulyarım („casele mele”); uyımda („în casa mea”); uyımdagılar („cei ce sunt în casa mea”); ulyarımdagılar („cei ce sunt în casele mele”).

Limbile altaice utilizează propoziții atributive în loc de propoziții relative, de exemplu tot în limba uzbekă: Kecha kelgan kishining bugun ketganini ko'rding mi? înseamnă aproximativ: „ieri – a venit – persoana – a plecat – azi – ai avut grijă”, adică, într-o exprimare firească: „Ai avut grijă ca persoana care a venit ieri să plece azi?”

Limbile altaice utilizează forme verbale de evidențiere sau, altfel spus, care să exprime gradul de certitudine cu care vorbitorul descrie un eveniment, de exemplu, în limba kazahă: keldi („el a venit și eu am văzut”); kelgen („el a venit și eu am auzit despre asta”); kelgen eken („el a venit și eu am auzit despre asta, dar nu sunt sigur că este adevărat”).

Tot în acest capitol sunt încadrate limbile fino-ugrice și cele nord-caucaziene, care au puțini vorbitori fiecare, precum și ebraica, o străveche limbă afro-asiatică (semită) din Orientul Mijlociu. Nu sunt incluse aici limba brahui, o limbă dravidiană stingheră din partea de nord a subcontinentului indian, nici limbile pamiri, care se vorbesc în prelungirea teritoriului afgan, în China sau în Pakistan, nici limbile tunguse din Asia Central-Estică.

Dintre limbile trecute în revistă, cele ce se vorbesc pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice au preluat cuvinte de împrumut euro-rusești, precum mașină, bugalter („contabil”), galstuk („cravată”) sau straf („pedeapsă”), iar cele vorbite de populații musulmane au împrumutat masiv cuvinte arabe și persane.

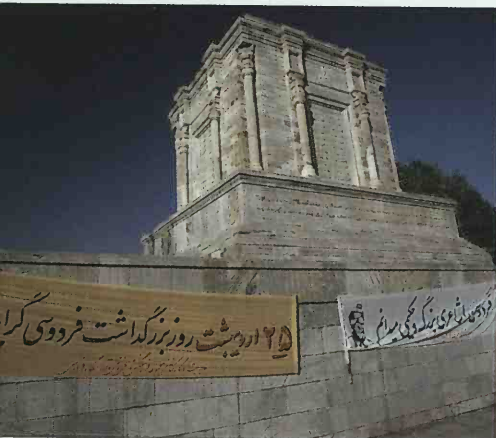
Limbile descrise în paginile următoare: (i) limbi detaliate: persana, pașto, uzbekă, azera, kazahă, uigura, tătara, turkmena, mongola, ebraica, kirgîza și tadjika; (ii) alte limbi, prezentate pe scurt: kurda, balochi, gilaki și mazanderani, grupul de limbi nord-caucaziene, ciuvașă, bașkira, crimeeana și limbile turcice caucaziene, grupul de limbi turcice siberiene și limbile uralice vest-siberiene.

PERSANA

60 de milioane de vorbitori

Jos Mausoleul lui Ferdowsi, autor al poemului epic național *Şahnameh*, atrage admiratorii literaturii persane în orașul iranian Toos.

Persana (sau fârsi), limba oficială a Iranului de astăzi, este o limbă indo-europeană, sud-vest-iranică, foarte asemănătoare cu limba dari din Afganistan și cu limba tadjikă din Tadjikistan și Uzbekistan, înrudită destul de strâns cu limbile tati și luri și ceva mai îndepărtat cu limbile kurdă și balochi. Comunități vorbitoare de persană există peste tot în lume. Persana provine din persana veche, originară din provincia Fars (vechea Parsa) din sud-vestul Iranului, adică din patria de origine a poporului persan. Sub imperiul persan ahemenid (secolul VI î.C.), persana se scria cu caractere cuneiforme. Cea mai veche inscripție cunoscută datează de pe vremea domniei regelui Darius I (522–486 î.C.).

De la 1 la 10

yek	1
do	2
se	3
chahar	4
panj	5
shesh	6
haft	7
hasht	8
noh	9
dah	10

Legături indo-europene

Selecția de cuvinte de mai jos dovedește asemănările dintre persană (coloana din dreapta) și alte câteva limbi indo-europene, precum engleza, franceza și germana (coloana din stânga):

brother („frate”)	berader
sister („soră”)	xwahar
mother („mamă”)	mader
father („tată”)	padar
shirt („cămașă”)	kamiz
water („apă”)	ab
to grab („a apuca”)	gereften

Persana veche avea opt cazuri substantivale, trei genuri și două plurale. Persana medie (sau parsig – secolele IV–VIII d.C.) era o formă ceva mai simplă a limbii, mai aproape de limba vorbită comună a vremii, și a fost asociată ulterior cu perioada sasanidă (secolele III–VII d.C.). Dinastia sasanidă a preluat sistemul de scriere al populației de parți din nord-estul Iranului, numiți pahlavi.

Persana nouă a apărut după secolul IX d.C., în urma convertirii la Islam, și s-a folosit în scris de sistemul de scriere arab. Aceasta era o limbă de curte a unor dinastii precum samanizii sau, mai

târziu, a celor turcice: mogulii, ilkhanii, timurizii, ghaznavizii, selgiucii, safavizii și otomanii. Era, de asemenea, o limbă a poeziei, care a influențat literatura lumii islamice, inclusiv pe aceea a altor populații indo-iranice sau a diverselor populații turcice. La rândul ei, persana nouă a împrumutat vocabular din arabă, turcă și mongolă. Și persana modernă are cuvinte împrumutate din câteva limbi europene.

Descinzând din persana nouă, persana din zilele noastre se prezintă

Cuvinte de împrumut

Termeni persani se regăsesc în urdu, hindi, armeană, gruzină, în limbile turcice, ba chiar și în malaieză, mongolă și engleză, de exemplu:

cummerbund	kamarband („centură”)
bazaar	bazaar („piață”)
candy	qand („zahăr”)
chess	shah („șah, rege”)

cu o topică subiect–complement–verb, cu numeroase prefixe și sufixe, cu propoziții relative, dar fără genuri. La fel ca în germană, cuvintele compuse pot fi formate prin aglutinare, de exemplu: **havap-eyma-ye-bomendoz** („avion bombardier”).

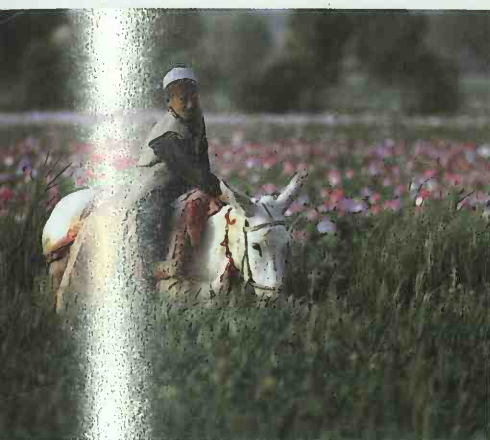
Dialectele vorbite în Iran sunt luri, tati, talyshi și gabri. Persana și limba dari se folosesc de un alfabet arab modificat, având patru litere suplimentare (**peh, cheh, jeh** și **gaf**), în timp ce limba tadjikă se scrie în alfabet chirilic. Există și se folosesc și variante în alfabet latin pentru scrierea limbii persane, cum ar fi unipers, parsik (un alfabet persan internațional) și penglish (care se folosește în poște electronice și pentru navigare pe Internet).

PAȘTO

30-50 de milioane de vorbitori

Jos paștunii domină deopotrivă etnic și lingvistic provinciile sudice ale Afganistanului și zonele limitrofe din Pakistan.

Pașto (sau pāshto) este o limbă sud-est-iranică, vorbită mai ales în Afganistan și Pakistan, dar și în Iran și India. Limbi înrudite cu ea sunt sarikoli, wakhi, munji, shughni și, ceva mai îndepărtate: persana, baluchi, kurda, gilaki și osetina. Cifrele recensămintelor variază în privința numărului exact de vorbitori de limbă pașto, dar majoritatea acestora se află în Pakistan (circa 26 de milioane) și în Afganistan (circa 15 milioane), unde are statut de limbă oficială, alături de dari. Este limba minorității paștunilor, care sunt răspândiți în Afganistan, Pakistan, India și în unele părți ale Iranului. Paștunii, cunoscuți și sub denumirea de pathani, sunt celebri pentru calitățile lor de războinici.

De la 1 la 10

ya:	1
dwa	2
dre	3
chalor	4
pinja	5
shpaj	6
o:va	7
ata	8
na:	9
las	10

Limba pașto are multe cuvinte de împrumut din arabă, persană și din limbile turcice. Cele mai vechi scrieri pașto care s-au păstrat datează din secolul XVI. De la introducerea Islamului în partea de sud a Asiei Centrale, pașto s-a folosit de un sistem de scriere perso-arab, cu litere ce redau consoane retroflexe (adică pronunțate cu răsucirea vârfului limbii către spatele cavității bucale) și cu anumite vocale ce lipsesc din alte limbi iranice. Până la standardizarea scrierii, la sfârșitul secolului XVIII, redarea consoanelor respective se făcea oarecum aleatoriu. Stilurile de scriere au fost ori cel persan

numit **nastaliq**, ori cel arab numit **naskh**, acesta din urmă prevalând în perioada modernă. Ortografia a fost normată în 1936, atunci când limba pașto a devenit limbă națională în Afganistan.

Tradiția literară a limbii pașto cuprinde o serie de poeți paștuni, dintre care cel mai cunoscut este Khosal Khan Khattak (1613–1690), supranumit „poetul-războinic afgan”, care a scris pe vremea împăraților moguli. Literatura folclorică paștună cuprinde basme în proză epică și poeme scrise mai ales de femei-poete. Scriitorii paștuni moderni sunt prolifici mai cu seamă în forma prozei scurte. Limba pașto are patru dialecte reciproc inteligibile, bazate pe felul în care sunt pronunțate patru consoane: dialectul de sud-vest (de la Kandahar), de sud-est (de la Quetta), de nord-vest (de la Paktia) și de nord-est (de la Kabul și Jalalabad). Dialectul vorbit la Kandahar se bucură de un prestigiu mai mare și este considerat versiunea scrisă standard a limbii pașto.

Topica frazei este subiect-complement-verb, iar la trecut verbele tranzitive se acordă mai curând cu complementul decât cu subiectul. Limba pașto prezintă genuri gramaticale, o declinare casuală și un sistem complex de verbe, precum și propoziții relative.

Vocabular

Selecția de cuvinte de mai jos ilustrează similitudinile dintre pașto și alte limbi indo-europene, cum ar fi persana, și câteva dintre formulele de salut arabo-persane utilizate în această limbă:

bună	As salam aleikum	mamă	mo:r (engl. mother)
la revedere	Da khoday-pe-aman	soră	kho:r (pers. xwahar)
te rog	Lutfan	noapte	shpa (pers. shab)
mulțumesc	Tashakor	negru	to:r (pers. tar)
iartă-mă	Abhaka	roșu	sur (pers. sor-)
lună	mya:sht (pers. mah)	galben	zhar' (pers. zard)
nou	nāvay (pers. nau)	lup	lewa (span. lobo)

UZBEKA

25 de milioane de vorbitori

Sus Școlile și sectorul public utilizează noua scriere cu alfabet latin, introdusă după 1995, iar scrierea cu alfabet chirilic pierde teren din ce în ce mai mult.

De la 1 la 10

bir.	1
ikki	2
uch	3
to'rt	4
besht	5
olti	6
yetti	7
sakkiz	8
to'qqiz	9
o'n	10

Etnicii qarluq s-au convertit la Islam în secolul IX, preluând cuvinte din limbile arabă și persană, vocabular păstrat în mare parte în limba uzbekă de astăzi.

Încorporarea Uzbekistanului în Uniunea Sovietică a favorizat preluarea în limba uzbekă a unor cuvinte de împrumut europene, prin intermediul limbii ruse. Înainte de instituirea Republicii Sovietice Socialiste Uzbece, limba populației turcice de pe teritoriul respectiv era numită turki („turcă” în limba persană). Termenul *uzbek* provine din denumirea populației *özbeg*, care s-a stabilit în regiune în secolul XVI, vorbind limba turcică *qypchaq*. Aceasta s-a amestecat cu populațiile mai vechi din valea Farghana, vorbitoare ale limbii turcice qarluq și cu vorbitorii limbii turcice oghuz din Khorezm. În felul acesta, limba uzbekă prezintă mai multe dialecte regionale, reciproc inteligibile.

Limba uzbekă are o topică subiect-complement-verb, o morfologie aglutinantă și o declinare cazuală a substantivelor, dar nu are genuri. Modulile, aspectele și timpurile verbale permit distincții foarte fine în registrele stilistice ale vorbirii (curent, onorific, deferent), precum și exprimarea poziției vorbitorului față de cele spuse. Limba permite formarea de propoziții relative în manieră persană, de propoziții atributive de tip turcic, atașarea unor prefixe persane la cuvintele

Limba uzbekă (sau o'zbek tili, sau o'zbekcha) este vorbită în Uzbekistan (de 22 de milioane de vorbitori) și de populații minoritare din Tadjikistan (1,3 milioane de vorbitori), Afganistan (1 milion), Kîrgîstan (551.000), Kazahstan (333.000), Turkmenistan (318.000) și din provincia chineză Xinjiang (5.000). Este o limbă turcică sud-estică (sau qarluq), la fel ca uigura. Uzbeke se bazează pe limba literară chagatai, care se vorbea în Asia Centrală între secolele XIV și XIX și pe anumite limbi turcice orale, care circulau în aceeași perioadă. Poetul național Ali Șer Navoi scria în limba chagatai. Aceasta era derivată din limba turcică qarluq a dinastiei qaraghanizilor (secolele IX–XII).

Vocabular

Iată, mai jos, câțiva termeni din vocabularul cel mai frecvent utilizat, care ilustrează similitudinile dintre limbile turcice descrise în acest capitol:

pâine	non
apă	suv
tată	ota, dada
mamă	ona, oyi
carne	go'sht, et
lapte	shir, sut
soare	kuyash, kun
lună	oy
limbă	til
persoană	odam, kishi
muncă	ish
a munci	ishla-

turcice (și reciproc) și alegerea dintr-o paletă largă de sinonime turcice, persane și arabe. Majoritatea uzbekilor vorbesc fluent și rusește.

Înainte de 1924, limba „pre-uzbekă” se scria după sistemul de scriere arab. Între 1924 și 1940, s-a folosit o scriere cu alfabet latin, iar apoi, sub regimul stalinist, a fost impus alfabetul chirilic. După 1995, a fost reintrodusă scrierea în alfabet latin (într-un alfabet asemănător celui englezesc).

AZERA

24 de milioane de vorbitori

Azera este o limbă sud-vest-turcică, strâns înrudită cu turca și turkmena, care se vorbește în Republica Azerbaidjan (8,3 milioane de vorbitori), în vestul Iranului (16,3 milioane), în Daghestan, Georgia, Irak, Armenia și Turcia. În Iran sunt de două ori mai mulți vorbitori de azeră decât în Azerbaidjan. Limba azeră se bazează pe limba turcică oghuz, care se vorbea în Asia Centrală, în Confederația oghuză, până în secolul VII d.C., iar apoi, între secolele XI și XII, a fost preluată de turcii selgiuci din Transoxiana, Iran și Anatolia. Limba azeră a devenit limbă literară în secolul XIV, așa cum demonstrează operele unor poeți precum Nesimi, Fuzuli și Hatayi.

De la 1 la 10

bir	1
iki	2
üç	3
dörd	4
beş	5
altı	6
yeddi	7
sekkiz	8
doqquz	9
on	10

Sus Principalele regiuni unde se vorbește limba azeră.

Dreapta Trei băieți din cartierul vechi al orașului Baku, capitala Azerbaidjanului, unde limba oficială este azeră. Aici se vorbește dialectul şirvani, cunoscut și sub denumirea de azərbaycan dili.

În urma cuceririi Caucazului de către ruși în secolul XIX, vorbitorii de limbă azeră s-au văzut împărțiți într-o porțiune de nord (în Azerbaidjan, vorbind dialectul şirvani) și una de sud (în Iran, vorbind dialectul tabrizi). În Azerbaidjan, limba azeră se numește **azərbaycan dili**; în Iran, se numește **turki**. Azera are multe dialecte reciproc inteligibile, iar vorbitorii de azeră înțeleg foarte ușor limba turcă. În limba azeră vorbită în Azerbaidjanul postsovietic au pătruns cuvinte de împrumut euro-rusești, în timp ce, în limba azeră vorbită în Iran există mai multe cuvinte de împrumut persane și arabe. În ambele țări, este preferabil din punct de vedere stilistic să se evite folosirea în exces a cuvintelor de împrumut, apelând cât mai mult cu putință la vocabularul de origine turcică.

Azera s-a scris după sistemul de scriere arab până în 1929, când Republica Azerbaidjan a fost prima națiune turcică în care a fost introdus alfabetul latin. Această situație s-a schimbat în 1938, când a fost impus alfabetul chirilic. Apoi, în 1991, Azerbaidjanul a revenit la scrierea cu un alfabet latin adaptat, similar cu cel folosit în Turcia. În Iran, limba azeră se scrie în continuare după sistemul de scriere arab.

Azera prezintă o topică subiect-complement-verb, o morfologie aglutinantă, armonie vocalică, declinare cazuală a substantivelor, dar nu are genuri. Are aceeași

gramatică de bază ca și turca, cu diferențele minore, mai ales la unele timpuri verbale. În privința vocabularului, azera seamănă foarte mult cu turca, diferențele fiind mai ales la nivelul uzului, al pronunției și al ortografiei. Are mai mulți termeni persani decât limba turcă, iar cuvintele rusești sunt mai des folosite în regiunile din nord. Vorbitorii de azeră și turcă se află într-un contact geografic strâns, iar faptul că unii recepționează programele de radio și televiziune ale celorlalți de aproape două decenii a fost de natură să influențeze ambele limbi.

KAZAHA

16 milioane de vorbitori

Vorbitorii de kazahă (qazaq tili), ca limbă maternă, trăiesc în Kazahstan (9,5 milioane), Uzbekistan (2,2 milioane), provincia Xinjiang din China (2,2 milioane), Rusia (1,3 milioane), precum și în Turkmenistan, Mongolia, Afganistan, Kirgîstan și ca imigranți în Turcia și Germania. Denumirea de kazah, care înseamnă „liber”, este un etnonim auto-aplicat de o populație vorbitoare a unei limbi turcice, qypchak, care s-a desprins de Hanatul Özbek și a pus bazele unui stat propriu, Hanatul Kazah în secolul XVI. Limba kazahă s-a desprins și ea tot atunci din limba turcică qypchak și a devenit o limbă de sine stătătoare. În ciuda suprafeței uriașe a teritoriului kazah, limba kazahă nu prezintă diferențe dialectale semnificative.

De la 1 la 10

bir	1
(y)eki	2
üşh	3
tört	4
bes	5
altı	6
jetti	7
segiz	8
toghız	9
on	10

Sus Cosmodromul de la Baikonur, din Kazahstan. Construit în 1955, este cel mai vechi și cel mai mare complex operațional pentru lansările spațiale din lume. Majoritatea vorbitorilor de limbă kazahă trăiesc în Kazahstan.

Strămoșii kazahilor se foloseau în scriere de alfabetul runiform al vechii limbi turcice comune, dar preferau să-și transmită cultura pe cale orală. De vreme ce cuvântul unei persoane era sacru, nu aveau nevoie de contracte scrise. Kazahii pun preț pe creația poetică spontană și consideră că elocința este o calitate esențială. Limba kazahă are o bogată tradiție epică orală, pe care barzii au păstrat-o vie. Începând din secolul XIX, în limba kazahă s-a produs și literatură scrisă, cum ar fi scrierile academice ale unui ofițer, om de știință, artist și etnograf pe nume Ciokan Valihanov (1835–1865) și lucrările romancierului și dramaturgului Muhtar Auezov (1897–1961).

Limba kazahă nu are genuri gramaticale, are o topică subiect–complement–verb, are sufixe aglutinante, șapte cazuri ale substantivelor și un sistem verbal care atestă opinia vorbitorului despre cele exprimate. În ciuda convertirii la Islam, limba kazahă folosește prea puțin cuvinte de împrumut arabe sau persane. Cea mai mare parte a vocabularului ei este format din cuvinte vechi turcice, iar acest lucru constituie motiv de mândrie pentru kazahi. Cuvintele euro-rusești au pătruns în limbă după secolul XIX. Majoritatea kazahilor din Kazahstan vorbesc fluent rusește, iar cei din China vorbesc de obicei limbile uigură și chineză.

Vocabular

Iată, mai jos, câțiva termeni din vocabularul cel mai frecvent utilizat, care ilustrează similitudinile dintre limbile turcice descrise în acest capitol:

cal	at, jılqı
apă	su
tată	ata, äké
mamă	ana, shéshé
carne	(y)et
lapte	süt
soare	kün
lună	ay

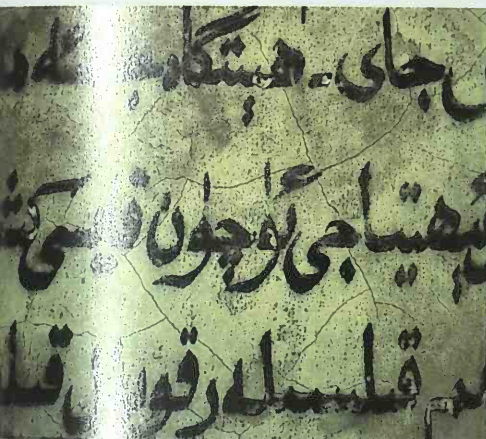
Limba turcică veche, din care se trage limba kazahă, a folosit în scriere un alfabet runiform, până în secolul V d.C., apoi, din secolul IX, a trecut la scrierea uigură. Scrierea arabă a început să fie folosită pentru dialectele turcice după convertirea la Islam a populațiilor respective, din secolele XI–XII până la începutul secolului XX. Între 1924 și 1940, kazahă s-a scris cu alfabet latin, apoi a trecut la un alfabet chirilic modificat. În 1995, a revenit la un alfabet latin modificat. Date fiind costurile cerute de modificările structurale la acest nivel, scrierea chirilică este încă predominantă, dar în perspectivă este vorba să fie eliminată.

UIGURA

10-25 de milioane de vorbitori

Jos limba uigură scrisă după sistemul de scriere arabă în moscheea Id Kah din Kaşgar, provincia Xinjiang (China).

Dreapta Jos Pancartă cu scriere chineză și arabă în Regiunea Autonomă Uigură Xinjiang, unde trăiesc majoritatea vorbitorilor de limbă uigură.

Uigura este o limbă sud-est-turcică (qarluq) vorbită în Regiunea Autonomă Uigură Xinjiang din China de o populație estimată la un număr de persoane care variază între 10 și 25 de milioane, în Kazahstan (0,3 milioane), în Uzbekistan, Afghanistan, Turcia și în alte locuri din Europa și Asia. Este înrudită strâns cu uzbekă. Uigura modernă se numea turki răsăriteană până la preluarea puterii de către comuniști în anii 1940. Vechii uiguri, care vorbeau o variantă de limbă turcică veche, stăpâneau un imperiu întins în Asia Centrală în secolele VIII–X, apoi o constelație de orașe-stat. Foloseau în scris un alfabet vechi-turcic, iar ulterior și-au conceput o scriere cursivă bazată pe limba sogdiană, pe care le-au lăsat-o moștenire urmașilor mongoli.

De la 1 la 10

bir	1
ikki	2
üch	3
töt	4
bäsh	5
altı	6
yättä	7
säkkiz	8
toqquz	9
on	10

Vocale

Limba uigură prezintă armonie vocalică și alte câteva trăsături comune limbilor turcice. Prezintă, de asemenea, câteva trăsături unice, cum ar fi reducția vocalică în cazurile în care un sufix poate influența rădăcina unui cuvânt, de ex.:

ata   tatä
-im   al meu
ata + im = etim   tatäl meu.

Literatura cuprinzătoare a vechilor uiguri era formată din poezie, epopei și tratate de filozofie. Un alt grup etnic, turcii qarluq, au instituit Confederația Qarakhanidă în secolul IX, s-au lăsat convertiți la Islam și sunt strămoșii uigurilor de astăzi. O celebră lucrare în limba turcilor qarluq se intitulează *Qutadghu Bilig* și a fost scrisă în 1069 de Iusuf din Balasaghun. În perioada secolelor XIII–XIX, în regiune a început să fie vorbită ca *lingua franca* limba chagatai, iar în limba turki răsăriteană au început să pătrundă cuvinte de împrumut persane și arabe. Uigura modernă păstrează acest vocabular de bază, iar mai recent a căpătat cuvinte de împrumut euro-rusești și chinezești.

Limba turki răsăriteană folosea un sistem de scriere arab din secolul X, cunoscut sub denumirea de chagatai, sau scrierea veche (*könä yaziq*). În 1969, chinezii au introdus un nou alfabet latin de bază (*yengi yeziq*). În 1983, a fost introdusă o scriere arabă simplificată, care este și astăzi în uz. O versiune cu alfabet chirilic a limbii uigure se folosește în fosta Uniune Sovietică, unde trăiesc uiguri, iar o scriere cu alfabet latin, de tip turcesc, este folosită de imigranții uiguri din Turcia și în mediile electronice.

Limba uigură are tendința de a renunța la sunetul *r* în poziție finală, prelungind compensator vocala care precede consoana *r*, de exemplu: **adamlar** („oameni”) este adeseori pronunțat **adamlaa**.

Aproape fiecare localitate uigură are propriul ei dialect, cum ar fi Ili, Kaşgar, Hotan și Lop. În China, uigurii constituie una dintre cele cincizeci și șase de minorități recunoscute și beneficiază de un mare număr de publicații tipărite și audio-vizuale. Majoritatea uigurilor vorbesc fluent și chineza mandarină.

TĂTARA

10 milioane de vorbitori

Sus Moscheea Qol Sharif din orașul Kazan, capitala Tatarstanului. Moscheea se înalță pe locul unde se afla moscheea originală în anul 1552, când rușii au cucerit Hanatul de Kazan. Ea poartă numele poetului, diplomatului și liderului religios Qol Sharif, care și-a dedicat întreaga viață libertății poporului său.

Dreapta jos Republica Tatarstan din Federația Rusă și câteva dintre țările vecine în care se vorbește limba tătară.

De la 1 la 10

ber	1
ike	2
öch	3
dürt	4
bish	5
altı	6
jide	7
sigez	8
tughız	9
un	10

Tătara (sau tatar tele, sau tatarça) este o limbă nord-vest-turcică (bolghar-qypchaq), vorbită în Republica Tatarstan și în alte părți ale Federației Ruse (8 milioane de vorbitori), în fosta Uniune Sovietică, în Afganistan, China, Estonia, Finlanda, Japonia, Letonia, Lituania, Moldova, Polonia și Turcia. Termenul *tătar* se referă la limba vorbită pe cursul fluviului Volga și în orașul Kazan, în Tatarstan, și de tătarii din Eurasia. Tătara crimeeană este o limbă distinctă, dar înrudită. Membrii altor grupuri etnice care trăiesc în vecinătatea tătarilor vorbesc și ei limba tătară (de exemplu, populațiile mari și ciuvașă), iar influența acesteia este evidentă în cazul celor mai multe limbi caucaziene și fino-ugrice din bazinul fluviului Volga.

Între secolele VIII și XIII, Tatarstanul era patria populației bolgharilor, care vorbea limba ogurică (sau „r”-turcică) și folosea în scris alfabetul limbii vechi turcice, iar apoi a trecut la scrierea arabă, după convertirea la islamism din secolul IX. Atunci când în regiune s-au așezat populațiile cumană, qypchaq și pecenegă, vorbitoare de limbă „z”-turcică, în secolele XI–XIV, o nouă limbă a luat naștere, în care s-au combinat elemente din limbile bolghară și qypchaq. Aceasta era tătara veche, predecesoarea limbii tătare de la Kazan. Scrisă după sistemul de scriere arab, ea a fost limba literară a Hoardei de Aur și a Hanatului de Kazan.

Tătara a fost una dintre cele patru limbi literare turcice medievale, alături de chagatai, azeră și de turca otomană și avea o literatură bogată. O lucrare literară celebră în tătara veche este poemul *Qysa-i Yosif* de Qol Ghali, un turc bolghar din secolul XII.

Hanatul de Kazan a fost cucerit de Rusia în 1552 și limba tătară și-a pierdut statutul de limbă oficială, pe care și l-a recăpătat abia în 1917. În perioada sovietică, în limba tătară au pătruns cuvinte de împrumut euro-rusești. La rândul ei, tătara a influențat limba rusă și alte limbi învecinate cu ea. Vocabularul de origine turcică din

limba rusă provine de obicei din tătară; de exemplu, cuvântul rusesc *utiug* („fier”) provine din *ütüg*, iar *uzium* („stafidă”) provine din *üzim*. Limba tătară a folosit alfabetul latin în 1927, apoi a trecut la cel chirilic în 1938, pe care-l folosește și azi în contextele oficiale, dar din 1995 există o nouă scriere cu alfabet latin. Tătarii din Turcia, Finlanda, Polonia și Japonia scriu cu alfabet latin. Însemnele publice din Tatarstan sunt bilingve în tătară și rusă. Există trei dialecte principale ale limbii tătare: ves-tic (de la Mișar), mediu (de la Kazan) și siberian.

TURKMENA

9 milioane de vorbitori

Jos Harta Turkmenistanului, unde turkmena este limbă oficială.

Stânga jos Cea mai mare parte a populației de 5 milioane de persoane a Turkmenistanului este vorbitoare de turkmenă. Au fost identificate aici nu mai puțin de unsprezece dialecte.

Turkmena (sau türkmen dili) este o limbă sud-vest-turcică (oghuz) vorbită de 3,5 milioane de persoane în Turkmenistan, unde este limbă oficială. Alte limbi similare, denumite de asemenea turkmenă, se vorbesc în nordul Irakului, în Iran (regiunea Khorasan), în Afganistan și Turcia. Turkmena este înrudită strâns cu turca și azera și mai pe departe cu limba salar din China și cu tătara crimeeană. Turkmena descinde din limba turcică oghuz care se vorbește în Asia Centrală de la mijlocul mileniului I d.C. Turcii selgiuci, care au stăpânit un imperiu în Asia Centrală și care în cele din urmă s-au stabilit în Anatolia, vorbind o limbă care a evoluat către turca modernă, erau strămoșii turkmenilor.

De la 1 la 10

bir	1
iki	2
üç	3
dört	4
beş	5
altı	6
yedi	7
sekiz	8
doquz	9
on	10

Termenul **türkmen** a fost folosit inițial pentru a-i distinge pe aceia dintre etnicii oghuz care s-au convertit la Islam de cei care au rămas la religia veche turcică. **Türkmen** înseamnă, propriu-zis, „eu sunt turc” în limba turcică oghuz.

Literatura turkmenă se bucură de o bogată moștenire epică, pe care o împarte cu ceilalți vorbitori de limbă turcică oghuz și din care fac parte, de exemplu, epopeile lui **Dede Gorqut** și **Köroğly**. În plus, literatura medievală chagatai din Asia Centrală a influențat limba turkmenă, care

s-a evidențiat ca o limbă literară aparte până în secolul XVIII. Ea s-a manifestat ca atare, în cea mai bună măsură, în opera poetului național turkmen pe nume Mahtumquli (sau Magtymguly).

Limba turcică oghuz a fost probabil scrisă inițial cu alfabetul runiform al vechii limbi turcice, iar mai târziu în scriere uigură. După contactul cu Islamul, probabil prin secolul X, a început să fie scrisă după sistemul de scriere arab. Turkmena, derivată din limba turcică oghuz, a folosit scrierea arabă până în 1929, când a început să fie scrisă cu alfabet latin, apoi, în 1938, a trecut la alfabetul chirilic. Din 1991, limba turkmenă folosește iarăși alfabetul latin. Majoritatea turkmenilor din Turkmenistan vorbesc fluent limba rusă. Turkmenii din Iran, Irak și Afganistan vorbesc și limbile acestor țări – persană, arabă, respectiv dari.

Turkmena prezintă armonie vocalică, aglutanță, topica subiect-complement-verb, declinare cazuală a substantivelor, dar nu are genuri. Prezintă, de asemenea, o variație fonemică a lungimii vocalelor, care poate schimba sensul unui cuvânt, de exemplu: **at** („nume”), dar **a:t** („cal”). Limba turkmenă din Turkmenistan are trei dialecte principale: yomud, gökleng și teke. Turkmena scrisă standard are la bază mai degrabă dialectul yomud.

MONGOLA

6 milioane de vorbitori

Sus Iluminură de secol XIV, reprezentându-l pe Genghis-Han, „împăratul împăraților”, un strateg militar strălucit, care a fost și produsul unei bogate moșteniri culturale și artistice, inclusiv al unei minunate literaturi mongole.

Mongola (sau mongol khel, sau khalkha mongol) este o limbă central-mongolică vorbită de aproape 80% din populația Republicii Populare Mongole (2,5 milioane de persoane), în Mongolia Interioară (dialectul chahar – 3 milioane de persoane) și în regiunile învecinate din China și Rusia. Este înrudită cu alte limbi mongolice, kalmîkă și buryat, și cu unele limbi minoritare din China (daurl, oyrad, barghu) și Afganistan. Vechii mongoli erau crescători de vite și vânători-culegători nomazi, care au migrat în Mongolia dinspre nord-est, amestecându-se cu populațiile turcice mai vechi, care trăiau în acele regiuni. Așa se face că limba mongolă conține o serie de cuvinte de împrumut din limba turcică veche.

Mongolii erau animiști și mai târziu s-au convertit la budism, rezultatul fiind că acele multe cuvinte de împrumut tibetane și sanscrite au pătruns în limba lor. Mongola are o bogată literatură orală, mai cu seamă în poeme epice precum *Gesar* și *Jangyr*, despre care se crede că are o vechime de cel puțin o mie de ani. În perioada imperiului mongol al lui Genghis-Han (secolul XIII), scribii uiguri au introdus scrierea în anul 1208 și o serie de noi termeni de origine turcică sau sanscrită. Mai târziu a apărut și o literatură scrisă mongolă, care folosește scrierea uigură. Prima lucrare scrisă a fost o *Istorie secretă a mongolilor* (secolul XIII). Așa-numita *Altan Tobchi* („Istoria de Aur” în mongolă) este o altă celebră lucrare din secolul XVII. În decursul secolelor, în limba mongolă au pătruns cuvinte de împrumut chinezești și, mai recent, euro-rusești și englezești.

Gramatica limbii mongole este vag asemănătoare cu cea a limbilor turcice, cu toate că există caracteristici specific mongole, cum ar fi utilizarea particulei interogative **ve/be?** în propoziții care conțin deja un pronume interogativ – **xen** – sau sufixul posesiv **tei/tai**, de exemplu: **Ta xen ve?** („Cine ești tu?”). Fonologia mongolă este una aparte, cu consoana fricativă laterală **-l-**, care trimite

cu gândul la consoana inițială specific galeză **ll-**. Variante ale scrierii uigure se mai folosesc și acum în Mongolia Interioară și în provincia Xinjiang din China. În Mongolia, regimul comunist a introdus alfabetul latin în 1931, apoi pe cel chirilic în 1937, eliminând cu totul scrierea tradițională în 1941. Neotraditionaliștii au încercat s-o readucă în actualitate în 1991. Ortografia mongolă reflectă adesea scrierea mongolă clasică, deși pronunția modernă poate să difere de aceasta.

De la 1 la 10

Clasice	Moderne
nigen	1 neg
khoyar	2 khoyor
ghurban	3 gurav
dörben	4 dorov
tabun	5 tav
jirghughan	6 zurgaa
dolughan	7 dolo
nayman	8 naym
yisün	9 es
arban	10 arav

Vocabular

Iată mai jos câteva cuvinte din vocabularul cel mai frecvent folosit în limba mongolă. De observat similitudinile și diferențele între mongolă și limbile turcice învecinate cu ea:

mamă	eje, eej
tată	ava, aav
apă	uus
lapte	süd
carne	makh
cal	mör
galben	shara, shar
alb	tsaagan
negru	khara, khar

EBRAICA

8 milioane de vorbitori

Jos Exemplu de scriere ebraică modernă, care s-a dezvoltat dintr-o scriere denumită proto-ebraică sau aramaică timpurie.

Stânga jos Stela de la Mesha, cunoscută și sub denumirea de Piatra Moabită, care conține inscripții în limba moabită și în ebraică, datând din secolul IX î.C.

Ebraica (sau ivrit) este o limbă semită vorbită în Israel (de 7 milioane de persoane) și în comunitățile evreiești din lumea întreagă. Este unica limbă canaanită care a supraviețuit și este înrudită cu aramaica, dar și cu araba, chiar dacă mai pe departe. Cea mai veche inscripție în limba ebraică este calendarul de la Gezer, din secolul X î.C., alcătuit într-o scriere veche, probabil derivată din hieroglifele egiptene. Printre alte inscripții se numără celebra Piatră Moabită. Ebraica veche, clasică este calificată drept biblică arhaică, biblică, biblică târzie, a Manuscriselor de la Marea Moartă și mișnaică. Ebraica modernă se bazează pe ebraica biblică (secolul VI î.C.), căreia evreii îi spun *leshon ha-kodesh* („limba sfântă”).

De la 1 la 10

ahat	1
shtayim	2
shalosh	3
arba	4
hamesh	5
sesh	6
sheva	7
shmone	8
tesha	9
eser	10

Ebraica a înflorit începând cu secolul X î.C., apoi a fost înlocuită treptat de aramaică. După secolul II d.C., ebraica n-a mai fost folosită decât ca limbă scrisă, pentru poezie, filozofie, știință, comerț, scrisori și liturghie; au excelat în scrierea ei câțiva celebri filozofi, poeți și gramaticieni ai „Epocii de Aur” a culturii iudaice medievale, cum ar fi Maimonide (1135–1204), Iuda Halevi (1408–1508), Solomon ben-Gabirol și Iuda ben-David (amândoi circa 945–1000).

Ebraica a rămas o limbă exclusiv scrisă până în secolul XIX, când activistul iudaist Eliezer ben-Yehuda și-a propus s-o revigoreze ca limbă vorbită. În contextul acestei readuceri în actualitate, intelectualii au modernizat ebraica biblică, împrumutând cuvinte din aramaică, arabă și din limbile europene. Ebraica a devenit limbă oficială în Palestina, laolaltă cu limba arabă, în 1921, iar în Israel în 1948. Ea a fost și este folosită ca limbă internațională de comunicare între evrei.

Mai multe dialecte ale limbii ebraice se folosesc în slujbele religioase. Acestea sunt ebraica așkenazi, utilizată de evreii vorbitori de idiș; ebraica sefardă, utilizată de foștii evrei

otomani; și ebraica mizrahi, utilizată de evreii trăitori în lumea musulmană. Ebraica readusă în uz folosește scrierea mișnaică și era întrebuințată inițial de vorbitorii nativi de idiș, dar ebraica israeliană modernă este influențată și de pronunția ebraicii sefarde, și de cea a limbii ladino (zisă și iudeo-spaniolă, limba originală a evreilor sefarzi cetățeni ai Turciei). Această situație conduce la existența unei multitudini de accente. De exemplu, peste jumătate din populație pronunță un *r* glotal, ca în franceză, în timp ce restul îl rostogolește ca în spaniolă. Ebraica prezintă cuvinte de împrumut din idiș, din limbile europene și din arabă și a influențat, la rândul ei, celelalte limbi vorbite de evrei, precum ladino, idiș, karaïm, aramaică și arabă.

Gramatica limbii ebraice este analitică; ea utilizează prefixe și sufixe și un sistem de rădăcini consonantice din care se pot crea cuvinte. Ebraica se scrie de la dreapta la stânga. Fiecare literă a alfabetului are și o valoare numerică – de aici și fundamentele numerologiei cabalistice, care este un aspect al sistemului de credințe mistice evreiești.

KÎRGÎZA

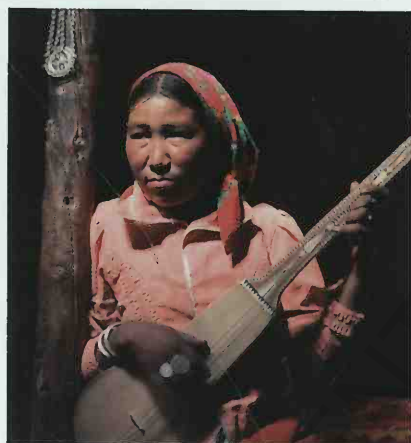
5 milioane de vorbitori

Jos Ilustrație reprezentând un prinț kîrgîz ieșit la vânătoare împreună cu câțiva nobili.

Stânga jos Muzica etniei kîrgîze este una rurală și nomadă și însoțește de obicei poemele epice eroice. Cel mai cunoscut asemenea poem se intitulează *Manas*, dateată de două mii de ani și are o jumătate de milion de versuri.

Kîrgîza (kîrgîz tili) este o limbă central-turcică (noghai-qypchaq), vorbită în Kîrgîstan, unde are statut de limbă oficială, dar și în China, Afganistan, Kazahstan, Turcia, Uzbekistan, Pakistan și Rusia. Este înrudită cu limba kazahă și formează un fel de punte în limbile turcice nord-estice și cele centrale. Kîrgîzii sunt o populație străveche, care a fost vasală a așa-numitei etnii a kök-turcilor (între secolele IV și VIII d.C.). Originari din regiunea fluviului lenisei din sudul Siberiei, kîrgîzii au cucerit imperiul uigur în anul 840 d.C., apoi, în secolul XVII, au migrat către locurile în care trăiesc în prezent. Până au fost cuceriti de ruși în 1876, kîrgîzii au fost vasali ai Hanatului de Kokand.

Rușii îi numesc pe kîrgîzi „kara-kîrgîz”, pentru a-i deosebi de kazahi, pe care-i numesc, simplu, „kîrgîz”. Unii dintre vecinii lor vorbitori de limbi turcice îi numesc „buruți”, denumire folosită și în folclorul mongol.

Kîrgîzii pun mare preț pe elocință și pe capacitatea de a compune poezie în mod spontan. Literatura kîrgîză este recunoscută pentru poemele sale epice orale. De o bună recunoaștere internațională se bucură Cînghiz Aitmatov (1928–2008), romancier de origine kîrgîză. Limba kîrgîză păstrează un

Vocabular

Iată mai jos câteva cuvinte dintre cele mai frecvent folosite în limba kîrgîză, care ilustrează similitudinile dintre limbile turcice prezentate în acest capitol:

cal	aat, jîlqi
apă	suu
tată	ata
mamă	ene
carne	et
lapte	süt
soare	kün
lună	ay

1928, limba kîrgîză a început să fie scrisă cu alfabet latin, iar în 1940 a trecut la alfabetul chirilic. În 1995, lingviștii au decis adoptarea unui alfabet bazat pe cel latin, dar modificarea nu s-a produs încă la toate nivelele în Kîrgîstan. Minoritatea kîrgîză din districtul Qizilsu al provinciei Xinjiang din China folosește în continuare scrierea arabă și alfabetul latin introdus de autoritățile chineze, iar kîrgîzii din Turcia folosesc alfabetul latin adaptat pentru limba turcă. Acesta din urmă este utilizat și pentru navigarea pe Internet.

De la 1 la 10

bir	1
eki	2
üch	3
tört	4
besh	5
altı	6
jetı	7
segiz	8
toghuz	9
on	10

substrat sub-siberian (nord-est-turcic), deși este profund influențată de limbile turcice qypchaq (kazahă și nogai). În limba kîrgîză au pătruns relativ puține cuvinte de origine arabo-persană în cursul convertirii acestei populații la islamism și al conviețuirii ei cu musulmani sedentarizați. Vocabularul ei este în principal turcic, având și unele cuvinte de împrumut euro-rusești.

Kîrgîzii au scris inițial în alfabetul runiform al limbii turcice vechi, apoi în alfabetul arab, dar ortografia arabă a limbii a fost standardizată abia în 1923. În

TADJIKI

5 milioane de vorbitori

Jos Principalele țări și regiuni unde se vorbește limba tadjikă.

Tadjika este o limbă iranică sud-vestică, asemănătoare cu persana, care se vorbește ca limbă oficială în Tadjikistan (3,5 milioane de vorbitori) și în comunitățile minoritare din Uzbekistan (la Samarkand și Bukhara) și în Afganistan (la Kabul și Herat). Alte limbi iranice denumite tot „tadjikă” se vorbesc în China și în Afganistan. Înainte de răspândirea culturii musulmane în Asia Centrală, în secolele VIII–IX, în regiune se vorbeau limbi est-iranice, precum sogdiana. Odată cu impunerea noii limbi persane, aceste limbi au fost asimilate. Limbile tadjikă și dari (care se vorbește în Afganistan) sunt forme de persană nouă. În regiunea în care se vorbesc, acestea sunt dificil de deosebit între ele.

De la 1 la 10

yak	1
du	2
se	3
chor	4
panj	5
shāsh	6
haft	7
hasht	8
nuh	9
dah	10

În cursul stăpânirii samanide asupra Asiei Centrale, adică în secolul IX, limba persană nouă înflorea în centrele urbane Herat, Bukhara, Samarkand și Merv. La venirea populațiilor turcice, persana nouă a căpătat o poziție secundară față de limba chagatai și a început să absoarbă elemente turcice.

Vorbitorii de persană nouă din Asia Centrală și-au constituit o bogată literatură, formată mai ales din poeme lirice și epice (*Tohir-u-Zuhro*, *Farhod-u-Shirin*, *Shahnameh*) și din poezie. În Evul Mediu, oamenii de știință din regiune scriau și lucrări academice în limba arabă. Termenul *tadjik* este de origine arabă și se referea la musulmanii vorbitori de limbă persană din Asia Centrală medievală. În 1929, tadjika a devenit limba oficială a Republicii Sovietice Socialiste Tadjice. În 1991, când Tadjikistanul și-a câștigat independența, revigorarea lingvistică a condus la introducerea de termeni din limba tadjikă în locul cuvintelor de împrumut și la îndepărtarea de limbile persană și dari; în schimb, este în continuă creștere contactul mediatic cu Iranul și Afganistanul.

Limba tadjikă are o topică subiect–complement–verb, propoziții relative și o multitudine de prefixe, prepoziții și afixe postpuse. Ea păstrează unele trăsături mai vechi, care s-au pierdut în persană

și dari. Vocabularul conține multe cuvinte de împrumut arabe, ca și unele cuvinte euro-rusești. Cele patru dialecte principale sunt: nordic, central, sudic și estic. Limba tadjikă standard se bazează pe dialectul nordic, reflectând anumite influențe din limbile turcice (mai ales din uzbekă).

Dacă persana nouă se scria după un sistem de scriere arabo-persan, în 1928 a fost adoptată o scriere cu alfabet latin pentru limba tadjikă, înlocuit de alfabetul chirilic în 1938, care se află și astăzi în uz. Vorbitorii de limbi tadjikă și dari din Afganistan folosesc scrierea persană.

Dreapta Monumentul lui Saman Khuda din capitala Tadjikistanului, Dușambe. În prezent, în Tadjikistan, Khuda este considerat părintele națiunii tadjice.

Stanga Kurzi bucurându-se de timpul liber pe muntele Asmar, care domină orașul Suleimania din nordul Irakului.

KURDA

24 de milioane de vorbitori

Kurda (**kurdî**) este o limbă iranică nord-vestică, vorbită în Iran, Irak, Siria, Turcia și în fosta Uniune Sovietică (CS). Este înrudită cu limba balochi și, în parte, și cu persana. Are statut de limbă oficială în regiunea kurdă din nordul Irakului. Dialectele kurde sunt qurmanji și sorani; limba zaza-gorani este și ea considerată de unii specialiști un dialect al limbii kurde. În Turcia, limba kurdă se scrie cu alfabet latin, în Iran și Irak cu alfabet arab, iar în fostele republici sovietice cu alfabet chirilic. Începând cu secolul XIII, poezii kurzi au creat o limbă literară și o bogată literatură orală. Limba kurdă este accesibilă prin intermediul televiziunii satelitare și prin Internet.

BALOCHI

7-8 milioane de vorbitori

Balochi (sau **baluci**, sau **baloci**) este o limbă iranică nord-vestică vorbită de etnicii baloch în Pakistan, Iran și Afganistan, în regiunea denumită Balucistan. Este una dintre cele nouă limbi oficiale din Pakistan și se înrudește strâns cu alte limbi nord-vest-iranice, cum ar fi kurda. Balochi se vorbea la curțile regatelor baloch, dar a fost scrisă pentru prima oară în secolul XIX, la început cu alfabet latin de către lingviștii britanici, apoi în scrierea arabă născută de către învățații etniei baloch, iar în Afganistan, în scrierea pașto-arabă. Limba balochi cunoaște între trei și șase dialecte principale: estic, sudic și vestic sau rakhshani, saravani, lashari, kechi, de coastă și din podișurile răsăritene.

GILAKI-MAZANDERANI

5-9 milioane de vorbitori

Gilaki (sau **gilehki** – 2-4 milioane de vorbitori) și mazanderani (3-5 milioane de vorbitori) sunt două limbi iranice nord-vestice înrudite, care se vorbesc în provinciile iraniene Gilan, Mazanderan și Golestan. Dialectele lor sunt: pentru gilaki – apusean, răsăritean și galeshi; pentru mazanderani – gorgani, ghadikolahi și palani. Cele două limbi sunt înrudite cu limba zazaki din Turcia, dar diferă la nivelul gramaticii de persană, pe care vorbitorii lor o înțeleg cu greu. Au mai puține cuvinte de împrumut din arabă sau turcă, față de alte limbi din regiune. Dată fiind perioada de independență a provinciei Mazanderan în Evul Mediu, limba mazanderani are o tradiție literară care datează din secolul X d.C., ilustrată de scrierea *Marzban Nameh* și de poezia lui Amir Pazevari.

GRUPUL DE LIMBI NORD-CAUCAZIENE

10 milioane de vorbitori

Limbile nord-caucaziene formează un grup eterogen de limbi oarecum înrudite, care se vorbesc în zona munților Caucaz, între Marea Neagră și Marea Caspică, pe teritoriul Federației Ruse și pe cel al Turciei. Cele două familii sunt limbile caucaziene nord-vestice (sau circasiene, în care intră limbile abhază, adige și kabardină – 3 milioane de vorbitori) și caucaziene nord-estice (în care intră limbile cecenă, inguşă, lak și lezgin – 3 milioane de vorbitori). Aceste limbi au anumite trăsături comune, cum ar fi un mare număr de consoane distincte (84 și limba ubică!), acordul verbului mai degrabă cu complementul decât cu subiectul și o morfologie aglutinantă. În scriere, folosesc diverse tipuri de alfabet chirilic.

Stânga Pictor care folosește motive decorative ciuvașe (Cebohari – Rusia).

Stânga Turmă de bizoni în Siberia rusească. Aceste animale au fost reintroduse de curând, pentru a reface peisajul siberian de acum zece mii de ani.

CIUVAȘA

2 milioane de vorbitori

Ciuvașa (ciavașla) este o limbă turcică izolată, care se vorbește în partea europeană a Rusiei. Este singura limbă ogurică („r”-turcică) și se înrudește cu limbile medievale bolghară de pe Volga, khazariană și hună. Diferă din punct de vedere fonologic de alte limbi turcice, care sunt, fără excepție, „z”-turcice. De exemplu, cuvintele care se termină cu z în limbile turcice se termină cu r în ciuvașă, iar cuvintele care încep cu y în limbile turcice în ciuvașă încep cu s, ex: so yüz („o sută”) devine ser în ciuvașă, care păstrează și un vocabular din limba străveche proto-turcică. Este limba oficială a minorității ciuvașe din Republica Ciuvașă. Se scrie utilizând un alfabet chirilic modificat.

BAȘKIRA, CRIMEEANA ȘI TURCICE DIN CAUCAZ

3 milioane de vorbitori

Bașkira (bașqort tele – 1,5 milioane de vorbitori) este o limbă turcică bolghar-qypchaq, vorbită mai ales în Republica Bașkiră din munții Urali și strâns înrudită cu tătara. Până în epoca sovietică, era o limbă exclusiv orală, bașkirii scriind în limba tătară de la Kazan. Tătara crimeeană (500.000 de vorbitori) este o limbă turcică bolghar-qypchaq vorbită în peninsula Crimeea (Ucraina) și în comunitățile de exilați din Asia Centrală și din Turcia. Vorbitorii ei au fost deportați din ordinul lui Stalin, dar în ultima vreme se întorc în locurile lor de baștină. Limbile turcice caucaziene, toate de tip qypchaq sudic sau vestic, sunt: qumuq (300.000 de vorbitori), karachai-balkar (300.000), urum, krîmciak și karaim (5.000) și nogai (200.000).

LIMBILE TURCICE SIBERIENE

1 milion de vorbitori

Acestea sunt limbile nord-est-turcice, care se vorbesc în Siberia rusească: sakha, tuvan și limbile altaice (tuba, qumandî, teleut, telingit, qu, khakas, ciulîm, dolgan, tofa, șor) și fuyu gîrgis (în China). Sunt limbi turcice conservatoare, neafectate de contactul cu persana sau cu araba, care au influențat alte limbi turcice. Aceste limbi păstrează vocabularul limbii turcice străvechi, dar conțin și cuvinte de împrumut mongole, tunguse și euro-rusești. În principiu, sunt reciproc inteligibile; face excepție limba sakha (iakută), care este o limbă turcică izolată. Toate limbile turcice siberiene se scriu cu alfabet chirilic și, în timp ce unele sunt periclitare (tofa, ciulîm, șor), altele trec printr-un proces de revigorare lingvistică (sakha, tuvan sau limbile altaice).

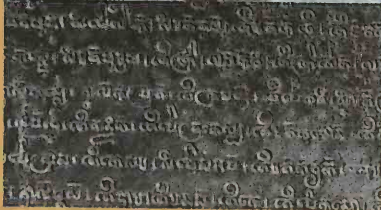
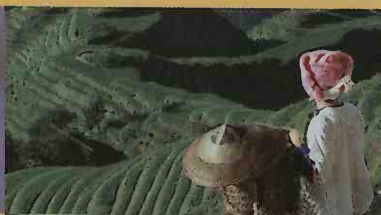
LIMBILE URALICE VEST-SIBERIENE

3-5 milioane de vorbitori

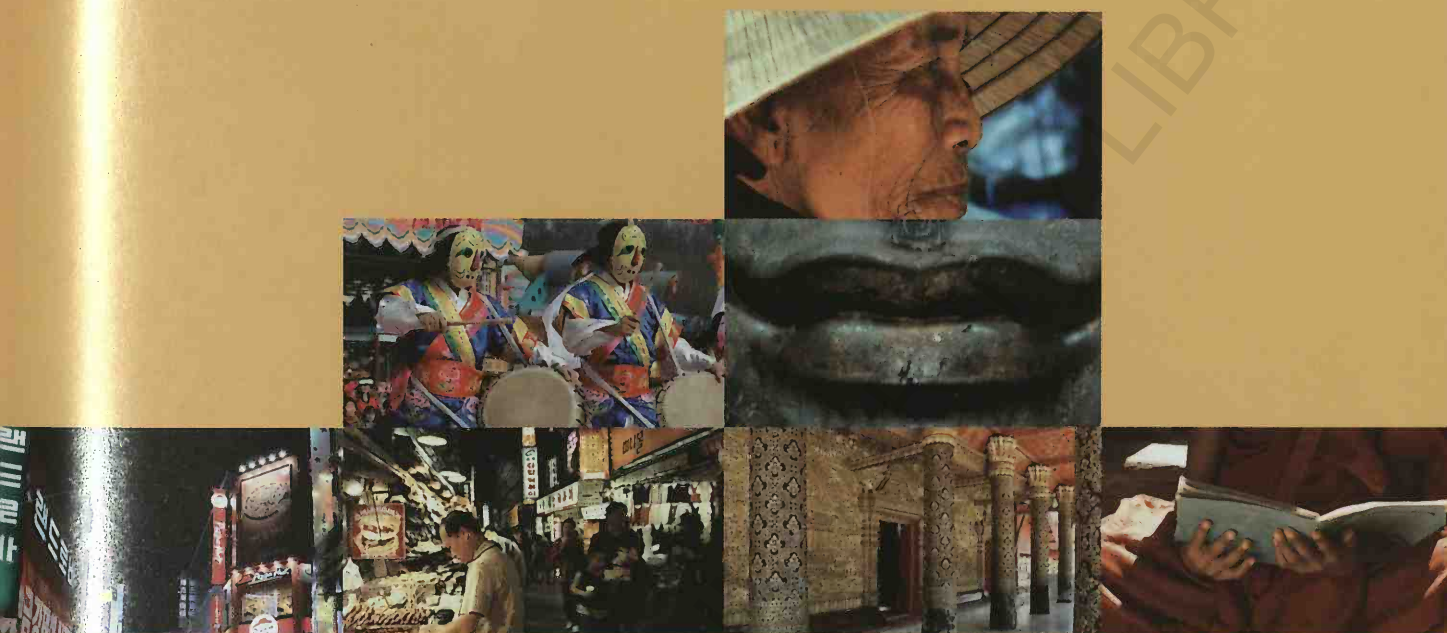
Acest grup de limbi din Siberia de vest include limbile ob-ugrice (khantî, mansi și udmurt) și pe cele fino-permiene (komi, mari, mordva); majoritatea sunt oarecum înrudite cu limbile maghiară, finlandeză și estoniană, prin intermediul familiei de limbi fino-ugrice. Sunt limbi aglutinante, cu topică subiect-complement-verb, fără genuri, dar cu un mare număr de cazuri substantivale (până la douăzeci și șapte în limba komi) și cu armonie vocalică. Gradul de inteligibilitate reciprocă variază regional, dar de obicei este relativ. Multe dintre aceste limbi au fost influențate de limbile turcice (de tătară) și de rusă și se scriu cu alfabet chirilic.

BCU LASVC

LIMBILE DIN ASIA DE EST ȘI DE SUD-EST

LIMBILE DIN ASIA DE EST ȘI DE SUD-EST

În această secțiune sunt prezentate limbile din Asia de Est și de Sud-Est continentală, altele decât chineza mandarină și japoneza (vezi Limbile de circulație mondială – pp. 14–15 și 34–35). Asia de Est cuprinde China, Mongolia, Coreea și Japonia, care alcătuiesc o regiune de contacte și influențe culturale îndelungate și extinse.

La sud de China se află Asia de Sud-Est, care se împarte în cea continentală (din Birmania până în Vietnam, Thailanda și vestul Malaiei) și cea insulară (Indonezia, Singapore, estul Malaiei și Filipinele). Această regiune adăpostește 600 de milioane de persoane și este profund diversificată din punct de vedere social, cultural și lingvistic. Asia de Sud-Est a cunoscut, de-a lungul istoriei, masive migrații și dislocări de populații, care au condus la situația lingvistică atât de complexă din ziua de astăzi.

Sunt reprezentate în această regiune șase familii de limbi: (1) familia sino-tibetană, cu zece limbi sinite (chinezești) și circa 150 de limbi tibeto-birmane; (2) familia mon-khmeră, cu circa 100 de limbi; (3) familia tai, cu circa 50 de limbi tai-kadaï; (4) familia de limbi miao-yao; (5) familia de limbi austro-neziene, care cuprinde grupul de limbi ciumice; (6) familia de limbi altaice. Anumite grupuri compozite recunoscute oficial vorbesc mai multe limbi și utilizează o multitudine de variante scrise: zhuang-buyi, miao, karen, yi, shan, yao, hani/akha și wa. Unele limbi, ale căror sisteme de scrieri datează din perioade foarte vechi, folosesc variante literare

Stânga Femeie vietnameză din orașul Hoi An. Vietnameza face parte din familia de limbi mon-khmeră și este vorbită ca prima limbă de 66 de milioane de persoane în Vietnam.

Dreapta sus Călugări tibetani în timpul rugăciunii. Limba tibetană se folosește de un sistem de scriere sud-asiatic, în timp ce alte limbi din regiune se folosesc de caracterele chinezești.

vorbite distincte pentru diverse scopuri – de exemplu birmana și tibetana.

Multe dintre aceste limbi au fost scrise inițial cu caractere chinezești – de exemplu japoneza, coreeana, vietnameza, zhuang-buyi și bai. Alte limbi, cum ar fi khmera și tibetana, se folosesc de sisteme de scriere sud-asiatice. Scrierea khmeră a fost împrumutată de limba mon, apoi de birmană și de șan și separat de limbile thailandeză, laoțiană și myang.

Toate limbile din familiile mon-khmeră și dai din regiune plasează verbul înaintea complementului, la fel cum procedează limbile sinite și cele din familia tibeto-birmană karen și bai. Toate celelalte limbi tibeto-birmane, ca și limbile din familia altaică, plasează verbul după complement. Toate limbile din familiile sinită, tibeto-birmană, dai și mon-khmeră din Asia de Est și de Sud-Est au niște așa-numite clasificatoare numerale, care însoțesc numerele

și sunt determinate semantic de substantiv; de exemplu, în limba thailandeză, *máa sīl tua* înseamnă „cal trei (animal)”. Limbile din familiile altaică și mon-khmeră au cuvinte relativ complexe, dar alte limbi din regiune au o structură relativ simplă a cuvintelor și multe dintre ele conțin tonuri fonologice.

Cele douăsprezece limbi majore prezentate în acest capitol sunt limbile naționale din Vietnam, Coreea de Nord și de Sud, Thailanda, Birmania, Laos și Cambodgia, și anume: min, vietnameza, coreeana, thailandeza, birmana, laoțiana, zhuang/buyi, khmera, tibetana, miao, karen și yi. Alte limbi prezentate mai pe scurt sunt cele vorbite la Hong Kong și Canton (cantoneza sau yue) și două limbi înrudite strâns cu limba thailandeză – myang și șan. Sunt incluse, de asemenea, nouă limbi dintre cele peste 300 de limbi ale minorităților din regiune, dintre care multe aflate astăzi în pericol. Cele nouă limbi sunt: hani/akha, yao, dong, bai, lisu, wa, mon, lahu și gong.

Jos Fată purtând un costum tradițional din provincia Fujian din China, unde se vorbește pe scară largă limba min. Aceasta se scrie cu caractere chinezești.

La fel ca vorbitorii de chineză mandarină și cantoneză, și vorbitorii de limbă min se consideră chinezi și scriu cu caractere chinezești. Cei din Taiwan și de peste mări se folosesc de caracterele tradiționale; cei de pe continent se folosesc, din 1958, de caracterele simplificate. Unii vorbitori de min din Taiwan se consideră aparținători de un grup lingvistic aparte, chiar dacă tot chinezi, din punct de vedere cultural. Limba min s-a despărțit de chineza propriu-zisă de două milenii, fiind cel dintâi grup lingvistic desprins din limba sinitică inițială, înainte de compilarea cărții *Qieyun*, în anul 601 d.C., în care erau reprezentate sunetele limbii chineze de la vremea respectivă, din care au evoluat chineza mandarină, cantoneza și alte limbi sinitice.

De la 1 la 10

Taiwaneză		Cantoneză
ㄅ	1	ㄅ
ㄆ	2	ㄆ
ㄇ	3	ㄇ
ㄏ	4	ㄏ
ㄏ	5	ㄏ
ㄏ	6	ㄏ
ㄏ	7	ㄏ
ㄏ	8	ㄏ
ㄏ	9	ㄏ
ㄏ	10	ㄏ

Iată o comparație între numerele din limba min taiwaneză și cele din limba cantoneză (a se vedea și numerele din chineză mandarină – p. 14). Numerele cantoneze sunt asemănătoare cu vechile numere chinezești și cu cele sino-coreene și sino-japoneze. Numerele din chineză mandarină au suferit modificări mai ample în privința pronunției, iar cele din limba min prezintă diverse modificări prin comparație cu celelalte limbi sinitice.

Limba min se vorbește pe scară largă în zona de coastă a provinciei Fujian (care în min se pronunță *Hokkien*), în nord-estul provinciei Guangdong, în estul provinciei Hainan și în Taiwan; mulți dintre chinezii care au migrat în Asia de Sud-Est erau originari din această regiune. Principalul dialect chinez vorbit în Thailanda se numește teochiu și este o variantă a limbii min sudice, în timp ce chineza utilizată ca *lingua franca* în Singapore până în 1979 era o altă variantă a limbii min sudice, numită acolo tot *hokkien*. Vorbitorii de limbă min sunt predominanți numeric în multe orașe din Filipine, Malaiezia și Indonezia.

Limba min sudică este cea mai amplă subgrupă a acestei limbi, însumând circa 80 de milioane de vorbitori. Una dintre variantele sale dialectale este prima limbă pentru aproape 85% din populația Taiwanului și se mai numește uneori *taiyu* în chinezește și taiwaneză în englezește. Limba min taiwaneză se răspândește din ce în ce mai mult în mass-media, în viața publică și chiar în școli, reprezentând un simbol al despărțirii Taiwanului de China Populară.

Din punct de vedere fonologic, min este o limbă foarte diferită de alte variante de limbă chineză. Un bun exemplu în acest sens este să se compare cuvântul min *teochiu* cu pronunția sa din chineză mandarină, *chaozhou* – este același cuvânt, scris cu aceleași caractere chinezești, dar este în mod evident pronunțat diferit în cele două variante de limbă. Există și diferențe majore de vocabular și un ton sandhi extins în limba min, care face ca tonul silabelor combinate într-un cuvânt să fie altul decât tonul fiecăreia dintre silabe rostite independent.

Stânga Stradă aglomerată din Taiwan, unde majoritatea populației vorbește limba min.

VIETNAMEZA

78 de milioane de vorbitori

Sus Tânăr ghid turistic din zona fluviului Tam Coc din partea de centru-nord a Vietnamului. Limba mường vorbită în această regiune este o rudă apropiată a limbii vietnameze.

Dreapta jos Principalele zone în care se vorbește vietnameză ca prima sau a doua limbă.

De la 1 la 10

một	1
hai	2
ba	3
bốn	4
năm	5
sáu	6
bảy	7
tám	8
chín	9
mười	10

Un asemenea grup minoritar, cunoscut sub denumirea de van kiêu în partea de nord a Vietnamului și de bruu în cea de sud, trăia de ambele părți ale fostei frontiere politice; după reunificare, acesta se numește bruu-van kiêu. Dintre celelalte 52 de grupuri etnice minoritare, 1,1 milioane de etnici mường din regiunea de podișuri din centrul Vietnamului vorbesc o limbă înrudită cu vietnameza. Foarte asemănătoare cu limba mường sunt șapte limbi vorbite de grupul etnic chiết din Vietnam și de grupul etnic arem (mai demult bo) din Laos, fiecare dintre aceste limbi având comunități foarte mici de vorbitori. Multe dintre celelalte grupuri minoritare vorbesc limbi din familia mon-khmeră; în sud există câteva limbi austro-neziene, iar în nord, câteva limbi thailandeze și tibeto-birmane.

În limba vietnameză, cuvântul care-i desemnează pe etnicii vietnamezi este **kinh**; de aici provine și cuvântul chinezesc **jing**. **Việt** este denumirea tradițională a țării; **nam** („sud”) este unul dintre foarte multe cuvinte de împrumut chinezesc din limba vietnameză; partea de nord a Vietnamului a făcut parte din China până în anul 939 d.C. Sistemul de scriere tradițională **chữ nôm** („limba de sud”) se folosea de caractere chinezesci pentru a reda limba vietnameză, dar în 1910, în plină stăpânire colonială franceză (1862–1954), aceasta a fost înlocuită cu scrierea

Vietnameza este limba națională a Vietnamului și prima limbă pentru 66 de milioane de locuitori ai acestei țări. În afara Vietnamului, marile comunități de vorbitori din Cambodgia, Laos și Thailanda, etnia jing din provincia Guangxi din China și, după reunificarea din 1975 a Vietnamului de Nord cu cel de Sud, cei aproximativ un milion de refugiați vietnamezi din țările occidentale ridică numărul total de vorbitori cu alte circa două milioane. Ca limba a doua, vietnameza este vorbită de peste 10 milioane de membri ai grupurilor etnice minoritare din Vietnam. Peste 80% din populația acestei țări este formată din etnicii majoritari vietnamezi; sunt recunoscute alte 53 de grupuri etnice minoritare, dintre care 34 numai în fostul Nord și 18 numai în fostul Sud.

quốc-ngữ („limba națională”), bazată pe alfabetul latin și concepută de iezuitul Alexandre de Rhodes la începutul secolului XVII. Dialectul standard al limbii vietnameze, cel vorbit la Hanoi, are șase tonuri, care se scriu cu ajutorul semnelor diacritice în ortografia romanizată, dar în dialectele sudice, unele dintre ele nu sunt diferențiate. O mare parte a gramaticii și a vocabularului cult este împrumutat din chineză. Sunt numeroase și cuvintele de împrumut din franceză și, mai recent, din engleză. Totuși, numeralele de la 1 la 5 arată că vietnameza este o limbă mon-khmeră.

COREEANA

75 de milioane de vorbitori

Sus Dansul nong-ak, una dintre cele mai vechi forme de dans coreene, practicat la Yongin, în Coreea de Sud.

Dreapta jos Comerț stradal la Seul, capitala Coreei de Sud. Datorită comerțului și occidentalizării, limba coreeană este practic inundată de cuvinte de împrumut englezești.

Coreeana este limba națională a Republicii Populare Democrate Coreene (sau Coreea de Nord, cu 21,4 milioane de locuitori) și Republica Coreea (sau Coreea de Sud, cu 48,4 milioane de locuitori). Cele două Corei sunt uniforme din punct de vedere etnic, fără să aibă minorități autohtone. Coreeana este și limba vorbită de aproape două milioane de coreeni în nord-estul Chinei, de mulți dintre cei 1,8 milioane de coreeni din zonele urbane ale Japoniei, de câteva sute de mii în Centrul Asiei și în estul Rusiei și cam tot atâția în țările occidentale, mai ales în Statele Unite ale Americii, ceea ce conduce la un total de 75 de milioane de vorbitori. Există însă și etnici coreeni stabiliți în alte țări din Asia Centrală, care nu vorbesc limba coreeană.

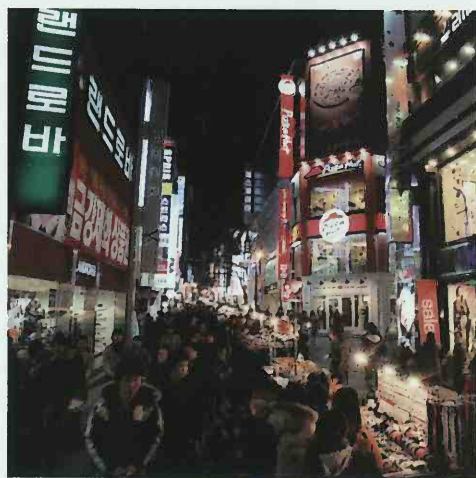
Până în anul 1446, limba coreeană s-a scris cu caractere chinezești, dar atunci regele Sejeul a conceput sistemul de scriere *han'geul*, folosit și astăzi, care combină douăzeci și patru de simboluri în silabe de un format care se apropie de dimensiunile și aspectul caracterelor chinezești: consoana inițială în partea din stânga sus sau deasupra, vocala în partea din dreapta sus ori în mijloc, iar consoana finală, dacă există, în partea de jos. De exemplu, semnul ㅎ este totuna cu silaba **sang**: v-ul inversat din partea de sus este consoana *s*, linia verticală tăiată de o altă linie mai scurtă, orizontală, este vocala *a*, iar cerculețul de dedesubt este consoana finală *ng*.

Caracterele chinezești, denumite *hanja* în coreeană, sunt folosite și astăzi în Coreea de Sud pentru a reda numeroasele cuvinte de împrumut chinezești, dar acestea pot fi redată și în scrierea normală *han'geul*. În Coreea de Nord, scrierea *hanja* a fost interzisă în 1949, dar a fost permisă din nou recent, în anumite contexte de specialitate. Există și o variantă standardizată de scriere în alfabet latin a limbii coreene în Coreea de Sud, revizuită parțial în anul 2000, care se folosește pentru a demonstra pronunția cuvintelor coreene. Limba coreeană prezintă un triplu contrast neobișnuit, în cazul consoanelor explozive, între cele surde neaspirate, cele surde tari și slab aspirate și cele surde puternic aspirate.

Există un bagaj foarte bogat de cuvinte vechi împrumutate din chineză, inclusiv cuvinte de bază. Ocupația colonială japoneză dintre anii 1910 și 1945 a lăsat prea puține urme sub forma unor cuvinte împrumutate, dar limba coreeană vorbită în Coreea de Sud este practic inundată astăzi de cuvinte împrumutate din engleză. Cei 50 de ani de separare politică au făcut ca și vocabularele din nord și din sud să se distanțeze substanțial. Ca și japoneza, limba coreeană are două seturi de numerele: cele coreene originale și cele sino-coreene.

De la 1 la 10

Coreene		Sino-coreene
hana	1	il
dul	2	i
set	3	sam
net	4	sa
dasêt	5	o
yêsêt	6	yuk
ilgop	7	chil
yêdêl	8	pal
ahop	9	gu
yêl.	10	sip

THAILANDEZA

67 de milioane de vorbitori

Sus Vândător ambulant care le distribuie ziare șoferilor din Bangkok. Limba thailandeză este scrisă cu ajutorul unui sistem de scriere derivat din cel khmer.

Dreapta jos O statuetă neprețuită, reprezentându-l pe Buddha în veșminte regale (sec. XVII). Scrierea de origine khmeră este folosită și astăzi în anumite situații religioase.

De la 1 la 10

nýng	1	De observat
sǝong	2	asemănările cu
sǎam	3	limbile laoțiană (p. 163)
sii	4	și zhuang
hǎa	5	(p. 164): toate
hòk	6	numerele în
cèt	7	afară de unu
pèet	8	sunt preluate
kāw	9	din chineza
síp	10	veche.

Populația thai a pătruns pe teritoriul Thaiandei de astăzi dinspre nord și a cucerit încetul cu încetul regatele etniei mon și o parte din regatul khmerilor în decursul ultimului mileniu. Prima mostră de limbă thai scrisă este inscripția de pe coloana Ramkhamhaeng, din 1283, denumită astfel după celebrul rege din Sukhothai, al cărui cod de legi erau enunțate în ea. Limba thailandeză utilizează un sistem de scriere adaptat după cel khmer, modificat ulterior. Scrierea khmeră este folosită în continuare pentru inscripționarea unor amulete și pentru stabilirea de horoscoape. Thaiandea a fost limba regatului Ayudhya până în 1767 și a dinastiei Rattanakosin, care domnește la Bangkok de atunci.

Cel mai vechi strat de împrumuturi al limbii thailandeze, datând de pe vremea când populația thai se găsea încă în sud-vestul Chinei, în urmă cu mai bine de un mileniu, este de origine chineză; aici intră o serie de termeni de bază, cum ar fi numerele peste unu și multe cuvinte curente precum **máa** („cal”). Există și multe cuvinte de împrumut din limbile khmeră și pali, scrise adesea în forme arhaice, nepotrivite cu pronunția lor modernă; de exemplu, **tamruát** („poliție”) provine din expresia khmeră „asistent de harem” și se scrie în continuare **tamruac**. Cel mai recent strat de împrumuturi

provine din limba engleză, de exemplu: **kùkkii** (din *cookie*, „biscuit”).

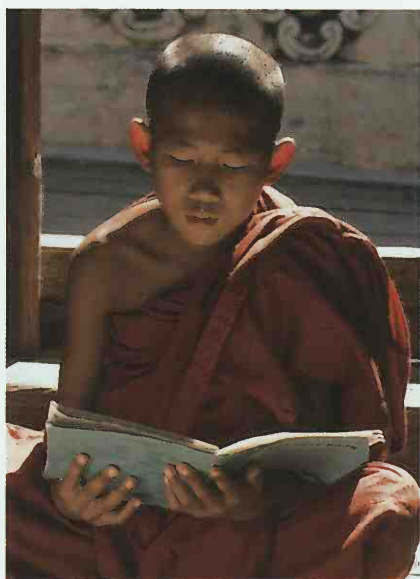
Din 1933, în Thailanda există un institut regal însărcinat cu standardizarea limbii thailandeze. Astfel a apărut un dicționar standard și este în curs de elaborare o politică în privința limbii naționale. Există dialecte regionale, cum ar fi cel apusean, vorbit în provinciile Kanchanaburi, Suphanburi și Rattaburi, în care tonul ascendent și cel descendent se contopesc. Diferențele sociale vaste se văd, de exemplu, în înlocuirea sunetului *r* cu *l* sau suprimarea sa și într-o nouă tendință, mai ales la Bangkok, de a pronunța sunetul *s* ca *th* din limba engleză; asemenea modificări sunt criticate și combătute cu putere de sistemul educațional.

BIRMANA

45 de milioane de vorbitori

Birmană, limba națională a Birmaniei, face parte din familia de limbi tibeto-birmane (împreună cu tibetana). Este vorbită de majoritatea populației birmane, circa 35 de milioane de persoane, și de alte zece milioane ca limba a doua. Se scrie cu ajutorul unui sistem alfabetic derivat din surse indiene prin intermediul limbii mon, vorbită de grupul etnic dominant din sudul Birmaniei pe vremea când birmanii s-au așezat în centrul teritoriului actual al țării, adică pe la anul 960 d.C. Cea mai veche inscripție în limba birmană datează din anul 1111 și a fost amplasată de Rajkumar („prinț moștenitor” în limbile sanscrită și pali) în templul-pagodă Myazedi de la Pagan, cea dintâi capitală a birmanilor. Inscripția se prezintă în patru limbi: pali, mon, pyu (limbă asimilată de birmani la sosirea lor în regiune) și birmană.

O mare parte din vocabularul cult al birmaniei provine din limba pali, adaptat la pronunția birmană. De exemplu, „Nirvana” se spune **nibbana** în pali și se scrie în acest fel, dar se pronunță **nei'ban** în birmană.

Birmană se scrie în continuare după pronunția de la sfârșitul dinastiei Pagan (circa 1250 d.C.), cu câteva mici ajustări în anii 1880 și apoi în 1970. Limba literară se bazează pe birmană veche, cu anumite influențe ale limbii pali. Limba

vorbită a suferit schimbări majore. Un exemplu este însăși denumirea țării: în birmană literară este Myanmar, pe când în birmană vorbită este Burma (până în 1990, când guvernarea militară a modificat toate toponimele după formele lor în limba literară). Aproape fiecare element gramatical și multe cuvinte, chiar și dintre cele foarte frecvente, au câte două forme diferite: „acesta” se spune **i** în birmană literară și **di** în cea vorbită. Birmană literară se predă în școli și se folosește în cele mai multe contexte scrise și în vorbirea formală; birmană orală este folosită în scrieri informale, de exemplu în cărțile de benzi desenate, și în vorbirea comună de fiecare zi. În timpul stăpânirii coloniale britanice (1885–1948), în limbă au intrat multe cuvinte de împrumut englezești.

Unele comunități care vorbesc variante regionale de limbă birmană sunt recunoscute ca fiind grupuri etnice separate: două milioane de vorbitori de arakaneză (sau rakhinā) în vest; 400.000 de vorbitori de limbă tavoyană (sau dawē) în sud-est; și 90.000 de vorbitori de limbă intha în regiunea din jurul lacului Inle, din nord-est. Aceștia păstrează unele pronunții conservatoare, cum ar fi sunetul **r** în limba arakaneză, pronunțat **y** în birmană. Arakaneza se vorbește și în India și Bangladesh.

De la 1 la 10

Numeralele birmane		Scriere birmană	Pronunție obișnuită
၁	1	တစ်	ti'
၂	2	နှစ်	hni'
၃	3	သုံး	thòun
၄	4	လေး	lè
၅	5	ငါး	ngà
၆	6	ခြောက်	chau'
၇	7	ခုနစ်	hkuni'
၈	8	ရှစ်	shi'
၉	9	ကိုး	kòu
၁၀	10	ဆယ်	hseh

Sus Tânăr călugăr studiind la mănăstirea Bagaya din Birmania. Pali este limba liturgică a budiștilor theravada.

Sus Răspândirea câtorva dintre variantele regionale de limbă birmană.

LAOȚIANA

32 de milioane de vorbitori

Laoțiana este limba națională a Laosului, o țară fără ieșire la mare, care se învecinează cu Birmania, China, Vietnam, Cambodgia și Thailanda. Este și limba regională a populației isan din nord-estul Thailande, având aproape trei milioane de vorbitori în Laos și 27 de milioane în Thailanda. Alte două milioane de persoane aparținând unui număr de 48 de grupuri etnice recunoscute ca minoritare în Laos vorbesc și laoțiana ca limba a doua, pe lângă limbile lor principale. Există comunități restrânse de vorbitori de laoțiană și în Cambodgia și în nord-vestul Vietnamului. Mulți dintre cei peste 100.000 de laoțieni (dar nu toți) care s-au refugiat în Occident după 1975 aparțin unor minorități etnice. Limba laoțiană este înrudită strâns cu thailandeza (vezi p. 161).

Sus Adunatul recoltei în regiunea Isan din nord-estul Thailande, a cărei limbă regională este laoțiana.

Dreapta Interiorul templului Wat Mai de la mănăstirea budistă din Luang Phrabang, vechea capitală regală a Laosului. Date fiind modificările de ortografie, denumirea orașului este scrisă astăzi Luang Phabang.

Limba laoțiană are cinci dialecte regionale principale, cu sisteme tonale destul de diferite: savannakhet în sudul Laosului; vientiane (în laoțiană *wiang chan*, adică „orașul lunii” sau „orașul lemnului de santal”) în centrul Laosului și într-o mare parte din nord-estul Thailande; luang phabang în nordul Laosului; o variantă de laoțiană în nord-estul Laosului; și korat în sud-vestul părții de nord-est a Thailande. Aceste dialecte sunt reciproc inteligibile. Există, de asemenea, o mulțime de sate în care se vorbesc aceste variante regionale de laoțiană, răspândite prin câmpiile din centrul Thailande, ca urmare a mișcărilor din secolele XVIII și XIX, de reșezare forțată a populațiilor făcute prizoniere și dislocate de pe teritoriul de astăzi al Laosului de către monarhiile thailandeze. Aceste comunități se prezintă, de obicei, ca fiind de etnie lao plus un determinant oarecare, cum ar fi lao wiang pentru etnicii lao care provin din zona orașului Vientiane, lao dan pentru cei care provin din regiunea sudică de coastă etc.

Scrierea limbii laoțiene care se utilizează în Laos este asemănătoare scrierii thailandeze, dar mai rotunjită; este influențată și de scrierea khmeră. După 1975, sistemul scrierii laoțiene a fost modificat, în așa fel încât ortografia să se conformeze pronunției. De exemplu, numele fostei capitale regale Luang Phrabang se scrie astăzi Luang Phabang, omițând consoana *r* mediană, care nu se

pronunță. La fel ca în limba thailandeză, există un sistem de scriere denumit lao tham, mult mai asemănător scrierii khmere, care se folosește pentru anumite scopuri religioase ori astrologice (cum ar fi alcătuirea de horoscoape).

Toți etnicii lao din Thailanda sunt bilingvi în thailandeză și laoțiană și scriu în thailandeză mai degrabă decât în laoțiană. Mediile de informare thailandeze sunt ușor înțelese de toți vorbitorii de laoțiană, chiar și în Laos; în schimb, majoritatea vorbitorilor de thailandeză au dificultăți în a înțelege limba laoțiană, cu care nu se întâlnesc frecvent.

De la 1 la 10

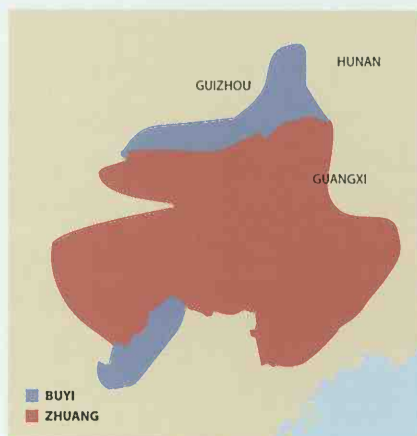
nyng	1	De observat
sōng	2	asemănarea
sām	3	dintre aceste
sii	4	numerele din
hāa	5	limba laoțiană și cele din
hók	6	limbile thailandeze (p.
cēt	7	161) și zhuang
pēt	8	(p. 164).
kāw	9	
sip	10	

ZHUANG/BUYI

22 de milioane de vorbitori

Membrii grupurilor etnice recunoscute oficial zhuang (16 milioane de persoane, majoritatea din provincia Guangxi, unii din sud-estul provinciei Yunnan și o jumătate de milion din vestul provinciei Guangzhou din China), buyi (sau bouyei – 3 milioane de persoane, mai ales din provincia chineză Guizhou și câteva mii din Vietnam), nung (1 milion de persoane) și tay (2 milioane) din nord-estul Vietnamului vorbesc un grup de limbi tai centrale și nordice înrudite. Grupul tai era cunoscut în trecut sub denumirea de thô. Unii etnici zhuang și buyi vorbesc numai chinezește. Unii membri ai etniei buyi vorbesc, de fapt, una dintre multele limbi înrudite cu limba dong (vezi p. 172).

De la 1 la 10

it	1	Numeralesle din limba zhuang sunt vechi împrumutate din chineză. Se observă asemănarea cu numerele thailandeze și laotiene de la 3 până la 10 (vezi pp. 161 și 163).
nyi	2	
sam	3	
seiq	4	
haj	5	
roeq	6	
caet	7	
bet	8	
gouj	9	
cib	10	

Sus Răspândirea limbilor tai nordice zhuang și buyi în China și Vietnam.

Dreapta Tânără de etnie zhuang de la Longji, în provincia chineză Guangxi, contemplând un peisaj impunător cu terase pentru cultivarea orezului.

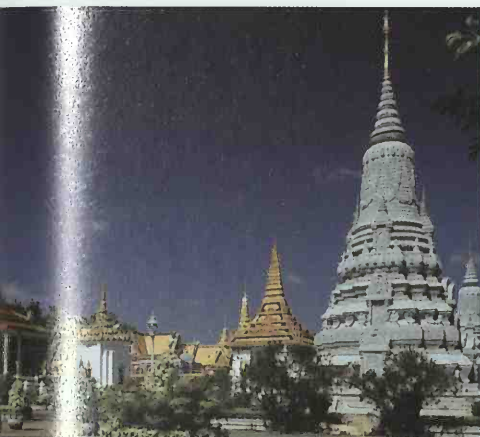
Numeroși membri ai altor grupuri etnice din regiunile unde populația zhuang este majoritară vorbesc zhuang ca limba a doua. Grupul etnic zhuang constituie cea mai mare dintre minoritățile recunoscute în China, iar minoritatea buyi se află pe locul al zecelea în această ierarhie. Principala linie de demarcație lingvistică dintre dialectele tai nordic și tai sudic ale limbii zhuang împarte în două sud-vestul provinciei Guangxi; toți vorbitorii de buyi și circa două treimi din vorbitorii de zhuang din nord-vestul provinciei Guangxi (incluzându-i aici și pe vorbitorii dialectului standard wuming) vorbesc o variantă de limbă tai nordică, iar o treime din vorbitorii de zhuang din sud-vestul provinciei Guangxi și din sud-estul provinciei Yunnan vorbesc o variantă de zhuang sudică, asemănătoare cu limbile nung și tay. În total, există circa 12,5 milioane de vorbitori ai unui dialect tai nordic și circa 7 milioane de vorbitori ai unui dialect tai central. Limbile zhuang sunt înrudite destul de strâns cu limbile tai sud-vestice, cum ar fi thailandeza, laotiana, myang și șan, inclusiv din punct de vedere structural.

La fel ca vietnameza, și aceste limbi erau scrise mai demult cu caractere chinezești adaptate, dar, din anii 1950, au început să fie scrise cu alfabet latin. Romanizarea limbii zhuang nordice standard, așa

cum se putea citi pe bancnotele chinezești mai vechi, se baza pe dialectul wuming și folosea în plus caractere chirilice pentru a indica tonurile, dar acestea din urmă au fost înlocuite în 1981. Sistemele de scriere romanizată a limbilor zhuang și buyi redau și limbile tai nordice similare. Însă scrierea romanizată a dialectului zhuang sudic, folosită în provincia Yunnan, redă o limbă tai centrală asemănătoare cu nung și tay. Din 1954, un singur sistem de scriere cu alfabet latin a fost utilizat în Vietnam atât pentru nung, cât și pentru tay, iar folosirea acestuia a devenit oficială în 1961.

Sus Pagoda Wat Phnom din capitala Cambodgiei, Phnom Penh. Construită în 1373, este cel mai înalt edificiu religios din oraș.

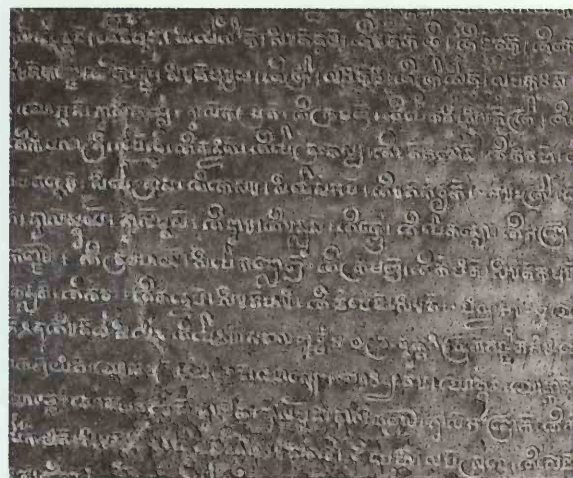
Dreapta Mostră de scriere khmeră din templul Preah Ko de lângă orașul cambodgian Angkor. Sistemul de scriere redă pronunția din perioada Angkor (secolele VII–XV).

Khmera este limba națională a Cambodgiei și a marilor minorități khmere din delta fluviului Mekong din Vietnam și din regiunile de coastă sudice ale nord-estului Thailandei și este vorbită de khmerii care s-au refugiat în Occident după 1975. Majoritatea populației cambodgiene este de etnie khmeră; în nord-estul țării există mici comunități vorbitoare ale unor limbi austro-neziene, există o comunitate chineză restrânsă și alte câteva comunități care vorbesc limbi din familia lingvistică mon-khmeră, înrudite destul de strâns cu limba khmeră. Toți aceștia sunt bilingvi în khmeră. Numeroși etnici khmeri au fost reasezați forțat în centrul Thailandei după invaziile thailandeze de la începutul secolului XIX.

Limba khmeră este atestată în scris din anul 609 d.C., sistemul ei de scriere, rămas neschimbat, reprezentând pronunția din perioada Angkor (secolele VII–XV d.C.). Limba vorbită a suferit substanțiale modificări fonetice: același simbol original scris, care redă o vocală, poate fi pronunțat astăzi într-un mod cu totul diferit, în funcție de tipul de consoană care-l precede. Consoanele au suferit inițial o diferențiere în calitatea sonorității, rezultând consoane pronunțat apăsător prin comparație cu cele normale; ulterior, diferențele de sonoritate consonantice au generat modificări ale celor mai multe vocale. Aceste diferențe de sonoritate se mai regăsesc și astăzi în unele variante regionale de limbă khmeră, dar au dispărut din limba standardizată, care se vorbește în capitala Phnom Penh.

Limba khmeră standard are un bogat sistem de vocale: de la sistemul de scriere cu nouă vocale lungi și nouă scurte, plus trei serii vocalice lungi și alte trei scurte, ea are acum nouă vocale scurte și zece lungi, plus treisprezece serii vocalice, inclusiv cinci niveluri de înălțime a vocalei în poziție mediană – la fel ca în seria de cuvinte englezești *beat, bit, bate, bet, bat* –, dar zece sunete vocalice diferite, atât lungi, cât și scurte. În cazul dialectelor vorbite regional, varietatea este și mai mare.

Limba khmeră are un vocabular de bază de origine mon-khmeră și un strat mai vechi sanscrit și unul

mai nou pali de cuvinte de împrumut. În decursul stăpânirii coloniale franceze, care a durat aproape un secol, elita socială khmeră a învățat franțuzește și multe cuvinte de împrumut din limba franceză au pătruns în limba khmeră. Din 1975 până în 1978, partidul politic al Khmerilor Roșii, aflat la putere, a descurajat utilizarea unei bune părți a vocabularului formal, dar de atunci unele cuvinte interzise au revenit în uz. Recent, în limba khmeră au început să pătrundă și unele cuvinte de împrumut englezești.

De la 1 la 10

muy	1	Numeralesle de la 1 la 5 din limbile khmeră și vietnameză sunt înrudite cu cele din alte limbi mon-khmer; numeralesle de la 6 la 9 îl combină pe 5 cu primele patru.
pii	2	
bei	3	
buan	4	
bram	5	
bram muy	6	
bram pii	7	
bram bei	8	
bram buan	9	
dawp	10	

TIBETANA

6 milioane de vorbitori

Vorbitorii de limbă tibetană sunt peste 6 milioane, iar paleta dialectală din această regiune este uriașă, multe dintre variantele vorbite nefiind reciproc inteligibile. Aceste limbi se vorbesc în nord-estul Kașmirului, în toată regiunea istorică a Tibetului, inclusiv în așa-numita Regiune Autonomă Tibetană, în provincia Qinghai, vestul provinciei Sichuan, nord-vestul provinciei Yunnan și sud-vestul provinciei Gansu – toate din China –, ca și în nordul Nepalului, în Sikkim și în Bhutan. Există trei mari diviziuni lingvistice ale limbii tibetane: centrală, nord-estică (cunoscută și sub denumirea de amdo) și sud-estică (cunoscută și sub denumirea de kham).

De la 1 la 10

གཅིག/g.cig/cî	1
གཉིས/g.nyis/nyi	2
གསུམ/g.sum/súm	3
བཞི/b.zhi/shi	4
ལྔ/l.nga/ngá	5
དྲུག/drug/chù	6
བདུན/b.dun/tyń	7
བརྒྱད/br.gyad/cèh	8
དགུ/d.gu/kû	9
བརྒྱུ/b.cu/cú	10

Numeralele tibetane sunt date mai sus în scriere tibetană, în transliterare romanizată și în forma lor din limba modernă vorbită la Lhasa. Se pot observa câteva dintre modificările survenite în limba tibetană în ultimele o mie două sute de ani.

Limba tibetană centrală are patru subgrupe: dialectele dbus, vorbite în jurul capitalei tradiționale Lhasa; dialectele dtsang vorbite în sud-vest, dialectele sudice vorbite în vestul Bhutanului, în Sikkim și în părțile din Tibet învecinate cu acestea; și dialectele vestice vorbite în prefectura Ngari din vestul extrem al Tibetului și în regiunile Ladakhi, Purik și Balti din nord-estul Kașmirului. Practic, se poate spune că fiecare vale vorbește propria variantă, adeseori neînțeleasă de alți tibetani, dar limba vorbită la Lhasa este folosită ca *lingua franca* orală pe scară largă. Tibetana kham este utilizată și ea ca *lingua franca* în partea de sud-est și printre crescătorii de vite tibetani.

Șerpașii (adică „oamenii de la răsărit”) din zona muntelui Everest din Nepal vorbesc o variantă gtsang, la fel ca majoritatea limbilor din văile cele mai nordice ale Nepalului (vezi p. 135).

Există și alte grupuri etnice, care vorbesc limbi din familia tibeto-birmană înrudite, dar cu totul distincte în centrul Nepalului, în Bhutan, în nord-estul Indiei, în sud-estul Tibetului, în provinciile chineze Sichuan și Yunnan. Numeroși mongoli adepți ai budismului tibetan folosesc limba tibetană literară ca limbă liturgică.

Tibetana (denumită bod în variantă scrisă și Lhasa bö în variantă orală) se scrie de treisprezece secole cu ajutorul unui sistem de scriere indic. Tibetana literară a rămas neschimbată de peste un mileniu și se folosește și astăzi în budismul tibetan. Majoritatea vorbitorilor o scriu în continuare după sistemul de scriere indic tibetan, dar există și grupurile etnice musulmane balti și purik, în nordul Kașmirului, care folosesc un sistem de scriere arab, cu multe cuvinte de împrumut din limbile arabă, persană și urdu.

Din 1959, peste 150.000 de tibetani, inclusiv Dalai Lama, au părăsit Tibetul și s-au stabilit în India, Nepal și în multe țări occidentale; capitala guvernării în exil a lui Dalai Lama se află la Dharmasala, în nord-vestul Indiei.

Limba națională a Bhutanului, dzongkha (vezi p. 135), este una dintre variantele sudice ale tibetanei centrale, ca și danjong, fosta limbă de curte a statului Sikkim din India, care își păstrează acolo statutul de limbă oficială.

Sus Un frumos exemplu de scriere indică: rugăciuni tibetane scrise pe pietre „mani”.

MIAO

5,3 milioane de vorbitori

Sus Tânăra de etnie miao în costum tradițional „coarne-lungi” dansând la o sărbătoare a florilor în provincia Guizhou din China.

Dreapta jos Hartă cu zonele de răspândire a limbilor miao, care însușește 5,3 milioane de vorbitori.

Miao, meo și maew sunt denumirile date, respectiv, în limbile chineză, vietnameză și thailandeză/laoțiană unui grup etnic sau național compozit, din care peste jumătate este constituită din persoane care vorbesc una dintr-un grup de douăsprezece limbi. Dintre cele nouă milioane de persoane care formează minoritatea miao din China, aproape 5 milioane vorbesc numai chinezește. În total, există 5,3 milioane de vorbitori ai unei limbi miao: peste 4 milioane în sud-vestul Chinei, 787.000 în Vietnam, 230.000 în Laos, 125.000 în Thailanda și circa 100.000 de laoțieni care s-au refugiat în Statele Unite, Franța, Australia și în alte țări după 1975. Grupul de limbi miao face parte din familia de limbi miao-yao, alături de grupul de limbi yao.

Cele douăsprezece limbi reciproc neinteligibile formează trei grupe: cele vestice (șapte limbi originare din vestul provinciei Guizhou, care în decursul secolelor s-au răspândit aproape peste tot în provincia Yunnan, în părți din sud-vestul provinciei Sichuan și în multe regiuni din nordul Asiei de Sud-Est); cele centrale (trei limbi cu substanțiale diferențieri interne în centrul provinciei Guizhou) și cele estice (numite și qoxiong – două limbi vorbite în nord-estul provinciei Guizhou și în sud-vestul provinciei Hunan). Circa 3 milioane de persoane vorbesc limbi miao vestice și se autodenesc ahmau, hmong sau mong; circa 1,5 milioane vorbesc diverse limbi miao centrale (sau hmo); și circa 800.000 vorbesc limbi qoxiong.

Sosind în China în 1905, misionarul Samuel Pollard și colegii săi au conceput mai multe sisteme de scriere înrudite între ele pentru diversele variante ale limbilor miao, combinând litere cu simboluri din sistemul de stenografie Pitman, modificate în diverse feluri. În anii 1950, lingviștii chinezi și de etnie miao au conceput mai multe sisteme de scriere bazate pe alfabetul latin și pe principiile scrierii chinezești pinjin. Unele dintre acestea se mai află și astăzi în uz – unele dintre aplicațiile lui Pollard sunt folosite de creștinii miao, iar scrierile romanizate, în unele școli

primare din zonele locuite de etnicia miao. Limba hmong daw din Laos este o limbă miao tipică, având șase tonuri, unsprezece vocale și un sistem foarte complicat de consoane inițiale și de grupuri de consoane. *B*-ul final redă un ton înălțat, *m*-ul final redă un ton scurt coborât, iar *j*-ul final redă un ton descendent; dacă nu există o consoană finală, tonul este mediu. O vocală dublă redă o vocală nazalizată, iar grupul *xy* redă un sunet asemănător grupului *ch* în cuvântul german *Ich* („eu”).

De la 1 la 10

Hmong Daw	
ib	1
ob	2
peb	3
plaub	4
tsib	5
rau	6
xyaa	7
yim	8
cuaj	9
kaum	10

KAREN

5,1 milioane de vorbitori

Jos Distribuția limbilor karen în Birmania și Thailanda.

Membrii grupului etnic foarte compozit karen vorbesc o serie de limbi înrudite, care pot fi împărțite în grupuri de limbi sudice, nordice și centrale. Împreună, acestea numără circa 5,1 milioane de vorbitori, dintre care peste 90% în Birmania și aproape o jumătate de milion de-a lungul frontierei apusene a Thailande. Etnicii karen s-ar putea ridica și la numărul de zece milioane. Vorbitorii limbilor din grupul sudic pho și sgaw trăiesc mai ales în statul birman Karen și dincolo de frontieră, în vestul Thailande. Pho este limba karen vorbită cel mai departe spre sud, iar pa-o (mai demult denumită taungthu) este cea vorbită cel mai departe spre nord, în sudul statului Șan.

De la 1 la 10

Karen sgaw	
ta	1
khi	2
tha	3
lwī	4
yêh	5
chy	6
nwi	7
cho'	8
khwi	9
chi	10

Grupul central cuprinde o serie de dialecte bwe, cunoscute sub denumirea de kayah în birmană, ai căror vorbitori trăiesc mai ales în interiorul și în jurul statului Kayah din Birmania. Alte limbi aparținătoare grupului central sunt blimaw, bre, geba și yintale. Vorbitorii limbilor din grupul nordic trăiesc în sudul statului Șan din Birmania; din acest grup fac parte limbile kayan (mai demult denumită padaung, după grupul etnic ale cărui femei poartă, prin tradiție, inele de metal în jurul gâtului și la picioare), gekhu și alte câteva dialecte de mai mică anvergură, precum yinbaw (kangan în limba respectivă) și zayein (sau latha).

Mulți etnici karen au fost convertiți la creștinism în timpul dominației coloniale britanice asupra Birmaniei și mulți etnici karen pho și mai ales sgaw au migrat în regiunea de deltă de la vest de râul Irrawaddy, unde au format comunități karen care se ridică în prezent la circa 2 milioane de persoane, chiar dacă mulți dintre aceștia nu mai vorbesc nici una dintre limbile karen.

Încă de la începutul secolului XIX, misionarii creștini au conceput sisteme de scriere pentru variantele de karen pho și sgaw, folosindu-se de litere birmane, cu câteva adăugiri și modificări. Adeseori, literele capătă valori mult diferite față de simbolurile corespondente în limba birmană. Recent, au apărut și variante de scriere

cu litere latine pentru unele dintre limbile karen de nord și centrale, precum și o scriere autohtonă pentru dialectul sgaw, o alta pentru dialectul kayah și încercări de a pune la punct o ortografie bazată pe literele thailandeze pentru limbile karen vorbite în Thailanda.

Limbile karen prezintă verbul în poziție mediană, dar în alte privințe urmează modelele gramaticale din familia de limbi tibeto-birmene. Dincolo de vocabularul evident înrudit, există în limbile karen și termeni care nu sunt de origine tibeto-birmană, cum ar fi cuvintele care înseamnă „persoană”: **pra** în dialectul sgaw, **he** în pho, **bwe** în bwe etc.

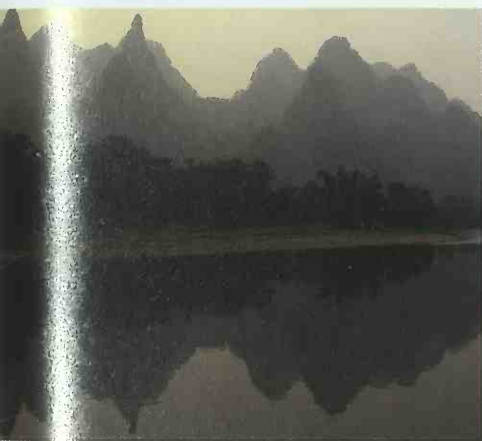
Dreapta Femei de etnie padaung din statul birman Kayah, purtând inelele metalice tradiționale în jurul gâtului și la picioare.

4,2 milioane de vorbitori

Sus Peisajul impunător de pe malurile râului Li din sud-vestul Chinei, unde trăiesc peste opt milioane de membri ai minorității etnice yi.

Minoritatea yi, recunoscută oficial, este un grup etnic amestecat, denumit lolo până în 1950, care numără astăzi 8 milioane de persoane în sud-vestul Chinei și câteva mii în Vietnam și Laos. Peste jumătate din această populație vorbește una dintre următoarele trei limbi strâns înrudite: nuosu (yi de nord – 2,3 milioane de vorbitori), nasu (yi de est – 1,1 milioane de vorbitori) și nisu (yi de sud – 800.000 de vorbitori); toate aceste denumiri înseamnă „oameni negri”. Fiecare dialect are propria scriere logografică, folosită mai cu seamă de preoții tradiționali yi înainte de 1950 și care diferă de caracterele chinezești, deși se bazează pe același principiu. Din punct de vedere lingvistic, limba yi face parte din familia de limbi tibeto-birmane.

Cel puțin cincizeci de alte limbi distincte, dar înrudite sunt vorbite de alți membri ai minorității yi. Una dintre acestea este sani (120.000 de vorbitori), din comitatul Shilin al provinciei Yunnan, care posedă și ea o altă scriere logografică. Printre limbile yi de mai mare anvergură, care însă nu au ortografii tradiționale, se numără lalo (600.000 de vorbitori în vestul provinciei Yunnan), lolo (500.000 de vorbitori în partea de centru-nord a provinciei Yunnan), pola (un grup de dialecte distincte – pola, powa și muji –, totalizând 250.000 de vorbitori în sud-estul provinciei Yunnan) și axi (denumită uneori

ahi sau ahsi – circa 100.000 de vorbitori trăitori la sud de Sani, în comitatul Mile) și multe altele.

Multe dintre aceste limbi, chiar și cele care au mulți vorbitori, sunt în pierdere de teren sau chiar pe cale de dispariție, în condițiile în care tinerii nu știu să vorbească decât chinezește. De exemplu, limba sanie, care se vorbește la vest de orașul Kunming, capitala provinciei Yunnan, mai are numai 8.000 de vorbitori dintr-o populație de etnie sanie de circa 17.300 de persoane; ea este aproape dispărută în satele cele mai apropiate de Kunming și în declin chiar și în zonele mai îndepărtate.

În anii 1970, a fost concepută o scriere silabică pentru dialectul nuosu, bazată pe dialectul shengza vorbit în comitatul Xide, iar în 1978 a fost aprobată și introdusă în uz. Pentru populația nuosu din provincia Sichuan, este o mare victorie, pentru că scrierea aduce cu ea cunoașterea de carte pe scară largă și publicarea de cărți. În anii 1980, în provincia Guizhou a fost introdusă o scriere logografică standardizată a dialectului nasu, iar în provincia Yunnan – așa-numita Scriere Yi Reformată din Yunnan, un sistem amestecat de scriere logografică, utilizând caractere din limbile nasu, nisu, sani și nuosu. Caracterele limbilor nasu, nisu și sani sunt folosite pe scară foarte restrânsă în zonele în care se vorbesc aceste limbi.

De la 1 la 10

Nuosu	Nasu	Nisu	Sani
tshž	1 thà	thì	thì
nyì	2 nyì	nì	h
so	3 sa	sá	séu
l	4 hli	hlí	hlž
ngeu	5 ngu	ngo	ngá
fú	6 chŭ	chù'	khù'
shž	7 shí	shž	sž
hi	8 hí	xì'	hè'
gu	9 keu	kéu	kéu
tshi	10 tshì	tshèu	tshi

Stânga *Thailan-dezi adunați pentru a lansa la apă mii de felinare plutitoare în cadrul sărbătorii anuale Loy Krathong.*

CANTONEZA

63 de milioane de vorbitori

Cantoneza este, ca și min (vezi p. 158), un dialect chinezesc pe care vorbitorii de chineză mandarină nu-l înțeleg. Canton este denumirea europeanizată a provinciei Guangdong din China, a cărei capitală, Guangzhou, era cel mai important port comercial din sud-estul Chinei înainte de întemeierea Hong Kong-ului, în 1841. În chinezește, limba vorbită în această regiune se numește yue și numără peste 63 de milioane de vorbitori: 44 de milioane în provinciile Guangdong, Hainan și Guangxi de est, 7 milioane la Hong Kong și în jur de 12 milioane în afara granițelor Chinei, mai ales în Vietnam, Cambodgia și în câteva zone urbane din Malaiezia. Până în urmă cu vreo douăzeci de ani, cantoneza era principalul dialect chinezesc vorbit în țările anglofone. Varianta sa vorbită în zona orașului Guangzhou se bucură de cel mai mare prestigiu, foarte apropiat de cel al variantei vorbite la Hong Kong.

Limba oficială a Regiunii Administrative Speciale Hong Kong, revenită în componența Chinei la 1 iulie 1997, este cantoneza scrisă cu caractere tradiționale chinezești, iar chineza mandarină și engleza sunt folosite cu statut de limba a doua. Cantoneza este utilizată pe scară largă în mass-media din Hong Kong și din ce în ce mai mult în provincia Guangdong.

Cantoneza literară prezintă anumite arhaisme. Cantoneza diferă de chineza mandarină și de alte dialecte chinezești prin conservatorismul pe care-l arată în privința consoanelor finale – de exemplu în **yat** („unu”), spre deosebire de **yi** în chineza mandarină – și prin faptul că are mai multe tonuri, mergând chiar până la opt.

MYANG

8 milioane de vorbitori

Myang („oraș”), kham myang („limba de la oraș”), yuan, nyuan sau thailandeza nordică este o limbă distinctă, cu un sistem de scriere propriu, strâns înrudită cu limba thailandeză (vezi p. 161), dar considerată adesea un dialect al acesteia din motive politice. Din 1292, regatul populației myang, denumit Lanna („un milion de câmpuri de orez”), și-a avut capitala la Chiangmai, urmând unui alt regat anterior, cu capitala la Chiangsaen, și altor câteva regate myang, inclusiv cel cu capitala la Chiangrai. Toată această regiune a fost disputată între birmani și diversele dinastii thailandeze între anii 1338 și 1727 și a devenit parte a Thailandei în 1776. Toți vorbitorii de myang sunt bilingvi: ei utilizează scrierea thailandeză și vorbesc limba thailandeză ca limbă oficială. Există încercări sporadice, la nivel folcloric, de a reinvia scrierea myang, care diferă destul de mult de scrierile thailandeză și laoțiană și derivă mai curând din scrierea khmeră.

Aproape toți vorbitorii de myang trăiesc în nordul Thailandei și doar câteva mii în nord-vestul Laosului. Există diferențe dialectale de anvergură, mai ales la nivelul tonurilor, între ariile răsăritene din jurul orașelor Chiangrai și Nan și aria apuseană, din jurul orașului Chiangmai. Limba myang are anumite asemănări de vocabular cu laoțiana (vezi p. 163) și a împrumutat numeroase cuvinte thailandeze. Totuși, vorbitorii țin la vocabularul myang și tind să-l utilizeze chiar și atunci când vorbesc limba thailandeză, de exemplu preferând cuvântul myang **lam** omologului său thailandez **aroy** („delicios”).

Stânga *Fluviul Perlei și centrul orașului Guangzhou, capitala provinciei Guangdong, unde se vorbește dialectul cantonez al limbii chineze.*

Stânga Femeie șan cu copil. Populația șan trăiește mai ales în Birmania. Limba propriuzisă și dialectele ei însumează 2,6 milioane de vorbitori.

Stânga Femeie dintr-un trib akha purtând la ceafă tradiționala scândură de care se atârână pe spate un coș.

ȘAN

2,6 milioane de vorbitori

Limba șan este înrudită cu limbile thailandeză (vezi p. 161) și zhuang (vezi p. 164) din familia de limbi tai. Acest grup de limbi se autodenumeste chiar tai; în celelalte limbi, este denumit tai yai („tai mare”). Vorbitorii de limbă șan și ai diverselor ei dialecte, în total 2,6 milioane, trăiesc mai ales în nord-estul Birmaniei și în regiunile învecinate din China, Thailanda și India. Șan este denumirea din limba birmană modernă a minorității și este legată de cuvântul Siam, vechea denumire a Thailande. Lik tai („scrierea tai”) se aseamănă cu scrierea birmană; o versiune revizuită a ei se folosește în China, iar în Birmania este întâlnită o altă versiune încă din 1970.

În China, limba șan și altele înrudite cu ea sunt grupate laolaltă sub denumirea de minoritatea dai, care are circa 1,2 milioane de persoane, inclusiv grupul etnic tai lue și altele, cu limbi și sisteme de scriere distincte. Majoritatea etnicilor șan din China trăiesc în prefectura Dehong și li se spune tai mao, după denumirea dialectului lor, sau de dai în limba chineză. În nord-estul Indiei există mai multe grupuri etnice care scriu în diferite variante ale limbii lik tai, de exemplu etnicii ahom, foștii stăpânitori ai câmpiilor Assam, care nu mai vorbesc limba șan sau alte grupuri mai mici, cum ar fi aiton și phake, care încetul cu încetul renunță la ea, sau hkamti („locul de aur”), care încă o mai vorbesc. Populația khyn din estul statului Shan din Birmania vorbește o limbă distinctă și folosește o scriere asemănătoare celei a limbii myang.

HANI/AKHA

1,5 milioane de vorbitori

Hani este o minoritate etnică recunoscută oficial, care trăiește în China și Vietnam; akha este o minoritate etnică din Laos, Birmania și Thailanda. 760.000 de etnici hani din partea de centru-sud a provinciei Yunnan și din nordul Vietnamului, de-a lungul fluviului Roșu (Honghe), vorbesc limba hani și 565.000 de etnici akha dinspre vest și din Laos, Birmania și Thailanda vorbesc limba akha, foarte asemănătoare cu hani; 140.000 de etnici hani de la nord de principală concentrare a populației hani, din partea centrală a provinciei Yunnan, până dincolo de capitala Kunming, vorbesc o variantă diferită, denumită haoni. Peste 300.000 de alți etnici hani din China vorbesc limbi diferite, dar strâns înrudite, de exemplu biyue și kaduo; limba mpi din Thailanda este asemănătoare cu aceste limbi.

Există trei ortografii principale bazate pe alfabetul latin: akha se scrie în două sisteme, catolic și baptist, iar hani, în chineza pinjin. Populația akha a migrat înspre sud-vest în urmă cu aproximativ 400 de ani, ajungând, în cele din urmă, în Laos, Birmania și Thailanda. Cele două grupuri etnice, hani și akha, au evoluat diferit în ultimele douăzeci și patru de generații, iar scindarea dintre ele se regăsește la nivel lingvistic; în limbaj ritual, populația akha își spune zani, denumire înrudită cu numele pe care populația hani și-l dă ei înseși.

Limbile hani și akha sunt înrudite foarte strâns cu limbile yi (vezi p. 169), lisu și lahu și destul de apropiate de birmană (vezi p. 162). Comparând numerele, de exemplu, vedem că 1 se spune **chi** în hani, **ti** în akha, **te** în lahu și **thi** în lisu; de comparat aceste forme cu cele din limbile yi și birmană.

Stânga Frontiera dintre China și Vietnam de pe fluviul Roșu (Honghe). Mulți etnici hani, care trăiesc de-a lungul fluviului, vorbesc limba hani.

Stânga Femei din tribul de munte yao din regiunea thailandeză Chiang Rai. Mulți etnici yao vorbesc doar chinezește.

YAO

1,65 milioane de vorbitori

Grupul de limbi yao cuprinde șase limbi înrudite cu limbile miao din aceeași familie (vezi p. 167). Peste 700.000 de persoane care vorbesc opt limbi bunu și tai-kadai lajia sunt incluși în cei 2,6 milioane de etnici yao din China; mulți alți membri ai populației yao nu vorbesc decât chinezește. În Vietnam trăiesc 620.538 de etnici yao, în Laos 18.000, în Thailanda 48.000 și în țările occidentale 25.000. Dintre aceștia, 85% vorbesc limbi yao apusene (iu mien și kim mun). Bărbații yao foloseau în mod tradițional, în scopuri liturgice, limba chineză scrisă. Diverse sisteme de scriere bazate pe alfabetul latin au fost concepute în anii 1930, iar în 1984 s-a convenit la nivel mondial asupra unei ortografii romanizate ale limbii iu mien.

BAI

1,1 milioane de vorbitori

Grupul etnic bai numără aproape două milioane de membri, dar numai 1,1 milioane dintre aceștia vorbesc limba. Teritoriul minorității bai se află în jurul lacului Erhai din nord-vestul provinciei Yunnan, adică pe locul fostul regat Nanzhao. Limba bai reține anumite cuvinte din vocabularul tibeto-birman și caracteristici gramaticale ale acestei familii de limbi, dar a suferit o puternică influență din partea limbii chineze timp de două milenii, ceea ce face ca 85% din vocabularul ei de bază și o bună parte din gramatică să fi fost împrumutate din chineză. Există o nouă scriere bazată pe alfabet latin și care pleacă de la dialectul bai nordic, din comitat Jianchuan, dar majoritatea vorbitorilor de bai scriu această limbă cu caractere chinezești. Diferențele dialectale sunt substanțiale, excluzând practic din grup unele variante din alte părți ale provinciei Yunnan.

DONG

1,4 milioane de vorbitori

Dong (sau kam) este o minoritate națională din China și este și limba principală din grupul de limbi tai-kadai kam-sui. Dintre cei 3,1 milioane de etnici dong, numai 1,4 milioane știu să vorbească limba. Dintre aceștia, mai mult de jumătate trăiesc în sud-estul provinciei Guizhou, în special în Prefectura Autonomă Dong și Miao; 29% trăiesc în sud-vestul provinciei Hunan, 10% în nord-estul provinciei Guangxi; 2% în nord-vestul provinciei Guangdong. Limba dong are două mari variante dialectale și mai multe subdialecte. Caracteristica ei principală sunt cele zece tonuri distincte. Este scrisă după o ortografie romanizată concepută în anii 1950 și bazată pe principiile limbii chineze pinjin.

LISU

948.000 de vorbitori

Limba lisu se vorbește în nord-vestul provinciei Yunnan (circa 600.000 de vorbitori), în nord-estul Birmaniei (aproape 300.000), în nordul Thailande (45.000) și în nord-estul Indiei (2.700). O parte din cei 250.000 de etnici lipo din partea de centru-nord a provinciei Yunnan, a căror limbă este strâns înrudită cu lisu, sunt considerați în China ca făcând parte din minoritatea lisu. Limba lisu are două sisteme de scriere romanizată: o ortografie concepută de misionari în 1914 și o alta concepută în 1958, pe baza limbii chineze pinjin; mai există și o altă scriere concepută de misionari pentru limba lipo, denumită uneori lisu „de răsărit”. Lisu este folosită și ca *lingua franca* de mai multe grupuri etnice din nord-vestul provinciei Yunnan și din extremul nord al Birmaniei și înlocuiește unele dintre limbile acestor minorități, printre care anong și laemae.

Stânga Limba gong mai este vorbită astăzi de cel mult 100 de persoane din bazinul râului Kwai din Thailanda.

Stânga Copii din minoritatea etnică mon la o ceremonie organizată în sprijinul eliberării liderului opoziției birmane.

WA

900.000 de vorbitori

Limba wa (care se autonumește paraok) este vorbită de aproximativ 400.000 de persoane în China (majoritatea făcând parte din minoritatea wa, care numără circa un milion de persoane) și de alte 500.000 în statul Șan și nord-estul Birmaniei. Limba wa are numeroase dialecte, unele dintre ele fiind absolut neinteligibile pentru celelalte. Limba înrudită rianglang, zisă și riang, yanglam sau karen neagră și yang sek este vorbită de alte 70.000 de persoane, mai ales în Birmania. Termenul paraok desemnează și dialectul „standard”, care este folosit și în școli. Există sisteme de scriere romanizate pentru limbile wa și rianglang, precum și o altă ortografie romanizată, introdusă de autoritățile chineze. Din punct de vedere structural, wa este o limbă tipic mon-khmeră.

MON

800.000 de vorbitori

Grupul etnic mon a condus o serie de vechi regate din centrul Thailande și din părțile joase ale Birmaniei. Limba mon se scrie de mai bine de un mileniu după un sistem de scriere indic. După ce au fost cuceriti de alte populații, etnicii mon s-au împuținat treptat, din ei rămânând o populație numită nyahkur, în partea de centru-nord-est a Thailande, care vorbește o limbă derivată din mon, și comunitatea mon din statul Mon din sud-estul Birmaniei. Unii etnici mon au migrat înapoi din Birmania către zona capitalei Bangkok după 1780. În Birmania mai trăiesc în jur de 800.000 de vorbitori de mon, foarte puțini în Thailanda, plus cei 10.000 de vorbitori de limbă nyahkur. În schimb, populația de etnie mon din aceste regiuni este mult mai mare.

LAHU

723.600 de vorbitori

453.705 etnici lahu trăiesc în sud-vestul provinciei chineze Yunnan, 200.000 în nord-estul Birmaniei, 60.000 în nordul Thailande, 8.700 în nord-vestul Laosului și 1.200 de refugiați din Laos în Statele Unite. Grupul etnic lahu este recunoscut ca minoritate în China, Vietnam, Laos, Thailanda și Birmania. Principalele diferențe dialectale se întâlnesc între lahu ṇa (lahu „negru”) și lahu shi (lahu „galben”); în cadrul fiecăreia dintre acestea există diferențe substanțiale. Populația kucong vorbește o limbă foarte apropiată, iar în 1989, în China, ea a fost asimilată cu minoritatea lahu: peste 40.000 de etnici kucong trăiesc în partea central-sudică a provinciei Yunnan și alți 6.874 în apropiere, în Vietnam.

GONG

100 de vorbitori

Etnicii gong erau foarte răspândiți odinioară în bazinul râului Kwai din partea de centru-vest a Thailande; majoritatea celor rămași vorbesc numai thailandeza, iar limba etniei lor, gong, este periclitată. Din cei 400 de etnici gong din două sate, numai vreo cincizeci de persoane trecute de cincizeci de ani mai vorbesc limba corect; o parte dintre cei mai tineri o cunosc numai parțial. Datorită schimbărilor structurale rapide pe care le suferă populația gong, cele două sate rămase vorbesc variante destul de diferite ale limbii, ambele foarte diferite de limba gong tradițională, care se mai vorbea prin alte părți până prin anul 1980. Gong este o limbă cu verbul la sfârșit, spre deosebire de limba thailandeză, dar la fel ca limbile tibeto-birmane înrudite cu ea; este îndeaproape înrudită cu limba birmană. Multe alte grupuri etnice mărunte din aceeași regiune își pierd treptat identitatea lingvistică.

LIMBILE DIN AUSTRALIA ȘI ZONA PACIFICULUI

LIMBILE DIN AUSTRALIA ȘI ZONA PACIFICULUI

Pe arealul geografic imens, care cuprinde Australia, Papua Noua Guinee, Noua Zeelandă și arhipelagurile și insulele de pe întinderea Oceanului Pacific, se vorbesc în jur de o treime din limbile omenirii, adică peste 2.000 de limbi. Multe dintre acestea sunt vorbite numai de comunități mărunte și izolate și nu există în prezent sub formă documentară. Marea majoritate a limbilor din această regiune nu au avut un sistem de scriere propriu, dar există și în formă scrisă astăzi, datorită activității misionarilor din secolele XIX și XX.

Trei mari grupuri de limbi au fost identificate în regiune: cele australiene, cele papuașe și cele austro-neziene. Unii specialiști cred că toate limbile indigene din Australia fac parte dintr-o singură familie, cu excepția limbii meryam mir (a se vedea mai jos) și a celei tasmaniene, căreia nu i s-a putut găsi nici o altă limbă înrudită, fie și pentru motivul că, în perioada în care a încetat de a mai fi vorbită, existau foarte puține informații despre ea. Alți cercetători nu sunt convinși că poate fi demonstrată apartenența tuturor limbilor australiene la un singur grup și consideră că se poate vorbi, mai degrabă, despre douăzeci și șase de grupe diferite de limbi folosite pe întregul continent.

Este bine stabilit faptul că Australia este locuită de cel puțin 50.000 de ani. Cel mai bogat grup de limbi indigene este cunoscut sub denumirea de pama-nyungan și acoperă cea mai mare parte a continentului, cu excepția unor părți din nord și nord-vest, în care sunt reprezentate circa douăzeci și cinci de alte grupe diferite de

Stânga Urișele statui de piatră (moai) de pe Insula Paștelui (Rapanui). Până aici s-a răspândit, peste toată întinderea Pacificului, marea familie de limbi austro-neziene.

limbi. Acestea sunt denumite, cu un termen colectiv, altele decât pama-nyungan.

Familia de limbi austro-neziene se întinde pe distanțe foarte mari, de la Insula Paștelui (Rapanui) în est, cuprinzând Indonezia și Filipinele, ajungând spre nord până în Taiwan și spre vest până în Madagascar. Aceste limbi par să se fi răspândit în Papua Noua Guinee poate chiar în urmă cu 4.000 de ani, dar spre insulele din Pacific (devenind astfel ceea ce se numește astăzi limbi oceaniene) nu au început să migreze decât în urmă cu vreo 3.500 de ani.

Termenul *papuaș* este folosit în legătură cu limbile vorbite în Papua-Noua Guinee, în anumite părți din Insulele Solomon și în anumite zone din Timorul de Est și de pe insulele învecinate ale Indoneziei de est, care nu aparțin familiei austro-neziene. Limbile papuașe nu formează o familie, de vreme ce nu au fost stabilite deocamdată relații de ordin lingvistic între ele. Sunt foarte diferite și ar putea fi împărțite în vreo patruzeci de grupuri de limbi.

Sus Artă aborigenă de la Alice Springs (Australia). Această regiune este locuită de oameni de cel puțin 50.000 de ani, dar nu este imposibil să fie vorba de o locuire mult mai veche, care să urce în timp 176.000 de ani,

Limbile descrise în paginile acestui capitol sunt următoarele:

(i) limbi detaliate: bislama, maori, motu/hiri motu, efate sudică, warlpiri, mian, murrinh-patha și pitjantjatjara; (ii) alte limbi: (din Australia) arrernte, kriola, kunwinjku, kuuk thaayorre, mawng, mer-yam mir, yolngu matha; (din Papua Noua Guinee) i'saka, saliba, yimas; (din zona Pacificului) anejo, cemuhi, fijiană, hawaliană, kokota și mokileză.

Comparații între cuvinte din limbile austro-neziene vorbite în regiune

Engleză	Mokileză	Hawaiiană	Cemuhi	Saliba
sky	loang	lani	miiden	yada
fire	oai	ahi	miu	kaiwa
eye	maj	maka	mii-	mata
road	al	ala	pwaaden	keda
five	limoaw	lima	nim	haligigi
die	mahdi	make	met	mate
coconut	ni	niu	pii-nu	niu
bird	mahn	manu	meni	manuwa

BISLAMA

200.000 de vorbitori

Sus Hartă care prezintă așezarea arhipelagului Vanuatu în Pacificul de Sud. Una dintre limbile oficiale din Republica Vanuatu este și bislama, o limbă melaneziană creolizată.

Jos O pancartă din Port Vila (Republica Vanuatu) anunță în limba bislama: „Dacă doriți să vină bacul, bateți în gong.”

Melanezia prezintă o formidabilă diversitate lingvistică, totalizând peste 1.100 de limbi vorbite. Comunicarea între vorbitorii tuturor acestora a fost facilitată de utilizarea limbii melaneziene pidgin, cunoscută sub denumirile de tok pisin în Papua Noua Guinee, pidgin în Insulele Solomon și bislama în arhipelagul Vanuatu. Termenul *bislama* provine din expresia *bêche-de-mer* din limba franceză, care înseamnă „melc-de-mare”: aceste moluște făceau obiectul unui comerț între europeni și melanezieni, care continuă și astăzi și care se înscria în comerțul mai amplu de lemn de santal și de carne de balenă între cele două regiuni geografice, ajutând la dezvoltarea unei limbi de tip pidgin.

Melanezienii recrutați să muncească pe plantațiile de trestie de zahăr din Queensland în anii 1800 comunicau între ei printr-o limbă pidgin și, la întoarcere, au dus cu ei pe insulele lor de origine această limbă, pe care au considerat-o utilă pentru comunicarea cu compatrioții lor. În 1980, după ce arhipelagul Vanuatu și-a câștigat independența, bislama a devenit limba națională și este vorbită de marea majoritate a insularilor.

Bislama este prima limbă pentru 20.000 de persoane (mai ales tineret urban) și este folosită la posturile naționale de radio și televiziune. Există o traducere a Bibliei în bislama.

Gramatica limbii are la bază mai ales limbile melaneziene, în timp ce vocabularul provine mai cu seamă din engleză și franceză, dar și din limbile locale. De exemplu, în propoziția de mai jos, subiectul verbului **wan-tem** este exprimat prin pronumele de persoana a III-a singular *i*, la fel cum se întâmplă și în limba efate sudică (vezi p. 181). Tot așa, ca în

Cuvinte din limba bislama provenite din franceză:

loto	(din l'auto)	mașina, camionul
saie	(din ça y est)	asta e
sora	(din les oreilles)	urechile
lameri	(din la mairie)	primăria

Cuvinte indigene din limba bislama:

nakaemas	minune
nakamal	local public, bar de kava
nasama	canoe cu furcheți

multe alte limbi melaneziene, verbele primesc un sufix care arată că sunt tranzitive. În cazul de față, sufixul este *-m* precedat de o vocală: **want-em**. Cuvântul **yumi** este echivalent cu pronumele *noi*, dar se referă în mod specific atât la vorbitor, cât și la interlocutor(i). Așadar: **From wanem nao man i stap wantem kakae bitim yumi?** se traduce prin: „De ce vrea bărbatul să mănânce mai mult decât noi?”

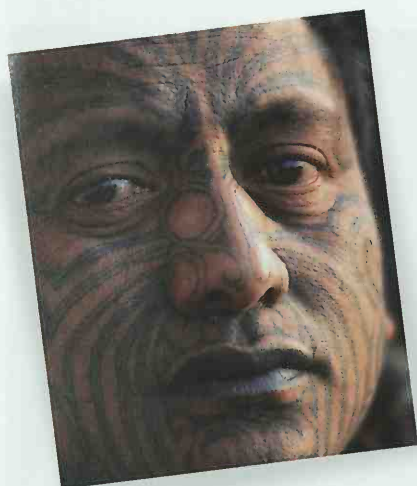
Cuvântul care ar trebui folosit dacă ar fi vorba numai de vorbitor, nu și de interlocutor(i), ar fi **mifala**. Aceasta este o distincție pe care o fac multe dintre limbile locale.

MAORI

70.000–160.000 de vorbitori

Jos Bărbat māori de pe Insula de Nord a Noii Zeelande, afișând un tatuaj moku tradițional.

Māori este limba indigenă vorbită, cu mici excepții, pe tot teritoriul Noii Zeelande (Aotearoa), unde este și limbă oficială și este folosită din ce în ce mai mult la evenimentele oficiale, în locurile publice și în mass-media. Acest interes acordat limbii māori se datorează, fie și parțial, Tratatului de la Waitangi, din 1840, care le acorda unele drepturi indigenilor māori. Responsabilitatea aplicării acestui Tratat îi revenea guvernului Noii Zeelande, așa cum a stabilit Tribunalul de la Waitangi în 1986. Prin urmare, limbii māori i-a fost recunoscut statutul de limbă oficială în 1987, iar încurajarea folosirii ei în comunicarea de zi cu zi cade în sarcina Comisiei pentru Limba Māori.

De la 1 la 10

tahi	1
rua	2
toru	3
wha	4
rima	5
ono	6
whitu	7
waru	8
iwa	9
tekau	10

Dreapta
O lecție de limbă māori desfășurată la o școală de pe Insula de Nord a Noii Zeelande.

Etnicii māori sunt de origine polineziană și au sosit pe teritoriul actualei Noi Zeelande (Aotearoa) în urmă cu 800–1 000 de ani. Limba lor este înrudită strâns cu alte limbi polineziene, cum ar fi tahitiană, și face parte din foarte răspândita familie austro-neziană.

Limba māori a fost scrisă pentru prima dată de misionari; astăzi, sistemul de scriere include câteva semne care nu se regăsesc în alfabetul latin: *ng* redă sunetul *n* nazalizat, ca în cuvântul englez *sing* („a cânta”), iar *wh* redă sunetul *f*. Vocalele lungi sunt marcate cu o linie deasupra, ca în denumirea însăși a limbii.

Chiar și după invazia europeanilor, māori a continuat să fie vorbită ca primă limbă. Declinul ei a survenit după al Doilea Război Mondial. În anii 1980, s-a constatat că, deși mulți etnici māori vorbeau limba într-o anumită măsură, foarte puțini erau cei care o vorbeau fluent. În ultima vreme, s-a manifestat o revigorare a interesului față de limbile māori și de folosirea lor, inclusiv sub forma celebrelor *kōhanga*

Știința de carte în limba māori

Încă de la începutul perioadei coloniale, limba māori s-a bucurat de un statut preferențial (față de statutul acordat altor limbi ale populațiilor indigene din Australia și din zona Pacificului). Spre sfârșitul anilor 1850, jumătate din populația māori adultă știa să citească în propria-i limbă, ceea ce echivala cu nivelul științei de carte din Anglia acelorasi vremuri. În anii 1890, parlamentul de la Kotahitanga folosea numai limba māori. Mulți etnici māori au fost preocupați de știința de carte și au tipărit ziare în limba māori (care au apărut, sub o formă sau alta, mai bine de o sută de ani) sau cărți, cum ar fi lucrarea în două volume *Nga Moteatea*, de Apirana Ngata, publicată în 1929.

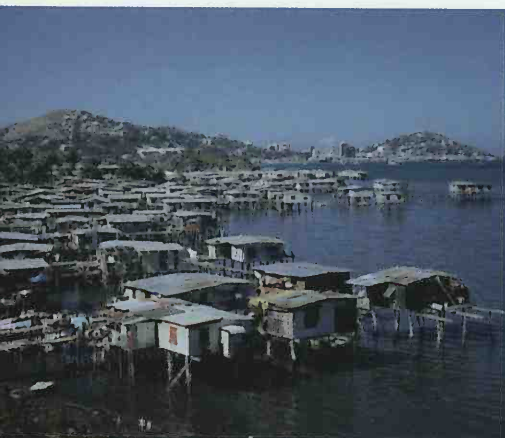
reo, ceea ce s-ar traduce prin „cuiburi de limbă”, în care copiii de grădiniță își petrec timpul împreună cu persoane vârstnice și vorbesc numai în limba māori. Există anumite variații zonale, dar māori este una și aceeași limbă pe tot teritoriul numit Aotearoa și deci se află într-o situație mai favorabilă supraviețuirii, față de multe dintre celelalte limbi vorbite în Melanezia ori în Australia.

MOTU/HIRI MOTU

14.000–150.000 de vorbitori

Sus Satul Hanuabada din apropiere de Port Moresby (vizibil în planul îndepărtat), unde se vorbește motu.

Motu (denumită uneori motu „curată” sau motu „adevărată”, pentru a o distinge de hiri motu – v. mai jos) este o limbă austro-neziană vorbită de vreo 14.000 de persoane în douăsprezece sate din apropiere de Port Moresby, din Papua Noua Guinee. Zona în care se vorbește motu se întinde pe aproximativ 113 kilometri de-a lungul coastei. Papua Noua Guinee este una dintre cele mai diversificate țări din lume din punct de vedere lingvistic. Este celebră pentru cele nici mai mult, nici mai puțin de 830 de limbi indigene aparținând deopotrivă familiilor de limbi austro-neziene și altelor decât austro-neziene (cunoscute mai degrabă sub denumirea de papuașe), cu toate că are o populație mai mică de 6 milioane de locuitori.

De la 1 la 10

ta	1
rua	2
toi	3
hani	4
ima	5
tauratoi	6
hitu	7
taurahani	8
taurahani ta	9
gwanta	10

Societatea Misionarilor de la Londra a publicat prima carte în limba motu în 1877. Ulterior, motu a devenit limba misionarilor creștini într-o vastă regiune, care depășea teritoriul pe care se vorbea în mod tradițional motu și a fost acceptată de o multitudine de populații învecinate, ca fiind limba Bisericii. Învățământul în limba motu a cunoscut o răspândire importantă până în 1955, când o schimbare de politică administrativă a făcut ca engleza să devină limba preferată în școli.

Populația vorbitoare de motu făcea în mod obișnuit expediții pentru schimburi comerciale, numite **hiri**, până în Golful Papua, spre vest, la o distanță de 200 de mile (320 de kilometri), întâlnindu-se cu vorbitorii unor limbi altele decât austro-neziene, ca și cu vecinii vorbitori de limbi austro-neziene.

Așa se face că limba motu devenise deja un mijloc obișnuit de comunicare în rețeaua comercială din zonă, înaintea sosirii europenilor. Ea a fost preluată de forța de poliție colonială și a devenit

cunoscută sub denumirile de „motu de poliție” și „hiri motu”. În anul 1962, de exemplu, motu de poliție se vorbea peste tot prin Papua, cu excepția câtorva zone în care administrația nu era una stabilă sau în care limba Bisericii locale era deja puternic încetățenită (de exemplu, în Golful Milne).

Împreună cu engleza și cu tok pisin (variante de melaneziană pidgin care se vorbește în Papua Noua Guinee), motu este una dintre cele trei limbi oficiale din Papua Noua Guinee. În 1971, hiri motu avea în jur de 150.000 de vorbitori, fiind astfel cea mai răspândită limbă din Papua Noua Guinee, după tok pisin.

Hiri motu cunoaște mai multe variante, care depind parțial de faptul că vorbitorii au ca primă limbă una papuașă sau una austro-neziană. De exemplu, limba hiri motu din zona centrală a insulei exprimă posesiunea la fel ca și motu (a se vedea cartușul de alături), în timp ce aceeași limbă, dar din alte zone decât cea centrală o exprimă în moduri mai apropiate de limbile papuașe. Limba motu „curată” a fost utilizată ca limbă a Bisericii în toată zona centrală papuașă, influențând astfel păstrarea unor caracteristici austro-neziene în această variantă a limbii.

Variații dialectale

Motu
tama-gu (tatăl meu)

Hiri Motu din zona centrală
tama-gu/lau-egu tamana

Hiri Motu din alte zone
lau-egu tamana

EFATE SUDICĂ

6.000 de vorbitori

Limba efate sudică face parte din familia de limbi melaneziene, care se vorbesc pe insula Efate din centrul arhipelagului Vanuatu din sud-vestul Oceanului Pacific. Această insulă și cele din jurul ei sunt locuite numai de vreo 3.500 de ani. Limba efate sudică este o limbă austro-neziană, alături de alte circa 110 limbi care au fost sau mai sunt încă vorbite în Vanuatu, pe lângă limba națională bislama și limbile coloniale – franceza și engleza. Nu există o denumire indigenă pentru această limbă, așa încât ea este desemnată prin numele insulei. Vorbitorii de limbă efate sudică trăiau inițial într-o regiune care include actuala capitală a Republicii Vanuatu, Port Vila, și satele de pe coasta de sud și de est a insulei Efate.

Între acestea se numără satele Erakor, Eratap și Eton, unde și astăzi trăiesc vorbitori de limbă efate sudică. Toponimele de pe insula Efate sunt caracte-

rizate de inițiala *E-*, prefix având sensul de „loc”: numele capitalei Vila este, așadar, **Efil**. Limba efate sudică a fost folosită pentru prima dată în scris de către misionari și în școli de la sfârșitul secolului XIX. Sistemul de scriere contemporan este utilizat mai ales pentru imnuri și predici creștine, iar în școli se scrie în engleză sau franceză. Copiii învață în continuare limba efate sudică în familie, unde o și folosesc zilnic. Topica limbii efate sudică este subiect-verb-complement, iar cazurile nu sunt marcate. Sistemul fonetic prezintă două sunete care presupun închiderea concomitentă a buzelor și a glotei, ca pentru rostirea grupurilor *kp* sau *ngm*, și care se scriu **ḑ**, respectiv **ṁ**. De exemplu, **ḑal** înseamnă „frate”, iar **nasuṁ** – „casă”. Limba efate sudică suprimă vocala finală a cuvintelor și, adeseori, și câte o vocală centrală: de exemplu, **natokona** înseamnă „sat” într-o limbă învecinată, dar în efate sudică se spune **natkon**, ceea ce face să existe cuvinte precum **kraksmanr** („a nu nimeri ținta la aruncare”), în care apare grupul consonantic neuzual *ksm*. Limba efate sudică are cuvinte împrumutate din atara imere, limba polineziană învecinată (ex.: **faftai** – „mulțumesc” și **taaloof** – „a da mâna”), dar și unele cuvinte din bislama (ex.: **mas** – „a trebui” și **traem** – „a încerca”). Negația se exprimă prin doi termeni (asemănător construcției franțuzești **ne... pas**): **ta** se pune înaintea verbului, iar **mau** după verb, în exemplul următor:

ḑa ta fes mau!
tu nu vorbi nu
(= „Tu să nu vorbești!”)

De la 1 la 10

iskei	1
inru	2
itol	3
ipāt	4
ilim	5
ilates	6
ilaru	7
ilatol	8
ilfot	9
ralim iskei	10

Sus Un locuitor din Port Vila, capitala insulei Efate, unde se vorbește limba efate sudică.

terizate de inițiala *E-*, prefix având sensul de „loc”: numele capitalei Vila este, așadar, **Efil**.

Limba efate sudică a fost folosită pentru prima dată în scris de către misionari și în școli de la sfârșitul secolului XIX. Sistemul de scriere contemporan este utilizat mai ales pentru imnuri și predici creștine, iar în școli se scrie în engleză sau franceză. Copiii învață în continuare limba efate sudică în familie, unde o și folosesc zilnic.

Topica limbii efate sudică este subiect-verb-complement, iar cazurile nu sunt marcate. Sistemul fonetic prezintă două sunete care presupun

Pronumele în limba efate sudică

Există trei serii de pronume, a căror utilizare este în funcție de faptul că acțiunea la care se referă – sau aspectul verbal – se petrece, se va petrece ori s-a petrecut. Fiecare propoziție conține în mod necesar un pronume, așa încât aspectul trebuie să fie exprimat. În următoarele exemple, este subliniat pronumele care are sensul „eu”:

Ka fo pak talmiāt pa.
Eu voi merge în grădină.

A pak talmiāt pa.
Eu merg în grădină.

Kai pe pak talmiāt pan.
Eu am mers în grădină.

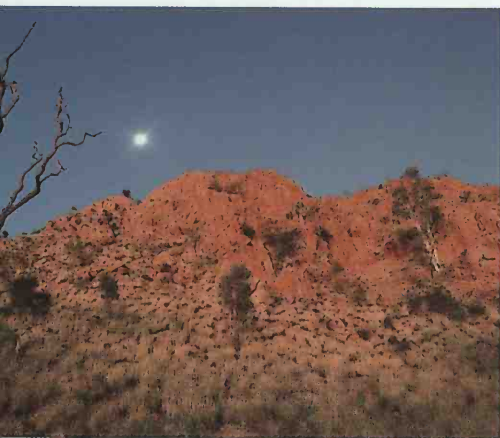

WARLPIRI

4.000 de vorbitori

Jos Extraordinairele culori din Australia Centrală, unde se vorbește limba warlpiri.

Dreapta jos Un artist plastic vorbitor de warlpiri din Teritoriul de Nord australian.

Ordinea cuvintelor

Warlpiri este o limbă cu o „topică liberă”, ceea ce înseamnă că substantivele și verbele pot apărea în orice ordine în propoziție, fără ca sensul acesteia să se modifice. Sufixele cazuale se așază la sfârșitul cuvântului-substantiv și arată cine ce face și cui anume. În propoziția de mai jos, sufixul **-ngku** așezat după **ngarrka** („bărbat”) arată faptul că bărbatul este subiectul, indiferent de ordinea cuvintelor:

Ngarrka-ngku ka wawirri pantirni.
Bărbatul împunge cangurul cu sulița.

Pantirni ka ngarrka-ngku wawirri.
Bărbatul împunge cangurul cu sulița.

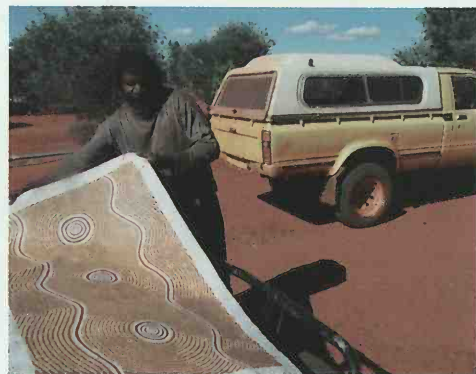
Wawirri ka pantirni ngarrka-ngku.
Bărbatul împunge cangurul cu sulița.

Limba warlpiri prezintă o serie de sunete obținute prin curbarea înapoi a vârfului limbii și atingerea palatului cu partea inferioară a acesteia, rezultatul fiind o rostogolire a sunetului. Aceste sunete sunt scrise precedate de *r*, de exemplu: **pirli** („piatră, deal”) față de **pili** („taler de lemn”); **karna** („eu sunt”) față de **kana** („băț de scobit”); **mirta** („scut”) față de

mata („obosit”). La fel ca multe limbi australiene, nici warlpiri nu are consoane fricative (*s, z, f* și *v*) și nu distinge între consoanele oclusive sonore (*b, d, g*) și cele surde (*p, t, k*). Sunetul redat în scris prin *t* poate fi uneori mai apropiat de *d* (de ex., după un *n*, ca în **kanta** – „nucă de cocos”), fără ca înțelesul cuvântului să se schimbe (spre deosebire însă de cuvintele englezești *bit* și *bid*, unde schimbarea lui *t* cu *d* produce un cuvânt cu sens diferit).

Limba warlpiri se folosește în diferite moduri. Pe lângă o variantă dialectală zonală, există un stil de vorbire infantil perfect distinct, pentru adresarea către copii, un registru „rezervat” în principal relațiilor de rudenie (de ex.,

între ginere și soacră), un limbaj al semnelor, precum și limbaje secrete utilizate de grupurile de bărbați inițiați. În adresarea dintre rude, adulții nu vorbesc, în mod normal, despre frații, respectiv surorile de celălalt sex spunându-le pe nume: bărbații se referă la surorile lor numindu-le **kari-pardu** („cealaltă”), iar femeile se referă la frații lor spunându-le **yakuri** („nădușitul”). Bărbații și femeile folosesc termeni diferiți în legătură cu membrii familiilor: o femeie se referă la părinții ei spunându-le **ngati** („mama”) și **kirdana** („tata”), în timp ce un bărbat se referă la părinții săi spunându-le **murturna** („bătrâna”), respectiv **purlka** („bătrânul”).

MIAN

3.500 de vorbitori

Jos Provincia Sandaun din Papua
Noua Guinee de nord-vest, unde se
vorbește limba mian.

Mian (zisă și mianmin) este o limbă papuașă din familia ok, care se vorbește în provincia Sandaun din Papua Noua Guinee. Termenul *mian* însuși nu este un cuvânt din limba mian, ci înseamnă „câine” în limbile înrudite faiwol, bimin și oksapmin. Denumirea le-a fost atribuită etnicilor mianmin în anii 1930, în timpul unui studiu guvernamental. Vecinii lor i-au denumit „mian” probabil datorită faptului că indigenii de etnie mianmin aveau reputația unor războinici neînfricați. Prin urmare, acesta a devenit denumirea administrativă standard atât pentru vorbitorii limbii mian, cât și pentru limba însăși, iar ulterior a fost adoptată chiar și de etnicii mianmin.

Dreapta jos Băiețel din provincia
Sandaun din Papua Noua Guinee.

Numărătoarea corporală

Limbile din familia ok (inclusiv mianmin) sunt cunoscute pentru sistemul lor de numărare prin „răboj corporal”, în care părțile trupului sunt folosite într-un mod rațional pentru numărare. În sistemul de tip răboj din limba mian, se începe de la degetul mare al mâinii stângi, urmează degetele mâinii stângi, apoi în sus pe partea stângă a trupului (încheietură, antebraț, cot, încheietura umărului, partea de sus a umărului, obraz, ureche, ochi, nas), adăugând câte o unitate la fiecare porțiune anatomică, în așa fel încât la nas se ajunge la numărul 14. De acolo, se face trecerea pe partea dreaptă și se continuă în jos, ajungând la numărul 27. Iată câteva exemple:

tumin	încheietura umărului	9
kwing-dim	partea de sus a umărului	10
tam-dim	parte a feței	11
klon-dim	la ureche	12
kin-dim	la ochi	13
munung-dim	la nas	14
kin milim	celălalt ochi	15
klon milim	celălaltă ureche	16
tam milim	celălaltă parte a feței	17
kwing milim	partea de sus a celuiilalt umăr	18
tum milim	încheietura celuiilalt umăr	19

În limba mian, **wěng** înseamnă „limbă”, așa încât vorbitorii se referă la propria lor limbă numind-o **mian wěng**. Deși este în continuare limba comunității uzuale în regiunea în care locuiește populația mianmin (și care cuprinde satele Yepsiei, Gubil, Fiak și Hotmin), limba mian este încontinuu amenințată și influențată de limbile engleză și tok pisin (una dintre limbile oficiale din Papua Noua Guinee). Vorbitorii de mian sunt conștienți de influența potențial distructivă a acestor limbi asupra limbii lor tradiționale și califică mereu cuvintele și construcțiile provenite din tok pisin sau din engleză drept **wan weng fúnin** („gândire pe limba păsărească”), respectiv **tablasebwáli weng fúnin** („gândire pe limba omului alb”).

Limba mian are cincisprezece consoane și șase vocale (plus patru diftongi). Pe lângă

faptul că are două consoane velare – *k* și *g* –, are și o a doua pereche de consoane velare labializate – *kʷ* și *gʷ* –, care se pronunță cu buzele rotunjite, ca și cum *g* și *w* ar fi rostite împreună, ca un singur sunet. De exemplu, **gi** este rădăcina verbală cu sensul de „a râde”, iar **gwi** este rădăcina verbală cu sensul de „a otrăvi”. În limba mian există și un sistem de tonuri, cuvintele fiind asociate cu unul până la cinci tonuri. Tonurile sunt cele care fac deosebirea între cuvinte, altminteri pronunțate la fel. **Mén** pe un ton înalt înseamnă „copil”, iar **měn** pe un ton ascendent înseamnă „sac cu bride”. La verbe, tonurile pot face deosebirea între timpurile verbale.

MURRINH-PATHA

2.500 de vorbitori

Limba murrinh-patha se vorbește în comunitatea Wadeye (misiunea Port Keats) din Teritoriul de Nord australian și în jurul acesteia. Comunitatea este situată la circa 420 de kilometri înspre sud-vest de orașul Darwin și adăpostește aproximativ 2.000 de persoane. Murrinh-patha este limba predominantă în zonă și este folosită de întreaga comunitate în toate activitățile zilnice (cu toate că serviciile guvernamentale și cele sociale sunt oferite în limba engleză). Deși în aparență este înrudită cu alte limbi australiene, relațiile detaliate, de ordin genetic, în murrinh-patha și alte limbi nu au fost încă stabilite pe de-a-ntregul.

Verbe

Limba murrinh-patha are niște verbe foarte complicate, care pot furniza mari cantități de informație, corespunzând unei întregi propoziții într-o altă limbă:

Perremnunggumangime

Acei câțiva oameni și-au dat niște obiecte unul altuia.

Wurdamnawalthidamatha

El râdea de celălalt atât de tare, încât îl dureau coastele.

Thurdingayithmaningintha

Voi, cele două femei, ar trebui să-mi spuneți povestea.

Murrinh-patha, care înseamnă „limbă bună” (**murrinh** = „limbă” + **patha** = „bun”), este în continuare învățată de copii – deci, ca limbă, nu prezintă nici un pericol imediat. Ea a devenit o *lingua franca* în regiunea Wadeye (înlocuind limbile tradiționale din alte grupuri lingvistice din zonă, cum ar fi *magati ke*, *marri ngarr* și *marri djebin*). În consecință, este una dintre puținele limbi indigene australiene, ai căror vorbitori s-au înmulțit în ultima generație, în loc să se împuțineze.

Limba nu are un sistem de scriere tradițional. Și totuși, în anii 1970, i-a fost conceput un sistem de scriere, care acum este bine încetățenit în comunitate. Această scriere folosește literele alfabetului englez, dar le combină în diverse feluri pentru a reprezenta sunete care există în limba murrinh-patha, dar nu există în engleză. De exemplu, în murrinh-patha sunt trei sunete *t*: unul similar cu cel englezesc (scris cu *t*), altul produs cu vârful limbii plasat între dinți (scris *th*) și un al treilea rostit cu vârful limbii răsucit înapoi în gură (scris *rt*). Dacă limbile europene fac distincție, în cadrul substantivelor, între două sau trei genuri, substantivele din limba murrinh-patha

sunt împărțite în zece clase, în funcție de sens. Ori de câte ori este folosit, un substantiv trebuie să fie precedat de determinantul clasei. Aceste clase ilustrează modurile în care vorbitorii limbii murrinh-patha clasifică lumea din jurul lor: **kardu** (populația aborigenă), **ku** (populație ne-aborigenă, animale), **kura** (apă, lichide), **thamul** (sulițe), **thu** (alte arme de atac, tunetul, fulgerul), **thungku** (foc), **da** (locuri, vremuri), **murrinh** (limbă, cântec), **nanthi** (toate celelalte).

Sus Jucătorii se odihnesc după un meci de fotbal din cadrul Ligii de Fotbal Australiene, desfășurat la Wadeye.

Dreapta O parte din Teritoriul de Nord australian, cu amplasarea comunității Wadeye, în care murrinh-patha este limba predominantă.

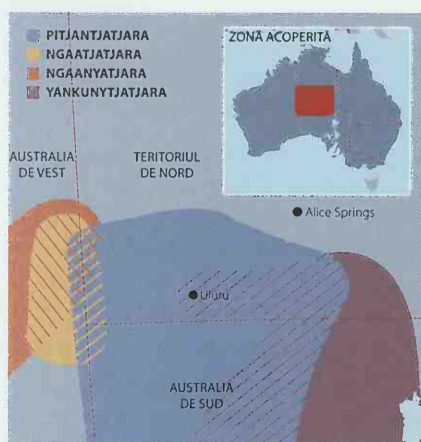

PITJANTJATJARA

2.500 de vorbitori

Jos Distribuția celor patru dialecte principale în Deșertul de Vest din Australia.

Pitjantjatjara este cel mai cunoscut dialect al limbii din Deșertul de Vest, care se întinde în toată zona interioară și vestică aridă a Australiei. În vorbirea curentă și rapidă, silaba *-tja-* mijlocie din denumirea limbii se elidează, așa încât limba este denumită pitjantjara. Diferitele dialecte ale limbii din Deșertul de Vest sunt reciproc inteligibile, cu toate că fiecare prezintă caracteristici aparte și că vorbitorii înșiși le consideră pe toate variante diferite (cu denumiri diferite). Limba din Deșertul de Vest este în principiu tipică pentru familia de limbi pama-nyungan, care acoperă aproximativ 90% din teritoriul continentului australian.

Numere

La fel ca multe limbi indigene australiene, pitjantjatjara are foarte puține cuvinte cu valoare de numeral. Termenii de bază sunt: **kutju** („unu”), **kutjara** („doi”), **mankurpa** („trei”) și **tjuta** („mulți”). Ceilalți termeni pot fi construiți cu ajutorul acestora, de exemplu: **kutjara** („patru”), **mankur-kutjara** („cinci”) și **mankur-mankurpa** („șase”), dar în mod obișnuit se folosește noțiunea de „mulți”.

Toponime

Cea mai lungă denumire a unei localități australiene este aceasta din limba pitjantjatjara: Mamungkukumpurangkuntjunya Hill, din Australia de Sud.

Dialectul pitjantjatjara este vorbit de circa 2.500 de persoane care trăiesc mai ales pe pământurile libere ale comunității cu același nume din nord-vestul statului Australia de Sud. Este una dintre limbile australiene cele mai puternice și cele mai cunoscute și de alte populații în afara celei indigene, plus că este învățată și astăzi de copii. Una dintre caracteristicile ei este aceea că nici un cuvânt nu se termină în consoană. Cuvintele care se termină în consoană în celelalte dialecte primesc terminația **-pa** în pitjantjatjara. De exemplu, **nguwan** („aproape, un fel de”) și **watjil** („singur, nostalgic”) din dialectul yankunytjatjara devin **nguwanpa**, respectiv **watjilpa** în pitjantjatjara. O altă trăsătură distinctivă este reflectată în denumirea însăși a dialectului, care se compune din **pitjantja** („a veni/a pleca”) + sufixul **-tjara** („având”), așa încât **pitjantjatjara** („având pitjantja”) înseamnă „cei care au cuvântul pitjantja”, spre deosebire de dialectul yankunytjatjara, care folosește cuvântul **yankunytja** (tot pentru „a veni/a pleca”), drept care yankunytjatjara înseamnă „având yankunytja”.

Populația pitjantjatjara se autodenumeste **anangu**, aceștia fiind posesorii tradiționali ai

regiunii care include comunitățile Uluru (Ayers Rock) și Kata Tjuta (așa-numite Olgas), situri sacre extrem de importante pentru populația anangu, a căror proprietate i-a fost retrocedată acestora de către guvernul federal australian în 1985.

Limba pitjantjatjara se scrie cu alfabet latin din anii 1940 și se folosește în diferite materiale tipărite, de ordin religios, educațional și de altă natură. Este, de asemenea, una dintre puținele limbi indigene care se predă la nivel universitar (de exemplu, la Universitatea statului Australia de Sud).

Dreapta Așa-numitele „Olgas” de la Kata Tjuta, loc sacru pentru populația pitjantjatjara.

Stânga Semne stradale în limba hawaiiană la Honolulu, capitala statului Hawaii.

MOKILEZĂ

1.200 de vorbitori

Limba mokileză se vorbește pe atolul Mokil din arhipelagul Insulelor Caroline de Est, din Micronezia, din vestul Oceanului Pacific. Mokileza are șapte vocale și douăsprezece consoane, inclusiv fricative (consoane la care fluxul de aer nu este oprit în întregime, cum ar fi *s* sau *v*) și labiale velare, scrise sub forma *pw* și *mw* (se produc retrăgând limba în partea dinapoi a gurii). Așa se face că **pa** („a țese”) este altceva decât **pwa** („a spune”). Nu există însă o tradiție a scrierii limbii mokileze; cea mai mare parte a comunicării scrise este în engleză sau în limba învecinată numită pohnpeiană. Sute de cuvinte din japoneză și engleză au fost preluate în mokileză, cum ar fi **iakiu** („baseball”) și, respectiv, **kainpis** („pânză”).

MAWNG

300 de vorbitori

Limba mawng se vorbește în nord-vestul Țării Arnhem din Teritoriul de Vest al Australiei, în primul rând pe insula Goulburn de Sud (zisă și Marruwi). Deși are puțini vorbitori, mawng este limba comunicării zilnice a comunității, cu toate că toți vorbitorii de mawng vorbesc și englezește. Una dintre numeroasele trăsături complexe ale gramaticii limbii mawng este sistemul de genuri ale substantivelor. Toate substantivele aparțin unuia dintre cele cinci genuri definite semantic: masculin, feminin, vegetal, comestibil (include alimentele care nu conțin carne și obiectele gospodărești) și funciar (include pământul, lichidele și domeniile abstracte ale culturii și obiceiurilor). Genul substantivului trebuie să fie redat de toate elementele propoziției care se referă la substantivul respectiv (cum ar fi adjectivele), inclusiv de verb care se acordă în gen cu subiectul și complementul.

KOKOTA

500 de vorbitori

Kokota este o limbă oceanică vorbită pe insula Santa Isabel din arhipelagul Insulelor Solomon. Are douăzeci și două de consoane și cinci vocale. Ca multe alte limbi oceanice, kokota face distincție între două tipuri de posesiune: inalienabilă (de obicei părți ale trupului și produse), alienabilă și consumabilă. Fiecare dintre acestea este marcată printr-un sufix adăugat substantivului care denumește obiectul posedat, de exemplu: **totogale-gū ara ine** („această fotografie cu mine”), față de **no-gū totogal ara ine** („această fotografie a mea [care este la mine, dar poate fi sau nu cu mine]”). Tot ca în multe limbi oceanice, în kokota un substantiv poate fi încorporat în verb, atunci când substantivul e nespecific, de exemplu: **ara mala flalo vaka-flalo** („eu-zbor navă-zboară = eu zbor cu avionul”) contrastează cu forma în care obiectul apare și este un anume avion: **ara n-a flalo-i vaka-flalo ine** („eu eu-zbor-cu-el navă-zboară asta = eu zbor cu acest avion”).

HAWAIIANĂ

2.000 de vorbitori

Hawaiiana este o limbă polineziană răsăriteană, strâns înrudită cu tahitiană. Este în prezent limbă oficială a statului american Hawaii. Sistemul de scriere al limbii hawaiiene este similar cu cel al limbii **māori** și include folosirea apostrofului pentru ocluziile glotei, sunete realizate prin închiderea corzilor vocale. Astfel, **mai** înseamnă „de la”, dar **ma'i** înseamnă „bolnav”. În ultimul secol, s-a scris mult în limba hawaiiană, inclusiv ziare în care erau relatate evenimentele curente. Numărul de vorbitori a scăzut până spre 1.000, dar cu ajutorul așa-numitelor „cuiburi de limbă” – **Nā Pūnana Leo** –, bazate pe experiența populației māori (vezi p. 179) de a-i aduce laolaltă pe copii și pe vorbitorii vârstnici, utilizarea limbii hawaiiene a fost revigorată. Recent, un student și-a făcut întreaga disertație pentru doctorat în limba hawaiiană.

Stânga *Insula Malolo, una dintre cele o sută de insule care alcătuiesc arhipelagul Fiji.*

Stânga *Copii citind la o școală sub cerul liber din regiunea australiană Țara Arnhem, unde se vorbește limba yolngu matha.*

FIJIANĂ

350.000–550.000 de vorbitori

Fijiana este o limbă oceanică. Pe cele o sută de insule ale arhipelagului Fiji se vorbesc mai multe varietăți de limbi fijiene, printre care bauană (sau fijiană standard), lau, nadrogă și boumaa. Fijiana a devenit limbă oficială a arhipelagului Fiji abia în 1997 (alături de engleză și de hindustani). Sistemul de scriere a limbii a fost conceput de misionari și se folosește în continuare. Consoanele *b*, *d* și *g* sunt precedate de câte o consoană nazală (*mb*, *nd*, *ng*). Unele litere care se cer explicate sunt *c* precum în *this* („acesta”), *g* precum în *sing* („a cânta”) sau *q* precum în *finger* („deget”); *nr* se pronunță făcând un sunet de tril pe *r* după *n*. În fijiană (ca și limba anejoș), verbul este plasat înainte de complement și abia apoi urmează subiectul.

ANEJOȘ

600 de vorbitori

Anejoș este o limbă oceanică vorbită pe cea mai sudică dintre insulele locuite ale arhipelagului Vanuatu. În ciuda unei depopulări dramatice, care a început odată cu colonizarea europeană (în 1930 nu mai rămăseseră pe toată insula decât 182 de persoane), limba continuă să fie folosită. Misionarii au scris în această limbă spre sfârșitul anilor 1840, iar învățământul a început să se desfășoare în anejoș un deceniu mai târziu. Limba anejoș prezintă caracteristica unică în arhipelagul Vanuatu de a avea complementul așezat înaintea subiectului. Sistemul de numărare anejoș este cvinar, numerele mai mari de șase fiind formate prin compunere:

- 1 – *ithii*, 2 – *erou*, 3 – *esej*, 4 – *emanohowan*,
- 5 – *nijman*, 6 – *meled*, 7 – *meled-erou*, 8 – *meled-esej*,
- 9 – *meled-emanohowan*, 10 – *nijman-(n)ijman*.

ARRERENTE

4.500 de vorbitori

Limba arrernte (denumită uneori și aranda) se vorbește în Australia Centrală, în zona orașului Alice Springs din Teritoriul de Nord. Există mai multe dialecte diferite de arrernte, printre care arrernte răsăritean, arrernte mparntwe (central – dialectul vorbit la Alice Springs), anmatyerr, alyawarr și kaytetye. În total, sunt în jur de 4.500 de vorbitori ale diferitelor variante de arrernte. Aceștia sunt cunoscuți pentru că au un complicat limbaj al semnelor, de care se ajută atunci când vorbirea nu-și are locul (când este nevoie de liniște pentru diferite scopuri practice sau culturale). Pentru vorbitorii de arrernte este posibil să poarte conversații prelungite și detaliate folosindu-se numai de acest sistem de limbaj al semnelor manuale.

YOLNGU MATHA

5.000 de vorbitori

Yolngu matha este denumirea dată unui grup de dialecte vorbite de populația yolngu din nord-estul Țării Arnhem. Denumirea este formată din cuvintele **yolngu** („oameni”) și **matha** („vorbire”). Termenul **yolngu** se referă exclusiv la populația aborigenă. Cuvântul din limba yolngu matha pentru „omul alb” – **balanda** – provine din englezescul *Hollander* și a fost împrumutat de la pescari indonezieni din Makassar, cu care etnicii yolngu au făcut comerț sute de ani. Numai din 1935, când o misiune metodistă a fost deschisă în Țara Arnhem, populația yolngu a avut contacte permanente cu oamenii albi (**balanda**) din Australia. Yolngu matha este limba filmului *Zece canoe* din 2006, cel dintâi film artistic de lung metraj realizat vreodată într-o limbă indigenă australiană.

Stânga
Ceremonia
ngarrag (mar-
dayin) din Țara
Arnhem, unde se
vorbește limba
kunwinjku.

KUNWINJKU

2.000 de vorbitori

Kunwinjku (sau gunwinggu) face parte din lanțul de dialecte (cunoscut sub denumirile de mayali sau bininj gun-wok) vorbite în vestul regiunii Țara Arnhem din Teritoriul de Nord australian. Această limbă a servit drept *lingua franca* în toată zona în ultimul secol, ceea ce a făcut să fie deosebit de importantă pentru munca de misionariat. Traduceri timpurii ale textelor biblice în kunwinjku există din anii 1930 (publicate de Societatea Biblică). Denumirea dialectului constă în prefixul de gen neutru **kun-**, combinat cu rădăcina nominală **winjku** („apă dulce”) și realizează o opoziție între comunitățile continentale kunwinjku (de apă dulce) și cele de apă sărată dinspre nord (de exemplu, mawng și iwaidja).

CÈMUHÎ

3.300 de vorbitori

Cèmuhî este o limbă oceanică, vorbită în Noua Caledonie din sud-vestul Oceanului Pacific. Are nouăsprezece consoane și douăzeci și trei de vocale și face parte dintr-un grup restrâns de limbi din Noua Caledonie, care folosesc tonul pentru a face distincție de sens, de exemplu: **té** („greu” – ton înalt); **tē** („a se dezechilibra, a se clătina” – ton mediu); **tè** („a zbura” – ton coborât). La fel ca multe alte limbi oceanice, cèmuhî are verbe în serie, adică mai multe verbe se combină pentru a crea noi înțelesuri. Sistemul de numărare este unul cvinar, adică se numără până la cinci, apoi numerele se compun pentru a număra în continuare: **cēiu** (1), **áló** (2), **cié** (3), **páa** (4), **nim** (5), **nim bwo mú cēiu pwón** (6), **pàjilù** (10).

KRIOL

24.000 de vorbitori

Kriolă este denumirea dată mai multor variante lingvistice vorbite în tot nordul australian de populațiile aborigene. Aceste variante au apărut din nevoia aborigenilor de a comunica verbal cu vorbitorii altor limbi, inclusiv ai altor limbi aborigene și cu vorbitorii de engleză (oarecum la fel ca limba bislama – vezi p. 178). Între variantele respective există diferențe, datorate în parte limbilor-sursă diferite, din care acestea își adaptează împrumuturile gramaticale și lexicale. Cele mai multe informații există despre cele vorbite în valea Fitzroy (Kimberley), în Barunga și pe râul Roper (în sud-estul Țării Arnhem), precum și despre yumpala tok (de pe insulele din Strâmtoarea Torres). O traducere a Bibliei, începută în 1978, a avut ca rezultat publicarea Bibliei kriole pentru regiunea Katherine în mai 2007.

KUUK THAAYORRE

250 de vorbitori

Kuuk thaayorre este o limbă vorbită în vestul peninsulei de la Capul York, din nordul statului australian Queensland. Face parte din marea familie de limbi pama-nyungan, care include aproape 90% din limbile vorbite pe continentul australian. Este una dintre puținele limbi indigene australiene care mai este învățată de copii. Este limba (**kuuk**) vorbită de populația thaayorre, de unde îi provine și denumirea. Limba kuuk thaayorre se distinge prin faptul că permite formarea unor șiruri neobișnuite de consoane. De exemplu, ca și multe alte limbi australiene, are două sunete *r* distincte: unul asemănător cu sunetul *r* englezesc (scris **r**) și altul mai aproape de *r*-ul rostogolit scoțian (scris **rr**). Neobișnuit este faptul că limba kuuk thaayorre oferă exemple de cazuri în care aceste două sunete se alătură (scrise **rr_r**) în aceeași silabă, de exemplu: **parr_r** („copil”).

Stânga Apus de soare pe râul Arafundi, unde sunt situate cele două sate ale vorbitorilor de limbă yimas.

Stânga O canoe cu furcheți pe insula Kiriwina din golful Milne (Papua Noua Guinee).

YIMAS

250 de vorbitori

Yimas este una dintre cele șase limbi ale familiei lingvistice sepik inferioară din Papua Noua Guinee. Celelalte limbi ale familiei sunt: karawari (1.500 de vorbitori), angoram (7.000 de vorbitori), chambri (1.200 de vorbitori), murik (1.500 de vorbitori) și kopar (250 de vorbitori). Limba yimas se vorbește în două sate dinspre vărsarea râului Arafundi, în bazinul râului Sepik din Papua Noua Guinee. Limbile din familia sepik inferioară au structuri verbale complicate, cu numeroase prefixe și sufixe. În multe cazuri, un singur verb yimas poate exprima sensul unei întregi propoziții dintr-o limbă de tip european, de exemplu: **ya-mpu-yamal-wat** („ei le cioplesc de obicei”) sau **impa-mpu-yakal-irm-tay-cut** („au stat și i-au privit pe amândoi”).

SALIBA

1.000 de vorbitori

Saliba este o limbă oceanică vorbită în Provincia Golful Milne din Papua Noua Guinee. Nu există o tradiție a scrierii acestei limbi, iar misionarii au răspândit materiale scrise numai în limba învecinată suau. Ca și în alte limbi oceanice, pronumele care însoțesc verbul arată în mod obișnuit cine face acțiunea și cine sau ce este obiectul asupra căruia se răsfârâre acțiunea verbului. Rareori apar și substantive, pe lângă pronume, care să aibă același referent în aceeași propoziție – a se vedea mai jos, unde pronumele cu sensul „el” apare sub forma **ye-**, alipit verbului **deula**. Timpul nu este evidențiat gramatical în limba seliba; momentul în care se întâmplă ceva este redat prin cuvinte precum: **malaitom** („măine”), **wau** („acum”) sau **lahi** („ieri”). Ca și în limbile papuașe învecinate, în saliba complementul vine înaintea verbului, de exemplu: **Koya ye-deula-i-ø** („grădina el-terasă-pe-ea = „El a terasat grădina”).

I'SAKA

400 de vorbitori

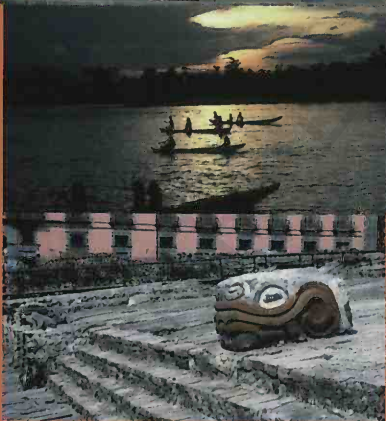
Limba i'saka (numită și krisa) este vorbită în satul Krisa (provincia Sandaun) din nord-vestul extrem al insulei Papua Noua Guinee. I'saka are patru tonuri, precum și silabe nazalizate și ne-nazalizate, cu sensuri diferite. De exemplu, **paj** (pronunțat la fel ca *pie* în engleză) înseamnă „săgeată”, iar **pāj** (pronunțat ca și cum nasul ar fi foarte înfundat) înseamnă „praștie”. Denumirea limbii se pronunță cu un ton înalt pe prima silabă (indicat de apostrof) și cu tonuri joase pe celelalte silabe. În limba i'saka, numărul se face după următorul sistem de numere: **kaipa** (1), **sie** (2), **dou** („mână” adică 5), ex.: **sie kaipa** („doi-unu”, adică 3), **sie sie** („doi-doi”, adică 4), **dou sie** („mână-doi”, adică 10).

MERYAM MIR

300–400 de vorbitori

Meryam mir este una dintre cele două limbi indigene vorbite pe insulele din Strâmtoarea Torres, aflate între nordul extrem al Australiei și Papua Noua Guinee. Este înrudită cu limbile papuașe din regiunea râului Fly din Papua Noua Guinee (familia trans-Fly răsăriteană), iar vorbitorii ei, din punct de vedere etnic și cultural, sunt melanezieni. Cealaltă limbă indigenă din zonă, kala lagaw ya, este înrudită cu limbile pama-nyungan din Australia, ceea ce face ca limba meryam mir să fie singura limbă indigenă ne-australiană de pe teritoriul actualului stat Australia. Vorbitorii de meryam mir utilizează în mod curent și limba creolizată din Strâmtoarea Torres, iar limba lor nu mai este învățată și de copii. Denumirea ei provine din cuvintele **mir** („cuvânt, vorbire”) și **meryam**, care desemnează unul dintre clanurile care locuiesc în Mer (insula Murray), acolo unde se mai vorbește încă limba.

LIMBILE DIN CELE DOUĂ AMERICI

LIMBILE DIN CELE DOUĂ AMERICI

Limbile prezentate în acest capitol sunt, toate, niște supraviețuitoare. Ele reprezintă populațiile indigene americane, care au conviețuit mai întâi cu coloniștii europeni și apoi cu succesorii acestora, națiunile independente americane guvernate în limbi europene. Unei singure limbi din cele două Americi i s-a îngăduit să joace un rol semnificativ la nivel național, și anume limbii guaraní din Paraguay, deși se poate spune că astăzi, în sfârșit, unele dintre aceste limbi capătă statut oficial, fie și la nivel regional. Comunitățile vorbitoare de limbi indigene americane nu au fost niciodată de mari dimensiuni, dar prea multe dintre grupurile etnice din această parte a lumii au ajuns în pragul dispariției.

În America de Nord, din cele 312 limbi care se vorbeau odată nu se mai vorbesc astăzi decât 188. În Arctica, limba principală care se vorbește este înuita, care s-a răspândit către est, din nordul Alaskăi către Groenlanda, după anul 1000 d.C. În schimb, limbile din sudul Canadei (cree și ojibwe) s-au mutat către vest, odată cu negoțul cu blănuri al europenilor. De acolo, s-au extins și mai departe spre vest către populațiile picior-negru și dakota/lakota. Alte grupuri etnice mai importante sunt cherokee și choctaw/chickasaw, triburi odinioară sud-estice, care s-au mutat către vest în secolul XIX, ajungând până în Oklahoma. În zona sud-vestică aridă, trăiesc populațiile keres (o etnie de indieni pueblo) în Noul Mexic, o'odham în sudul Arizonei și navajo, care este în prezent grupul etnic indigen cel mai numeros din America de Nord.

Vitalitatea lingvistică este mai mare în America Centrală, unde se vorbesc peste 300 de limbi. Cele mai importante trei familii de

Stânga O bătrână înuită din Nunavut (Canada). Inuita este în prezent limba oficială din Nunavut și, alături de daneză, și din Groenlanda.

Dreapta sus Extraordinară împletitură multicoloră a populației huichol din vestul Mexicului. Limba huichol face parte din familia de limbi uto-aztecă.

limbă din această regiune sunt cele maiase, otomangueze și uto-aztece.

Dintre cele treizeci de limbi maiase, peste douăzeci se vorbesc în Guatemala și în Insulele Belize, iar celelalte – în Mexic. Majoritatea limbilor uto-aztece se vorbesc în Mexic, dar la nord de graniță există și altele, între care se numără o'odham, comanche, shoshone, ute, luiseno și hopi. În acest capitol, sunt prezentate și limba nahuatl și rudele ei apropiate, limbile nahuatl, precum și limbile raramuri și huichol.

Familia de limbi otomangueze, vorbite în principal în statul mexican Oaxaca, a contribuit mult la diversitatea lingvistică din Mexic. Aici intră limbi precum zapoteca și mixteca, ele însele împărțite în aproape cincizeci de variante dialectale. Trei limbi neînrudite între ele – purepecha, huave și kickapoo (o limbă algonquină) – sunt prezentate la sfârșitul capitolului.

În America de Sud, supraviețuiesc aproximativ 500 de limbi. Pe coastele carabiene se vorbește warao și guajiro; emberá se vorbește în zona istmului Darien, la Pacific. Mai departe spre sud, în munții Anzi, se vorbesc limbile páez, awa pit și jivareze. Pe câmpiile dinspre est, se vorbește guahibo; și mai departe spre sud, în Amazonia, se vorbesc limbile tícuna, shipibo-conlbo și campá. Două dintre cele mai răspândite limbi sud-americane, quechua și aymara, sunt asociate cu Imperiul Incaș. Limba guaraní și cele înrudite cu ea erau mai demult răspândite în bazinele fluviilor care străduiesc Brazilia. În regiunea Gran Chaco, care se întinde în Bolivia, Paraguay, Chile și Argentina, se vorbesc chiquitano, nivaclé, wichí, lhamtés și toba. Cea mai mare comunitate etnică din sud-estul Braziliei, care-și mai păstrează limba, este kaingang, iar mapadungun, din centrul statului Chile, este o comunitate lingvistică rămasă independentă până în secolul XIX.

NAVAJO

120.000 de vorbitori

Jos Picturile pe nisip reprezintă o parte importantă a ceremoniilor de tămăduire și religioase ale populației navajo.

Religie și mod de viață

Religia și modul de viață al populației navajo se bazează pe cultivarea frumosului – **hózhó** –, obținut fie prin artă, fie prin ritual (de ex., picturile pe nisip), și mai puțin prin observarea sa în natură. Rolul atribuit limbii este unul central în creație, așa cum cântările lungi – **hatáál** – joacă un rol principal în practicile religioase.

Se pare că populația navajo s-a mutat înspre sud-vest, din regiunea lacului Great Slave („Marele sclav”) din Canada, între secolele XI și XIII. S-a presupus că toate limbile grupate sub denumirea de navajo ar fi înrudite cu limba ket, care se vorbește în centrul Siberiei, dar o asemenea apropiere rămâne controversată.

Denumirea de *navajo* a fost dată de spanioli în jurul anului 1620, de la expresia **navajuu** din limba tewa (a indienilor pueblo), care înseamnă „vale cu câmpuri cultivate”. Totuși, primele gramatici și dicționare navajo au apărut abia după sosirea în regiune a misiunii franciscane, în 1898. Vorbitorii de navajo își numesc propria limbă **diné bizaad**,

adică textual: „oamenii, vorbirea lor”. Pentru cine o învață, limba navajo este, din punct de vedere fonetic, o piatră de încercare. Are consoane simple, aspirate și explozive, are nazalizare (marcată printr-o sedilă întoarsă) și are tonuri (tonul înalt este marcat printr-un accent ascuțit) aplicate

vocalelor. Cuvintele sunt polisilabice, mai cu seamă formele verbale cu o inflexiune complicată, care, pe lângă timp și persoană, disting douăzeci și două de aspecte diferite și o paletă largă de clase de formă și de conținut în substantivele care le aparțin. Deși majoritatea vorbitorilor de navajo sunt astăzi bilingvi în engleză, o mică parte a vocabularului navajo este împrumutat. Cei mai mulți etnici navajo sunt știutori de carte și folosesc limba zilnic, dar uzul propriu-zis al limbii pare a fi în declin: copiii navajo de vârstă școlară din rezervație care nu vorbeau decât engleza a crescut de la 12% din populație în 1980 la 28% în 1990 și la 43% în 2000.

De la 1 la 10

łáa'íi	1	Limba navajo are un sistem de numărare zecimal pe deplin format. Multiplii lui 10 se termină în diin, sutele în neeznádiin (zece zeci), iar miile în miil (termen împrumutat din spaniolă). De exemplu, ashdladiin = 50; ashdladi neeznádiin = 500; ashdlahi miil = 5.000.
naaki	2	
táá'	3	
díí'	4	
ashdla'	5	
hastááh	6	
tsosts'id	7	
tseebíí	8	
náhást'éí	9	
neeznáá	10	

Dreapta Regiunea Patru-Colțuri din sud-vestul Americii de Nord, unde se vorbește limba navajo.

INUITA

circa 83.500 de vorbitori

Limba inuită se vorbește în nordul extrem al Americii de Nord, din Groenlanda, peste tot nordul Canadei, până în Alaska. Ea a fost răspândită spre vest de populația thule, cu câinii, sfredelurile și uneltele ei de tras cu arcul, care a venit să-i înlocuiască pe tuniiți (așa-numita „civilizație Dorset”) cândva între secolele X și XIV d.C. Purtând diferite denumiri naționale, limba inuită a devenit limba oficială a Nunavutului – teritoriul cel mai nordic al Canadei – și a Groenlandei, care face parte, din punct de vedere administrativ, din Regatul Danemarcei. Termenul *inuit*, pluralul de la *inuk*, este numai denumirea dată populației care vorbește așa-numita limbă inuktitut, adică, textual, „ca un inuk”.

Sus Regiunile din Alaska, din nordul extrem al Canadei și din Groenlanda unde se vorbește limba inuită.

Limba poartă însă și alte denumiri: groenlandeză sau *kallaalisut* în Groenlanda (48.000 de vorbitori); *inupiatun* în Alaska (7.500 de vorbitori); și există comunități de inuiți care-și numesc limba *inuinnagutun* în Nunavut și *inuialuktun* în Teritoriile de Nord-Vest (18.840 de vorbitori în Canada). Practic vorbind, cei care acceptă denumirea de inuktitut atribuită limbii sunt și cei care folosesc silabarul inuktitut (derivat din silabarul cree și în bună măsură asemănător cu acela), bine încetățenit în Nunavut (textual: „casa

noastră”) și în Nunavik (textual: „loc de trăit” – nordul Québecului). Limba inuktitut se mai vorbește și în Nunatsaviat, o regiune autonomă (din 2005) din Labrador, pe coasta sud-estică a Canadei. Alți 9.000 de vorbitori trăiesc în prezent în Danemarca.

Inuiții nu sunt considerați, în general, ca făcând parte din „Primele Națiuni” sau amerindieni. Limba lor este înrudită strâns cu limba yupik din sudul Alaskăi și din Siberia și ceva mai de departe cu limba aleută din Insulele Aleutine.

De la 1 la 10

INUITĂ			YUPIK	
în Groenlanda	în vestul Canadei	în nordul Alaskăi	în centrul Alaskăi	în limba chaplino
ataaseq	atausiq	atautseq	1 atauciq	atasuq
marluk	malRuk	matleruk	2 malRuk	malRuk
pingasut	piņasut	pingayun	3 piņasut	piņasut
sisamat	sitamāt	stauman	4 cetaman	stamat
tallimat	tallimat	tatliman	5 taliman	talimat
arfinillit	aRvinilik	aravinligin	6 aRvinleghen	aRvinlik
arfineq marluk	aypak	matlerunligin	7 malRunleghen	maRraRvinlik
arfineq pingasut	piņasunik	pingayunligin	8 piņasunleghen	pingayuninļyalik
qulingiluat	quliniluat	qulinguneritāran	9 quljunRitaRaān	stama ninļyalik
qulit	qulit	qulin	10 qula	qulya

Tabelul prezintă numerele în câteva variante reprezentative de inuită și, pentru comparație, în două variante de yupik.

Limbi înrudite

Limba yupik s-a vorbit în partea de vest și de sud a Alaskăi centrale (12.000 de vorbitori) și în nord-estul Siberiei (500 de vorbitori) încă de pe vremea migrației către vest a populației inuite peste toată zona arctică a Americii de Nord, adică din secolul XI d.C. Ea are și multe dialecte: yupik central, čupik și alutiik în Alaska și Siberia Centrală, chaplino, naukan și sirenički (acum dispărut) în Siberia.

CREE

80.000 de vorbitori

Sus Un indicator de circulație trilingv din Québec (Canada), scris în engleză, cree și franceză.

Cree este denumirea dată unui grup de limbi algonquine, care se vorbesc pe un areal vast, peste aproape toată lărgimea Canadei la latitudinile medii, din Alberta până în Labrador. În această serie dialectală care se întinde de la est la vest există o mare diversitate lingvistică. Deși vorbitorii de cree sunt propriu-zis puțini, mai cu seamă în est, folosirea limbii cree se manifestă extrem de viguros, chiar și fără un sprijin instituțional prea puternic. Limba este cunoscută și prin faptul că utilizează silabarul cree (a se vedea mai jos). Există și două limbi creolizate care conțin elemente de cree, și acestea sunt mîchif, limba populației metise și bungee (a se vedea mai jos).

Denumirea cree este, la origini, o pronunție coruptă (prin intermediul limbii franceze) a cuvântului *kiristino*, care desemna cel dintâi grup de vorbitori întâlnit în anii 1620 în zona mlăștinoasă Cree.

În grupul de limbi cree există o mare diversitate în privința pronunției. Acest lucru este dovedit de termenul care desemnează „limba maternă” (altfel spus, cree) în câteva dialecte reprezentative: cree de câmpie (*nēhiyawēwin*); cree de pădure (*nīhithawīwin*); cree de mlaștină (*inīnīmowin*); limba elanului (*ililīmowin*); cree

innu (*īnū ayimūn*); și naskapi (*īyiyū ayimūn*). Ultimele două dialecte, cele estice, se mai numesc și *montagnais* („muntenest” în limba franceză).

Frecventele căsătorii între procuratorii francezi de blănuri și femeile de etnie cree-de-câmpie au condus, în secolele XVII–XVIII, la dezvoltarea unei comunități de mețiși care vorbeau o limbă creolizată, mîchif; aceasta se mai vorbește și astăzi în Saskatchewan și Dakota de Nord (sub 1.000 de vorbitori): din punct de vedere formal, se caracterizează prin substantive franțuzești și verbe din limba cree. Bungee era denumirea dată unei alte limbi creolizate, de astăzi dată cu scoțiana galică, răspândită în Manitoba în secolele XIX–XX.

Silabarul cree este un sistem de aproximativ zece simboluri ce reprezintă consoane, vocalele care urmează după aceste consoane (patru se mai află în uz) fiind indicate prin orientarea simbolurilor consonantice. Acest silabar a fost conceput de misionarul metodist James Evans în 1840. Versiuni ale silabarului sunt folosite astăzi pentru a scrie limbile cree, ojibwe și inuktitut.

De la 1 la 10

Cree de câmpie	Cree de pădure	Innu	Naskapi
peyak	pēyak	1 peikw	pāikw
nisho	nīso	2 nishw	nīsu
nisto	nisto	3 nishtw	nistu
newaw	nēw, nēwo, nēyo	4 neu	nāw
niyalan	niyānan	5 patetat	pitātāhch
nikotwas	nikotwāsik, kotwāsik	6 kutuasht	āsutāhch
niswas	tēpakohp	7 nishuasht	nīswāutāhch
niyananew	ayinānew, ēnānēw	8 nishuaush	yānāw
shank	kēkēc mitātaht	9 peikushteu	pāikustāw
mita	mitātah, mitāyaht	10 peikunnu	pāikuyuw

OJIBWE

43.000 de vorbitori

Sus Elevă a Școlii de Integrare a Populației Ojibwe din Hayward, Wisconsin, unde se învață limba chippewa.

Ojibwe este o limbă din familia de limbi algonquine, cunoscută și sub denumirile de chippewa, ojibwa sau ojibway în engleză și de anishinabe sau anishinaabemowin de către propriii ei vorbitori, care mai este vorbită de aproximativ 43.000 de persoane în sudul Canadei și în nordul Statelor Unite. Numărul de vorbitori de ojibwe crește pe măsură ce limba le este transmisă noilor generații. Ojibwe are mai multe dialecte. De la vest către est, acestea sunt: ojibwe de vest sau de câmpie (cunoscută și sub denumirea de saulteaux), ojibwe de centru, ojibwe de nord (care se continuă cu oji-cree), ojibwe de Minnesota sau chippewa, care se vorbesc în Statele Unite și ojibwe de est și ottawa (odawa sau odaawa), care se vorbesc în Ontario și Michigan.

Toate aceste dialecte sunt reciproc inteligibile. Un alt dialect, mai îndepărtat, este cel algonquin (care se vorbește la nord-vest de Ottawa), el însuși împărțit în dialectul de nord și nipissing. Dialectul oji-cree este puternic influențat de limba cree (strâns înrudită) și adeseori se scrie cu ajutorul silabarului cree, în dauna alfabetului latin.

Comerțul cu blănuri cu francezii a făcut din limba ojibwe principala limbă a comerțului din zona Marilor Lacuri de la mijlocul secolului XVII până la sfârșitul secolului XIX, înlocuind limba de-acum dispărută wyandot în postura de *lingua*

franca din regiune. Utilizarea ei s-a răspândit și la populațiile de alte etnii decât ojibwe, ca și la altele de și mai departe, ajungând, în cele din urmă, să acopere un areal mărginit de valea fluviului Ohio înspre sud, de golful Jamea înspre nord, de fluviul Ottawa înspre est și de munții Stâncoși înspre vest. Din această vastă utilizare a limbii ojibwe a rezultat și o limbă pidgin denumită „ojibwe spartă”.

Limba ojibwe a influențat puternic limbile învecinate și înrudite cu ea, cum ar fi menomini și potawatomi, de pe ambele părți ale lacului Michigan.

Concepte culturale

Hiawatha, cel despre care povestește Henry Wadsworth Longfellow (1807–1882), era, de fapt, de origine onondaga (trib de etnie irocheză). Numele său real era Hayowentha („cel de desparte”). Dar cele mai multe cuvinte indigene citate de Longfellow în poemul său sunt din limba ojibwe:

Gitche Manito, cel puternic, cel ce a creat națiunile
Gichi-manidoo (Marele Spirit)

Slăviți fie mudjekeewiși!
majiikiwis (cel întâi-născut)

Loviți-i pe puternicii mishe-mokwa
mishi-makwa (ursul cel mare)

De la 1 la 10

Ojibwe de vest	Algonquină	Menomini	Potawatomi
bezhig	pegik	1 nekot	ngot
niizh	ninch	2 nīs	nish
niswi	nissoue	3 neqniw	nswe
niiwin	neou	4 nīw	nyaw
naanan	narau	5 nianan	nyanīn
(n)ingodwaaswi	ningoutouassou	6 nekūtuasetah	ngotwatso
niizhwaaswi	ninchouassou	7 nōhekan	nowak
(n)ishwaaswi	nissouassou	8 suasek	shwatso
zhaangaswi	changassou	9 sakew	shak
midaaswi	mitassou	10 metātah	mdatso

NAHUATL MODERNE

1,5–2 milioane de vorbitori

Jos *Principalele state mexicane unde se vorbește nahuatl.*

Acest grup de limbi – cel puțin douăsprezece – este vorbit de circa 1,5–2 milioane de persoane de pe tot teritoriul Mexicului. Zona vorbitoare de limbi nahuatl cuprinde statele Durango și San Luis Potosi, Jalisco, Michoacán, zona megalopolisului Mexico City și, spre sud, statele Tlaxcala, Morelos, Guerrero, Veracruz și Oaxaca. Datorită migrației, comunități vorbitoare de nahuatl se întâlnesc și în enclave de la granița dintre Statele Unite și Canada, de lângă Chicago, din sudul Arizonei, al Californiei și al Texasului. *Nahuatl* este denumirea dată acestui grup de limbi în engleză și spaniolă, dar vorbitorii diferitelor dialecte care fac parte din grup își numesc limbile diferit, în funcție de regiunea unde trăiesc.

Dreapta jos *Ruine aztece de la Templo Mayor, de lângă Mexico City. Nahuatl era limba vorbită de azteci.*

Trăsături ale limbii nahuatl

Nahuatl este o limbă poli-sintetică; adică poate crea cuvinte foarte lungi pur și simplu lipind cuvintele între ele, de exemplu: *tsiintsinkiriantsiintsoonkwa-akwaa*, care înseamnă „foarfeci”.

Metafore în limba nahuatl

Metaforele abundă în limba nahuatl. De exemplu, părți ale trupului indică relații numerice sau spațiale:

Macuilli (cinci): *ma* (mână) + rădăcina verbului *cui* (a ține)

ixteti (ochi): *ix* (față) + *teti* (piatră)

Mexicano este cea mai frecvent folosită denumire alternativă (în pronunție spaniolă). Denumită astfel după cuvântul nahuatl *mexicah* (sau, cu un termen mai cunoscut, *aztecă*), această limbă a fost deprinsă de vorbitorii de etnie nahuatl în secolul XIX. **Mexicanero** este termenul folosit în statul Durango, iar **macehualcopa** se vorbea în regiunea Tepoztlán din statul Morelos, dar acum este o limbă dispărută. Limba nahuatl clasică – **nahuatlatoalli** – se mai vorbește încă în regiunea Milpa Alta, dar numai de către adulți sau bătrâni, iar o mișcare de revigorare a ei a fost inițiată recent în zona respectivă.

Limbile din grupul nahuatl prezintă grade radical diferite de supraviețuire și utilizare, de la unele variante dispărute sau muribunde (în curs de dispariție) la altele cu o maximă vitalitate. Un exemplu ilustrativ pentru diversitatea prezentată de grupul de limbi nahuatl este următoarea propoziție care înseamnă „el nu este acasă”: **x-aak** (în bazinul râului Balsas din statul Guerrero); **amo-hka** (în zona lacului Tezcoco din statul Mexico); **am-iga** (la Hueyapan, în statul Morelos); **amo yetok** (în orașul Puebla Sierra) și **mach nikaan kah** (în orașul Rafael Delgado din statul Veracruz).

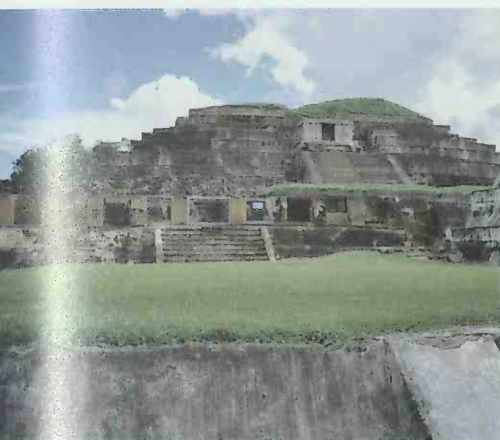

LIMBILE NAHUAT

500.000 de vorbitori

Jos Ruinele unor construcții ridicate de populația pipil în jurul anului 980 d.C. la Tazumal (Salvador).

Pipil este o limbă uto-aztecă vorbită încă în anumite enclave din Salvador, mai cu seamă în orașele Izalco, Nahuizalco, Santo Domingo de Guzmán și Cuisnahuat, dar numai de persoane mai în vârstă. Este cea mai sudică dintre limbile uto-aztece și cea dintâi care a fost recunoscută de specialiști ca fiind o limbă separată. Limba pipil s-a desprins din grupul de limbi nahuatl cam în aceeași vreme în care începuse declinul civilizației de la Teotihuacan din Mexic, în jurul anului 800 d.C., când populația pipil a părăsit locurile și a migrat spre sud, ocolind Golful Mexic și stabilindu-se în Guatemala, Nicaragua și, în cele din urmă, în Salvador. Se prea poate ca limba pipil să dispară cu totul în următoarele câteva decenii.

Sistemul de numărare

Limbile central-americeane au sisteme de numărare pe grupuri de câte 20 în loc de 10. În nahuatl, pohualli înseamnă „douăzece”. Iată cum arată numărătoarea până la zece „douăzeci”:

20	cmepoalli
40	ompoalli
60	yeipohualli
80	nauhpoahualli
100	macuilpohualli
120	chicuacmepohualli
140	chicompohualli
160	chicueypohualli
180	chicunauhpoahualli
200	matlacpohualli

Alte tipuri de numărare depind de forma obiectelor numărate. De exemplu, obiectele cu o formă oarecum rotunjită primesc sufixul cuantificator **-teti** („piatră”), ca în **centeti pantzin** („o bucată de pâine”; a se compara cu „un codru de pâine”).

Declinul dramatic prin care trece astăzi limba pipil se datorează mai ales masacrelor cărora le-au căzut victime mulți membri ai etniilor indigene în cursul revoltelor din secolul XX din Salvador și prohibiției impuse de autorități asupra folosirii limbii pipil, care i-a împiedicat pe etnicii respectivi să se înfățișeze cu o identitate etnică distinctă.

Alte limbi nahuat sunt pochutec (cea mai strâns înrudită cu pipil), care se mai vorbea încă pe istmul Oaxaca la începutul secolului XX, dar acum a dispărut, nahuat din Sierra Norte de Puebla, care mai are foarte puțini vorbitori și nahuat de Veracruz, care și-a păstrat cei mai mulți vorbitori dintre toate limbile grupului nahuat.

O caracteristică unică a limbii pipil și a limbilor din grupul nahuat cele mai apropiate de ea este sonorizarea și velarizarea fonemului surd *k*. La nici o limbă din grupul nahuatl nu se regăsește această trăsătură.

Periclitare și dispariție

Unele limbi indigene au dispărut ori sunt în pragul dispariției, din cauza presiunilor intense exercitate asupra vorbitorilor respectivi, mergând până la asimilare forțată sau genocid. Limba pipil și alte două limbi învecinate cu ea, dar neînrudite – lenca și cacapoera – au fost, pur și simplu, lichidate după ce revoltele pentru drepturi teritoriale și justiție ale comunităților vorbitoare ale acestora au fost înăbușite în sânge. Rezultatul a fost că, după anii 1930, foarte puțini au mai învățat să vorbească pipil. Paradoxal, aceleași instituții care au interzis folosirea limbii atunci se forțează acum s-o readucă la viață.

Dreapta **Vulcanul Pico de Orizaba** din statul mexican Veracruz, unde se vorbește nahuat de Veracruz.

OTOMANGUEZA

2 milioane de vorbitori

Jos Pagină din Codexul Fejerváry-Mayer, în limba mixtecă, o limbă din familia otomangueză.

Familia de limbi otomangueze ilustrează bine complexitatea și diversitatea lingvistică din Mexic. Această familie cuprinde douăzeci de limbi identificate ca diferite, dintre care cele mai multe prezintă ele însele o mare varietate internă, în așa măsură încât fiecare dintre ele ar putea fi numită în sine o familie de limbi. Este cazul mai cu seamă al limbii zapoteco (care prezintă cel puțin patruzeci de variante locale) și al limbii mixtece (căreia îi pot fi atribuite cam tot atâtea). Alte limbi care fac parte din familia otomangueză sunt: amuzgo, chatino, chichimeca, chinanteca, chocho, chontal, cuicateca, ixcatteca, matlazinca, mazahua, mazateca, ocuilteca, otomi, pame, popoloca, tlapaneca și triqui.

De la 1 la 10

Ŋuu Savi	
i'in	1
ui	2
uni	3
kumi	4
u'un	5
i'ŋu	6
ucha	7
una	8
iin	9
uchi	10

Cele mai răspândite limbi din familia otomangueză sunt zapoteco și mixteca, fiecare cu peste 400.000 de vorbitori, urmate de otomi și mazatecă, fiecare cu aproape 300.000 de vorbitori. Toate aceste limbi se vorbeau inițial în actualul stat Oaxaca din Mexic.

Datorită migrației, vorbitori ai acestor limbi pot fi întâlniți în aglomerările urbane din Mexic și Statele Unite, mai cu seamă în Mexico City, Los Angeles, Tucson și Houston.

În anumite cazuri, migrația s-a dovedit atât de pronunțată, încât comunități întregi

din Mexic au rămas numai cu bătrânii, femeile și copiii, în timp ce bărbații, în marea lor majoritate, au plecat să muncească în străinătate. Mulți vorbitori de limbi indigene, care trăiesc și muncesc în Statele Unite, și-au consacrat sentimentul apartenenței la o comunitate etnică prin crearea de asociații ale celor de aceeași etnie aflați departe de comunitățile lor de baștină.

Limbile din familia otomangueză sunt limbi tonale, având cel puțin trei tonuri de bază și sisteme fonetice foarte complexe. Unele au dezvoltat o pronunție șuierată, care urmează modele intonaționale ale anumitor limbi precum chinanteca. Vorbitorii acestei limbi trăiesc într-o zonă de junglă din Oaxaca foarte greu accesibilă, ceea ce explică geneza sistemul de comunicare prin fluierături. În aceeași situație se află și limba mazatecă.

Limba mixtecă se vorbește în două zone principale din Oaxaca: în cea de coastă și în cea de munte (în spaniolă, *sierra*). Denumirea originală a limbii mixtece este **ŋuu savi**, adică „vorbirea ploii” (la mixtecii de pe coastă). Limba mixtecă echivalează părțile trupului cu adverbele locative, așa încât un cuvânt precum **nuu** înseamnă „față”, dar și „în fața lui”.

Dreapta Urnă zapotecă în forma unei divinități. Zapoteco este una dintre cele mai răspândite limbi otomangueze.

Ghicitoare în limba ŋuu savi (mixteca de coastă)

Yu'u kuu ŋn soko ŋavi ŋivi kui
Ta xini kua'achi ta io cha'a
kuaanchi
Ta sa' mayu kui chi.

(Ri Kutora)

Sunt vorbăreț, îmi place să dau din gură,
Mă știi după ce pălărie mare și roșie am.
Dar când sunt îmbrăcat cel mai elegant,
Sunt verde strălucitor și fără pantalonii!

(Papagalul)

MAIAȘA YUCATECĂ

1 milion de vorbitori

Sus Codex datând din jurul anului 1200 d.C., cu scriere hieroglică maiasă.

Maiasa yucatecă este vorbită de mai bine de un milion de persoane. Este o limbă foarte compactă și cunoaște o foarte mică diferențiere internă, chiar și în diferitele state mexicane care alcătuiesc Peninsula Yucatec (Campeche, Yucatén și Quintana Roo). Un bun exemplu în acest sens îl oferă începutul unei ghicitorii foarte frecvent întâlnite: „Na’at le ba’ala’paalen...”. Între statele Yucatán și Quintana Roo, singura modificare este transformarea unui *a* în *o*, așa cum rezultă din textul întreg al ghicitoriei și din soluția ei: „Na’at le ba’alo’paalen, U paache’ u táan, u táane’ u paach: k’aan.” Traducerea ghicitoriei este următoarea: „Nu te pierde cu firea, partea lui din față e ca partea lui din spate”, iar soluția este: „hamacul”.

Spre deosebire de percepția din lumea occidentală, ghicitorile nu sunt exclusiv o joacă de copii. Pe lângă faptul că sunt modalități puternice de a-i familiariza pe copii cu o anumită cultură, ghicitorile se spun cu precădere de către adulți cu diferite ocazii de socializare specifice, cum ar fi priveghiurile sau munca la câmp.

O conștiință deosebit de puternică a unității culturale și lingvistice le permite comunităților maiase din Yucatec să-și păstreze la mare preț limba și cultura indigene. Le permite, de asemenea, să comunice în limba maiasă cu alte comunități etnice învecinate, cum ar fi rudele lor itz’ă din Insulele Belize, ba chiar și cu vorbitorii de mopán, o limbă maiasă care se vorbește și în Guatemala

și Belize, inteligibilitatea reciprocă situându-se în jurul a 80%. În aceeași situație se află limba lacandon, care se vorbește în pădurile tropicale din statul sud-mexican Chiapas. Gradul înalt de loialitate și mândrie față de maiasa yucatecă se reflectă într-o prezență demografică solidă pe teritoriul peninsulei (aproape jumătate din populația totală) și în faptul că maiășii au fost cel din urmă grup etnic pe care spaniolii au reușit să-l cucerească.

Limba maiasă yucatecă este renumită prin faptul că folosea conceptul de zero încă din anul 350 î.C., pentru planificarea exactă a ritualurilor, în calendarele agonomice și în scrierea sa hieroglică, vizibilă și astăzi pe numeroasele monumente din peninsula Yucatán.

Jocuri de cuvinte

Jocurile de cuvinte sunt o modalitate bine încetățenită de afirmare a identității maiase. Un bun exemplu în acest sens îl oferă limba populației zuyua, în care erau inițiați nobilii maiășii numiți **dzuli** în vremurile pre-hispanice. Această limbă era un fel de cod și cuprindea ghicitorii pentru inițiați – așa-numiții **chilam balam** sau preoții jaguar. De exemplu, li se cerea să aducă „un licurici de noapte care a fost lins de un jaguar” – cu alte cuvinte, o țigară aprinsă.

Popol vuh

Popol vuh sau, cum i se mai spune, *Cartea sfaturilor* – cartea sacră a populației maiase kiché – este cea mai veche sursă scrisă a întregii familii de limbi maiase. Bazată pe un codex hieroglic maiasă care s-a pierdut, cartea *Popol vuh* a fost scrisă pe la mijlocul secolului XVI și transliterată în alfabet latin în secolul XVII. Ea se referă la populația kiché, la crearea omului sub diverse forme și din materiale diferite, precum și la aventurile trăite de doi frați în cursul războiului dintre zei.

QUECHUA

9 milioane de vorbitori

Quechua este cea mai răspândită dintre limbile indigene care au supraviețuit în cele două Americi. Ea se vorbește în principal în sudului statului Peru, iar de acolo se întinde în șase țări de-a lungul și de-a latul întregii regiuni andine, din sudul Columbiei până la frontierele nordice ale Argentinei. Dialectele ei sunt foarte diverse. Limba quechua s-a bucurat în mai multe rânduri de statut de limbă oficială în Peru, dar se vorbește mai ales în zonele rurale. Denumirea *quechua* (sau *quichua* în Ecuador) este o redare spaniolă a termenul qhishwa, care înseamnă „vale” sau „zonă temperată”, intermediară între zona de coastă și cea montană. Încă de la conchista spaniolă a Peruului, în 1532, limba quechua este asociată cu capitala incașă de la Cuzco (*qusqu* însemnând „buricul pământului”).

Sus Regiunile sud-americane în care se vorbește quechua.

Dreapta jos Limbiile quechua i-a fost recunoscut statutul de limbă oficială, ceea ce a dus la creșterea nivelului științei de carte, chiar și în regiunile izolate din munții Anzi.

Corzi innodate ca simboluri

Esențial în administrația incașă era așa-numitul **qhipu** (scris **quipu** în spaniolă), adică un snop de corzi cu noduri în diverse poziții și grupări, având valoare simbolică. Ele se foloseau în mod clar la ținerea evidențelor contabile, dar se poate să fi servit și altor scopuri, cum ar fi înregistrarea unor narațiuni.

Inițial, quechua era limba vorbită în zona de coastă, din jurul Limei, mai ales de către comunitățile chinchă care se răspândeau înspre nord, prin intermediul comerțului, în primul mileniu d.C. Imperiul incaș, în care pe atunci se vorbea mai cu seamă limba aymara, s-a întins și el de la Cuzco spre nord și la jumătatea secolului XV s-a contopit prin căsătorie cu teritoriul populației chinchă, limba quechua fiind adoptată ca limbă comună. Expansiunea incașă a împins imperiul înspre nord până la Quito, iar înspre sud, până în Chile.

Incașii au răspândit cu bună știință limba quechua, invitându-i pe tinerii nobili din regiunile cucerite să-și facă studiile la Cuzco și amplasând colonii deloc neglijabile (**mitmaq**, însemnând „transplantări”) pe teritoriile proaspăt obținute. Adoptată ulterior ca **lengua general** („vorbiie comună”) de către spanioli, quechua s-a răspândit și mai mult, până la minele de la Potosi, din Bolivia, până la așezările de la Tucumán, din nordul Argentinei și până la misiunile creștine din Paraguay și Brazilia.

O literatură scrisă în limba quechua s-a dezvoltat imediat după conchista spaniolă, cu piese de teatru precum *Ollantay* și *Tragedia sfârșitului lui Atahualpa*, simbol al luptelor de rezistență care au

continuat până în 1780. Quechua a fost adoptată în masă de proprietarii de pământuri (așa-numiții **criollos**), pentru a se delimita de elita urbană de la Lima. În urma războaielor de eliberare de la începutul secolului XIX ea și-a obținut o prea firavă recunoaștere oficială, iar populația vorbitorilor de quechua s-a diminuat considerabil în secolul XX, odată cu mutarea celor mai mulți dintre aceștia la oraș. Și totuși, quechua a fost declarată limbă oficială alternativă în Peru între 1975 și 1979, iar astăzi are statut oficial în Peru și Bolivia. Rezultatul este că nivelul științei de carte a început, în sfârșit, să crească în ambele țări.

GUARANÍ

5 milioane de vorbitori

Sus Elevi de școală primară în statul brazilian Mato Grosso do Sul (textual: „pădurea densă din sud”), unde se vorbește mbyá, o variantă de guaraní.

Alături de spaniolă, guaraní este limba oficială alternativă din Paraguay. Dintre celelalte câteva limbi indigene din cele două Americi, care se bucură de statut de limbi oficiale – celelalte două fiind quechua și aymara –, limba guaraní este singura al cărei rol la nivel național este egal cu cel al limbii spaniole. Ea este reprezentată în mod egal în constituție și în manualele de școală produse de stat. Denumirea *guaraní* provine, cel mai probabil, din cuvântul guaryny, care înseamnă „război”. Limbile din familia tupi-guaraní se răspândiseră deja pe arii vaste din bazinele principalelor fluvii sud-americane (Amazonul și Rio de la Plata) cu mult înaintea sosirii în regiune a europenilor, la începutul secolului XVI.

Limba tupinambá, varianta nordică de guaraní, a fost adoptată de portughezi ca **língua geral** (limbă de contact) în Brazilia și răspândită apoi de misionarii iezuiți. Limba guaraní, care se vorbește înspre sud, în zona conchistei spaniole, este înrudită strâns cu tupinambá și a rămas reciproc inteligibilă cu ea. În Paraguay, vorbitorii de guaraní au contractat alianțe militare și maritale cu spaniolii. Aici, misionarii iezuiți s-au dovedit și mai influenți decât în Brazilia. Cu toate acestea, ei au fost expulzați prin decrete regale de pe teritoriile portugheze (în 1759) și spaniole (în 1767), iar folosirea limbilor de contact indigene a fost scoasă în afara legii; tupinambá a sucombat, dar guaraní a supraviețuit în Paraguay.

Spre deosebire de celelalte colonii spaniole din America, Paraguay-ul nu avea o elită vorbitoare de spaniolă, ci mai degrabă o comunitate amestecată (**mestizos**, „metiși”), cu familii bilingve. Această stare de lucruri a continuat și după obținerea independenței în 1813. Limba guaraní, învățată prin tradiția acasă, avea o imagine rustică, „folclorică”, spre deosebire de spaniolă, privită ca un mediu de comunicare prin excelență urban, orientat spre afaceri.

Limba guaraní are șase vocale, care se scriu *a, e, i, o, u* și *y*. Cea din urmă este o vocală semicentrală. Limba prezintă o armonie nazală: în general, dacă un cuvânt conține un sunet nazal, nu poate conține și un sunet ne-nazal. Afixele sunt și ele nazale și ne-nazale și se potrivesc în funcție de rădăcina cuvântului, de exemplu: **pe-ike-pa** („voi intrați toți”), dar **pe-sě-mba** („voi ieșiți toți”). Există însă și neregularități, iar consoanele explozive pre-nazalizate – *mb, nt, ng* și *ngg* – trec drept ne-nazale în tulpina unui cuvânt.

Între variantele de guaraní se numără și limba standard paraguayana, **avañeẽ**, care s-ar traduce prin „vorbia oamenilor de la câmpie”, pe care o vorbesc circa 484.000 de persoane, adică peste 80% din populația Paraguay-ului. În jurul capitalei Asunción, majoritatea vorbesc un fel de guaraní amestecată cu spaniolă, căreia îi spun **jopará**, adică „amestec”. Se mai vorbește și mbyá, în nord-estul țării și în Brazilia (câte 8.000 de vorbitori în ambele regiuni), și guarayo (sau chiriguano) înspre sud-vest (vreo 300 de vorbitori). Această din urmă limbă mai are vreo 49.000 de vorbitori, dintre care 70% în Bolivia și 30% în Argentina.

De la 1 la 10

Guaraní	Tupinambá
petẽi	1 oiepé
mokõi	2 mukúi
mbohapy	3 mosapyre
irundy	4 irundy(k)
po	5 ãmbo, xepó

Po înseamnă „mână”, la fel ca **pó** în tupinambá. În tupinambá, **oiépé** înseamnă „toți/toate laolaltă”, iar în limba guaraní modernă, de la **po** se pleacă pentru a forma celelalte numerale, de la 6 la 10: **pote, pokõi, poapy, porundy, pa**. Numeralesle peste 4 sau 5 sunt împrumutate de obicei din spaniolă.

AYMARA

2,2 milioane de vorbitori

Sus Purtători de stindarde la o ceremonie religioasă ținută la Tiwanaku, în Bolivia, unde trăiesc majoritatea vorbitorilor de limbă aymara.

Aymara (sau aymará) este o limbă importantă din centrul Americii de Sud, care se mai vorbește în prezent în estul Boliviei (1,6 milioane de vorbitori), în sudul Peruului (420.000) și în nordul statului Chile (15.000). Majoritatea vorbitorilor sunt lucrători ai pământului, cultura principală fiind cartoful. Aymara a căpătat recent statut de limbă oficială în Bolivia și Peru, dar nu și de limbă națională, pe picior de egalitate cu spaniola. Arealul pe care se vorbește aymara se intersectează acum cu cel pe care se vorbește quechua (v. harta de la p. 202), dar se pare că aymara se vorbea odinioară, în Peru, ceva mai spre nord. De exemplu, numele orașului peruvian, Cajamarca, este un cuvânt aymara – q'aja marca – și înseamnă „orașul din vale”.

Aymara este cea mai răspândită limbă din familia lingvistică denumită jaqi („persoană”) sau aru („vorbire”), din care mai fac parte limbile strâns înrudite cu ea jaqaru (2.000 de vorbitori) și kawki (poate nu mai mult de 11 vorbitori), care se vorbesc la sud-est de Lima.

Aymara era limba vorbită de incași până la fuziunea lor cu populația chincha, în secolul XIV. Totuși, similitudinile structurale evidente între aymara și quechua (cu forme verbale complexe, alcătuite după aceleași modele) sugerează faptul că vorbitorii celor două limbi s-au aflat în contact direct, poate chiar au fost bilingvi timp de peste un mileniu. (Unii specialiști consideră că aymara și quechua sunt limbi care aparțin aceleiași familii lingvistice.)

Etnicii aymara (pe care incașii și spaniolii îi numeau *colla*, de la cuvântul **k'ullu**, însemnând „tare”) n-au avut prea mult de-a face cu conchista spaniola din Peru, dar au fost creștinați la scurt timp după ea. În uzul ei de astăzi, aymara conține numeroase cuvinte împrumutate din spaniolă, acestea ajungând chiar să se refere la elemente păstrate din tradiția religioasă a etniei: de exemplu, **wirjina**, din cuvântul spaniol **virgen**, reprezintă Pământul-Mamă. Deși a fost acceptată

curând ca **lengua general** în zona în care se vorbea – prima ei gramatică a fost alcătuită în 1603 de Fra Ludovico Bertonio –, aymara și-a pierdut încontinuu vorbitorii în favoarea limbilor spaniolă și quechua, până foarte recent. O nouă ortografie a fost concepută de Juan de Dios Yapita în 1968.

Ca și în quechua, în aymara sunt numai trei vocale distincte: *a*, *i* și *u*. Dar în combinație cu consoana uvulară *q*, *i* și *u* ajung să sune ca *e*, respectiv *o*. Și aymara este vag aglutinantă, ca și quechua. Substantivele ei, dar mai ales verbele, sunt alcătuite din elemente scurte, așezate într-o ordine bine definită, fiecare element avându-și semnificația transparentă. De exemplu: **aruskip-t'a-si-p-xa-ña-naka-sa-ki-puni-raki-spa-wa** se traduce prin „Trebuie neapărat să comunicăm unii cu alții”.

Limba aymara face distincție între timpul viitor (nedeterminat) și timpurile prezent/trecut (determinate), precum și între ceea ce vorbitorul cunoaște personal și ce cunoaște din auzite. Aceste caracteristici, ca și o structură a cuvintelor foarte productivă și ușor interpretabilă l-au determinat pe Guzmán de Rojas, în 1969, să propună utilizarea limbii aymara ca limbă ideală de legătură în traducerea computerizată.

De la 1 la 10

Aymara		Quechua
maya	1	huk
paya	2	iskay
kimsa	3	kimsa
pusi	4	tawa
p'isqa	5	pichqa
suxta	6	suqta
paqallqu	7	qanchis
kimsaqallqu	8	pusaq
llatunka	9	isqun
tunka	10	chunka

MAPUDUNGUN

300.000 de vorbitori

Sus Stindardul națiunii mapuche, înălțat la un marș din capitala chili-ană Santiago.

Mapudungun (adică „vorbia pământului”) este limba populației mapuche (care înseamnă „oamenii pământului”) indigene din centrul statului Chile. Se mai numește și araucaneză, după denumirea orașului Arauco de pe coasta Pacificului. Limba mapudungun, care se mai vorbește și astăzi în Chile, mai are încă pe jumătate atâția vorbitori și în Argentina. Comunitățile de acolo sunt însă relativ noi și se datorează dominației pe care populația mapuche o exercita în secolele XVIII și XIX asupra unor comunități vorbitoare de alte limbi, neînrudite cu mapudungun. În ciuda unei aprige rezistențe, populația mapuche și-a cedat teritoriile nord-chiliene în fața invaziei incașe din secolul XV, inclusiv zona capitalei de astăzi, Santiago.

Etnicii mapuche au acceptat cu mândrie eticheta pe care le-au pus-o cuceritorii incași: **puru-mawqa**, adică „dușmani necivilizați”. Spaniolii i-au numit **promaucaes** sau, mai simplu, **auca**. La mijlocul secolului XVI, ei au rezistat cu succes în fața conchistei spaniole și a colonizării, întemeindu-și o zonă independentă în provinciile de astăzi Arauco, Biobío, Malleco și Cautín, flancată de colonii spaniole la nord și la sud. În această perioadă, populația mapuche a asimilat prin forță sau colonizare alte grupuri etnice, în principal etniile pehuenche („oamenii pinului Araucaria”) din estul Anzilor; ranquelche („oamenii-trestie”) din nordul Argentinei, din preajma Córdoba; puelche („oamenii răsăriteni”) din pampa argentiniană și tehuelche („oamenii viteji”) din partea de sud a statului Chile și a Argentinei. Toate aceste denumiri sunt cuvinte mapudungun.

Guvernul chilian a sfârșit prin a suprima independența populației mapuche în 1882, cam în același timp în care guvernul argentinian stărpea comunitățile înrudite cu aceasta (în anii 1879–1881). În Chile, etnicii mapuche au fost constrânși să trăiască în comunități izolate între ele (**reducciones**) din partea sudică a fostului lor teritoriu, în

regiunile Malleco și Cautín; în perioada regimului Pinochet (1973–1989), ei au fost în continuare deposezați. În prezent, se estimează că numai 30% din cei 928.000 de etnici mapuche își mai vorbesc limba; peste 100.000 dintre ei trăiesc la Santiago.

Cea dintâi gramatică a limbii mapudungun a fost alcătuită în 1606 de Luis de Valdivia (1560–1642). Sistemul fonetic mapudungun are șase vocale: *a*, *e*, *i*, *o*, *u* și o vocală dorsală nerotunjită, notată aici cu *ü*. Este o limbă sufixală, cu un sistem complex de terminații verbale aglutinante, asemănătoare tipologic cu limbile quechua și aymara.

Limbi înrudite

Deși se vorbește pe un areal vast, care se întinde în Chile și Argentina, limba mapudungun este relativ omogenă. Cea mai divergentă variantă a ei este huilliche („oamenii de la miazăzi”), vorbită de câteva mii de persoane la sud de principală zonă araucaneză din Valdivia (Chile) și pe insula Chiloe din largul coastelor chiliene. Această variantă este denumită **ce-sunjun**, adică „vorbia oamenilor”, ceea ce corespunde expresiei **če-θunjun** din limba standard.

De la 1 la 10

kiñe	1	Numerele superioare se construiesc pornind de la acestea: 20 este epu (2) + mari (10). Dar 100 (pataka) și 1.000 (waranqa) sunt împrumutate prin intermediul limbii aymara din quechua (pachaq , respectiv waranqa).
epu	2	
kūla	3	
meli	4	
kechu	5	
kayu	6	
regle	7	
pura	8	
aylla	9	
mari	10	

Stânga Indieni sioux (circa 1899). Limba lor se numește dakota, ceea ce înseamnă „prietenos”.

DAKOTA

26.000 de vorbitori

Dakota înseamnă „prietenos” în limba indienilor sioux. Aceștia erau indieni de câmpie, originari de pe cursul superior al fluviului Mississippi, care au migrat către vest în secolele XVII–XVIII. Modul lor de viață a fost revoluționat de așa-numitul **shunke wakan** („căine sfânt” sau, altfel spus, calul). Diferitele forme fonetice ale termenului se referă la diferite grupuri etnice: dakota, la etniile san-tee și sisseton din est (**isanti** = „cuțit”, după numele unui lac din zonă); nakota, la etniile yankton și yanktonai din câmpiile centrale (**ihankowan** = „satul de la capăt”); și lakota, la etnia teton din vest. De fapt, nakota reprezintă mai degrabă limba vorbită de două grupuri etnice situate mai departe spre nord, assinibonine și sioux de pe Stoney Creek (ambele aflate acum în majoritate în Canada). Indienii lakota au opus o rezistență îndârjită Armatei Statelor Unite între 1865 și 1890. Crazy-Horse („Cal-Nebun”) și Sitting-Bull („Taur-Șezând”) erau căpetenii lakota, iar bătăliile de la Little Big Horn („Micul Corn Mare”) și Wounded Knee („Genunchi zdrobit”) – bătăliile pe care le-au câștigat, respectiv pierdut.

Limba dakota este recunoscută pentru particulele sale de final de propoziție, care subliniază forța celor spuse, de exemplu: **kšt** (afirmație), **hųwo** (interogație) sau **yo** (poruncă). În mod obișnuit, femeile folosesc variante ale acestor particule, considerate ca sunând mai delicat: **kšto**, **hųwe**, **ye**. Formula de salut standard pentru un străin este fie **hau**, fie **hau kola**, de unde și convenția cinematografică *how* din filmele cu indieni.

CHOCTAW-CHICKASAW

10.000 de vorbitori

Limbile choctaw (9.200 vorbitori, circa 8% din trib) și cea mai apropiată de ea, chickasaw (1.000 de vorbitori, circa 3% din trib), alcătuiesc ramura vestică a familiei de limbi muskogeene din sud-estul Statelor Unite, cele mai importante alte limbi din familie, creek și seminolă, vorbindu-se înspre vest. Originari din centrul bazinului fluviului Mississippi, etnicii chickasaw au migrat mai târziu spre est, iar choctaw – spre sud. Ambele grupuri etnice au rezistat incursiunii spaniole din 1540 a lui Hernando de Soto (circa 1496–1542). La începutul secolului XVIII, indienii choctaw și chickasaw au întreținut relații pașnice cu francezii, iar după 1763, și cu coloniștii; aceste patru triburi importante muskogeene, cărora li s-au adăugat mai târziu indienii cherokee, au căpătat denumirea de cele Cinci Triburi Civilizate. În secolul XVIII, o limbă pidjin choctaw-chickasaw, zisă **yamá** („limba comerțului ambulant”), a devenit o *lingua franca* a întregului sud-est. De la marea dislocare a indienilor din 1830–1835, întreprinsă de Andrew Jackson (1767–1845), majoritatea etnicilor choctaw și chickasaw trăiesc în Oklahoma, cu toate că unele mici comunități au rămas în statele Mississippi și Louisiana. Vorbitorii de choctaw au fost folosiți pentru vorbirea codificată în ambele războaie mondiale. Ei își numesc propria limbă **chahta anumpa**.

Stânga Victoria lui Andrew Jackson asupra englezilor în bătălia de la New Orleans (1815) a condus la marea dislocare a indienilor din anii 1830–1835.

Stanga Indieni cherokee din Carolina de Nord, dintr-un grup care a scăpat de dislocarea în Oklahoma (fotografiați în 1939).

Stanga Atelier de olărit din pueblo Acoma din statul Noul Mexic, unde se vorbește limba keres.

CHEROKEE

12.000 de vorbitori

Cherokee este o limbă irocheză, care se vorbea inițial în Carolina de Nord și Georgia, dar înrudită cu limbi precum oneida, seneca, mohawk și tuscara, vorbite mult mai departe spre nord. Pentru relațiile lor pașnice cu coloniștii, indienii cherokee au fost numiți unul dintre cele Cinci Triburi Civilizate. Și-au dezvoltat și o variantă scrisă a limbii lor, silabarul conceput în 1809 de Sequoyah, care fusese la început neștiutor de carte. Totuși, în anii 1838–1839, tribul cherokee a fost mutat cu forța și ilegal în Oklahoma. Indienii cherokee de Oklahoma trăiesc astăzi separat de cei din Carolina de Nord, urmași ai foarte pușinilor fugari care au scăpat de „Calea Lacrimilor”. Termenul *cherokee* provine din limba creek și înseamnă „oamenii de altă limbă”. Denumirea pe care indienii cherokee și-o dau lor înșile este imposibil de pronunțat chiar în limba cherokee și a fost adaptată sub forma *tsalagi*.

O'ODHAM

12.000 de vorbitori

Limba o'odham se vorbește în sudul statului american Arizona și în Sonora din Mexic. Are două dialecte principale: tohono o'odham („oamenii deșertului”) și akimel o'odham („oamenii râului”); mai demult, aceste grupuri etnice se numeau papago, respectiv pima. O'odham este o limbă uto-aztecă, înrudită cu limbile shoshone, comanche și hopi, care se vorbesc înspre nord și est, dar și, mai de departe, cu limba aztecă nahuatl înspre sud. Pluralurile se formează, de obicei, dublând consoana din silaba principală a cuvântului: **ceoj** („băiat”) – **cecoj** („băieți”); **gogs** („câine”) – **gogogs** („câini”); **kojji** („a însemna cu fierul roșu” – verb la singular) – **kokji** (același verb, la plural). Totuși, verbele tranzitive se acordă cu complementul lor, nu cu subiectul: **cecoj 'o g kojji cecosid** („băieții înseamnă porcul cu fierul roșu”) față de **ceoj 'o g kojji ha-cecosid** („băiatul înseamnă porcii cu fierul roșu”).

PICIOR-NEGRU

7.000 de vorbitori

Blackfoot („picior-negru”) este o limbă algonquină care se vorbește pe ambele părți ale frontierei dintre Statele Unite și Canada. Există patru dialecte: blackfeet („picioare-negre” sau pieganeză de sud), care se vorbește în Montana; siksika (care înseamnă același lucru, „picior-negru”, după mocasinii purtați de acest grup etnic); kaina („sânge”) și apatohsopiikani (sau pieganeză), care se vorbește în Alberta. Mai puțin de jumătate din cei 15.000 de etnici picior-negru mai vorbesc limba, și foarte puțini dintre aceștia în Statele Unite. În prezent, limba picior-negru trece printr-o mutație majoră, în sensul că se răspândește tot mai mult un dialect aparte al vorbitorilor tineri. Prin tradiție, indienii algonquini erau o populație puternică și trăiau pe seama vânătorii de bizoni, dar până spre anul 1900, bizonii au dispărut ca specie. În limba picior-negru, o insultă tipică sună astfel: **máipaxkóxsinisikápokmipúminàs** („păduchii tăi au un gust oribil de mortăciune jegoasă”).

KERES

8.000 de vorbitori

Keres este un grup de dialecte vorbite în așa-numitele *Pueblos* (comune, orașe) din statul american Noul Mexic: Cochiti, San Felipe, Santa Ana, Santo Domingo și Zia înspre est; și Acoma și Laguna înspre vest. Limba keres nu este înrudită cu alte limbi vorbite în Pueblos, care sunt cel puțin douăsprezece, multe intenționat fără scriere. Limba keres de la Acoma are un sistem de prefixe care se aplică deopotrivă subiectului (S) și complementului (C), de exemplu: **s'-** („eu” [S]), „pe el/pe ea” [C]); **sk'u-** („el/ea” [S]), „pe mine” [C]); de aici: **s'íita** („eu am călcat pe picior pe el/pe ea”) și **sk'úita** („el/ea a călcat pe picior pe mine”). Unele prefixe sunt folosite pentru a indica posesiunea: **sk'ad'ñuuni** („oalele mele”) și **s'ad'yá** („animalul meu”). Cuvântul care înseamnă „animal” este obligatoriu când se referă la animale aflate în posesie: **kawáawu s'ad'yá** („calul meu”; textual: „cal, animalul meu”). Aceasta este o trăsătură dominantă a limbilor indigene vorbite în sud-vestul Statelor Unite.

Stânga Lacul Patzcuaro din Mexic, zona în care se vorbește unul dintre dialectele principale ale limbii purepecha.

HUAVE

20.000 de vorbitori

Huave este o limbă izolată, neînrudită cu nici o altă limbă. Vorbitorii ei, a căror cultură se bazează pe pescuit, locuiesc pe coasta sud-estică a istmului Tehuantepec din statul mexican Oaxaca. Ei se autodenumesc **ikoots**, care înseamnă „noi” în huave și **mareños** în spaniola vorbită local, după numele unuia dintre orașele în care trăiesc, San Mateo del Mar. Etnici huave locuiesc și în orașele San Dionisio și San Francisco del Mar. Limba acestora din urmă se numește **ombeayiuts**, ceea ce în huave înseamnă „gura noastră”.

Istoria comunității huave este una de contacte și conflicte intense cu etniile învecinate. Cam cu un secol înaintea conchistei spaniole (1519–1521), populația huave a ocupat pământuri ale etniilor mixe zoque și chontal, dar expansiunea zapotecă a obligat-o să se mute pe teritoriul pe care trăiește în prezent. În trecut, etnicii huave au învățat limba zapotecă, iar acum învață spaniola, pentru a face schimb de produse în piețele locale, dominate de zapoteci; în schimb, zapotecii nu învață niciodată ombeayiuts.

Cu toate că limba ombeayiuts tinde să-și piardă vorbitorii la San Francisco del Mar, se fac eforturi pentru protejarea ei, de exemplu prin compunerea de cântece care se difuzează la posturile de radio locale, cu contribuția unor cunoscători de limbă huave care se simt nu doar loiali, dar și mândri față de limba lor. Contrar anumitor opinii, ombeayiuts este o limbă unitară, iar gradul de inteligibilitate reciprocă între diferitele comunități care o vorbesc este foarte înalt.

PUREPECHA

150.000 de vorbitori

Termenul *purepecha* provine din combinația **p'urhe** („persoană”) și terminația de plural **echa** (decu, „persoane”). Acesta și variantele sale **p'urhepecha** și **p'urhempe** se referă la oameni și la limba lor, altminteri cunoscută sub denumirea de tarascană (de la cuvântul purepecha **tarascue**, care înseamnă și „socru”, și „ginere”).

Purepecha se vorbește în centrul statului mexican Michoacán, de partea lacului, și în zonele de râuri, de mlaștini și de munte, corespunzător celor patru dialecte principale ale limbii, care ocupă în total aproximativ 6% din suprafața totală a statului. Nu s-a descoperit deocamdată vreo altă limbă care să se afle într-o relație de apropiere cu purepecha.

Istoria îndelungată a persistenței limbii și a culturii purepecha urcă înapoi în timp până în perioada prehispanică, teritoriul acestei etnii reușind să rămână necucerit de nimeni. Un semn al acestui profund simț al autonomiei este și faptul că limba purepecha era folosită ca *lingua franca* înainte de invazia spaniolă; în plus, toponimele de pe teritoriul acestei populații provin aproape exclusiv din limba purepecha, de exemplu: Tzintzuntzan, centrul puterii politice a etniei în vremurile precolumbiene.

În contextul mișcării contemporane de revigorare a folosirii acestei limbi amenințate de atâtea forțe de nivel global, cum ar fi ritmul accelerat al migrației și al urbanizării, s-a luat inițiativa întemeierii unei Academii a limbii purepecha.

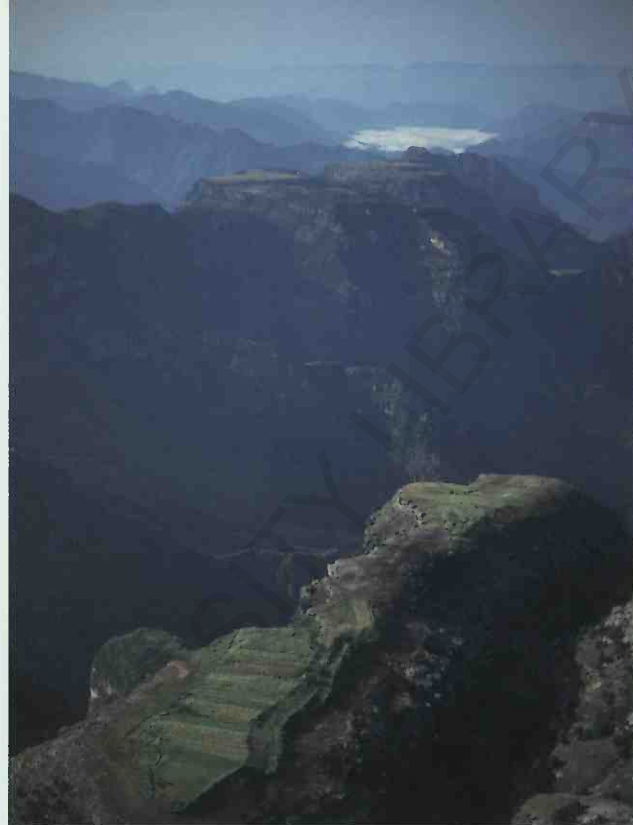
Stânga Celebrațiile de Ziua Morților ale populației purepecha sunt vestite în tot Mexicul.

Stânga Ceremonia Pământului Roșu a etniei kickapoo din Oklahoma.

Dreapta Cultură tarahumara în Chihuahua (Mexic).

RARAMURI

100.000 de vorbitori

Raramuri este a doua limbă ca număr de vorbitori din familia de limbi uto-aztece. Este mai cunoscută sub denumirea de tarahumara, termen adaptat limbii spaniole după denumirea unui alt grup etnic, tepehuas (sau tarúmare). Populația vorbitoare de raramuri trăiește pe un areal vast din Sierra de Chihuahua, cel mai mare stat mexican, situat în nordul țării. Termenul *raramuri* propriu-zis (sau denumirile dialectelor sale, *raramari* și *raramari*) provine din *rara* („picior”) și *muri* („alergător”), aluzie la capacitatea excepțională a acestei populații de a parcurge distanțe uriașe pe jos. Limba raramuri a împrumutat multe cuvinte din spaniolă, de exemplu: *riosi* („divinități”, din *dioses*), *gurusi* („cruce”, din *cruz*), *geso* („brânză”, din *queso*) și *asukari* („zahăr”, din *azucăr*). Numeraletle până la zece sunt: 1 – *bire*; 2 – *okwa*; 3 – *biekia*; 4 – *nao*; 5 – *mari*; 6 – *ushani*; 7 – *kitzao*; 8 – *osa nao*; 9 – *kimakoi*; 10 – *makoi*.

HUICHOL

40.000 de vorbitori

Limba huichol, pe care membrii populației respective o numesc de obicei *wirrakira*, este pe locul trei ca număr de vorbitori în cadrul familiei de limbi uto-aztece. În statele vest-mexicane Jalisco și Nayarit, este cunoscută sub denumirea de *vixaritari vaniuki*. Etnia huichol a cunoscut o creștere demografică, așa încât mai există încă, în comunitățile ei, persoane care vorbesc numai această limbă. Vitalitatea acestor comunități are legătură și cu persistența propriei religii, care este împletită cu practicile catolice (și asociată și cu cactusul populației *peyote*, care este un puternic halucinogen), dar și cu izolarea lor și cu prestigiul de care se bucură în continuare **mara-kame**, adică șamanul. Ca o expresie a uzurpării culturale și lingvistice, etnicii huichol se referă și astăzi la populația de **mestizos** („metiși”) de la Guadalajara, din statul Jalisco, numindu-i „spaniolii de la Guadalajara”.

KICKAPOO

250 de vorbitori

Limba kickapoo face parte din familia de limbi algonquine și mai are doar vreo 250 de vorbitori, majoritatea în Mexic. În Statele Unite, limba este ca și dispărută. Populația care o vorbea era originară din regiunea Marilor Lacuri din nordul Statelor Unite, dar, ca rezultat al migrației forțate, a fost dislocată înspre sud, în rezervațiile din Oklahoma și Kansas. La mijlocul secolului XIX, unii etnici kickapoo au migrat la El Nacimiento Kikapú, în statul mexican Coahuila.

În Mexic, tinerii de etnie kickapoo sunt trilingvi, vorbind, pe lângă limba etniei lor, și spaniola, și engleza. În comparație cu țărani mexicani săraci, populația kickapoo este relativ înstărită. Până de curând, în rândurile ei se mai folosea încă vorbirea „fluierată” cu care se face curte, denumită **onowechikepi**, care mima profilul intonațional, intensitatea, lungimea vocalelor și grupurile vocalice ale limbii vorbite. Fiind la origine un sistem de comunicare bazat pe cântecul din fluiet practicată de tinerii de etnie kickapoo, aceasta a fost abandonată.

În anii 1980, populația kickapoo din Mexic își mai păstra încă unele dintre practicile religioase ancestrale, printre care rugăciunile adresate cerbului, animalul ei sacru, și o diviziune strictă a muncii pe criterii de sex, bărbații fiind aceia care adună materia primă, denumită **tulle**, pentru construirea corturilor.

Stânga O femeie de etnie wayuu într-o pauză de muncă la mina de sare Manaura din Guajira (Columbia).

WAYUU/GUAJIRO

305.000 de vorbitori

Limba populației wayuu, denumită wayuunaiki, are cei mai mulți vorbitori dintre toate limbile indigene din Columbia și Venezuela și este una dintre cele mai viguroase. În Columbia, spre vest, are în jur de 135.000 de vorbitori, în timp ce, în Venezuela, este vorbită de alte 170.000 de persoane. Wayuunaiki se vorbește și în peninsula din extremul nord al celor două țări, Guajira, iar spre est până în partea de nord-vest a districtului Zulia. Spaniolii numesc **guajiro** atât populația, cât și limba, dar, pentru etnicii wayuu, acest termen înseamnă „coloniști”. În limba lor, *wayuu* înseamnă „persoană” și este un termen rezervat populației wayuu, în contrast cu două tipuri de străini: **kusina** (indigeni) și **alihuna** (neindigeni, civilizați). Majoritatea vorbitorilor de wayuu, mai ales cei din Columbia, vorbesc numai această limbă.

Wayuu este o limbă maipureză (sau arawakană), din familia de limbi cele mai răspândite în America de Sud și (mai demult), pe insulele din Marea Caraibelor. Limba cea mai apropiată de ea este anyuu (sau paraujano), o limbă vorbită astăzi de cel mult douăzeci de persoane de pe malul vestic al lacului Maracaibo din Venezuela. De când a venit în contact cu spaniolii (în 1499), populația wayuu s-a ținut deoparte, ocupându-se cu creșterea viteilor, a oilor și caprelor. O așezare tipică wayuu se numește **miichipala** („loc al caselor”): în ea trăiesc până la o sută de persoane, în familii mici.

PÁEZ

75.000 de vorbitori

Limba páez este denumită de vorbitorii ei **nasa yuwe**, adică „vorbierea omenescă”, și se vorbește într-o zonă agricolă de lângă Popayán, din regiunea Cauca, în partea de sud a Columbiei centrale. Numai jumătate dintre etnicii páez își mai vorbesc limba, dar, dintre cei care o vorbesc, jumătate nici nu vorbesc vreo altă limbă. În prezent, limba páez se predă în școli, iar sentimentul de înjosire asociat cu folosirea ei dispăre din ce în ce mai mult. Limba este apărată și sprijinită de un Consejo Regional Indígena del Cauca.

Istoria foarte veche a limbii páez nu se cunoaște, dar au fost formulate teorii care o leagă de limba chibcha vorbită înspre nord și de limbile barbacone, vorbite spre sud, cum ar fi awa pit și tsafiki (din Ecuador). Istoria populației páez, atâta cât este documentată, se referă la lupte aprige cu spaniolii până în secolul XVIII, când indigenii au acceptat creștinismul în mare măsură. În prezent, această populație trăiește în apropierea unui centru de urgență și de reacție guvernamentală contrarevoluționară.

Stânga Peisaj din regiunea columbiană Cauca, unde se vorbește limba páez.

Stânga Anzii
Răsăriteni din
Peru, unde tră-
iesc vorbitorii de
limbi jivaroeze.

Stânga Băiețel
de etnie emberá
în satul Ipeti din
Panama.

LIMBILE JIVAROAN

100.000 de vorbitori

Cele patru limbi jivaroze strâns înrudite, care se vorbesc în partea estică a munților Anzi, au toate comunități substanțiale de vorbitori: shuar/ jivaro, din sudul Ecuadorului – 47.000; aguaruna/awajun – 38.000; huambisa – 9.000; și achuar/achual/shiwiari, din nordul Peruului – 5.000. *Shuar* înseamnă „oameni”, iar *achuar* – „oamenii palmierului de mlaștină (*achu*)”. Populația aguaruna a rezistat cu succes cuceririi incae. Invadate de spanioli începând cu anul 1534, populațiile jivaro și aguaruna s-au revoltat în 1599 și au rămas în bună măsură independente până în 1816. Populația aguaruna s-a revoltat și împotriva iezuiților în 1886. De-acum reconciliate cu administrațiile **apach** (adică vorbitoare de spaniolă), care le-au îngăduit să-și vorbească propriile limbi, plus quechua, ele își păstrează mai departe independența.

WICHÍ LHAMTÉS

45.000 de vorbitori

Populația wichí, până de curând nomadă, este originară din regiunea Chaco din Argentina și Bolivia, din zona râurilor Pilcomayo și Bermejo, aflată astăzi sub presiunea din ce în ce mai mare a marilor ferme de creștere a vitelor și a culturilor de soia. Etnicii wichí își numesc propria limbă wichí lhamtés, respingând o altă denumire sub care este desemnată frecvent, matabo. Limba wichí lhamtés are patru dialecte principale, de anverguri diferite: vejoz – 25.000 de vorbitori, în orașul Embarcación (Salta); guisnay – 15.000 de vorbitori, în partea estică a districtului Salta (Mosconi, Tartagal și Misión La Paz) și în cea vestică a Formosei (comitatul Ramón Lista); teuco – 3.000 de vorbitori, și mai spre sud, de-a lungul râului Bermejo (sau Teuco) în districtul Salta (comitatul Rivadavia) și în Chaco; și noctén – 2.000 de vorbitori, în Bolivia.

EMBERÁ

80.000 de vorbitori

Emberá, însemnând „oameni”, este o limbă chocoană, care se vorbește în prezent pe ambele părți ale frontierei între Panama și Columbia, cu o populație de vorbitori mai mică de partea panameză (10.000). Se vorbește în aceleași regiuni ca și limba înrudită cu ea, woun-meo, care are doar 6.000 de vorbitori împărțiți între cele două țări. Această situație poate fi urmarea unei răspândiri istorice a comunității dintr-un centru de concentrare mai vechi, din regiunea Chocó, aflată pe coasta nordică de la Pacific a Columbiei moderne. În prezent, comunitatea lingvistică se extinde spre sud către Cauca, iar spre nord către Córdoba. Limba emberá cunoaște o puternică diferențiere internă, în așa măsură, încât într-unul dintre dialectele sudice, însăși denumirea limbii se pronunță *epena*.

LIMBILE CAMPA

50.000 de vorbitori

Grupul campa (sau pre-andin) al familiei de limbi maipureene se vorbesc în regiunea râurilor Apurímac, Ene, Perené și Tambo, afluenți ai fluviului Ucayali, ca și în regiunea orașului Urubamba, de la poalele estice ale Anziilor peruvieni. Familia de limbi mai cuprinde alte câteva limbi strâns înrudite: asháninka, ashéninka, axaninka, machigenga, nomatsigenga, campa gran pajonal și caquinta. După ce au respins încercările franciscanilor de a face prozelitism creștin, la sfârșitul secolului XVIII, aceste populații au rezistat în bună măsură și amestecului europenilor în treburile lor, până la extinderea în această parte a lumii a căilor ferate construite de corporația peruviano-britanică, în 1886. Cea mai mare parte a dezvoltării lor culturale este sprijinită acum de misionarii protestanți americani. Bilingvismul în limbile spaniolă și quechua este și el în creștere.

Stânga Săteni
ticuna pe Ama-
zon. Limba
ticuna este izo-
lată și nu i se
cunoaște vreo
limbă înrudită.

TICUNA

41.000 de vorbitori

Comunitatea vorbitoare de limbă ticuna (sau tukuna) trăiește pe cursul superior al Amazonului, între orașul columbian Leticia, împărțită între Brazilia (25.000 de vorbitori), Peru (8.000) și Columbia (8.000). Ca limbă, este izolată și nu i se cunoaște nici o limbă înrudită. Are trei nivele de tonuri, dar majoritatea rădăcinilor lexicale au mai mult de o silabă, creând un model de contur sonor cu vârfuri. De-a lungul istoriei, populația ticuna pare să fi locuit în zone mai înalte, dar s-a mutat în bazinul Amazonului după ce dușmanii săi tradiționali, populația omagua, a căzut victimă colonizării spaniole și negustorilor de sclavi portughezi. În prezent, folosirea limbii se face mai viguros în satele îndepărtate decât în orașul Leticia.

SHIPIBO-CONIBO

30.000 de vorbitori

Shipibo-conibo este o limbă panoană. Toate limbile din familia tacana-panoană se vorbesc în părțile joase ale Amazoniei, către nord, est și sud, până în Bolivia. Shipibo-conibo se vorbește pe cursul fluviului Ucayali din Peru, la nord de arealul în care locuiește populația campa. Dialecte ale acestei limbi sunt piskibo și shetebo, sufixul **-bo** fiind o marcă a pluralului. Populația vorbitoare de shipibo-conibo pare să fi venit în regiune în secolul VIII d.C., după care s-a apărut împotriva tuturor dușmanilor, inclusiv împotriva spaniolilor, din 1657 până la sfârșitul secolului XVIII. Revenindu-și după efectele devastatoare ale goanei după cauciuc de la începutul secolului XX, populația shipibo-conibo începe să beneficieze de avantajele științei de carte în propria limbă.

AWA PIT

21.000 de vorbitori

Limba awa pit, cunoscută și sub denumirea de cuaiquer, se vorbește în regiunea Nariño din sud-vestul Columbiei și (de la începutul secolului XX) în regiunea Carchi din nord-vestul Ecuadorului. Este o limbă barbacooană, deci înrudită cu limbile guambiano dinspre nord și tsafiki dinspre sud (în regiunea ecuadoriană Colorado). Awa pit pare să fi fost influențată la nivelul gramaticii de limba quechua, datorită incursiunilor forțelor imperiale incașe spre nord, în secolul XIV: de exemplu, direcția indicată prin sufixul **-ta** (**Pastu-ta** înseamnă „la Pasto”), iar posesia prin sufixele **-p** și **-pa** după vocale, respectiv consoane (**a-p** înseamnă „al meu”, iar **Santos-pa** – „al lui Santos”). Quechua se vorbește și astăzi în apropiere și este numită **inga/ingano** (de la inca) de către vorbitorii de awa pit.

KAINGÁNG

21.000 de vorbitori

Limba kaingáng, cunoscută inițial sub denumirea de guaianá, iar mai târziu de coroado, se vorbește în patru state alăturate din sudul extrem al Braziliei: São Paulo, Paraná, Santa Catarina și Rio Grande do Sul. Vorbitorii ei trăiesc în prezent într-un mozaic de așezări risipite prin toată această arie vastă, prin tradiție acoperită de păduri de pini, pe care au stăpânit-o până când au început infiltrările portughezilor, în 1812. Limba kaingáng – și cea învecinată cu ea spre est și strâns înrudită, limba xokleng (sau chocrén), rămasă cu doar 250 de vorbitori – este cea mai sudică membră a familiei de limbi jê (sau gê), care sunt răspândite pe tot teritoriul Braziliei. În fapt, limba kaingáng singură alcătuiește în prezent jumătate dintre vorbitorii limbilor din această familie lingvistică.

Stanga Etnici warao sărbătorind Ziua Rezistenței indigene în Venezuela.

Stanga Numai o mică parte din populația chiquitano din Bolivia și Brazilia vorbește limba etniei.

GUAHIBO

24.000 de vorbitori

Populația guahibo (zisă și sikuani, deși membrii ei resping această denumire) trăiește în zona de câmpie răsăriteană a Columbiei, către Venezuela și numără 2.000 de vorbitori. Limba este înrudită cu cele învecinate cu ea – cuiba, playero, macaguán (sau hitnú) și guayabero –, dar nu și cu altele. Totuși, a fost influențată de limbile mai-pureene învecinate – achagua și piapoca înspre vest, respectiv sud. Toate aceste comunități sunt prin tradiție formate din vânători-culegători, pe care iezuiții n-au reușit niciodată să-i adune în așezări mari. Guahibo, cea mai numeroasă dintre comunități, a profitat de expulzarea iezuiților în 1767, pentru a lua în stăpânire și domina bazinul râului în regiune. În secolele XIX și XX însă, ea a fost silită să se retragă de expansiunea către est a marilor crescătorii de vite.

WARAO

20.000 de vorbitori

Populația warao – denumire auto-atribuită, care provine ori de la *waja* („banc de nisip”), ori de la *wa* („barcă”) și *arao* („oameni”) – trăiește în delta fluviului Orinoco, în estul Venezuelei, întinzându-se până în Guyana și Surinam. Limba are cea mai mare vitalitate în Venezuela. Denumirea de *Venezuela*, care înseamnă, textual, „mica Veneție”, a fost dată acestor locuri în 1499 de către exploratorul Alonso de Ojeda (circa 1465–1515), după ce a zărit pentru prima oară casele populației warao construite pe piloni deasupra apei. Și denumirea *Orinoco* are o etimologie provenită din limba warao: *wiri-noko* („loc de vâslit”). Este o limbă aglutinantă, în sensul că propoziția poate fi alcătuită alăturând între ele diverse afixe, fiecare dintre acestea contribuind cu câte o parte din semnificație la înțelesul complet al propoziției. Warao este o limbă izolată și nu i se cunoaște vreo altă limbă înrudită.

CHIKUITANO

20.000 de vorbitori

Limba chiquitano (sau tarapecos) se vorbește în zona de câmpie din estul Boliviei. Populația chiquitano numără în total aproape 47.000 de persoane (din care 2.000 în statul brazilian Mato Grosso), dar numai o minoritate dintre acestea vorbesc limba etniei. În secolul XVII, misiionarii iezuiți au reușit să aducă laolaltă mai multe grupuri etnice indigene și limba chiquitano a fost desemnată *lingua franca*. Deși iezuiții au fost expulzați în 1767, s-au găsit alți factori care să-i mențină uniți pe vorbitorii de chiquitano. Există o variantă standard a limbii, a cărei trăsătură caracteristică este un stil rezervat bărbatilor, în care majoritatea substantivelor au genul masculin. În timpul războiului din Chaco (1928–1935), Bolivia s-a folosit de vorbitori de chiquitano pentru a transmite mesaje codificate.

NIVACLÉ ȘI TOBA

18.000 de vorbitori / 20.000 de vorbitori

Populația nivaculé (care înseamnă „omenesc”) trăiește într-o comunitate din marginea de sud, Filadelfia, a regiunii paraguayene Chaco. A mai fost denumită *ashlushlay* și *chulupí*, dar membrii etniei resping această ultimă denumire ca fiind batjocoritoare. Limba lor face parte din familia de limbi matácoeze, la fel ca limba wichí Ihamtés. Ceva mai de departe înrudită este limba guaycuruană a etniei toba din Argentina, dușmanii tradiționali ai populației nivaculé. (Denumirea acesteia provine din termenul guaraní *tobá*, care înseamnă „frunte”, pentru că membrii ei își rad frunțile în semn de doliu.) Populația toba se autodenumește *qom-lik*, adică „oameni”. Ambele grupuri etnice au suferit de pe urma devastării regiunii în timpul războiului din Gran Chaco (1928–1935) și a marilor exploataări inițiate ulterior: defrișări, creștere de vite și agricultură.

LIMBI PERICLITATE

LIMBI PERICLITATE

Se estimează că în lume se vorbesc astăzi în jur de 6.800 de limbi. Până la sfârșitul acestui secol, aproape 90% dintre aceste limbi vor fi dispărut definitiv și vor fi fost înlocuite de limbi utilizate pe scară mai largă, la nivel național și/sau global. Se spune că o limbă este periclitată, atunci când aceasta se confruntă cu primejdia de a dispărea cu totul, în sensul de a-și pierde toți vorbitorii. Acest lucru se întâmplă, în mod obișnuit, printr-un contact distructiv cu o altă limbă, adică atunci când o limbă își propune s-o înlocuiască pe alta în uzul curent. „Schimbarea de limbă” presupune ca vorbitorii să renunțe la limba învățată de la părinții lor în favoarea alteia.

Alte cauze care pot pune în primejdie o limbă sunt pierderile masive de populație datorate maladiilor, războaielor sau dezastrelor naturale, dar probabilitatea acestora este mult mai redusă. UNESCO a stabilit un set de criterii pentru determinarea situațiilor în care limbile ajung să fie periclitate: (1) Este limba lăsată moștenire generației următoare?; (2) Care este numărul total de persoane care o vorbesc?; (3) Ce procent din populația autohtonă mai vorbește limba?; (4) Se află răspândirea limbii în pierdere de teren, pe măsură ce uzul ei se restrânge (de ex. în textele tipărite, sau la locul de muncă, sau acasă)?; (5) Cum reacționează limba în fața răspândirii ei în domenii noi (de ex. în mass-media sau pe Internet)?; (6) Ce materiale există pentru învățarea și aprofundarea limbii?; (7) Care sunt atitudinile și politicile guvernamentale și instituționale față de limbă, inclusiv față de statutul și de utilizarea ei ca limbă oficială?; (8) Care sunt atitudinile comunității față de limbă?; (9) Care sunt cantitatea și calitatea documentației existente

Stânga Diversitatea lingvistică din regiunea Asiei de Sud este grav amenințată.

privința limbii? Primul dintre aceste criterii, transmiterea de la o generație la alta, este factorul cel mai important care definește vitalitatea unei limbi: pentru ca o limbă să fie sănătoasă, trebuie să fie vorbită de copii.

Cauzele schimbării de limbă variază considerabil, dar câțiva factori determinanți pot fi izolați: urbanizarea, globalizarea și dislocarea socială și culturală. Aceștia reflectă dezechilibrele în materie de putere și prestigiu între vorbitorii limbii majoritare (beneficiarii culturii ei) și comunitatea lingvistică minoritară. Ameliorările socio-economice sunt percepute, de obicei, ca fiind legate de cunoașterea limbii dominante și de renunțarea la limba minoritară și la cultura ei.

O metodă folosită în mod obișnuit pentru a evalua vitalitatea unei limbi este să se măsoare gradul de cunoaștere a limbii respective în fiecare generație. De vreme ce speranța de viață a unei limbi depinde nu numai de numărul celor care o vorbesc în prezent, ci și

de perspectiva ca viitorii ei vorbitori s-o cunoască și s-o folosească, transmiterea ei de la o generație la alta poate fi considerată factorul cel mai important în determinarea viitorului unei limbi. O scală foarte fină de vitalitate a unei limbi a fost elaborată de lingvistul Michael Krauss în 1997: (1) limba este vorbită de toate generațiile, inclusiv de toți (sau aproape toți) copiii; (2) limba este învățată de toți (sau aproape toți) copiii; (3) limba este vorbită de toți adulții, de la vârsta procreării în sus, dar este învățată de puțini copii (sau de nici unul); (4) limba este vorbită de adulții cu vârsta de peste treizeci de ani, dar nu și de părinții mai tineri; (5) limba este vorbită numai de adulții trecuți de vârsta de patruzeci de ani; (6) limba este vorbită de toți adulții trecuți de cincizeci de ani; (7) limba este vorbită de toți adulții trecuți de șaizeci de ani; (8) limba este vorbită de toți adulții trecuți de șaptezeci de ani; (9) limba este vorbită de cel mult zece persoane în vârstă de peste șaptezeci de ani; (10) limba s-a stins, nu mai are vorbitori.

Sus Papua Noua Guinee cunoaște cea mai mare densitate lingvistică din lume.

EUROPA

Sus Copii de curs primar, care învață la singura școală din Irlanda „sută-lasută galică” (Lahinch, comitatul Clare). Aici, toate materiile – cu excepția matematicii – se predau în limba galică.

Așa se face că aceste limbi sunt dominante și la nivel global (v. Capitolul 1 – „Limbile de circulație mondială”). În plus, multe dintre limbile minoritare europene sunt înrudite cu limbile naționale, așa încât statutul de marginalizare le este întărit prin faptul că sunt considerate simple dialecte ale limbilor majoritare și oficiale. Un exemplu convingător îl reprezintă Franța. Pe lângă unica limbă oficială, franceza, în țară se mai vorbesc alte câteva limbi romane de mai mică anvergură, cum ar fi picardeza, în regiunile Picardia și Pas-de-Calais-Nord, precum și în Belgia. Lingviștii, guvernul belgian și Biroul European pentru Limbile de Mică Răspândire o consideră o limbă distinctă, în schimb guvernul francez afirmă în mod oficial că este un **patois** – adică dialect – al limbii franceze. Numărul total de vorbitori nu este cunoscut, dar specialiștii o consideră o limbă grav periclitată, în condițiile în care nu mai este vorbită decât de persoane trecute de vârsta de cincizeci de ani.

Vorbitorii limbilor minoritare europene sunt foarte bine organizați față de alte comunități minoritare din lume, iar această organizare a condus, în anumite cazuri, la o mai bună recunoaștere politică, ba chiar la autonomie. Limba saami iese în

evidență din acest punct de vedere în nordul Finlandei, unde și-a câștigat o semiautonomie, ca și recunoașterea politică generală în Suedia și Norvegia. În răsăritul Europei și mai ales în Rusia, situația nu este aceeași. În diferitele regiuni ale fostului spațiu sovietic, s-a înregistrat un declin constant al utilizării limbilor autohtone după al Doilea Război Mondial, iar după destrămarea Uniunii Sovietice, acesta chiar s-a accelerat. Dacă limbile majoritare, cum ar fi bielorusa și ucraineana, s-au bucurat de o autonomie parțială, limbile minoritare sunt periclitare într-o măsură mai mare sau mai mică. Tătara, o limbă turcică, este singura limbă cu câteva milioane de vorbitori, care nu are nici un statut oficial. Și alte limbi turcice – ciuvașă, bașkiră, tătară crimeeană, nogai, pentru a cita doar câteva – sunt în pericol. Unele dintre ele se găsesc în situații-limită: limba karaim, de exemplu, are doar 200–300 de vorbitori în Lituania, toți de vârstă cel puțin medie.

Statutul oficial nu garantează însă vitalitatea unei limbi. Irlandeza este prima limbă oficială în Irlanda, engleza este doar a doua limbă oficială, dar majoritatea populației vorbește numai engleză. Irlandeza este una dintre limbile celtice care au supraviețuit până astăzi și este înrudită cu alte două

limbi celtice: limba vorbită pe insula Man și celta scoțiană. Ultimul vorbitor al limbii de pe insula Man a murit în 1974, chiar dacă recent s-a încercat readucerea în actualitate a acestei limbi. Irlandeza a intrat în declin de mai bine de un secol: în 1893, era vorbită de peste 15% din populația Irlandei, în schimb astăzi numai 5% o folosesc cu regularitate. Și totuși, cunoașterea limbii irlandeze este asociată în mod evident cu identitatea națională și culturală, drept care învățământul în această limbă este puternic sprijinit de stat. Declinul celtiei scoțiene este și mai vizibil. După datele recensământului din 1981, doar 1,64% din populația provinciei cu vârsta de peste trei ani avea cunoștințe de celtă scoțiană. De atunci, schimbarea de limbă s-a accelerat. Deși, din punct de vedere istoric, Biserica Presbiteriană a fost o redută a folosirii acestei limbi în Scoția, engleza a câștigat întruna teren, în ultimele decenii chiar și la slujbe și la școlile duminicale.

Există câteva limbi în Europa care se bucură de o răspândire geografică pe scară largă și se vorbesc în mai multe regiuni, indiferent de granițele geopolitice ale acestora. Una dintre ele este romani (mai bine cunoscută sub denumirea de limba țigănească); termenul acoperă, de fapt, mai

multe grupuri de limbi separate, între care există diferențe mai degrabă de ordin lingvistic decât dialectal. Romii trăiesc în grupuri mici, adeseori nomade, pe un teritoriu care cuprinde tot răsăritul Europei, dar se întinde până departe în Rusia către est, până în Finlanda către nord, până în Turcia către sud și până în Țara Galilor către vest. Numărul total al vorbitorilor de romani este greu de estimat, pentru că datele statistice nu sunt sigure, dar trebuie să fie mai multe milioane. Deși copiii continuă să învețe unele variante ale limbii romani, guvernele europene se arată în general ostile față de această limbă și de cultura ei, ceea ce conduce la politici și atitudini care grăbesc schimbarea de limbă. Unele variante (limba romani galeză din Țara Galilor și cea finlandeză) mai au foarte puțini vorbitori.

Dialectele romani valahe s-au dezvoltat în cei 500–600 de ani în care ȧiganii au fost ținuuți în robie în provinciile românești Muntenia (Valahia) și Moldova. Aceste dialecte s-au răspândit în toată Europa la jumătatea secolului XIX, când robia ȧiganilor a fost abolită. Alte grupuri dialectale pot fi întâlnite în cele două Americi, în Australia și în regiuni din Asia și Africa.

Sus Limba populațiilor de romi cedează teren din ce în ce mai mult în favoarea altor limbi, din cauza ostilității guvernelor europene față de folosirea ei.

De la 1 la 10

Romani vlahă	
jekh	1
duj	2
trin	3
ștar	4
pandž	5
šov	6
efta	7
oxto	8
inja	9
deș	10

AFRICA DE NORD ȘI DE VEST

Sus În Nigeria sunt cele mai multe limbi periclitare din toată Africa.

Yangkam

Această limbă niger-congoleză face parte din grupul etnic bashwara și este pe punctul de a dispărea cu desăvârșire. Despre populația yangkam se crede că este cea dintâi care a locuit în regiunea Wase din Nigeria. Vorbitorii care mai utilizează astăzi limba yangkam sunt cu toții trecuți de vârsta de 50 de ani și vorbesc la fel de fluent și hausa. Despre limba yangkam lipsesc orice fel de date informative.

Peste 2.000 de limbi, adică în jur de 30% din toate limbile omenirii, sunt vorbite în Africa de mai puțin de 12% din populația totală a lumii. Numărul mediu de vorbitori ai fiecărei limbi este de 323.082. Studiile de specialitate au arătat că trei sute de limbi africane, poate chiar mai multe, se află într-un pericol real, iar alte două sute sunt aproape dispărute sau dispărute cu totul. Pentru majoritatea limbilor africane nu există date socio-lingvistice precise, de aceea numărul limbilor periclitare este cu siguranță mai mare decât cel estimat. Pe continentul african, factorii care pun în pericol supraviețuirea unei limbi sunt însă alții decât în restul lumii.

Rareori se întâmplă ca vorbitorii unei limbi africane să renunțe la limba lor în favoarea uneia europene (cum ar fi engleza, franceza, germana sau spaniola); schimbarea de limbă se face mai degrabă cu o altă limbă africană, de exemplu cu swahili în Africa de Est.

În Africa de Nord, limbile autohtone sunt amenințate de arabă, care este limba oficială a guvernelor din regiune. Populațiile indigene și limbile lor sunt denumite în mod curent *berbere* (ceea ce, din punct de vedere istoric, înseamnă „barbar”), cu toate că acestea preferă etnonimul *amazigh*, care înseamnă „oameni liberi”. În nordul Africii, diversitatea lingvistică este mai restrânsă decât în alte părți ale continentului, unde comunități foarte mici vorbesc o paletă mult mai variată de limbi. E greu de spus cu precizie câte limbi amazigh se vorbesc, pentru că vorbitorii înșiși, în dorința lor de a-și afirma unitatea, pretind că vorbesc una și aceeași limbă. Lingviștii sunt în consens asupra faptului că există multe limbi amazigh distincte, unele estimări avansând chiar numărul de o sută. Altele, mai moderate, se opresc în jurul numărului de douăzeci și cinci. Oricare ar fi adevărul, numai

două limbi sunt cu adevărat robuste, în sensul că toți copiii le învață: tarifit în Maroc (1,5 milioane de vorbitori) și siwi în Egipt (10.000 de vorbitori). Toate celelalte trec prin experiența schimbării de limbă într-o măsură mai mare sau mai mică, iar câteva sunt grav periclitare. Cel puțin 70% din populațiile amazigh din Africa de Nord nu vorbesc deloc limba amazigh, ci au trecut definitiv la limba arabă. Atât uzul, cât și simțul identitar al limbii amazigh fluctuează.

În toată Africa de Nord există limbi periclitare. Dintre cele optsprezece limbi autohtone vorbite în Algeria, patru sunt grav periclitare, iar șapte ceva mai puțin. În Maroc se vorbesc nouă limbi autohtone, dintre care cinci sunt în pericol, iar două pe cale de dispariție. Limba iudeo-arabă prezintă un caz aparte de risc de dispariție. La un moment dat, în regiune se vorbeau mai multe variante de limbă iudeo-arabă. Aceasta a evoluat, în urma contactului cu araba vorbită în aceeași regiune și cu ebraica vorbită în comunitățile de evrei din nordul Africii; până în secolul XII, limba iudeo-berberă era cea mai răspândită în aceste comunități (ea mai este vorbită, în Israel, de vreo 2.000 de persoane în vârstă și se află în mare

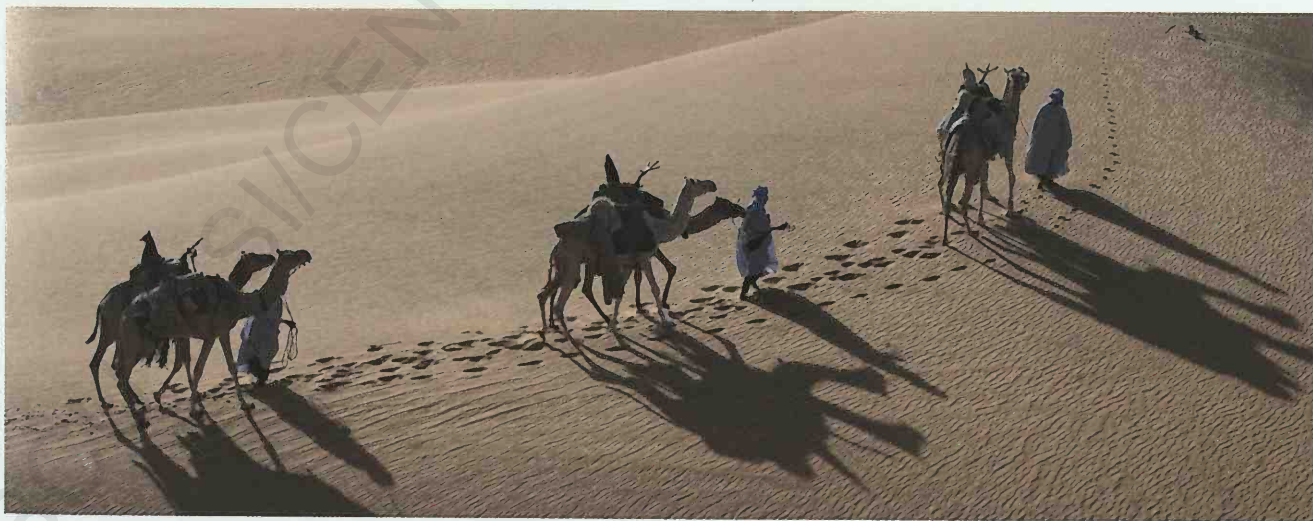

primejdie). Limba iudeo-arabă este influențată puternic de ebraică. De-a lungul istoriei, ea a fost vorbită în comunitățile de evrei din sudul Marocului, din Algeria și Tunisia, ba chiar era folosită în paralel cu ebraica în ceremoniile tradiționale. Variante iudeo-ebraice s-au răspândit în tot nordul Africii. Atunci când au migrat spre Israel, la mijlocul secolului XX, membrii acestor comunități s-au lovit de atitudini ostile față de limba lor și au fost supuși la presiuni pentru a trece la limba ebraică.

Limbile din familia lingvistică niger-congoleză reprezintă 85% din toate limbile Africii de Vest, areal care acoperă cincisprezece țări și se întinde până spre Africa de Nord, fără să includă însă Camerunul și Ciadul. Cele cincisprezece țări sunt: Benin, Burkina Faso, Gambia, Guineea, Guineea-Bissau, Coasta de Fildeș, Liberia, Mali, Mauritania, Niger, Nigeria, Senegal, Sierra Leone și Togo. În această regiune, se vorbesc 1.075 de limbi, dintre care 533 numai în Nigeria – drept care, aici se află cele mai multe limbi periclitare din Africa.

Din numărul total de limbi, 155 au mai puțin de 3.000 de vorbitori, fiind cu atât mai vulnerabile cu cât sunt mai puțin răspândite. În regiune, predomină câteva limbi africane folosite cu statut de *lingua franca*, mai ales hausa, yoruba, efik, akan și wolof. De exemplu, limba efik, despre care se afirmă că este vorbită ca primă limbă de 200.000 de nigerieni, este vorbită, în schimb, ca limbă a doua de două milioane de persoane din aceeași țară, deși această din urmă utilizare a început să se restrângă. În schimb, se extinde utilizarea limbii hausa. Limba kiong este înlocuită treptat de efik și este pe cale de dispariție, iar celelalte limbi periclitare din Nigeria sunt înlocuite de hausa. De exemplu, bade este o limbă afro-asiatică vorbită de o populație de 250.000 de persoane, și ar trebui să aibă încă o bază solidă, însă vorbitorii ei trec din ce în ce mai repede la hausa, iar dialectul shirawa este aproape dispărut. Același lucru se întâmplă cu mai multe limbi, iar altele au de pe acum foarte puțini vorbitori: dyarim și mvanip au câte 100 fiecare, iar luri și sambe mai au doar câte doi.

Jos În Africa de Nord, renunțarea la limbile autohtone în favoarea arabei se desfășoară foarte rapid.

AFRICA CENTRALĂ, DE EST ȘI DE SUD

Sus Dintre cele 284 de limbi vorbite în Camerun, treizeci și unu sunt în pericol, iar șase dintre acestea sunt în prag de dispariție.

În Africa Centrală, se vorbesc aproximativ 800 de limbi, reprezentând trei familii lingvistice importante: afro-asiatică, niger-congoleză și nilo-sahariană. Limbile afro-asiatice se vorbesc mai ales în Ciad și în nordul Camerunului. Cele mai multe sunt limbile niger-congoleze, care ajung la aproape șase sute și sunt răspândite în toată zona centrală a Africii. Din această regiune, cel puțin șaiszeci de limbi sunt periclitare ori numără mai puțin de 1.000 de vorbitori. Dat fiind că informațiile despre limbile vorbite în anumite zone sunt foarte sporadice, este foarte posibil ca numărul celor primejduite să fie substanțial mai mare.

În unele țări, cum ar fi Congo, anumite limbi pierd teren în favoarea lingalei, *lingua franca* din zonă, altele în favoarea francezei, care este limba oficială a administrației, învățământului și religiei instituționalizate. De exemplu, bonjo (o limbă bantu cu 2–3.000 de vorbitori) este înlocuită de lingala, și chiar limbi cu comunități mari de vorbitori, cum ar fi mbosi (200.000), tind să fie înlocuite de lingala, teke și franceză. Fenomenul de punere în pericol a limbilor este cel mai grav în Camerun, care este a doua țară africană, după

Nigeria, în privința diversității de limbi vorbite (în schimb, Camerunul depășește Nigeria în privința raportului dintre numărul de limbi vorbite și cel de locuitori). Datele actuale arată că în Camerun sunt treizeci și unu de limbi periclitare, care au mai puțin de 1.000 de vorbitori fiecare. Șase dintre acestea sunt în pragul dispariției, de exemplu njerep, care mai are doar patru vorbitori, cel mai tânăr dintre ei având peste șaiszeci de ani; sau bal-damu, o limbă ciadică, rămasă cu cel mult trei vorbitori. Pentru cincizeci și patru dintre cele 284 de limbi despre care se știe că sunt vorbite în Camerun, nu există nici un fel de informații.

Sudul Africii este o regiune cu multe culturi și populații, între care se numără zulu, xhosa, ndebele, tswana, pedi, venda, sotho, san, tsonga, shona și așa-numiții afrikaneri. Colonizarea și apoi implantarea de populații începută în secolul XIX au avut ca rezultat prezența în regiune a unor comunități semnificative de locuitori de origine europeană și indiană. Populațiile autohtone vorbeau, cel mai probabil, khoisan, care este în realitate o familie de limbi cunoscută astăzi mai ales pentru repertoriul său de sunete plesăite. Multe dintre limbile khoisan au dispărut deja, iar cele

Plescăituri nama (după Peter Ladefoged)

	Dentale	Alveolare	Palatale	Alveolare laterale
Surde neaspirate	k ^h oa a pune în	k ^h oas găunos	k ^h ais chemat	k ^h laros scris
Surde aspirate	k ^h ʰo a cânta	k ^h ʰo curea	k ^h ʰais mic	k ^h ʰaor lovitură
Surde nazale	ŋ ^h ʰo a îmbrânci	ŋ ^h ʰoas povestit	ŋ ^h ʰais fund de babuin	ŋ ^h ʰaos loc de gătit
Sonore nazale	ŋ ^h o măsură	ŋ ^h ʰoras cules porumb	ŋ ^h ʰais porumbiță	ŋ ^h ʰlaes indicat
Oclusive	k ^h ʰoa sunet	k ^h ʰʰoas întâlnire	k ^h ʰʰais aur	k ^h ʰʰoas refuzat dar

care se mai vorbesc sunt fie serios periclitate, fie în pragul dispariției. Limbile ramurii lui se vorbeau mai demult în toată partea interioară a sudului Africii, iar acum n-a mai rămas decât una singură, nlu, cu mai puțin de douăzeci de vorbitori. Limba #hwa, după toate aparențele o limbă khoisan separată din Botswana, a rămas cu mai puțin de două sute de vorbitori. O altă limbă khoisan, denumită khoekhoegowab, care numără peste 175.000 de vorbitori în Namibia, este probabil singura limbă din toată familia care nu este periclitată în prezent. Și totuși, studii recente arată că principalii vorbitori de khoekhoegowab, care sunt populațiile damara și nama, au adoptat o atitudine negativă față de această limbă, reflectând astfel atitudinea populației majoritare față de cultura lor. De aceea, mulți părinți se feresc să-și dea copiii la școlile cu predare în limba khoekhoegowab, așa încât și această limbă ar putea ajunge în curând în pericol de dispariție.

Celelalte limbi khoisan care se mai vorbesc astăzi sunt periclitate unele mai mult, altele mai puțin. Limbile naró, ai cărei aproximativ 9.000 de vorbitori trăiesc în principal în Botswana, și khwe, care mai este vorbită în total de 5.000 de persoane în Botswana, Namibia și Africa de Sud, sunt cele mai stabile. Khwe este învățată în continuare de copii namibieni, care cresc vorbind-o ca limbă principală.

În Africa de Est circulă în jur de șaptezeci de limbi autohtone, toate aflându-se în primejdie într-o măsură oarecare. Mai puțin de douăzeci dintre ele mai sunt învățate încă de copii și numai două (alagwa și bongo, care se vorbesc în Tanzania, respectiv în Sudan) mai sunt vorbite în comunități care depășesc numărul de câteva mii de vorbitori. Majoritatea se bazează pe comunități relativ restrânse, deși există și excepții: în Etiopia trăiesc aproximativ 170.000 de etnici k'émant, dar numai 1.500 dintre ei vorbesc limba și toți sunt

oameni în vârstă. Cele mai multe limbi mai sunt reprezentate de câte o mână de vorbitori. Așa se întâmplă cu limbile nyang'i din Uganda sau 'ongota/birale din Etiopia – pentru a da numai două exemple. Limbile amharică, setswana și swahili, cele mai importante din Africa de Est (vezi Capitolul 4), concurează limba engleză la capitolul limbi naționale și trans-naționale și câștigă teren în dauna limbilor autohtone locale. În Republica Tanzania, swahili pune în pericol în jur de 130 de limbi, precum akie (cincizeci de vorbitori în Tanzania și Kenya la un loc) sau gwenó (care a mai rămas cu câțiva vorbitori). În Uganda, limba nyang'i nu mai este vorbită astăzi nici măcar de zece persoane. Ca observație generală, limbile autohtone mici tind să fie înlocuite cu cele cu care se învecinează și mai puțin cu limbile africane de anvergură națională.

Jos Limbile khoisan, de felul celor vorbite de acest pescar din Botswana, dispar din sudul Africii într-un ritm rapid.

ASIA DE SUD

Sus Utilizarea limbii nepaleze câștigă din ce în ce mai mulți adepti în Nepal.

În Asia de Sud se vorbesc mai multe familii de limbi, printre care cele austro-asiatice, dravidiene, tibeto-birmane și indo-europene, precum și câteva limbi neincluse în clasificări. Numai în India se vorbesc 415 limbi. Și totuși, diversitatea lingvistică incredibilă din regiunea Asiei de Sud este serios amenințată de câteva limbi de mai mare anvergură și de mai amplă comunicare, limbi care înlocuiesc neîntreșt din ce în ce mai multe limbi autohtone. Acestea sunt, în primul rând, engleza, hindi și urdu, dar și alte limbi indo-europene au început să preia ștafeta, un bun exemplu în acest sens reprezentându-l limba nepaleză, care se vorbește în Nepal.

Importanță istorică

Limbile periclitare sunt importante dintr-o varietate de motive. Limba **Dumākī**, de exemplu, este grav amenințată nemaifiind vorbită decât de 600 de persoane vârstnice. În decursul istoriei, a fost vorbită de castele de fierari și menestrel, în zone de pe teritoriul din nordul Pakistanului actual. Este o limbă indo-ariană de mare interes științific, pentru că există anumite date că ar fi înrudită cu limba romani, „limba țiganilor”, dar mai trebuie făcute cercetări suplimentare.

Engleza capătă o poziție din ce în ce mai dominantă în regiune. Factorii care determină schimbarea de limbă în alte părți ale lumii sunt prezenți și activi și aici, de exemplu politicile în materie de limbă și educație, care încurajează limbile de mai largă circulație în dauna altora, ceea ce merge mână în mână cu procesul de urbanizare. Regatul Bhutan oferă un exemplu convingător de anglicizare a Asiei de Sud: engleza este în așa măsură încetățenită ca limbă de predare în școli, limbă a administrației, ba chiar și a vieții cotidiene, încât limba oficială națională, dzongkha, din familia tibeto-birmană, este amenințată.

India este cel mai la îndemână exemplu în privința complexității multilingvistice din regiune. Ea are două limbi naționale sau oficiale – engleza și hindi –, precum și alte douăzeci și două de limbi oficiale „puse deoparte”. Aici, multilingvismul este norma. Cu puțin peste 20% dintre locuitori vorbesc o limbă dravidiană ca limbă principală (mai ales tamila, teluga, kannada și malayalam); 1% vorbesc o limbă austro-asiatică (printre care mundari și santali); și 1% vorbesc o limbă tibeto-birmană (de exemplu singpho). 75% din populație (toată din nord) vorbește o limbă indo-ariană (cum ar fi punjabi, bengaleză sau oriya). În toate aceste familii

există limbi amenințate cu dispariția, pe măsură ce vorbitorii trec la una dintre limbile dominante principale, iar studiile de specialitate aproape sigur subestimează amploarea fenomenului de schimbare de limbă. Numai patru dintre cele circa 200 de limbi austro-asiatice sunt robuste și neamenințate. Acestea sunt limbile khmeră (cu peste 12 milioane de vorbitori în Cambodgia), vietnameză, khasi (865.000 de vorbitori în India) și santali (aproximativ 6 milioane de vorbitori în India și alți 100.000 până la 200.000 în alte părți ale lumii).

Limbile din subgrupa munda a familiei austro-asiatice se vorbesc peste tot în India și toate sunt amenințate, în afară de santali, în ciuda faptului că unele comunități numără destul de mulți vorbitori. Bilingvismul este foarte răspândit și acesta, dublat de presiunea socio-economică teribilă de a face trecerea către limbile majoritare, mai prestigioase, este un semn că puține dintre aceste limbi vor supraviețui – dacă va supraviețui vreuna. Limba sora, de exemplu, este vorbită de circa 300.000 de persoane în sudul statului Orissa și în statul Andhra Pradesh, dar cedează presiunilor din partea limbilor indo-ariene locale. Toponimele în limba sora sunt mai răspândite, ceea ce sugerează că populația respectivă

Sus Femei sortând ardei roșii în Orissa (India) unde aproape jumătate din populație vorbește limba sora.

s-a întins pe o arie mai mare în decursul istoriei. Ea a supraviețuit ca grup separat numai în zona de interfață a subcontinentului indian, iar în alte părți a fost ori asimilată, ori forțată să se strămute. Și totuși, în prezent, numai jumătate din populația respectivă mai vorbește sora, ceea ce sugerează că procesul de asimilare continuă rapid. Limbile din grupurile munda mai mici sunt și mai amenințate, așa cum se întâmplă cu populația birhor, un grup semi-nomad de aproximativ 2.000 de suflete, a căror limbă se află în faza terminală a declinului.

Limbile dravidiene importante sunt în număr de patru: kannada (vezi p. 123), tamila (vezi p. 119), malayalam (dravidiana de sud – vezi p. 122) și telugu (dravidiana centrală – vezi p. 117). Toate acestea sunt rezistente. Restul de vreo douăzeci și cinci de limbi dravidiene din India sunt considerate de unii specialiști ca fiind amenințate sau periclitate; tendința este ca ele să fie vorbite de comunități mici și cele mai multe nu au furnizat dovezi scrise. Koraga, limba unui grup de daliți (adică de persoane aparținând „castelor intangibile”, prin tradiție disprețuite), este vorbită de circa 1.000 de persoane, toate bilingve în limba kannada.

Diversitatea lingvistică din Nepal oferă un tablou similar. Limba oficială, nepaleză, face parte

dintr-o ramură importantă a limbilor indo-europene, cea indo-iranică. La populația de puțin peste 27 de milioane de persoane a Nepalului, există 126 de limbi vii. Sub 2,5 milioane de persoane sunt vorbitori ai unei limbi tibeto-birmane, dar mulți sunt bilingvi în nepaleză. Limba nepal bhasa (zisă și newar) este un exemplu potrivit: este vorbită în valea Kathmandu, acolo unde constituie un dialect prestigios, și în orașele și satele mai mari din tot Nepalul, ca și în unele părți din India. Prezentând inscripții care datează cel puțin din secolul IX d.C., nepal bhasa se bucură de o tradiție literară străveche; cea mai veche carte cunoscută (*Guhya Kali Puja Bidhi*) datează de la 1280. În ciuda preeminenței sale istorice, ca *lingua franca* din regiune, persoanele cu o educație mai bună sunt astăzi mai puțin susceptibile să cunoască nepal bhasa. Cu toate că mulți o mai vorbesc încă, trecerea către alte limbi se face rapid și este foarte avansată. Datele recensământului nepalez din 1991 plasează schimbarea de limbă la un procent de 79% în unele regiuni, iar unii cred că nu mai există copii care să fie crescuți astăzi în limba nepal bhasa. Trist este că mulți consideră limba deja pierdută și practic imposibil de readus la viață.

ASIA CENTRALĂ, DE VEST ȘI DE NORD

Sus Pășunile din Mongolia Interioară, locuite de treizeci și șase de grupuri etnice.

Asia Centrală este dominată de o masă compactă de limbi și dialecte turcice, care s-au răspândit din vestul Chinei, trecând prin centrul Asiei, până în Turcia. Singura excepție o constituie Tadjikistanul, unde limba principală și oficială, tadjika, este de origine indo-europeană. Presiunea exercitată în perioada regimului sovietic, pentru adoptarea limbii ruse, nu a avut efecte notabile asupra limbilor majoritare, dar a încurajat schimbarea de limbă în cazul celor minoritare, iar fenomenul s-a intensificat odată cu destrămarea fostei Uniuni Sovietice. Rusa funcționează și astăzi ca *lingua franca* în toată regiunea, precum chineza mandarină în Mongolia Interioară și în regiunile Qinghai și Xinjiang.

Unele limbi indo-iranice, odinioară foarte răspândite în centrul, vestul și nordul Asiei, sunt astăzi, din păcate, dispărute. Este cazul limbii sogdiene, care se vorbea odată pe teritoriul actualelor state Uzbekistan și Tadjikistan și ai cărei vorbitori au jucat un rol important în comerțul care se desfășura pe calea continentală zisă Drumul Mătăsii.

În Asia de Nord și de Est, toate cele aproximativ patruzeci de limbi minoritare sunt periclitate într-o măsură mai mare sau mai mică, iar tendința este aceea de a trece la limba rusă. Exemple în acest sens ar fi unele limbi izolate, precum itelmen, nivkh și yukagir, cărora nu li se cunoaște nici o limbă înrudită și care se vorbeau în mici comunități din Orientul Îndepărtat rusesc. Toate trei sunt grav periclitate, nemaifiind vorbite decât de persoane în vârstă.

Masa compactă de limbi și dialecte turcice acoperă Asia Centrală și pătrunde adânc și în Siberia și, cu toate că unele limbi turcice vorbite în Siberia sunt la adăpost (precum iakuta și tivana), alte patru nu sunt. Limbile dolgan și șor mai sunt vorbite de populații relativ restrânse și nu mai sunt învățate de toți copiii; limbile tofa și chu-lim nu mai sunt învățate de copii deloc. Studiile socio-lingvistice au arătat că folosirea limbii ket este considerată acum

Tofa

Această limbă turcă periclitată, care se vorbește în sudul Siberiei, avea mai multe calendare lunare bazate pe activități precum vânătoarea și adunatul nucilor. Astăzi, numai vorbitorii mai vârstnici și le amintesc, unii doar parțial. Dovezi scrise din anii 1850 prezintă denumiri ca acestea:

Echivalent aproximativ	Înregistrat în anii 1850	Cum își amintesc bătrânii
Ianuarie	Frigul cel mare	Luna albă cea mare
Februarie	Gonit animalele pe schiuri	Luna albă cea mică
Aprilie	Vânătoare cu câini	Luna mugurilor pe copaci
Mai	Verdeață	Luna vânatului în taiga
Iulie	Înfloritul florilor saranki	Luna tăiatului de fân
Septembrie	Adunatul nucilor	Luna pregătirii blănușilor
Octombrie	Adunatul cerbilor	Luna adunatului de cerbi
Decembrie	Zile scurte	Luna frigului

nu doar neobișnuită, ci și nefirească, așa încât părinții nu-și mai învață copiii s-o vorbească. Un anumit număr de limbi uralice sunt și ele periclitate grav. În această categorie intră limba khantî, vorbită mai demult în nordul Siberiei. Este una dintre puținele limbi cunoscute în care o mână de vorbitori vârstnici își mai amintesc un sistem de numărare de-acum străvechi și aproape dispărut, așa-numita „supra-numărare”. Conceptele și modurile de-a gândi se pierd odată cu dispariția limbilor. Singura limbă autohtonă minoritară, pe care specialiștii o consideră oarecum în siguranță, este tundra nenets, a cărei populație a reușit să-și păstreze stilul de viață tradițional, fiind foarte izolată. Ambii factori contribuie la persistența limbii.

Utilizarea limbilor tunguse acoperă un areal care se întinde din nordul Chinei până în nordul Siberiei și de acolo până la Cercul Polar. Unele dintre aceste limbi, cum ar fi orok, oroch și negidel, sunt grav periclitate. Limba evenki are aproximativ 9.000 de vorbitori care trăiesc în sate izolate de câte două sute de persoane în bazinul Amurului sau în sudul provinciei Sakha. În alte părți, de exemplu în regiunea din jurul lacului Baikal, schimbarea de limbă este aproape completă, iar vorbitori de evenki mai sunt puțini. Așadar, vitalitatea unei limbi poate varia în funcție de distribuția geografică. E drept însă că limba evenki nu va supraviețui, probabil, mai mult de o generație sau două, de vreme ce tot mai puțini copii o învață și toți vorbesc și rusește.

Caucazul este caracterizat printr-o mare diversitate lingvistică și cel puțin douăzeci și cinci de limbi vorbite în regiune sunt în pericol. Singura dintre ele care nu face parte din grupul de limbi caucaziene este tat, o limbă iranică vorbită în Daghestan, unde schimbarea de limbă avansează rusa, și în Azerbaidjan, unde favorizează limba azeră. Grupul caucazian cuprinde trei

familii: limbile kartveliene, dintre care svan este periclitată și tinde să fie înlocuită de gruzină, și cele vest-caucaziene și nord-est-caucaziene. Grupul include multe limbi periclitare: în ramura daghestaneză, douăzeci și unu din douăzeci și șase de limbi sunt periclitare; în cealaltă ramură, nakh, limba bats este în pericol, vorbitorii trecând la gruzină, care este limba de predare în școli. Celelalte două limbi nakh, cecena și ingușa, sunt în general considerate în siguranță, dar, de curând, unii specialiști s-au întrebat dacă limba cecenă va supraviețui războiului neîntrerupt din regiune.

Multilingvismul a reprezentat o normă de-a lungul istoriei pentru aproape toată regiunea și nu a avut ca rezultat schimbări de limbă. Odată cu instaurarea regimului sovietic însă, presiunile din ce în ce mai mari pentru învățarea limbii ruse, precum și bi- sau multilingvismul din fosta Uniune Sovietică și din Rusia au constituit, cu foarte mici excepții, un proces unidirecțional, și anume ca ne-rușii să învețe rusește și foarte puțini ruși să învețe limbile locale.

Jos Au mai rămas doar câțiva vorbitori de limbă evenki în regiunea lacului Baikal.

ASIA DE EST ȘI DE SUD-EST

Sus Sărbătoarea Marimo, care se ține pe insula Hokkaido. Încă se mai vorbește ainu în această regiune, dar limba este în pragul dispariției.

Există în jur de 145 de limbi care au fost identificate ca fiind în pericol în Asia de Sud-Est, China, Taiwan și Japonia. Puțin peste o treime dintre acestea sunt limbi mon-khmere, iar o altă treime sunt tibeto-birmene. Restul de limbi vorbite în regiune aparțin câtorva familii lingvistice: altaice, austro-neziene, limbi creolizate pornind de la baze indo-europene, precum și ainu – o limbă izolată. Multe dintre limbile vorbite în regiune sunt aproape necunoscute în exterior, vorbitorii lor trăind în așezări izolate; în anumite cazuri, accesul cercetătorilor străini la limbile respective este restricționat, așa cum se întâmplă cu limbile din Myanmar, fost Birmanie, unde lingviștilor străini li se acordă foarte greu permisiunea de a face muncă de teren.

Ainu, limba care se vorbea odinioară în orientul extrem al Siberiei, pe insula Sahalin, se mai vorbește acum numai pe insula Hokkaido, din nordul Japoniei și este în pragul dispariției. Nu s-au putut găsi limbi înrudite cu ainu. Numai bătrânii își mai amintesc de această limbă și toți aceștia sunt bilingvi, vorbind în principal

japoneză. În prezent, se desfășoară studii de colectare a folclorului și a informațiilor de ordin lingvistic și se fac încercări de a readuce în actualitate limba ainu. Dintre toate limbile mon-khmere, numai cambodgiana, vietnameza și khasi (care se vorbește în nord-estul Indiei) sunt clar în afară de pericol; toate celelalte limbi sunt periclitare într-o oarecare măsură. În multe cazuri, populațiile sunt separate de frontiere geopolitice și adeseori izolate unele de altele. Un exemplu izbitor este limba mang: mai există vreo 500 de vorbitori în apropiere de granița sudică a provinciei Yunan și alți 500 în Vietnam, unde sunt recunoscuți ca un grup etnic separat, în timp ce în China nu sunt. Cam același este cazul limbii mlabri. Vorbitorii ei sunt un grup

minuscul de vânători-culegători (circa 125 în Thailanda și alți 24 în Laos). Deși numărul de vorbitori ar putea fi în mod voit subapreciat, mlabri este sigur o limbă periclitată, iar vorbitorii ei trec la hmong (vezi p. 167), thai (vezi p. 161) sau lao (vezi p. 163).

Aproximativ cincizeci și cinci de limbi tibeto-birmene sunt recunoscute ca periclitare, iar specialiștii consideră că sunt cel puțin alte cincizeci în provinciile chineze Yunan și Sichuan, despre care nu se spune nimic. În această categorie intră o mare diversitate de limbi din mai multe țări. Deși există diferențe de ordin regional, factorii precum urbanizarea și preeminența uneia sau a mai multor limbi oficiale naționale sunt determinanți aproape oriunde. De exemplu, anumite limbi birmene, cum ar fi danu, intha și taroyana, sunt abandonate în favoarea birmaniei standard (vezi p. 162). Peste tot în China, influența limbii chineze mandarine este una de autoritate și multe limbi cedează în favoarea ei sau a vreunei alte variante de chineză (vezi p. 14). Doar în provincia Yunan există cel puțin opt limbi tibeto-birmene periclitare: baima, choyo, ersu, guichong, muya, namuyi, shizing și zaba. Subgrupele de

limbi kadai și kam-thai, dintr-o familie foarte diferită, cea a limbilor austro-thai, au și ele cazurile lor de limbi în pericol. Dintre cele cinci limbi kadai vorbite în China – qaw (în sudul provinciei Sichuan), aqaw, hagei, a-uo și duoluo gelao –, trei sunt în mare pericol.

Populația gazhuo din China (municipalitatea xingmeng) prezintă un caz interesant. Limba sa este periclitată, fiindcă nu mai este vorbită de copii și de tineret. Acești oameni sunt urmașii armatei mongole care a cotoplit zona cu aproape 700 de ani în urmă. Soldații s-au căsătorit cu femeile localnice, iar descendenții lor vorbesc astăzi o limbă loloidă nordică, tot tibeto-birmană, fără nici o urmă de influență mongolă, chiar dacă din punct de vedere etnic sunt considerați mongoli.

Limba manchu reprezintă un alt caz interesant. Este probabil cea mai cunoscută dintre limbile tunguse, care sunt răspândite din nordul Chinei în Mongolia Interioară și Siberia, până la Cercul Polar. Întreaga familie de limbi tunguse este periclitată și va dispărea cu totul, probabil în decursul acestui secol. Manchu este o limbă muribundă, cu foarte puțini vorbitori. Schimbarea de limbă a început în urmă cu mult timp în populația manciuriană: manchu a fost prima limbă a Dinastiei Qing (sau manciuriană – 1644–1911), dar, încă din secolul XIX, Curtea însăși trecuse la alte limbi și-și pierduse fluența în manchu. Spre sfârșitul Dinastiei Qing, toate documentele de la Curte se scriau deja și în manchu, și în chineză mandarină. O formă scrisă a limbii manchu a fost adoptată în 1599, iar manciurienii și-au constituit arhivele încă dinainte de a cuceri China, cu toate că mai puțin de 40% din documentele în manchu au fost traduse. Astăzi, nu mai există practic nici un vorbitor de manchu în Mancuria.

Ordonarea în manchu

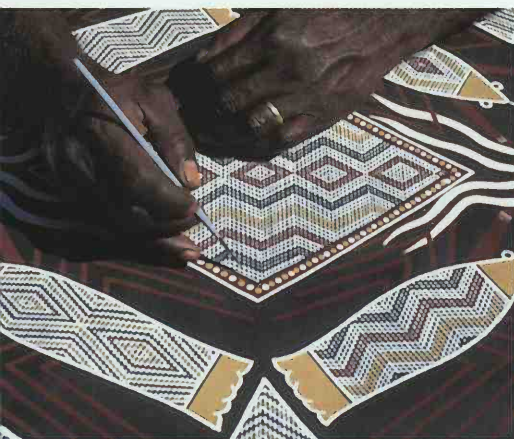
Limba manchu folosește pentru alcătuirea listelor – așa cum limbile occidentale se folosesc de alfabet – un sistem de ordonare bazat pe culori:

A	niowanggiyan	verde
B	niohon	verzu
C	fulgiyan	roșu
D	fulahūn	roșiatic
E	suwayan	galben
F	sohon	gălbui
G	șanyan	alb
H	șahūn	albicios
I	sahaliyan	negru
J	sahahūn	negricios

Sus Acoperișul de aur al colegiului budist Tagong din China. Influența chinezei mandarine este una de autoritate în toată țara.

AUSTRALIA ȘI ZONA PACIFICULUI

*Sus În timp ce arta aborigenă înflo-
rește, majoritatea limbilor indigene
din Australia numără mai puțin de o
sută de vorbitori.*

*Dreapta Femei în costumații tribale,
participând la sărbătoarea Sing Sing
în Papua Noua Guinee.*

În total, în zona Oceanului Pacific se vorbesc mai mult de 1.300 de limbi (adică 19% din totalul la nivel mondial) și trăiesc doar 0,1% din populația globului, ceea ce înseamnă că fiecare limbă are în medie 4.675 de vorbitori. Așadar, este vorba de cea mai mare densitate lingvistică din lume, deși distribuția generală a limbilor este foarte inegală. Dintre toate regiunile din zona Pacificului, Papua Noua Guinee se distinge prin faptul că are cea mai mare densitate lingvistică din lume. Pe un areal atât de mic, se vorbesc 820 de limbi, iar alte zece au dispărut. În extrema cealaltă se află Noua Zeelandă, unde există o singură limbă autohtonă, māori, deși în prezent se vorbesc și aici câteva limbi imigrante.

Zona poate fi împărțită în patru areale principale, care diferă în privința gradului de periclitare a limbilor. Australia și Noua Zeelandă constituie cazuri particulare. Restul zonei Pacificului cuprinde, pe de o parte, Melanezia și, pe de altă parte, Polinezia și Micronezia. Societățile polineziene și microneziene sunt organizate în grupuri sociale destul de mari, având câte o singură limbă care predomină într-o țară sau pe o insulă, drept care gradul de periclitare a limbilor este relativ redus.

În Melanezia, în schimb, există circa 1.000 de limbi, răspândite prin comunități mici sau prin grupuri de comunități, care variază, ca mărime, de la câteva sute la câteva mii de vorbitori. Aceste comunități au tendința de a fi aprig de mândre de propria limbă sau propriul dialect, ceea ce a făcut, din punct de vedere istoric, în combinație cu izolarea geografică și cu ostilitatea reciprocă dintre grupuri, ca limbile respective să rămână relativ în siguranță, în ciuda numărului mic de vorbitori ai fiecăreia. Și totuși, în ultima vreme, această situație s-a schimbat, răspândirea limbilor de mai largă circulație, cum ar fi tok pisin în Papua Noua Guinee, amenințând vitalitatea limbilor indigene.

Tok pisin este o variantă creolizată a limbii engleze și este vorbită ca primă limbă de circa 50.000 de persoane, dar un număr mult mai mare, de cel puțin 4 milioane, o utilizează ca a doua limbă, în dauna limbilor locale, care se foloseau mai demult în contactul cu alte populații. Bi- și trilingvismul în tok pisin și engleză se răspândește extrem de rapid. Potrivit unui studiu din 1980, limba wom avea 2.500 de vorbitori

care trăiau în cinci sate, dar până și atunci majoritatea vorbitorilor considerau că tok pisin este limba progresului economic, iar părinții declarau că vorbesc numai în tok pisin cu copiii lor. Un alt studiu cam din aceeași perioadă afirma că toți vorbitorii de yahang (1.116) și beli (1.400) erau bilingvi, în limba lor indigenă și în tok pisin, aceasta din urmă câștigând teren și devenind limba principală, uneori chiar singura.

Noua Zeelandă se află într-o opoziție netă față de Papua Noua Guinee, în sensul că are o singură limbă indigenă, māori, care se bucură de un statut aproape unic în lume: nu numai că este recunoscută ca limbă oficială, dar este și folosită, în toate situațiile, în egală măsură cu limba engleză. Această limbă este prezentată în detaliu la pagina 179.

Limbele indigene din Australia, numeroase și variate, sunt practic toate periclitate într-o măsură mai mare sau mai mică. Se vorbesc mai mult de 600 de limbi în toată țara, și totuși numai douăzeci și cinci dintre ele au mai mult de 1.000 de vorbitori. Semnificativ și trist este faptul că majoritatea covârșitoare a limbilor din Australia au mai puțin de 100 de vorbitori, dacă nu cumva au dispărut deja.

Aproape jumătate din cele circa o sută de limbi vorbite în Republica Vanuatu, o națiune insulară din Pacificul de Sud, sunt mai mult sau mai puțin periclitate. Multe mai sunt vorbite doar de grupuri extrem de mici, fiind, așadar, foarte vulnerabile în fața dispariției. De exemplu, baki este o limbă care se mai bazează pe o populație de doar 200 de vorbitori. În ciuda unei atitudini pozitive față de această limbă, doar 30% dintre copii mai vorbesc baki.

Sus Echipe reprezentând triburi diferite se întrec la crichet în Noua Caledonie din Melanezia, o regiune în care diversitatea lingvistică este uriașă.

Limbi rezervate

Una dintre caracteristicile ciudate ale câtorva limbi periclitate din Australia este utilizarea așa-numitelor „limbi de soacră” sau „rezervate”. De exemplu, în regiunea Dyirbal, se folosește, în vorbirea de fiecare zi, limba „normală” denumită guwal. Limba guwal poate fi utilizată în comunicarea cu toate grupurile umane, în afară de rudele prin alianță de sex opus. În adresarea către socri sau către gineri și nurori, se folosește așa-numita limbă jalnguy, care înlocuiește o parte semnificativă din vocabularul guwal cu alte cuvinte. Și mai ciudat este că limba „de soacră” jalnguy are mai puține cuvinte, în total, față de limba normală guwal, ceea ce face ca fiecare cuvânt luat în parte să aibă o paletă mai largă de sensuri.

CELE DOUĂ AMERICI

Sus Dacă limba groenlandeză este în siguranță în Groenlanda, cea învuită este periclitată în Alaska, având puțini vorbitori mai tineri de patruzeci de ani.

În cele două Americi se vorbesc aproximativ 1.000 de limbi autohtone, ceea ce înseamnă 14,5% din totalul limbilor omenirii, cu toate că mai puțin de 1% din populația lumii le vorbește. Schimbarea de limbă este în plin proces de desfășurare pe întreg continentul american, limbile autohtone cedând în favoarea limbii engleze în America de Nord și în fața limbilor spaniolă și portugheză în America de Sud. În cele două Americi, utilizarea limbii este strâns legată de identitate, iar mișcările de revitalizare a limbilor merg adesea mână în mână cu alte mișcări, de câștigare a suveranității sau măcar de recunoaștere oficială a drepturilor populațiilor autohtone. În America de Nord, procesul de uzură a limbilor este foarte avansat.

Specialiștii estimează că o treime din limbile indigene care se vorbeau în cele două Americi la vremea primului contact cu europenii, în 1492, au dispărut și că de un sfert din ele își mai aduc aminte numai vârstnicii. Dintre cele peste 300 de limbi indigene care se vorbesc în prezent în America de Nord, numai 46 mai sunt învățate astăzi de un număr semnificativ de copii. De aceea, există un consens larg

potrivit căruia cele mai multe limbi de acest fel vor dispărea până la sfârșitul secolului. Situația este prea puțin diferită în Canada față de Statele Unite. În prezent, în Canada există treizeci și șase de limbi a căror vitalitate este variabilă, față de cele șazeci din secolul XVI. Se estimează că în Statele Unite existau 250 de limbi autohtone la vremea primelor contacte. Numai navajo mai are o populație vorbitoare care trece de 25.000 de persoane. Cu toate că numărul relativ mare de vorbitori de navajo (115.000) este un semn că limba se află la adăpost, studii recente au arătat că ea nu mai este învățată de copiii de etnie navajo: numai 30% dintre acești copii vorbesc navajo ca primă limbă.

Situația limbilor indigene alaskane este deosebit de sumbră. Deși încă se mai vorbesc nouăsprezece din cele douăzeci de limbi alaskane cunoscute (ultimul vorbitor fluent de limbă eyak decedând în 2008), ele sunt toate periclitare. Limba gwich'in, de exemplu, mai are cel mult 400 de vorbitori, iar tlingit numai 700 în Alaska și alți 145 în Canada. Termenul *eschimos*, cunoscut celor din afară, dar considerat peiorativ de către cei din regiune, se referă la ceea ce locuitorii Alaskăi și lingviștii numesc limbile învuite și yupik. Deși o variantă a inuitei, limba groenlandeză este bine reprezentată în Groenlanda, ea este periclitată în Alaska, unde aproape toți vorbitorii ei sunt oameni trecuți de patruzeci de ani.

America de Sud este un teritoriu cu o remarcabilă diversitate lingvistică. Înaintea contactului cu europenii, existau în America de Sud nici mai mult, nici mai puțin de 1.200 de grupuri indigene, reprezentând cel puțin nouăzeci de varietăți lingvistice distincte. În America de Sud, limbile indigene cedează teren în favoarea limbii spaniole, iar în Brazilia, în favoarea portughezei. În Paraguay, asistăm la o schimbare de limbă în direcția limbilor spaniolă sau guaraní, ambele fiind limbi naționale. Brazilia este un exemplu elocvent de diversitate lingvistică,

Vorbirea cu fluierături

Un număr de limbi din cele două Americi, cum ar fi nahuatl, totonacă, kickapoo și zapotecă din Mexic, folosesc vorbirea „cu fluierături”, ceea ce face ca limba să fie „fluierată” mai degrabă decât vorbită. Fluieratul le permite vânătorilor și hăitașilor să comunice fără să-și sperie prada. Este folosit și de crobanii și vâcarii, ca să comunice la distanțe mari, în care vorbirea normală nu s-ar auzi. Fiecare sunet al limbii are un echivalent fluierat, dar în cazul propozițiilor persistă ambiguitatea, drept care fluierătorii tind să comunice numai cu propoziții relativ simple. Acestea sunt folosite numai în contexte specifice, iar contextul ajută la dezambiguizarea sensului. Vorbirea fluierată se regăsește în multe părți ale lumii și în diferite limbi, dar utilizarea ei este legată peste tot de activitățile de subzistență, precum vânătoarea și creșterea vitelor.

fiind patria de origine a 188 de limbi diferite vii și de patruzeci și șapte de limbi despre care se știe că au dispărut. Și totuși, la o populație de peste 184 de milioane de persoane, se estimează că numai 155.000 vorbesc limbi indigene. Peste 163 de milioane de persoane vorbesc portugheză. În felul acesta, majoritatea copleșitoare a limbilor autohtone sunt vorbite de foarte puțini oameni, de la câțiva până la câteva sute și numai în cazuri excepționale câteva mii, ceea ce le face foarte vulnerabile în fața procesului de schimbare de limbă. Deși unele comunități sunt strict fidele limbii pe care o vorbesc, precum ave-canoeiro (o limbă tupu-guarani), această etnie numără doar cincizeci și șase de vorbitori recunoscuți. Altele, cum ar fi mapidienii (cincizeci de vorbitori), trec la alte limbi locale – în acest caz, la limba waiwai, cele două comunități locuind împreună. În cele mai multe cazuri însă, trecerea se face către portugheză; fenomenul este mai rapid în zonele urbane, iar grupurile izolate își mențin propriile limbi la un nivel de vitalitate mai ridicat.

În Mexic și în alte părți din America Centrală, are loc o trecere rapidă către limba spaniolă, iar pierderea definitivă a multor limbi din zonă pare inevitabilă.

Sus Populația waiwai din Brazilia, unde limbile indigene pierd rapid teren în favoarea limbii portugheze.

LIMBILE NORDULUI

Sus O femeie de etnie nenets, îngrijindu-și renul. Această populație trăiește în nordul extrem rusesc și are o limbă autohtonă proprie.

Cele circa șaptezeci și cinci de limbi autohtone, care încă se mai vorbesc în nordul extrem, sunt aproape toate periclitate într-o măsură mai mare sau mai mică. Printre excepțiile notabile se numără limba inuită groenlandeză și, măcar teoretic, anumite variante ale limbii saami din Scandinavia de nord. Limbile din familia eschimo-aleutină sunt răspândite în tot nordul, de la coastele Siberiei peste Alaska și nordul Canadei, până în Groenlanda. Limbile saami, care fac parte din familia uralică, se vorbesc în Scandinavia, Finlanda și Rusia, iar limbile din familia athabaskă-eyak-tlingită se vorbesc în Alaska și Canada.

Alte limbi uralice, mai cu seamă nenets și nganasan, se vorbesc și mai departe spre est, în Siberia, la fel ca limba turcică iakută.

Populația totală care locuiește în nordul extrem este mai mică de 400.000 de persoane. Dintre acestea, se estimează că 52% vorbesc o limbă autohtonă. Groenlanda constituie o clasă în sine, având o populație care vorbește limba autohtonă – groenlandeza – în proporție de aproape sută la sută. Ceva mai dificilă este evaluarea utilizării limbilor în Suedia, Norvegia și Finlanda, unde există diferențe mari de vitalitate între variantele limbii saami. De exemplu, limba saami nordică din Norvegia și Suedia este vorbită de o populație destul de numeroasă (21.000 de persoane), iar copiii continuă să o învețe și să o folosească. Alte variante de saami sunt însă periclitate, cum ar fi saami pite și ume, ambele vorbite mai ales în Suedia, și saami inari și skolt – în Finlanda.

În general, limbile nordice din Rusia sunt în stări avansate de uzură, exemple convingătoare în acest sens fiind saami ter și saami akkala-babinsk: fiecare dintre acestea nu mai are decât o mână de vorbitori vârstnici. Se poate spune, așadar, că limbile nordice din Rusia stau, în general, mai prost

decât cele din Canada, iar cele din Alaska reprezintă cazuri extreme de uzură și declin. Nu trebuie uitat însă că toate culturile nordice se află, în acest moment, într-o situație de instabilitate, din cauza modificărilor climatice accelerate, care își exercită deja influența deloc de neglijat asupra stilurilor de viață din zonele respective.

Limbile inuite sunt răspândite în tot nordul extrem, din Siberia până în Alaska și din Canada până în Groenlanda (paginile 195 și 232). Dintre acestea, cea mai robustă este groenlandeza, prima limbă a populației din Groenlanda, vorbită de aproximativ 47.000 de persoane. Este limba culturii locale, răspândită prin studiile liceale, mediile de informare și administrația regională și este singura limbă autohtonă, care se bucură de un statut oficial de acest nivel. Copiii canadieni încă mai cresc învățând limba inuită (între 24.000 și 30.000 de vorbitori), în timp ce în Alaska ea este periclitată, iar în Rusia se află în pragul dispariției.

Oamenii nordului extrem și-au adaptat modul de viață condițiilor climaterice din nord. Chiar și astăzi, mulți duc o viață de subzistență și supraviețuiesc vânând, pescuind și crescând turme de

Dreapta Două femei tinere de etnie saami în costume tradiționale, luptându-se cu zăpezile din Laponia. Unele variante ale limbii saami sunt în pericol.

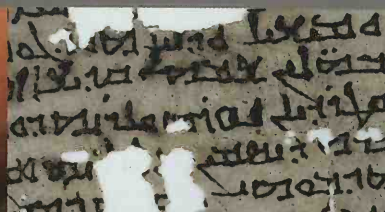
reni. Dicționarele limbilor respective le reflectă șulul de viață, multe dintre ele conținând vocabulare extinse ale activităților esențiale supraviețuirii. Populația evenki, o comunitate tungusă din nord, se ocupă în mod tradițional cu creșterea turmelor de reni și cu vânătoarea, deci are un vocabular bine dezvoltat în privința creșterii renilor. De exemplu, limba vorbită de acești oameni are cuvinte separate pentru renul mascul în vârstă de un an – **avlakan** – sau de doi ani – **ektana** –, sau pentru femela în vârstă de un an – **sachan** – și așa mai departe, cu un total de peste treizeci de cuvinte care fac deosebire între diferitele tipuri de caribu. Ca și în alte părți, limba evenki este menținută de cei care au un mod de viață tradițional. Odată pierdut, limba se pierde și ea, dacă nu se iau măsuri de salvare. În nordul extrem, populația a fost întotdeauna foarte puțin numeroasă, dar economiile timpurii de tip extractiv, axate mai ales pe producția de blănuri, au încurajat supraviețuirea populațiilor locale, fie și pentru adunatul animalelor cu blană prinse în capcane. Exploatarea modernă, axată mai ales pe extracția de petrol, se pot lipsi fără probleme de locuitori.

Cuvinte care desemnează reni în limba evenki

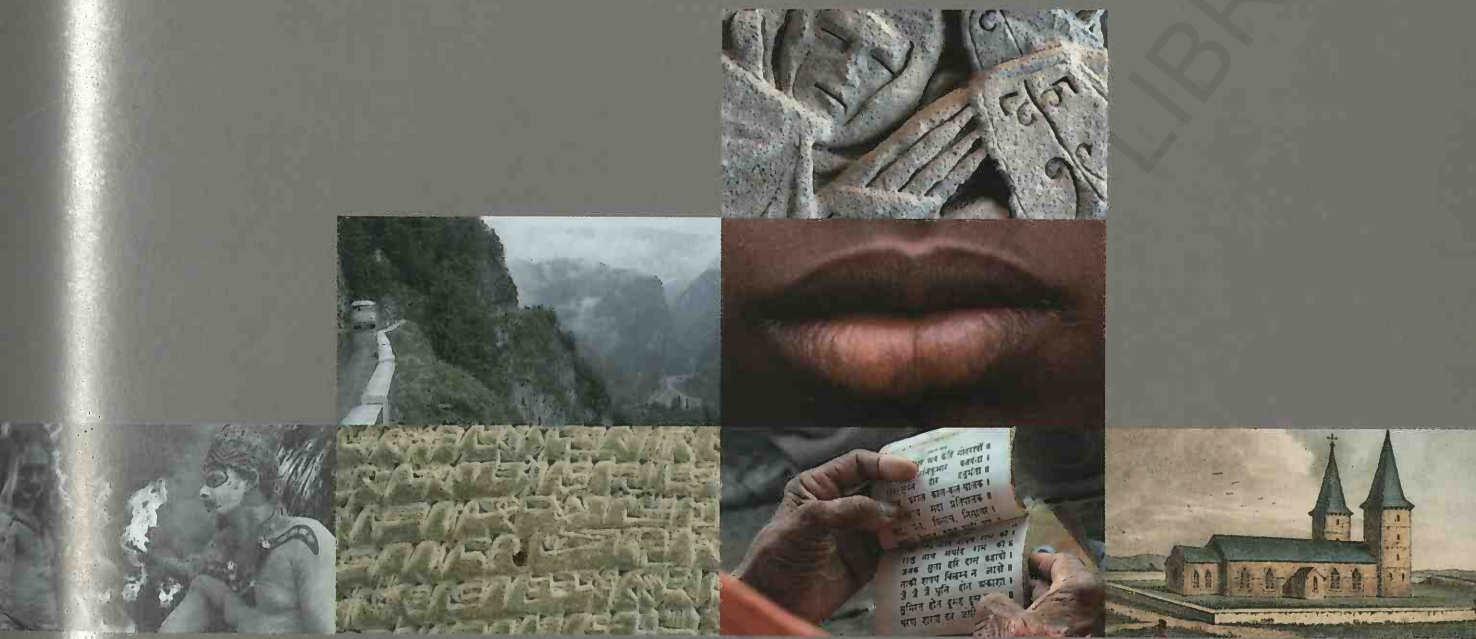
lată alte câteva exemple:

Ren	oron
Ren înhămat pe partea stângă a unui atelaj de sanie	kostur
Ren de rezervă	delemin
Ren sălbatic	bagadakaa
Ren cu o pată pe bot	kokchavar, kokchakacha
Ren imposibil de domesticit	mullikan

LIMBI DISPĂRUTE

LIMBI DISPĂRUTE

Dispariția limbilor se petrece într-o varietate de moduri, dar cauza imediată este întotdeauna aceeași: neputința de a lăsa limba moștenire generației următoare. Acest lucru înseamnă că tradițiile de ordin social ale comunității sunt întrerupte de o situație oarecare de criză majoră. De cele mai multe ori de-a lungul istoriei, a fost vorba de câte o invazie militară; în ultimele secole, din ce în ce mai des, ruptura a survenit din cauza influenței piețelor economice mondiale, a impunerii de către guvern a unui sistem comun de învățământ sau, și mai recent, a accesului direct la mediile de informare în limbi străine.

Limbile dispărute prezentate aici au în comun faptul că nu mai există persoane în viață, care să le vorbească, deși unele dintre ele încă se mai folosesc într-o oarecare măsură – mai ales în practicile religioase. Limbile de înaltă standardizare pot fi trecute la capitolul dispărute pur și simplu pentru că uzul a renunțat la ele și s-a fixat la o altă formă scrisă; și totuși, de fiecare dată a existat o ruptură brutală în cursul tradiției. În cazul limbii latine, ruptura s-a petrecut atunci când invadatorii de origine germanică din secolul V d.C. au spulberat unitatea arealului latinofon al Romei; apoi, când știința de carte s-a răspândit din nou, standardul unitar al limbii latine a fost ignorat. La fel, după ce religia Egiptului antic a fost înlocuită de creștinism și după ce teritoriul a fost ocupat de arabi în secolul VII, limba coptă a rămas un limbaj liturgic aproape de neînțeles, iar scrierea ei hieroglifică străveche – un mister.

Stânga Splendidele coloane ale templului lui Khnum de la Esna (Egipt), început de faraonul Tutmose III și terminat de romani. Pereții templului sunt împodobiți cu inscripții care datează din mai multe secole.

Limbile dispărute descrise în acest capitol provin de pe toate continentele. Ne putem face o idee despre fiecare dintre ele, dacă ne ajută ajutorul inscripțiilor, atunci (după anul 1500) din documente rămase de la coloniștii lingviști. Din acest punct de vedere, limbile respective sunt atipice, pentru că, până și astăzi, majoritatea limbilor nu au o formă scrisă utilizată în mod curent. În realitate, multe dintre limbile dispărute au servit drept modele pentru știința de carte a populațiilor învecinate: sumeriana și akkadiana în Orientul Mijlociu, etrusca în Peninsula Italică, etiopica în Africa de Est, sanscrita în India și în Asia de Sud-Est și sogdiana în Asia Centrală.

Unele limbi (precum tanguta, hitita și galica) au fost predominante în vaste regiuni frământate de conflicte militare. Deși toate aceste limbi și-au avut perioadele lor de mare influență, ele au fost înlocuite, în cele din urmă, de câte o limbă învecinată. Dimpotrivă, limbile unor comunități restrânse (cum ar fi limbile ubică, sydney,

siraya și massachusett) au fost întotdeauna deosebit de vulnerabile în fața agresiunii imperialiste și abia de foarte curând li s-a îngăduit să lase mărturie scrise.

Cu timpul, probabil că majoritatea limbilor cunoscute astăzi (dacă nu toate) vor dispărea la fel. Se pot da multe exemple care arată că o perioadă de supremație, după standardele unei anumite epoci, nu este și o garanție de permanență sau de supraviețuire.

Următoarele limbi sunt prezentate în acest capitol: (din Europa) latina, etrusca și galica; (din Africa de Vest și de Nord) egipteană; (din Africa Centrală, de Est și de Sud) etiopica; (din Asia de Sud) sanscrita; (din Asia Centrală, de Vest și de Nord) hitita, sumeriana, akkadiana, sogdiana și ubică; (din Asia de Est și de Sud-Est) tanguta și siraya; (din zona Pacificului și din Australasia) sydney; (din America de Sud) chibcha; (din America de Nord) massachusett.

Sus Posesorii tradiționali ai pământurilor de la Sydney (Australia), așa-numita populație cadigal. Limba sydney a dispărut.

LATINA

Dispărută în secolul VII d.C.

Boetii viri celeberrimi de
confolatione philosophice
liber cum optimo cōmen-
to beati Thome.
Colonia

Dreapta
Pagina de titlu
a lucrării lui
Boetius – Con-
solarea filozo-
fiei (circa 1493).

Țările vest-europene au folosit latina ca limbă comună, în primul rând în actul de guvernare, apoi în religie și literatură, încă de pe vremea când Imperiul Roman stăpânea o mare parte din Europa. Latina își are originile în regiunea Latium din Italia, dar dominația politică a Romei și practica ei de a coloniza teritoriile cucerite cu foști militari deveniți agricultori au contribuit la răspândirea limbii în toată peninsula din secolul IV până în secolul I î.C., iar apoi în Galia, Britania, Iberia, Peninsula Balcanică și nordul Africii. În primele secole d.C., pe baza principiilor gramaticii grecești, s-a constituit o formă scrisă standard a limbii latine, care s-a transmis de atunci, practic neschimbată, timp de optzeci de generații.

De la 1 la 10

I	1	ūnum
II	2	duō
III	3	tria
IIII, IV	4	quattuor
V	5	quinque
VI	6	sex
VII	7	septem
VIII	8	octō
IX	9	novem
X	10	decem

Literatura clasică în limba latină îi are în centru pe scriitorii acestei perioade, mai ales pe oratorul și filozoful Cicero (106–43 î.C.) și pe poetul epic Vergiliu (70–19 î.C.). Și comediile lui Plaut (circa 250–184 î.C.) și Terențiu (circa 190–159 î.C.) și-au păstrat popularitatea în decursul vremurilor.

Decăderea Imperiului Roman de Apus, în secolul V d.C., a zdruncinat marea comunitate vorbitoare a unei singure limbi, așa încât latina vorbită a evoluat către diferitele limbi române, dar limba scrisă standard a rămas în uzul

Bisericii Catolice. Misionarii creștini au purtat-o prin tot nordul și centrul Europei, ajungând până în Irlanda, Norvegia, Polonia și Ungaria. Peste tot, latina a jucat rol de primă limbă în educație și administrație.

Dreapta Imperiul Roman la apogeul său. Culoarea verde indică răspândirea limbii latine în Europa, Asia și nordul Africii.

În literatura din perioada medievală timpurie, Părinții Bisericii, precum filozoful Boetius (circa 480–524 d.C.) și istoricul Orosius (385–420 d.C.), s-au bucurat de un prestigiu la fel de mare ca și autorii Romei Antice, dar au fost eclipsați de cei din secolul XV. Renunțarea la limba latină a început în secolul XVI și s-a răspândit către est din Franța și Anglia, pe măsură ce se scria și se publica din ce în ce mai mult în limbile autohtone ale diverselor popoare.

Alfabet și scriere

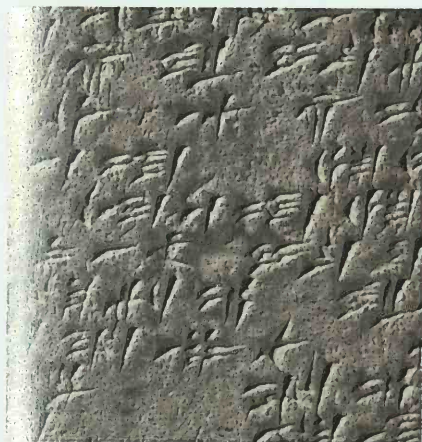
Alfabetul folosit de romani derivă din cel grecesc (prin intermediul contactelor cu vecinii etrusci ai Romei) și s-a constituit în secolele VI–IV î.C. Datorită cuceririlor Imperiului Roman și, mai târziu, ale statelor europene, alfabetul latin s-a răspândit în așa măsură, încât a ajuns să fie utilizat peste tot în lume. În cursul utilizării sale din primele două milenii de existență, formele literelor s-au mai schimbat (ex.: de la **unum duo tria la vnum duo tria**), dar tipografia Renașterii au revenit la normele „romane” și „latine” de scriere, bazate pe inscripțiile antice și pe manuscrisele medievale timpurii.

AKKADIANA

Dispărută în secolul II d.C.

Akkadiana era limba oficială a Imperiilor Babilonian și Asirian, motiv pentru care a dominat Orientul Mijlociu din secolul XXIV până în secolul IX î.C. Cele două imperii au fost întemeiate pe văile fluviilor Eufrat și Tigr, dar limba s-a răspândit înspre nord și vest, către Siria, deși rădăcinile ei se aflau în sudul părții centrale a Irakului de astăzi, pe teritoriile statelor denumite, la vremea aceea, Sumer și Akkad. Denumirea îi provine de la Agade, capitala regelui Sargon cel Mare (circa 2333–2279 î.C.), în akkadiană Šarru-kinu, ceea ce se traduce prin „regele adevărat”, primul mare cuceritor babilonian. Cetatea era situată, probabil, pe malul vestic al Eufratului, dar amplasamentul ei precis nu se cunoaște deocamdată.

De la 1 la 10

Aramaică (sec. VI î.C.)		Akkadiană (sec. XXIV–VI î.C.)	Arabă (sec. VI–XXI d.C.)
ḥad	1	ištēn	wāḥid
trēn	2	šina	iṯnāyn
ṭelātā	3	šalaš	ṭalāṭa
ʾarbaʿā	4	erba	ʾarbaʿa
ḥamiša	5	ḥamiš	xamsa
šittā	6	šešš	sitta
šabʿā	7	sebe	sabʿa
ṭemāniyā	8	samāne	ṭamāniya
tišʿā	9	tiše	tišʿa
asrā	10	ešer	ʿašra

Acest tabel arată cât de puțin s-a schimbat numărul în Irak în decursul a 4.500 de ani și deci cât de simple s-au dovedit modificările lingvistice în Orientul Mijlociu. De remarcat că tabelul de față este identic în proporție de 66% cu cel de la limba etiopică (p. 245).

Akkadiana era o limbă scrisă, care utiliza sistemul de scriere sumerian adaptat (logograme cuneiforme inscripționate pe lut), iar acest avantaj (la care se adăugau politicile agresive ale regilor și negustorilor babilonieni) a făcut ca ea să devină o *lingua franca* diplomatică a tuturor statelor dezvoltate ale vremii, din Egipt și Hatti (Turcia de astăzi) până în Elam

Și totuși, Imperiul Asirian a supraviețuit încă trei secole, iar akkadiana a fost folosită în continuare, cel puțin pe monumente (de către crotopitorii perși și greci), din secolul VI până în secolul III î.C. Utilizarea ei a încetat, într-un târziu, chiar și în Babilon, în secolul II d.C.

Toate cunoștințele de akkadiană s-au pierdut ulterior, până în anii 1850, când – urmare a descoperirii în 1849 la Ninive, lângă Mosul (nordul Irakului), a bibliotecii regelui Assurbanipal (669–627 î.C.) – clericul irlandez Edward Hincks și reprezentantul politic britanic Henry Rawlinson au reușit, în cele din urmă, s-o descifreze și s-o identifice ca fiind o limbă semită, înrudită strâns cu aramaica și arabă.

Printr-o ironie a sorții, o bibliotecă de tăblițe de lut incendiată devine permanentă. Textele școlilor de scribi din perioada târzie s-au dovedit excepțional de utile în păstrarea unor piese clasice ale literaturii, cum ar fi *Epopoea lui Ghilgameș*, în care e vorba de căutarea nemuririi. Acest poem epic se numără printre cele mai timpurii lucrări de beletristică și pare a fi o compilație a mai multor legende și poeme sumeriene.

(vestul Persiei de astăzi), până în secolul XIV î.C. Totuși, în secolul IX î.C., locul ei ca limbă oficială a Imperiului Asiro-Babilonian a fost luat de aramaică. (Aceasta prezenta avantajul că sistemul ei de scriere alfabetic era mai ușor de învățat și se preta unor utilizări mai variate, în condițiile în care vorbitorii ei fuseseră risipiți de persecuțiile asirienilor.)

Sus *Fragment din epopeea babiloniană a lui Ghilgameș, scrisă cu caractere cuneiforme, adică în sistemul de scriere sumerian, în care se scria și akkadiana.*

UBÎCA

Dispărută pe 7 octombrie 1992

Caracteristici

Trăsătură tipică pentru nordul Caucazului, ubîca are multe consoane și foarte puține vocale – numai [ə] și [a], precum cele două vocale din cuvântul englezesc *begun* („început”). Diversitatea de consoane se datorează configurațiilor secundare ale tractului vocal, așa cum indică semnele:

- faringalizate (gât îngustat);
- glotalizate (blocaj în gât);
- alveolarizate (vârful limbii retras);
- labializate (buzele rotunjite);
- palatalizate (cu apăsarea limbii pe palat); și
- retroflexe (cu limba îndoită în spate).

Sus Munții Caucaz din Rusia. Ubîca făcea parte din grupul de limbi nord-vest-caucaziene.

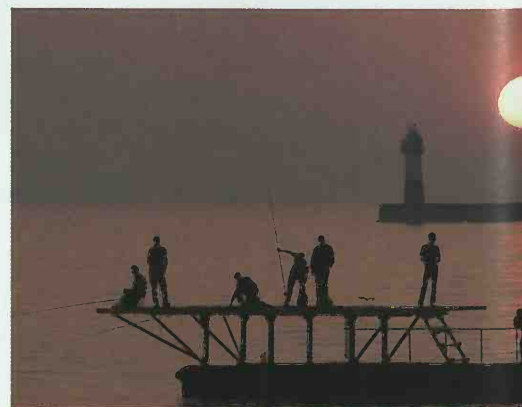
Dreapta Soci, pe coasta rusească a Mării Negre, unde s-a vorbit limba ubîcă până în 1864.

Ubîca era o limbă din regiunea Caucazului, care se vorbea, în mod tradițional, în jurul orașului Soci de pe coasta Mării Negre. Făcea parte din grupul nord-vest-caucazian sau circasian și deci se înrudea cu limbile adigă, abhază și kabardiană, toate acestea supraviețuind *in situ* pe țărmurile nordice ale Mării Negre și la granițele de nord ale Georgiei. Limbile cecenă, inguşă și avară se vorbesc mai departe spre est și sunt rude mai îndepărtate ale ubîcii. Ocuparea regiunii circasiene de către ruși, după un secol de războaie, a condus, în 1864, la lichidarea celor 50.000 de vorbitori de ubîcă, precum și a altor populații caucaziene, supraviețuitorii mutându-se pe teritoriul Imperiului Otoman. În cele din urmă, ubîcii și-au întemeiat câteva sate în apropierea Mării de Marmara – Haci Osman, Kirkpınar, Masukie și Haci İakup – nu departe spre sud de capitala turcă Istanbul.

Marele informator Tevfik Esenç, care învățase limba ubîcă de la bunicii săi, a murit la 7 octombrie 1992, la vârsta de 88 de ani. Datorită lui, o mare parte a literaturii orale ubîce a fost transcrisă, dezvăluind străvechea mitologie a naților, eroii legendari din Caucaz, care prezentau asemănări

izbitoare atât cu grecul Prometeu (înlănțuit de o stâncă în Caucaz și căruia un vultur îi ciugulea ficatul), cât și cu cavalerii ciclului arthurian (ex., în privința ritualului de a înapoia sabia unui rău la moartea mînuitorului ei).

Ubîca este o limbă puternic aglutinantă, creând cuvinte lungi, care au valoare de propoziții: de exemplu *şək'aajəfanamət* („nu vom putea să ne întoarcem”). Prezintă și un prefix pronominal special de persoana a doua, care se folosește exclusiv referitor la femeii (xa-).

CHIBCHA

Dispărută la mijlocul secolului XVIII

Limba chibcha se vorbea odinioară pe platoul Cundinamarca și spre nord, în regiunile Boyacá și Santander, din zona centrală muntoasă a Columbiei. Civilizația care o vorbea avea trei centre importante: Muyquyta, „câmpia culturilor” (astăzi Bogotá), Funza (astăzi Tunja) și Sugamuxi (astăzi Sogamoso). În chibcha, cuvintele se scriu, în esență, ca în spaniolă: așadar, *qu* reprezintă sunetul *k*, *z* – sunetul *ts* și *y* – sunetul *ø*. Zipa („regele”) din Muyquyta era celebru sub denumirea de El Dorado („cel aurit”, în limba spaniolă), deoarece era acoperit cu praf de aur în ziua în care-și lua în primire funcția. Regimurile indigene au fost anihilate de conchistadorul spaniol Jiménez de Quesada în 1536.

De la 1 la 10

Chibcha	U'wa
ata	1 ubistia
boza	2 bukaya
mica	3 baya
mhuyzca	4 bakaya
hyzca	5 esiya
ta	6 téraya
cuhupqua	7 kukuya
suzha	8 ábia
aca	9 estária
hubchihica	10 ukásia

Cuvintele în limba modernă u'wa sunt date pentru comparație.

După întemeierea Noii Granade, în 1538, limba chibcha a fost adoptată ca **lengua general** (un fel de *lingua franca* oficială) și predată în diversele colegii din Bogotá. Iată de ce s-au păstrat unele gramatici și liturghii creștine. Dar, așa cum îi scria regelui Arhiepiscopul de Bogotá la 12 februarie 1577: „În regatul acesta, fiecare vale sau provincie are propria-i limbă, diferită de toate celelalte.” Chibcha nu mai fusese niciodată folosită pe scară atât de largă precum alte limbi adoptate ca **lenguas generales** și nu s-a răspândit mai departe sub stăpânirea spaniolă. Ea a dispărut cam în aceeași perioadă în care toate limbile autohtone din Imperiul Spaniol erau scoase în afara legii prin decretul regal din 1770.

Chibcha este atestată în prezent mai ales în toponimele din regiune, de exemplu: **Chia** („lună”), **Subachoque** („soare bun”), **Nemocón** („răget de pumă”), **Gachancipa** („rege rănit”) și în câteva cuvinte dialecte de împrumut din spaniola columbiană, de exemplu: **guapucha** („boiștean”), **pinche** („arici”).

Chibcha era o limbă ultra-bogată în prefixe și sufixe, în care verbul se punea la sfârșit, de exemplu: **chi-fun ba chi-hucu a-m-ny-squa** („el ne

dă nouă pâinea astăzi”). Prefixul **chi** exprimă pronumele „noi/nouă”; prefixul **a** – subiectul subînțeles „el” al verbului; **m** arată că verbul **ny** („a da”) are un complement direct, **fun** („pâine”), iar **squa** indică aspectul temporal continuu, pentru acțiunea neterminată.

Limbi înrudite

În 1888, arheologul german Max Uhle a identificat înruderile limbii chibcha cu multe limbi din nordul Columbiei, Panama și Costa-Rica; împreună, acestea formează familia limbilor chibcheene. Cea mai apropiată limbă înrudită cu chibcha, care se mai vorbește încă, este u'wa sau tunebo, având circa 7.500 de vorbitori, prin tradiție agricultori din regiunile învecinate dinspre nord-est, de pe văile munților Sierra Nevada del Cocuy, de la frontiera cu Venezuela.

Sus Zonele în care se vorbea limba chibcha.

Dreapta sus Mostră de filigran de aur, pentru care populația chibcha era celebră.

EGIPTEANĂ

Dispărută în secolul XIV d.C.

Egipteana, denumită mai târziu coptă, este limba civilizației autohtone a Egiptului, vorbită exclusiv în valea și în delta fluviului Nil. Are cea mai îndelungată tradiție scrisă dintre toate limbile lumii – din secolul XXXI î.C. până în secolul XIV d.C. Este o limbă afro-asiatică, înrudită – dar numai pe departe – cu limba cușită spre sud, cu semita spre est și cu berbera spre vest. De-a lungul istoriei sale, egipteana a suferit influențele tuturor acestor limbi, dar a rămas neafectată de ele până la întâlnirea cu araba, în secolul VII d.C. Chiar și în aceste condiții, a trebuit să mai treacă alți opt sute de ani, pentru ca limba vorbită să dispară definitiv.

De la 1 la 10

Egipteană (î.C.)		Coptă (d.C.)
wuḥuw	1	wua
sinuway	2	snaw
xamtaw	3	šomt
yifdaw	4	ftou
ḏiyaw	5	tiu
sa'aw	6	sou
safxaw	7	sašf
xamānaw	8	šmun
pisījaw	9	psit
mūjaw	10	mēt

Un sistem hieroglific original de imagini interpretate fonetic a fost utilizat în mod consecvent timp de trei milenii și jumătate, cu toate că avea două variante, intitulate hieratică și demotică, folosite pentru alte scopuri decât inscripțiile de pe monumente. (Scrierea hieratică era un sistem care utiliza, în esență, aceleași glife, dar scrise cursiv; scrierea demotică era un sistem de semne radical simplificate, dar s-a folosit numai din secolul VII î.C. până în secolul V d.C. Scrierea hieroglifică a fost înlocuită în secolul IV d.C. cu un sistem fonetic bazat pe litere grecești (copte), la fel cum religia egipteană autohtonă a fost înlocuită de creștinism. Textele ultimelor secole sugerează declinul scrierii străvechi: din ce în ce mai multe semne erau introduse pentru a fi uzitate în temeiul unui simbolism ezoteric și mai puțin ca reprezentare nemijlocită a unui text în limba egipteană.

Se considera că limba egipteană scrisă, denumită **maduww nāt^sar** („vorbele zeilor”), era un dar al zeului cu cap de ibis Toth și că jucase un rol-cheie în creație. Multe dintre modificările lingvistice inevitabile în condițiile unei folosiri neîntrerupte de 4.500 de ani au fost mascate (în primii 3.500 de ani) de scrierea hieroglifică, mai ales pentru că vocalele nu erau marcate. Și totuși, o mutație observabilă către un stil mai analitic (probabil mai apropiat de cel vorbit) a avut loc sub domnia faraonului Akhenaton (1353–1336 î.C. – care a introdus și reforme religioase, și o imagine proprie personalizată, de „om de familie”), de exemplu, schimbările survenit în echivalentul expresiei „fratele auzit”, de la **sjmn-f sn** (textual: „auzit-a el fratele”) la **p-son a-f sōtm** (textual: „fratele fost-a el auzit”).

Sus Stela unei noi domnii, pe care se văd clar hieroglifele egiptene.

Dreapta Piatra de la Rosetta, purtând inscripții în scriere hieroglifică, demotică și în greaca veche clasică, descoperire capitală pentru înțelegerea scrierii hieroglifice.

ETIOPICA

Dispărută în secolul X d.C.

Sus O stelă de la Aksum, unde etiopica funcționa ca limbă oficială în secolul II î.C.

Etiopica este, în prezent, limba liturgică a Bisericii Creștine Ortodoxe (Tewahedo) din Etiopia și Eritreea. Ea încetase de a mai fi folosită în vorbire încă din secolul X d.C., dar interesant este că s-a păstrat ca principală limbă scrisă din Etiopia până spre sfârșitul secolului XIX, diferită de majoritatea limbilor vorbite în regiune, precum amharica, tigre și tigrinya. Din punctul de vedere al originilor, cel mai probabil este că a venit de pe celălalt țărm al Mării Roșii, din Yemen, la începutul primului mileniu î.C., cu statut de *lingua franca* bazată pe una dintre limbile arabe meridionale, dar aflându-se mereu în contact cu străvechile limbi cușite din Etiopia.

Deși este și azi recognoscibilă ca limbă semită – având un deja clasic sistem complex de flexiune verbală –, limba etiopică s-a format pe teritoriul actualei Eritree și în nordul Etiopiei nu mai târziu de secolul VI î.C., de când datează cele mai vechi inscripții existente. Din secolul II d.C., etiopica a devenit limba oficială a regatului Aksum, care a stăpânit în regiune până spre sfârșitul primului mileniu. Convertirea

la creștinism a avut loc în secolul V d.C., cu efecte durabile asupra literaturii în limba etiopică, din care o mare parte a fost tradusă din grecește și, ulterior, din arabă. De aceea, în etiopică se păstrează dovezi ale vechiului creștinism arab, dinainte de convertirea la Islam. Din literatura de mai târziu face parte **Kəbrə Nəgəst** (*Slava regilor*), un poem epic despre regele Solomon, regina din Saba și fiul lor Menelik.

De la 1 la 10

Simbol ge'ez		Etiopică	Akkadiană	Arabă
ᐆ	1	aḥati	ištēn	wāḥid
ᐇ	2	kəlʔeti	šina	iṯnāyn
ᐈ	3	sælas	šalaš	ṯalāṯa
ᐉ	4	arbaʿ	erba	'arbaʿa
ᐊ	5	ḥæms	ḥamiš	xamsa
ᐋ	6	sæssu	šešš	sitta
ᐌ	7	šæbʿu	sebe	sabʿa
ᐍ	8	sæmani	samāne	ṯamāniya
ᐎ	9	tæsʿu	tiše	tisʿa
ᐏ	10	ʿæšru	ešer	ʿašra

Cuvintele akkadiene și arabe dovedesc apropierea de rădăcinile semite. Simbolurile tradiționale sunt litere grecești împrumutate (A, B, Γ, Δ, E, F, Z, H, Θ, I), care desemnează numerele ca și în grecește și, chiar mai direct, în copta învecinată.

Sistemul de scriere

Între secolele II și V d.C., limba etiopică și-a constituit propriul sistem de scriere, pe baze din sudul Arabiei – o așa-numită *abugida*, o combinație de alfabet și silabar, în care forma de bază a fiecărei consoane se modifică sistematic, în funcție de vocala care urmează.

De vreme ce extinderea scrierii prin marcarea vocalelor a coincis cu începuturile creștinismului la Aksum (regele Ezana s-a convertit în secolul IV) și fiindcă aceasta – spre deosebire de toate celelalte sisteme de scriere din Africa și Arabia – este foarte apropiată de scrierile din India, s-a spus că scrierea etiopică ar fi fost introdusă de mentorul creștin al regelui Ezana, Frumentius, fiul unui negustor care și-ar fi petrecut tinerețea în India. Denumită *fidæl*, ea se folosește în prezent la scrierea majorității limbilor care se vorbesc în Etiopia, mai ales a limbilor dominant amharică și tigrinya, o descendentă a etiopice, care se vorbește pe scară largă în nordul țării.

ETRUSCA

Dispărută la sfârșitul secolului I î.C.

Originile limbii etrusce sunt misterioase. Ea era izolată în Italia, dar străvechea limbă retică din Austria ar fi putut fi înrudită cu ea, la fel cum ar putea fi și două inscripții de pe insula Lemnos, din estul Mediteranei. Studii recente efectuate pe ADN de vite și de oameni, ca și legendele antice care urcă în timp până la Herodot (secolul V î.C.) fac legătura între această limbă și coastele Anatoliei, poate chiar cu Troia: cuvintele *Etruria* (latin) și *Troia* (grecesc) par să fi derivat din aceeași rădăcină, Trōsia. Etrusca s-a vorbit în nordul Italiei (în Etruria – Toscana de astăzi) în tot cursul primului mileniu î.C., iar între anii 750 și 500 î.C. cele „Douăsprezece orașe” etrusce dominau cultural și politic centrul Italiei.

De la 1 la 10

I	1	VO	thu
II	2	JA#	zal
III	3	IO	ci
IIII	4	AM	ša
Λ	5	↓AM	makh
IA	6	OVB	huth
IIA	7	ΦIMAZ	semp
IIIA	8	7#30	cezp
XI	9	Φ9YH	nurph
X	10	9A2	sar

Numeralele romane erau derivate din etruscă (vezi coloana I), dar prin răsturnare la 180 de grade, așa încât au ajuns să fie scrise cu capul în jos și de la stânga la dreapta. Etrusca se scria de la dreapta la stânga (vezi coloana II).

Sus Gravură de secol XVIII, reprezentând o monedă cu efigia împăratului Claudius, cel din urmă cunoscător temeinic al limbii etrusce.

Dreapta Civilizația etruscă și răspândirea ei.

Puterea etruscilor era stăvilită de cetățile grecești din sudul Italiei și a fost înfrântă și distrusă bucată cu bucată în războaiele purtate împotriva Romei în secolul IV î.C. Spre sfârșitul primului mileniu î.C., limba etruscă s-a stins și a fost înlocuită de latină.

Etrusca era limba unei civilizații cu o cultură puternică, dar acum nu mai este cunoscută decât din cele aproximativ 9.000 de inscripții, majoritatea foarte scurte și aproape nici una bilingvă. Alfabetul ei provenea dintr-o versiune a celui grecesc, iar romanii, la rândul lor, și-au constituit alfabetul pe baza celui etrusc.

Împăratul Claudius (m. 54 d.C.) este ultimul cunoscător temeinic de etruscă din Antichitate, despre care se știe, dar se mai știe cel puțin un nume, al dramaturgului Volnius. Limba nu era flexionară, ca latina, ci bazată pe sufixe aglutinante, de exemplu: **clan** („fiu”), **clan-s** („al fiului”), **clen-ar** („fii”), **clen-ar-as** („al fiilor”).

Etruscii au exercitat o puternică influență asupra gustului romanilor (cum ar fi pentru satiră, pentru spectacolele cu gladiatori, pentru culoarea purpurie a roboilor magistraților),

dar și limba lor a influențat latina. De pildă, termenul **persona** („mască, personaj”) derivă din cuvântul etrusc **phersu-na**; iar **satelles** („gardă de corp”) din **zatlath** („omul cu securea”).

Sistemul tri-nominal caracteristic romanului de familie bună (ex.: Caius Iulius Caesar), care constă dintr-un **praenomen** (nume atribuit), un **nomen** (numele clanului) și un **cognomen** (linia familiei), este și el de origine etruscă.

GALICA

Dispărută la sfârșitul secolului IV d.C.

Sus Sculptură reprezentând un războinic gal. Limba galică se vorbea în regiuni întinse din Europa în primul mileniu î.C.

Limba galică se vorbea în cea mai mare parte a Europei Occidentale și Centrale în a doua jumătate a primului mileniu î.C. Istoricul clasic grec Strabon (secolul I d.C.) pomenește despre vorbitorii de galică din Dalmația (pe teritoriul Croației de astăzi), iar pe teritoriile care constituie astăzi sudul Germaniei și al Franței, trăiau în mod cert comunități numeroase de vorbitori de galică. Galii erau, în esență, celți, iar obiectele artistice făurite de ei sunt recunoscute pentru motivele lor artistice în forme de spirale și vârtejuri complicate. Asemenea obiecte au fost identificate în siturile arheologice de la Halstatt (Austria) și La Tène (Elveția).

Răspândirea culturii galice este asociată cu tehnica prelucrării fierului (cuvântul care desemnează fierul, comun tuturor limbilor germanice, provine din termenul galic *isarno-*), dar galii erau pricepuți și la construirea de drumuri și de vehicule pe roți. Cei mai cunoscuți dintre gali sunt cei care au luptat cu romanii și grecii sub formă de triburi de războinici care au jefuit Roma în anul

390 î.C. și orașul Delfi în 279 î.C. Unul dintre aceste triburi și-a întemeiat o colonie în regiunea Ankarei de astăzi, în centrul Anatoliei; erau așa-numiții galateeni, a căror limbă, potrivit sfântului Ieronim, încă mai era folosită în secolul IV d.C. Majoritatea galilor au fost supuși în perioada războaielor galice ale lui Iuliu Cezar (59–49 î.C.), iar cotropirea lor de către romani a condus, în cele din urmă, la înlocuirea limbii galice cu latina.

Galica este cunoscută din inscripții grecești și apoi romane care se întind din secolul III î.C. până în secolul I d.C. Deși este înrudită cu limbile celtice moderne, galica din secolul I d.C. aducea mai mult cu latina sau cu greaca: subiectul venea înaintea verbului, substantivele aveau o flexiune bogată (șase cazuri, inclusiv nominativul în *-os*, acuzativul în *-on* și genitivul în *-i*), iar consoanele inițiale nu sufereau mutații. De exemplu, să comparăm expresia galică (nemodificată) **matrebo netau-sicabo** („mame din Nîmes”) cu termenul irlandez **maith** („bun”), care se transformă în **bean mhaith** („femeie bună”). La fel ca toate limbile celtice, și galica a pierdut consoana *p*, de exemplu: cuvântul galic **lano-** îi corespunde latinului **planum** („neted”), iar galicul **rito-** grecescului **poros** („vad”).

De la 1 la 10

Numeral ordinal	Galică		Galeză	Latină	Greacă
primul	cintux	1	cyntaf	prīmus	prōtos
al doilea	all[os]	2	aíl	alter	deuteros
al treilea	trit[ios]	3	trydydd	tertius	tritós
al patrulea	petuar[ios]	4	pedwerydd	quartus	tetartos
al cincilea	pinpetos	5	pumed	quintus	pemptos
al șaselea	suexos	6	chwechfed	sextus	hektos
al șaptelea	sextametos	7	seithfed	septimus	hebdomos
al optulea	oxtumeto[s]	8	wythfed	octāvus	ogdōos
al nouălea	namet[os]	9	nawfed	nōnus	enatos
al zecelea	decometos	10	degfed	decimus	dekatos

Nu se cunosc decât numerele ordinale, care apar în evidența cuptorului de ardere al unui olar (din fericire arsă și ea în foc, deci făcută durabilă) din Graufesenque, de lângă Millau (sudul Franței). Tabelul prezintă aceste numerele (marginile sparte ale tăbliței de evidență sunt marcate prin paranteze drepte), cu echivalentele lor în galeză (o limbă apropiată) și numerele corespunzătoare din latină și greacă.

HITITA

Dispărută în secolul XIII î.C.

Hitita a fost limba „regatului Hatti” (situat pe teritoriul Turciei de astăzi) din secolul XVIII până în secolul XIII î.C. În perioada sa de apogeu, puterea acestui regat se întindea peste toată Anatolia, până la țărmurile Mării Egee și spre sud până în centrul Siriei actuale. Hitiții l-au învins pe faraonul egiptean Ramses II la Kadeș (în nordul Siriei) în anul 1286 î.C., într-o bătălie despre care se crede că a fost cea mai amplă luptă dată în decursul istoriei – ar fi fost aruncate în luptă circa 5.000 de care. Tratatul de pace care i-a urmat se păstrează în două exemplare, dintre care unul (în egipteană) inscripționat pe zidurile templului de la Karnak, de pe Nil, iar celălalt (în akkadiană) la biblioteca de stat hitită din Turcia.

Sus Hartă reprezentând Imperiul Hitit la apogeu (în 1340 î.C.).

Deasupra Sculptură hitită în basorelief, înfățișându-i pe zeul Tarhu și regele Warpalawas.

Ca glorificări ale renumelui hitiților, se păstrează următoarele: denumirea provinciei de sud-est din Turcia – Hatay; cel puțin zece menționări ale populației **hitti** în Vechiul testament și khet în arhivele egiptene; și inscripțiile de pe ziduri și de pe tăblițele de lut. Dintre acestea din urmă, unele prezintă o scriere evident hieroglică, dar cele mai multe sunt cu caractere cuneiforme, desigur învățate de la asirieni.

Limba hitită a fost descifrată în secolul XX, cel mai mare pas înainte fiind făcut în 1915 de către un profesor ceh, Bedřich Hrozný, ale cărui cercetări s-au bazat pe o bibliotecă de texte cu scriere cuneiformă, descoperite în centrul Turciei, la **Boğaz Köy**.

A rezultat că Imperiul Hitit nu-și avea centrul de greutate în Siria, ci în Anatolia, chiar la **Boğaz Köy** (vechea cetate Hattusas). Cercetările au mai evidențiat și faptul că limba se numea, de fapt, nesiană (**nešili**), după numele orașului sudic Kanesh, de vreme ce aceasta înlocuise hitita

Literatura hitită

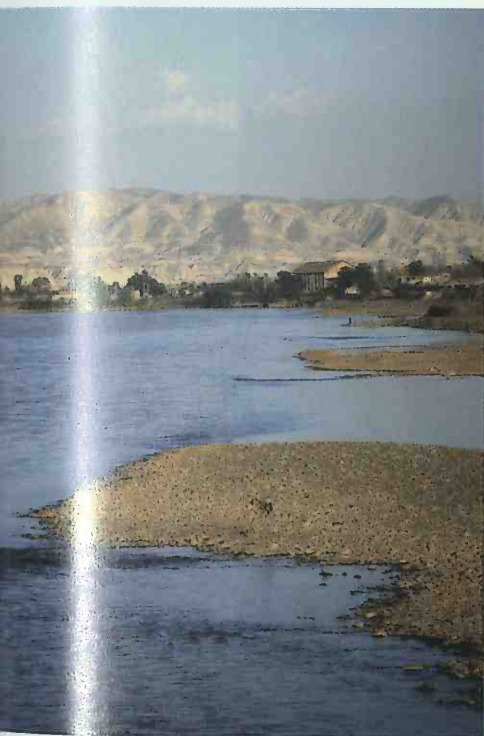
Documentele hitite au dezvăluit aspecte fascinante ale lumii care a precedat civilizația greacă. Principalul zeu hitit, al furtunii, Teșub, a trebuit scos cu pumnalul din pântecul tatălui său Kumarbi; el a plecat să-l ucidă pe șarpele cosmic Illuyanka, dar numai cu prețul morții propriului său fiu (zeul Sarruma), care era înșurat cu fiica șarpelui. Arta hitită a călăritului provine din manualul de antrenament al lui Kikkuli din Mitanni (circa 1400 î.C.), care abundă în termeni tehnici într-o limbă foarte asemănătoare cu sanscrita. În jurul anului 1250 î.C., regele hitit Hattusilis III i-a scris regelui din Ahhiyawa (Aheea, adică Grecia continentală), numindu-l „fratele” său – **ŠEŠ**.

propriu-zisă (**hattili**), o limbă neînrudită cu ea, care se vorbise inițial pe teritoriul regatului Hatti. Inscriptiile hieroglifice erau într-o altă limbă, luviană (**luwili**), iar lucrul cel mai surprinzător dintre toate este că limba vorbită la curte (numită și ea tot „hitită”) era, de fapt, una indo-europeană – cea mai veche limbă cunoscută din această familie –, înrudită nu cu celelalte limbi din Orientul Mijlociu, ci cu latina (vezi p. 240), cu greaca (vezi p. 49), cu iraniană și sanscrita (vezi p. 251).

TANGUTA

Dispărută din secolul XVI d.C.

Sus Fluviul Galben în provincia Gansu. Limba tangută a fost adusă în regiune, în secolul VIII d.C., de o populație din nordul Tibetului.

Cuvântul *tangut* este mongol (tang din chinezescul dǎng [xiàng] + yut, „pluralul colectiv”) și desemnează o populație din regiunea Kökō Nūr, din nordul Tibetului, despre care primele vești datează din secolul V d.C. și care în secolul VIII s-a mutat în partea de nord-vest a Chinei (pe teritoriul provinciilor actuale Ningxia, Gansu și Shaanxi). Acolo și-a întemeiat un imperiu budist în anul 1032 d.C., care a impus controlul asupra negoțului de pe așa-numitul Drum al Mătăsii și a pretins un statut de paritate cu China, dar în anul 1227 a fost copleșit și distrus de Genghis-han. Chinezii numeau aceeași populație xī-xià (adică „xià din apus”), iar aceasta își spunea pe limba ei 𐰇𐰺𐰍𐰏, adică „Marele Stat de pe Înălțimile Albe”.

Limba este considerată a fi fost qiangică, făcând parte din ramura tibeto-birmană a familiei sino-tibetane (așa încât limbile cele mai strâns înrudite cu ea sunt cele vorbite în vestul provinciei Sichuan); într-adevăr, populația dangxiang este clasificată ca trib qiang, în istoriile chinezești din peri-

oada dinastiei Tang. În contextul procesului de edificare a statului, în 1036, la cererea împăratului Li Yuan-hao, Yeli Renrong a conceput un sistem de scriere, asemănător cu cel chinezesc în privința stilului și având circa 6.000 de ideograme,

foarte diferite însă de caracterele chinezești. Știința de carte a înflorit și, în următorii cincizeci de ani, au fost traduse în întregime scrierile cano-nice budiste. Cu timpul, au fost traduși clasicii chinezi din perioada confuciană și elaborate o serie de texte originale, inclusiv o enciclopedie în cinci volume.

În ciuda anihilării imperiului, survenită la începutul secolului XIII, s-a mai scris în limba tangută până în secolul XVI. O mare parte a literaturii acestei limbi s-a păstrat, în condițiile în care, în 1908, pe locul vechii capitale Khara Khoto, s-a descoperit o vastă bibliotecă de 10.000 de volume.

Limba tangută avea două tonuri caracteristice. Era o limbă cu topică subiect-verb-complement și cu acord între verb și subiect sau complement; în principiu, verbul marca prezența unui participant de persoana I sau II și, de preferință (dacă erau prezente ambele persoane), și complementul. Prefixele verbale indicau și direcția: **a/na** (sus/jos), **ki/vie** (înăuntru/în afară) și **ndi/tha** (către/de la vorbitor).

De la 1 la 10

lew	1	𐰇𐰺
njii	2	𐰇𐰏
so.	3	𐰇𐰍
ljiir	4	𐰇𐰏𐰍
ɲwə	5	𐰇𐰏𐰍
tchjiw	6	𐰇𐰏𐰍
cja.	7	𐰇𐰏
jar	8	𐰇𐰏
gjii	9	𐰇𐰏
ya.	10	𐰇𐰏

Alfabet și scriere

Scrierea tangută redă cuvinte și mai puțin sunete ori silabe. Toate simbolurile ei sunt complexe, în forma unor blocuri pătrate (ex. numerele din tabelul alăturat). Fonetica ei poate fi totuși reconstituită dintr-o serie de echivalări de principiu găsite într-un glosar bilingv chinezesc, din câteva transcrieri tibetane ale limbii tangute și dintr-o analiză fonetică a cuvintelor tangute pe baza principiilor tradiționale ale limbii chineze în privința sunetului inițial din fiecare silabă și a rimei.

MASSACHUSETT

Dispărută la începutul secolului XIX

Sus Ilustrație de carte, înfățișându-l pe teologul englez Roger Williams întâmpinat la Salem, în Noua Anglie, în 1633.

La vremea sosirii coloniștilor europeni, adică la începutul secolului XVII, massachusett era limba vorbită în regiunea viitoareii colonii omonime din Noua Anglie, care a avut drept centre Bostonul și Capul Cod. Fiind o limbă algonquină, era înconjurată de limbi înrudite (cum ar fi pequot, lenape și powhatan, întinzându-se spre sud până în Virginia de astăzi; și abenaki și passamaquoddy spre nord, până în statul Maine de astăzi). Limba massachusett poartă mai multe denumiri – wampanoag, pokanoket, natick, mashpee și narrangansett –, despre care se crede că se refereau, de fapt, la diferitele sale dialecte.

În limba algonquină, *massachusett* se traduce: „oamenii care trăiesc lângă muntele cel mare”. Limba a fost studiată de misionarul englez John Eliot, care a început să predice în massachusett în 1646. Tot el a întreprins și o traducere completă a Bibliei în massachusett în 1663, realizare fără precedent într-o limbă autohtonă nord-americană – deși spaniolii au făcut și ei o mulțime de traduceri de texte creștine în limbile vorbite în America Centrală și de Sud, începând cu anul 1539. Ca un promotor neobosit ce era, Eliot a publicat și o cuprinzătoare gramatică a limbii massachusett în 1666.

Biblia tradusă de Eliot a devenit foarte cunoscută în regiune și a făcut ca știința de carte să se

răspândească spre sfârșitul secolului XVII, așa cum atestă multe documente manuscrise, mai ales testamentele și acte de transfer funciar. Totuși, triburile autohtone americane au fost greu lovite de așa-numitul război al regelui Philip din anii 1675–1676, unul dintre cele mai sângeroase conflicte din istoria Statelor Unite, în care aproape 85% dintre indienii americani și circa 45% dintre coloniștii englezi au fost uciși. Chiar dacă în 1709 a fost tradusă și Psaltirea, după 1720 nu s-a mai întreprins practic nimic. Populația autohtonă vorbitoare de massachusett a intrat în declin și, până în anul 1800, fusese complet absorbită în majoritatea anglofonă.

De la 1 la 10

Nequt	1	Misionarul John Eliot, din secolul XVII, spune: „De la numărul 5 în sus, adaugă un cuvânt supletiv, fără nici o semnificație, care doar primește variația gramaticală a declinării, în funcție de obiectele numărate, dacă sunt însuflețite sau neînsuflețite. Supletivul este fie <i>tohsúog</i> , fie <i>tahshé</i> , care variază sub formele <i>tohsúog</i> , <i>tohsúash</i> ori <i>tohshinash</i> .” În general, se pare că, în limba massachusett, formele terminate în <i>-og</i> erau însuflețite, iar cele în <i>-ash</i> erau neînsuflețite. Cuvântul <i>piuk</i> (10) pare să fi avut și el formele combinate <i>piukqussuog</i> și <i>piukqussuash</i> .
Neese	2	
Nish	3	
Yau	4	
Napanna	5	
Nequtta	6	
Nesausuk	7	
Shwosuk	8	
Paskoogun	9	
Piuk	10	

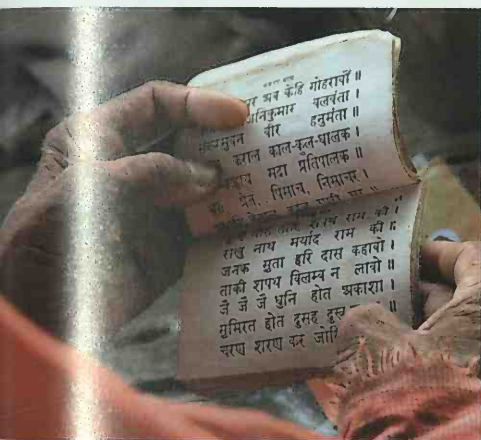
Cuvinte de împrumut

Multe cuvinte de împrumut au fost preluate chiar de la început în limba engleză din massachusett și sunt elocvente pentru prima perioadă a vieții coloniale: moose (elan), muskrat (bizam), skunk (sconcs), woodchuck (marmotă), squash (dovleac), succotash (fel de mâncare), mugwump (ștab), papoose (copil de indian), sachem (șef indian), squaw (femeie indiană), powwow (vraci), wampum (mătă-nii). Potrivit lui John Eliot, wigwam este o pronunție coruptă a expresiei weekuwomut („în casa lui”).

SANSCRITA

Dispărută în secolul V î.C.

Sus Un credincios hindus, studiind o carte sfântă scrisă în limba sanscrită.

Sanscrita este o limbă străveche a întregii Indii (sensul termenului este acela de „rafinat” sau „perfecționat”), chiar dacă este asociată în primul rând cu nordul și centrul subcontinentului indian. Gramatica limbii sanscrite a fost consemnată în secolul V î.C. de către Pānini, un personaj legendar ale cărui lucrări sunt atât de abstracte și de complicate, încât se presupune că era, de fapt, moștenitorul unei tradiții îndelungate de grămatici care s-au manifestat verbal. Gramatica limbii sanscrite a rămas neschimbată de pe vremea lui, cu toate că punerea ei în practică – fie și în lucrări clasice precum Mahābhārata și Rāmāyana – nu-i reflectă întotdeauna cu strictețe principiile.

De pe vremea lui Pānini, sanscrita a fost învățată numai la modul formal, dar învățarea ei continuă și în ziua de astăzi. Ea este utilizată și în prezent ca limbă sacră a religiei hinduse, iar cuvintele și expresiile folosite sunt considerate a avea o rezonanță mistică.

Hindi și alte limbi ariene din nordul Indiei (bengali, marathi, gujarati, sindhi etc.) derivă din sanscrită sau dintr-o variantă a ei foarte apropiată, care circula ca limbă vorbită în India la începutul primului mileniu î.C. Dar sanscrita face parte din familia limbilor indo-europene și este vizibil înrudită cu greaca și latina; această observație, făcută pentru prima oară în secolul XVIII, a pus bazele lingvisticii comparate, care a evoluat rapid ca știință de sine stătătoare în cadrul mai larg al lingvisticii istorice.

Paradoxal pentru istoria limbii sanscrite este faptul că inscripțiile cele mai vechi (în scriere brahmi, răspândite peste tot în India, în secolul III î.C., de către împăratul Așoka) sunt în limba prakrit (adică „naturală”), o limbă evident mai târzie decât sanscrită, cu toate că derivată din ea (de ex., Așoka este numit acolo **piya-dasi**, adică „plăcut la înfățișare”, ceea ce în sanscrită ar fi fost

priya-darshin). Inscripțiile ulterioare sunt scrise într-o limbă ceva mai veche. Pali, o limbă esențială în răspândirea budismului către Asia de Sud-Est, este o formă de prakrit.

Există și o bogată literatură seculară în sanscrită. Ea utilizează gramatica atât de complicată a sanscritei, în care substantivele pot avea până la douăzeci și unu de forme, iar verbele – până la o sută cincizeci. Și vocabularul prezintă o ambiguitate pronunțată, unele cuvinte putând avea și cincisprezece sensuri.

Odată cu răspândirea limbii persane (secolele XIII–XIX) și cu cea a limbii engleze (din secolul XVIII până în prezent), utilizarea în scopuri practice a limbii sanscrite s-a restrâns în toată India. Totuși, ea se bucură în continuare de recunoaștere oficială și contribuie la diversificarea vocabularului în limba hindi.

De la 1 la 10

एकत् (ēkat)	1
द्वौ (dvau)	2
त्रिणि (trīṇi)	3
चत्वार (catwāri)	4
पञ्च (panča)	5
षट् (ṣaṭ)	6
स (sapta)	7
अष्ट (aṣṭa)	8
नव (nava)	9
दश (daśa)	10

SIRAYA

Dispărută la începutul secolului XX

Sus Stârci cenușii într-o rezervație naturală din Tainan. Olandezii au optat pentru siraya ca lingua franca în această regiune, în secolul XVII.

Siraya este denumirea modernă a limbii despre care europenii au aflat abia în secolul XVII că se vorbea în comunitatea singang (sau sinkan) din regiunea Tainan din sud-vestul Taiwanului și care a fost vorbită neîntrerupt până în primele decenii ale secolului XX. Termenul *siraya* propriu-zis este relativ recent – nu se folosește decât de la sfârșitul secolului XIX – și are sensul de „eu”. La fel ca toate limbile autohtone din Taiwan, siraya este și ea o limbă austro-neziană și face parte din familia de limbi care au circulat pe insulă în ultimii șase mii de ani.

Compania Olandeză Unită a Indiilor de Est (bine cunoscută după inițialele ei în limba olandeză: VOC, de la *Vereenigte Ostindische Compagnie*) și-a stabilit o bază comercială la Daiyuan (astăzi Anping) în 1624 și a preluat controlul asupra părții de sud a Taiwanului, pe care a stăpânit-o până în 1661–1662, când a fost alungată din regiune de chinezii conduși de Coxinga. Limba siraya era suficient de răspândită pe insulă, pentru ca olandezii s-o impună ca *lingua franca* în posesiunile lor taiwaneze.

Misionarii s-au arătat activi în cele patru decenii de ocupație olandeză și, sub conducerea lui Georgius Candidius (care a fost activ în zonă între 1627 și 1629), au învățat limba suficient de bine pentru a traduce în

siraya Evanghelia după Matei, ceea ce a însemnat și introducerea scrierii în această limbă. Știința de carte cu alfabet latin a continuat și după ce Coxinga i-a alungat pe olandezi (iar cei convertiți de ei la creștinism au revenit la vechile credințe), după cum demonstrează contractele bilingve, siraya-chineze, de tranzacții funciare, care au continuat să fie încheiate la fel până la începutul secolului XIX. Fiind o comunitate mare, accesibilă și urbanizată, populația singang s-a dovedit mai deschisă la influențele chinezești decât alte comunități lingvistice mai mici din Taiwan, iar în 1895, când japonezii au ocupat insula, siraya aproape că dispăruse, fiind înlocuită de chineza hokkien. În prezent, se lucrează la reînsoțirea limbii siraya.

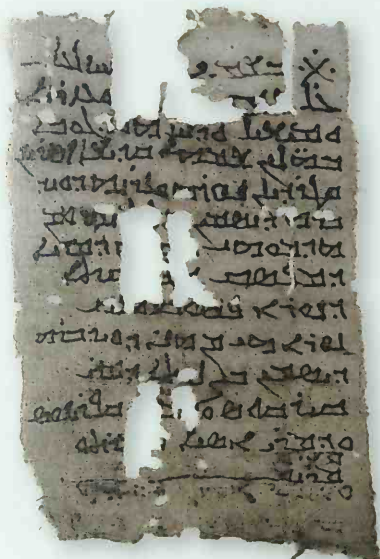
De la 1 la 10

saat	1	Dublarea – repetarea – silabelor și a sunetelor era ceva firesc în limba siraya și folosea, de obicei, la exprimarea pluralului. Putea fi aplicată și numeralelor, dar în moduri diferite atunci când obiectele numărate erau ființe umane. De exemplu, referitor la oameni, numerele dublau prima consoană, introducând un a între cele două consoane rezultante, de exemplu: ra-ruha („doi [bărbați]”) sau ta-turu ki vual („trei persoane”). În schimb, la numerele care se refereau la obiecte neumane, era dublată întreaga primă silabă, de exemplu: ru-ruha ki rapal („două picioare”) sau tu-turu ki wai („trei zile”).
ruha	2	
turu	3	
apat	4	
rima	5	
anim	6	
pitu	7	
kipa	8	
matouda	9	
kitian	10	

SOGDIANA

Dispărută în secolul X d.C.

Sus Document în scriere siriacă, sistem folosit de creștini atunci când scriau în limba sogdiană.

Sogdiana îndeplinea rolul de *lingua franca* pe Drumul Mătăsii în perioada de glorie a acestei căi comerciale, adică între secolele IV și IX d.C. Era limba maternă a unei comunități negustorești care-și avea centrul la Samarkand. (Sogdiana veche era răspândită pe un areal care cuprindea sudul Uzbekistanului și vestul Tadjikistanului din zilele noastre.) Dar această limbă putea fi auzită spre est până în China, spre sud până în partea superioară a văii fluviului Ind (în Pakistanul de astăzi) și spre nord până în Deșertul Gobi din Mongolia. Sogdiana era înrudită cu persana (p. 140), iar în scriere folosea mai ales alfabetele derivate din cel aramaic, limba administrației Imperiului Persan încă din anul 522 î.C.

Documentele în limba sogdiană care s-au păstrat (mai ales în deșerturile din Asia Centrală) sunt scrise în patru sisteme de scriere, selectate după religie: în brahmi pentru hinduși; în maniheeană pentru manihei (adeptii unei credințe din Persia sasanidă, care s-a răspândit pe scară largă în toată Eurasia în secolele IV–V d.C.); în siriacă pentru creștini; și în alfabetul propriu limbii sogdiene pentru budiști. Acest lucru dovedește paleta variată de credințe cu care aveau de-a face negustorii: traducătorii de sogdiană și-au dus textele sacre către nord și est, până în China, dar și înapoi în regiunea lor de origine, Sogdiana.

Sogdiana a fost descoperită mai întâi pe monede din secolul II d.C. Dar mireasa lui Alexandru cel Mare (356–323 î.C.) era de asemenea sogdiană: numele Roxana este transpunerea în geacă a cuvântului sogdian **rukhsan** (strălucire).

Declinul limbii sogdiene a început odată cu incursiunile musulmanilor, între anii 650 și 750 d.C. Societatea de tip tradițional a fost spulberată; limba sogdiană a fost înlocuită de persana adusă dinspre vest de milițiile musulmane și de o limbă turcică dinspre est. Ultimele documente în

sogdiană, scrise de manihei din nord-vestul Chinei, datează din secolul XIV. Singurele vestigii ale limbii sogdiene se regăsesc în limba yaghnobi, pe care o vorbesc aproximativ 2.000 de persoane din Tadjikistan.

Limbi înrudite

Sogdiana era una dintre numeroasele limbi persane răsăritene, la fel ca osetina din nordul Caucazului, ca limba khwarasmiiană dinspre vest, de bactriana dinspre sud și de khotaneza dinspre est. În ultimă instanță, toate aceste limbi reflectă răspândirea pe scară largă a populațiilor de nomazi persani, care au circulat prin stepele Eurasiei Centrale în primul mileniu î.C. și care, din când în când, au dat naștere unor culturi mai avansate înspre sud. Dintre toate, singura care supraviețuiește și astăzi este osetina.

Alfabet și scriere

Limba sogdiană s-a dovedit mai influentă în a-și răspândi scrierea decât cuvintele. Scrierea ei a fost preluată de uiguri (vezi p. 145) dinspre răsărit, pentru a-și scrie propria limbă turcică, dar, în practica scrisului, ea a fost răsucită la nouăzeci de grade, așa încât a început să fie scrisă și citită vertical; ulterior, această din urmă scriere, modificată, a fost adoptată de mongoli.

De la 1 la 10

ēw	1
(ə)ōwa	2
əθrē, šē	3
čəlfār	4
panj	5
xušu	6
əβda	7
əšta	8
nəwa	9
ōsa	10

SUMERIANA

Dispărută în secolul XIII î.C.

Limba sumeriană, care s-a vorbit cel puțin de la sfârșitul mileniului IV î.C., dar care din anul 1600 î.C. a început să fie folosită numai în scris, furnizează cea mai veche consemnare scrisă din lume, păstrată până acum. Era limba vorbită în Sumer – „țara lui Șinar”, din Biblie, după felul în care se numea la vremea respectivă partea de sud a Irakului zilelor noastre – și într-un număr de orașe-stat din regiune, precum Ur, Uruk, Nippur și Eridu. Acestea au fost cucerite, în secolul XXIV î.C., de regele Sargon din Akkad. Consecința a fost că sumeriana, căreia nu i se cunoaște nici o limbă înrudită, a coexistat cu akkadiana (o limbă semită distinctă, folosită ca limbă comună a imperiilor babilonian și asirian), devenind o limbă clasică.

De la 1 la 10

aș, diș	1	𒀭
min	2	𒄠
eș	3	𒄡
limmu	4	𒄣
ia	5	𒄥
aș	6	𒄦
imin	7	𒄧
issu	8	𒄨
ilimmu	9	𒄩
u	10	𒄪

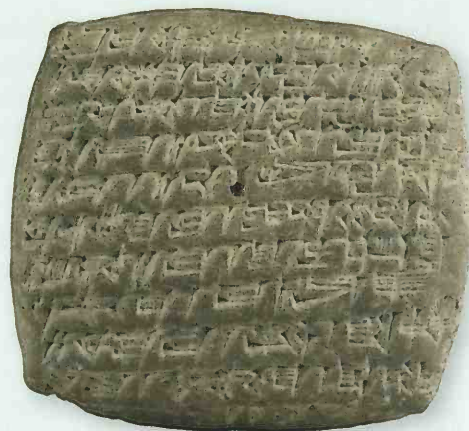
Numeralele de la 6 la 9 pot fi tratate ca sume între 5 și 1-4.

Sus Regele Ur-Nammu, care a întemeiat cea de-a treia dinastie sumeriană din Ur.

Dreapta Tăbliță asiriană inscripționată cu caractere cuneiforme, de fapt o scrisoare a unor negustori care cer să fie plătiți.

Sumeriana este cunoscută, în bună măsură, datorită mostrelor de texte școlare babiloniene și asiriene, scrise pe tăblițe de lut. Nu este clar când a încetat să mai fie vorbită propriu-zis, dar capodoperele ei literare, cum ar fi *Epopoea lui Ghilgameș* (în care e vorba de pierderea nemuririi), imnurile către ființa supremă Enlil și zeița iubirii Inanna și relatările faptelor de vitejie ale zeiței Ninurta în cuceririle ei apusene au rămas timp de două mii de ani piese de rezistență în educația mesopotamiană pe care o primeau tinerii la **edubba** („casa tăblițelor”). În sumeriană s-au scris și cântece de dragoste și de leagăn, adeseori compuse de femei (de ex., de către fiica lui Sargon, Enheduanna).

Este interesant și neobișnuit faptul că sumeriana avea un dialect literar numit **emesal**, adică „limba rafinată” (spre deosebire de **emegir** – „limba princiară”), care în dialog se folosea exclusiv între zeițe. La dispariția limbii akkadiene, spre sfârșitul primului mileniu d.C., tot ce se cunoștea despre sumeriană s-a pierdut odată cu ea. A fost însă redescoperită și cu mari eforturi reînvățată de către arheologii din secolul XIX.

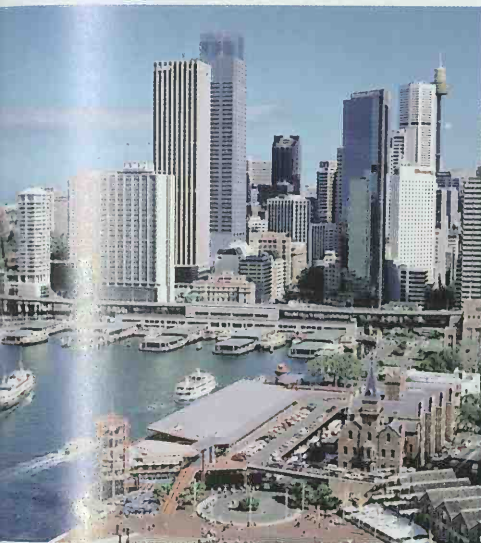
Alfabet și scriere

Scrierea cuneiformă (bazată pe incizii făcute în lut, de forma unor pene) a fost concepută inițial pentru limba sumeriană, spre sfârșitul mileniului IV î.C. Într-o primă fază, ea cuprindea numai simboluri iconice ale anumitor cuvinte, dar ulterior sistemul a fost extins în așa fel, încât să fie reprezentate sunetele cuvintelor respective, drept care a devenit un universal. Toate utilizările de mai târziu ale acestei scrieri – pentru o serie de alte limbi, dintre care ies în evidență akkadiana și hitita – sunt prelungiri ale acestui sistem.

SYDNEY

Dispărută la începutul secolului XX

Așa-numita „limbă sydney” a devenit cunoscută și în afara regiunii respective la scurt timp după 26 ianuarie 1788, când cel dintâi grup de coloniști britanici porniți către Australia, care astăzi sunt cunoscuți ca fiind „Prima Flotă”, au pătruns cu corăbiile lor în golful Sydney (botezat astfel după numele Ministrului de Interne de atunci, Lordul Sydney), cu intenția de a pune bazele unei colonii penitenciare britanice. Aflați sub comanda căpitanului Arthur Phillip, coloniștii au descoperit că însemnările pe marginea limbii, făcute de oamenii căpitanului James Cook la Capul York, în anul 1770 (celebre și pentru că menționau cuvântul *cangur*), nu le-au fost de nici un folos în comunicarea cu localnicii întâlniți.

Cuvinte de împrumut

Fiind prima limbă australiană cu care au venit în contact coloniștii britanici, sydney este sursa celor mai cunoscute cuvinte aborigene din limba engleză, ex.: *bumerang* provine din *bumarang*, dar acesta desemna o armă folosită în lupta corp la corp; *dingo* provine din *dingu* („căine”), deși acesta desemna câinele domesticit; *koala* pare a fi o abreviere a termenului *gula-man*, iar *wallaby* (specie de cangur) provine din *wulaba*. *Wombat* (urs marsupial), provenit din *wumbat* pare să fi fost un cuvânt *dharuk* din interiorul continentului.

Britanicii au denumit această comunitate lingvistică *Iyora* (termen local având sensul de „oameni”) și *dharuk* sau *dharug* (ceea ce s-a dovedit a însemna, în mod evident, „limbă”). Ea face parte din familia de limbi pama-nyungane (care acoperă cea mai mare parte a Australiei); multe dintre aceste limbi conțin cuvinte pronunțate fie *dharuk*, fie *jaru* și care înseamnă „cuvânt” sau „vorbire”.

Cele mai bune surse de informare pentru limba sydney sunt carnetele de însemnări din anii 1790–1792 ale ofițerilor căpitanului Phillip, cu toate că există și glosare ulterioare, alcătuite în 1875, când „foarte puțini dintre vorbitorii acestei limbi au mai rămas”, și în 1903. (Cuvintele citate aici urmează reglementările cu privire la sistemul fonetic al limbii compilate în 1994 de către Jakelin Troy.) Limba sydney avea un sistem verbal cu sufixare aglutinantă, de exemplu: *yan-muni* („mers nu”); *biyal na-buni biyal* (nici un fel vedea nu nici un fel, adică „nu poți vedea”); *nanga-dyi-niya* („noi toți am dormit”); *nanga-dya-ngun* („noi doi am dormit”). Limba nu a fost folosită ca *lingua franca* în comunicarea dintre aborigeni și britanici; în schimb, a stat la baza unei limbi *pidjin* din Noua Galie de Sud, până când uzul limbii engleze a devenit universal.

Limbi înrudite

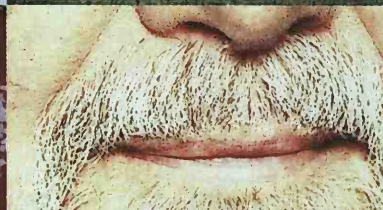
O expediție întreprinsă în 1791 a descoperit că limba sydney nu se vorbea și pe valea râului Hawkesbury, dinspre nord. Se vorbea numai în zona orașului Sydney și la vest de Paramatta (sub forma unui dialect înrudit), către munții Albaștri. Limbile învecinate cu ea erau *darkinung* spre nord, *dharawal* spre sud, *gundungarra* spre sud-vest și *wiradjuri* dincolo de munții Albaștri – toate limbi distincte, dar înrudite. Această descoperire a fost primul pas pe calea constatării multilingvismului, care avea să fie dovedit în Australia.

Sus Golful Sydney astăzi. Limba sydney a devenit cunoscută în restul lumii la sosirea coloniștilor britanici, în 1788.

Dreapta Biserica unei colonii penitenciare, cea de la Paramatta, devenită astăzi o suburbie a metropolei Sydney.

UNIVERSITY LIBRARY

BCU LAS/ICEN

HĂRȚI

PLANIGLOBUL

Semnificația hărții

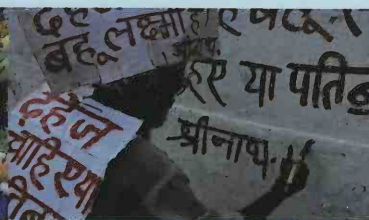
Această hartă prezintă răspândirea limbilor engleză, spaniolă, franceză, portugheză, arabă și rusă la nivel global, în țările unde sunt vorbite ca limbi principale ori se bucură de statut de limbi oficiale. Celelalte limbi de circulație mondială – chineză mandarină, hindi, bengali, germană și japoneză – au ajuns la un număr de vorbitori excepțional de mare între granițele patriilor de origine și abia apoi s-au răspândit și dincolo de acestea.

Semnificația culorilor

- CHINEZĂ MANDARINĂ
- ENGLEZĂ
- SPANIOLĂ
- ARABĂ
- HINDI
- RUSĂ
- BENGALI
- PORTUGHEZĂ
- FRANCEZĂ
- GERMANĂ
- JAPONEZĂ

EUROPA

HORSESHOE PASS
1367 feet
BWLCH YR OERNANT
1367 troedfedd

Long hill and bends
for 1½ miles
Gallt hir a throeon
am 1½ milltir

FEROEZĂ

CELTĂ SCOȚIANĂ

IRLANDEZĂ

GALEZĂ

ENGLEZĂ

FRISIANĂ

ISLANDEZĂ

FLAMANDĂ

FRANCEZĂ

BRETONĂ

BASCĂ

OCCITANĂ

GALICIANĂ

PORTUGHEZĂ

SPANIOLĂ

CATALANĂ

FRANCEZĂ

CORSICANĂ

SARDINIA

Semnificația hărții

Această hartă prezintă distribuția ramurilor familiei de limbi indo-europene pe teritoriul Europei, precum și pe cea a familiilor de limbi uralice și altaice. Majoritatea limbilor autohtone din Europa fac parte din familia lingvistică indo-europeană, cu următoarele excepții: limbile finlandeză, estonă, maghiară și sămi sunt uralice; limba turcă este altaică; iar basca este o limbă izolată, căreia nu i se cunoaște nici o limbă înrudită.

Semnificația culorilor

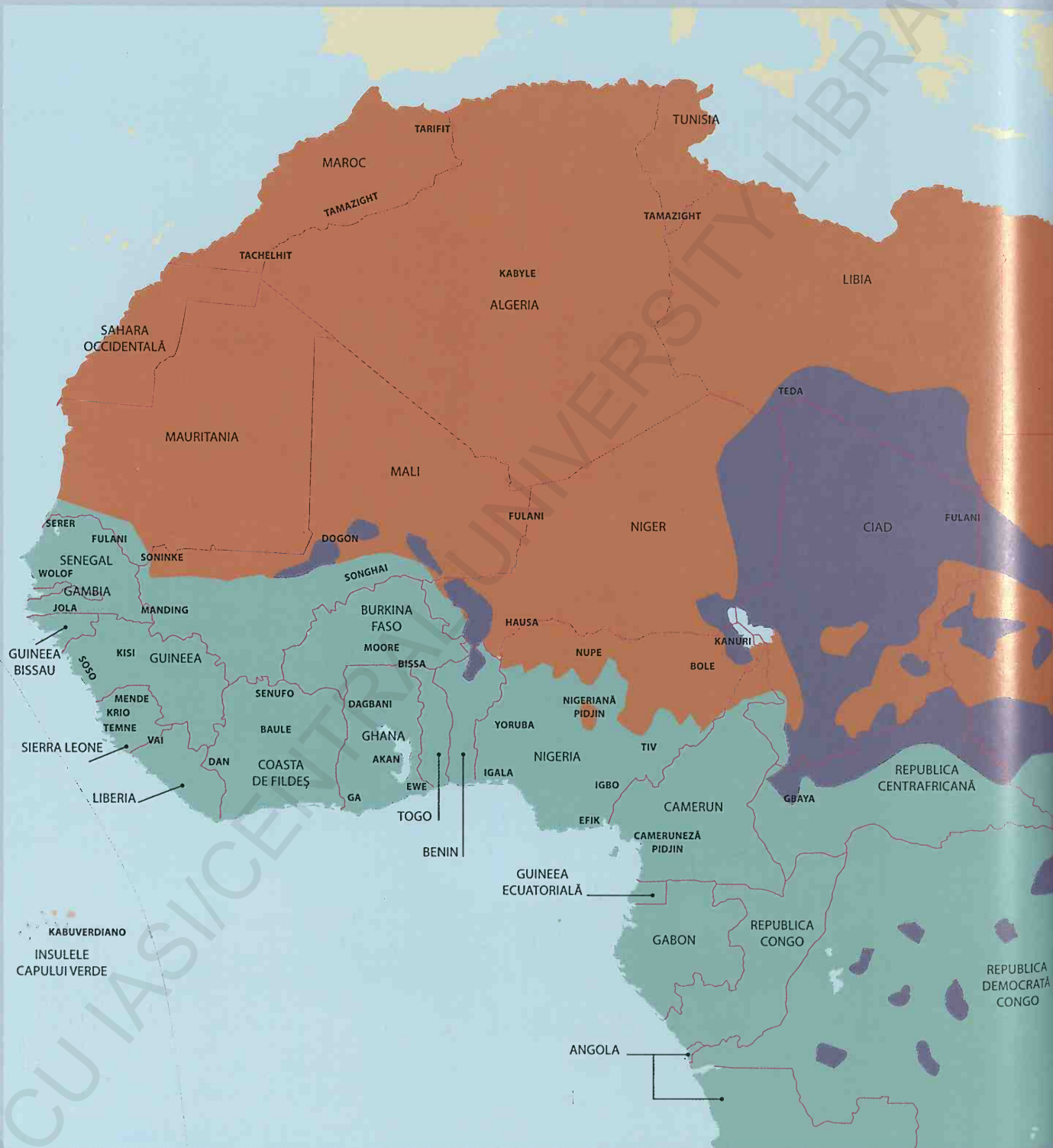
- LIMBI CELTICE
- LIMBI ROMANICE
- LIMBI GERMANICE
- LIMBI SLAVE
- LIMBI BALTICE
- ALTE LIMBI INDO-EUROPENE
- LIMBI URALICE
- LIMBI ALTAICE
- LIMBI IZOLATE

AFRICA DE NORD ȘI DE VEST

Semnificația hărții

Această hartă prezintă distribuția familiilor de limbi autohtone în nordul și vestul Africii. Principala familie lingvistică răspândită în această regiune este cea a limbilor afro-asiatice, care acoperă partea de nord a continentului și cornul răsăritean al Africii. Pe hartă sunt marcate limbile descrise în Capitolul 3 (paginile 60–85), corespunzător principalelor zone în care acestea se vorbesc.

Semnificația culorilor

- LIMBI AFRO-ASIATICE
- LIMBI NILO-SAHARIENE
- LIMBI NIGER-CONGOLEZE
- LIMBI KHOISAN

AFRICA CENTRALĂ, DE EST ȘI DE SUD-EST

Semnificația hărții

Această hartă prezintă distribuția familiilor și a subgrupelor de limbi din regiunile Africii Centrale, de Sud și de Sud-Est. Cea mai mare familie de limbi din Africa este cea niger-congoleză; cuprinde subgrupa bantu, căreia îi aparțin multe dintre limbile descrise în Capitolul 4 (paginile 86–111). Familia lingvistică indo-europeană este reprezentată de o limbă germanică – afrikaans. Limbile figurate pe hartă corespund principalelor zone în care acestea se vorbesc.

Semnificația culorilor

- LIMBI NIGER-CONGOLEZE
- LIMBI BANTU
- LIMBI NILO-SAHARIENE
- LIMBI AFRO-ASIATICE
- LIMBI KHOISAN
- LIMBI AUSTRO-NEZIENE
- LIMBI GERMANICE

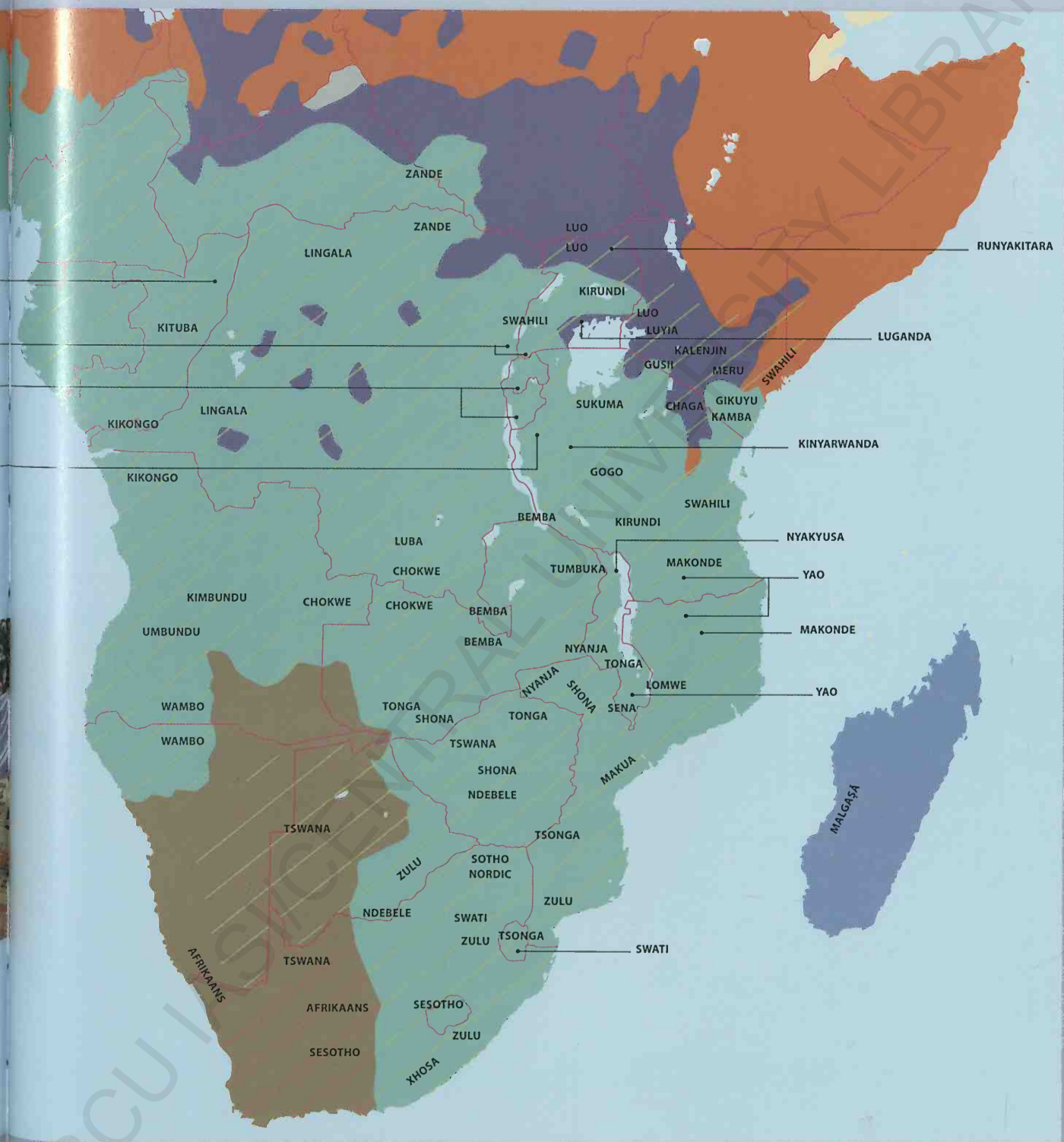
LINGALA

KINYARWANDA

SWAHILI, KIRUNDI
ȘI KINYARWANDA

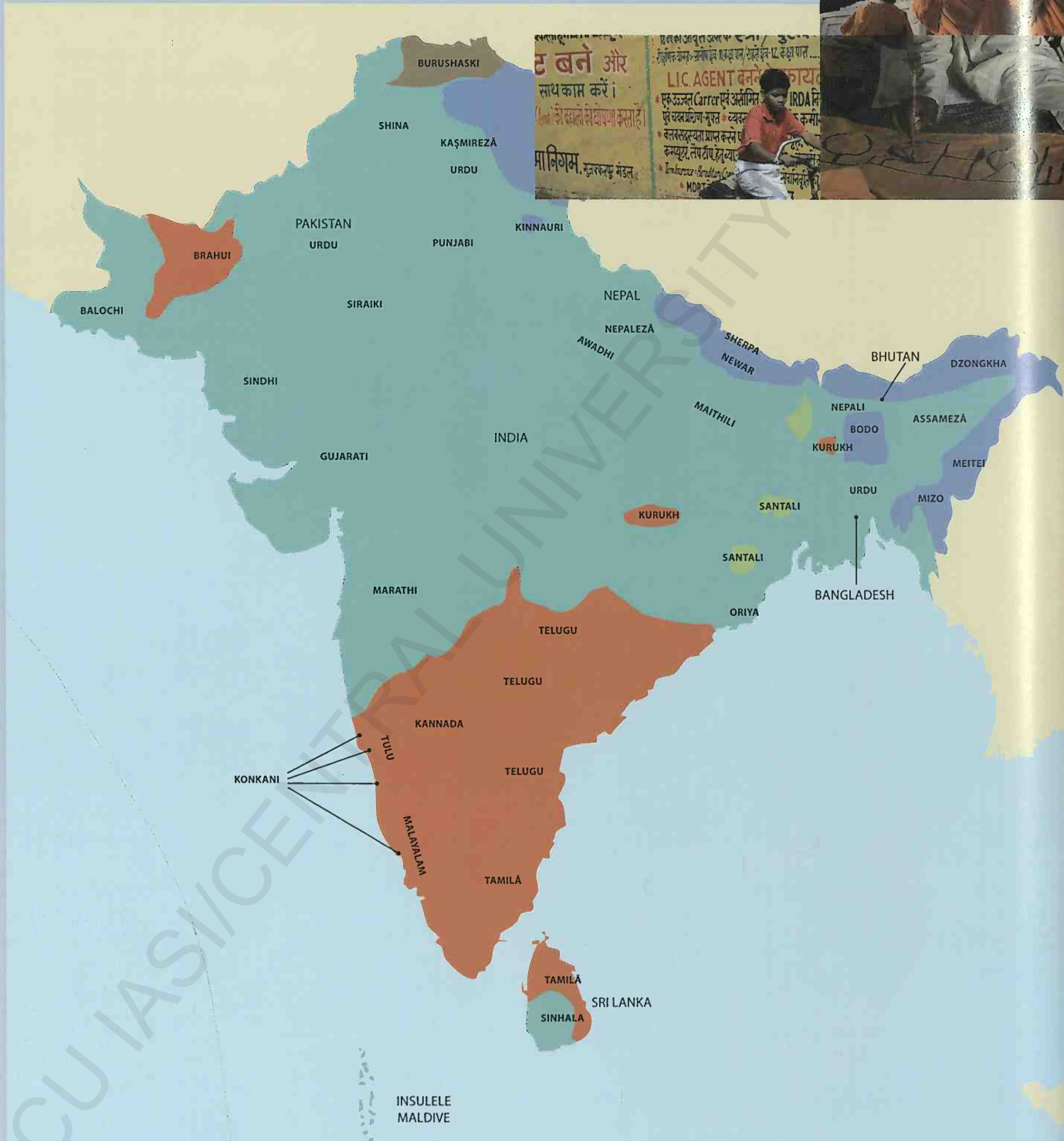
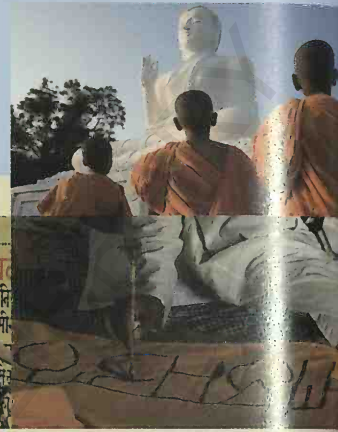
NYAMWEZI

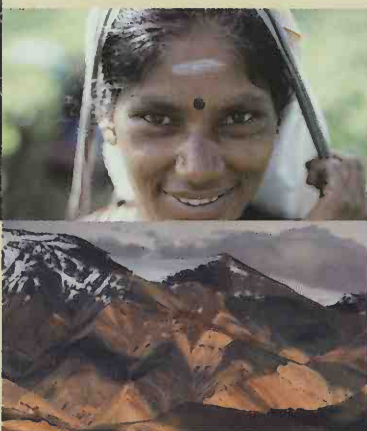

ASIA DE SUD

Semnificația hărții

Această hartă prezintă distribuția familiilor de limbi autohtone din regiunea Asiei de Sud, care include țările: India, Pakistan, Bangladesh, Nepal, Bhutan și Sri Lanka. Cea mai mare familie de limbi din această regiune este cea indo-europeană, reprezentată de subgrupele de limbi indo-ariene și iranice. Pe hartă sunt marcate limbile descrise în Capitolul 5 (paginile 112–135), corespunzător principalelor zone în care acestea se vorbesc.

Semnificația culorilor

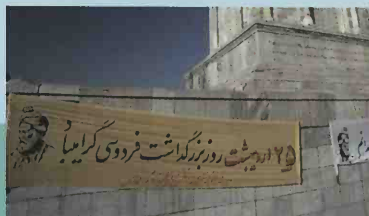
- LIMBI INDO-EUROPENE
- LIMBI DRAVIDIENE
- LIMBI TIBETO-BIRMANE
- LIMBI AUSTRO-ASIATICE
- LIMBI IZOLATE

ASIA CENTRALĂ, DE NORD ȘI DE VEST

GRUPUL TURCIC SIBERIAN

MONGOLA
MONGOLIA

Semnificația hărții

Această hartă prezintă distribuția familiilor și a subgrupelor de limbi în regiunea Asiei Centrale, de Vest și de Nord. Cea mai numeroasă familie din această regiune o constituie limbile altaice, care acoperă o arie vastă, de la Peninsula Balcanică până în nordul Asiei. Familia afro-asiatică este reprezentată de ebraică – o limbă semită. Pe hartă sunt marcate limbile descrise în Capitolul 6 (paginile 136–153), corespunzător principalelor zone în care acestea se vorbesc.

Semnificația culorilor

- LIMBI ALTAICE
- LIMBI INDO-EUROPENE
- LIMBI FINO-UGRICE
- LIMBI NORD-CAUCAZIENE
- LIMBI AFRO-ASIATICE

ASIA DE EST ȘI DE SUD-EST

Semnificația hărții

Această hartă prezintă distribuția familiilor și a subgrupelor de limbi în regiunea Asiei de Est și de Sud-Est. Familia sino-tibetană (care include subgrupele de limbi sinite și tibeto-birmane) se situează pe locul al doilea, ca număr total de vorbitori, după limbile indo-europene. Pe hartă sunt marcate limbile și grupurile de limbi descrise în Capitolul 7 (paginile 154–173), corespunzător principalelor zone în care acestea se vorbesc.

Semnificația culorilor

- LIMBI SINITE
- LIMBI TIBETO-BIRMANE
- LIMBI TAI
- LIMBI MON-KHMERE
- LIMBI ALTAICE
- LIMBI MIAO-YAO
- LIMBI AUSTRO-NEZIENE

AUSTRALIA ȘI ZONA PACIFICULUI

Semnificația hărții

Această hartă prezintă distribuția familiilor și a subgrupelor de limbi autohtone în Australia și zona Pacificului. Cel mai mare grup de limbi din această regiune este pama-nyungan, care acoperă cea mai mare parte a Australiei, cu excepția nordului și a nord-vestului. Familia austro-nezi- ană este una dintre cele mai mari, ca număr de vorbitori și de limbi. Pe hartă sunt menționate limbile descrise în Capitolul 8 (paginile 174–189), corespunzător principalelor zone în care sunt vorbite.

Semnificația culorilor

- LIMBI AUSTRALIENE
- LIMBI AUSTRO-NEZIENE
- LIMBI PAMA-NYUNGAN
- LIMBI ALTELE DECÂT PAMA-NYUNGAN
- LIMBI PAPUANE

CELE DOUĂ AMERICI

Semnificația hărții

Această hartă prezintă distribuția limbilor autohtone din America de Nord, Centrală și de Sud, care sunt descrise în Capitolul 9 (paginile 190–213). Cu toate că unele dintre aceste limbi, cum ar fi quechua și guarani, sunt înfloritoare și astăzi în America Centrală și de Sud, multe alte comunități lingvistice sunt acum în pragul dispariției și multe s-au pierdut, mai ales în America de Nord.

Semnificația culorilor

- INUITĂ
- CREE
- OJIBWE
- PICIOR-NEGRU
- DAKOTA/LAKOTA
- NAVAJO
- KICKAPOO
- CHEROKEE/CHOCTAW-CHICKASAW
- KERES
- O'ODHAM
- RARAMURI
- HUICHOL
- PUREPECHA
- NAHUATL
- OTOMANGUEANĂ
- HUAVE
- MAIAȘĂ DIN YUCATÁN
- PIPIL
- EMBERÁ
- WAYUU
- WARAO
- GUAHIBO
- PAEZ
- AWA PIT
- QUECHUA
- JIVAROANĂ
- TICUNA
- CAMPA
- SHIPIBO-CONIBO
- CHIQUITANO
- AYMARA
- GUARANÍ
- WICHÍ LHAMTÉS
- NIVACLÉ
- KAINGÁNG
- MAPUDUNGUN

LIMBI PERICLITATE

Punctele nevralgice ale limbilor

Semnificația hărții

Această hartă prezintă regiunile din lumea întreagă, în care limbile se află în cel mai mare pericol de dispariție. Printre zonele în care limbile ajung în pragul dispariției cel mai rapid se numără Siberia Răsăriteană, nordul Australiei și centrul Americii de Sud. Se estimează că, până la finele secolului XXI, 90% dintre cele 6.800 de limbi vorbite astăzi în lume vor fi dispărut.

Semnificația culorilor

- ZONELE ÎN CARE LIMBILE SE AFLĂ ÎN CEL MAI MARE PERICOL DE DISPARIȚIE

(Adaptare după „Harta punctelor nevralgice ale limbilor” a Institutului Limbilor Vii pentru Limbile Periclitate)

EUROPA
CIRCA 239 DE LIMBI ACTIVE,
DIN CARE CEL PUȚIN 100 PERICLITATE
ȘI 12 ÎN PRAGUL DISPARIȚIEI

SIBERIA
CENTRALĂ

SIBERIA
RĂSĂRITEANĂ

CAUCAZ

ASIA
CIRCA 2.269 DE LIMBI ACTIVE,
DIN CARE 78 ÎN PRAGUL DISPARIȚIEI

ASIA
DE SUD-EST

AFRICA
DE EST

AFRICA
DE VEST

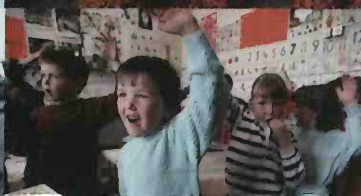
MELANEZIA

NORDUL
AUSTRALIEI

AFRICA
CIRCA 2.092 DE LIMBI ACTIVE, DIN CARE 300
GRAV PERICLITATE ȘI 46 ÎN PRAGUL DISPARIȚIEI

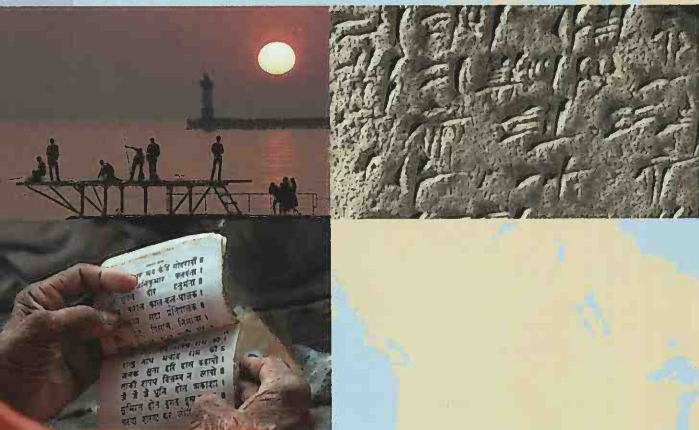
AUSTRALIA ȘI ZONA PACIFICULUI
CIRCA 1310 LIMBI ACTIVE, DIN CARE 210
ÎN PRAGUL DISPARIȚIEI

SUDUL
AFRICII

LIMBI DISPĂRUTE

Semnificația hărții

Această hartă prezintă, la nivelul întregii lumi, regiunile în care se vorbeau limbile descrise în Capitolul 11 (paginile 236–255), astăzi dispărute. Este vorba despre o largă paletă de limbi, de la hitită, care a fost limba unui mare imperiu și a dispărut în secolul XIII î.C., până la ubică, o limbă din regiunea caucaziană, al cărei ultim vorbitor s-a stins în 1992.

MASSACHUSETT
(DISPĂRUTĂ LA ÎNCEPUTUL SEC. XIX)

GALICĂ
(DISPĂRUTĂ LA SFÂRȘITUL SEC. IV D.C.)

ETRUSCĂ
(DISPĂRUTĂ ÎN SEC. I î.C.)

EGIPTEANĂ
(DISPĂRUTĂ ÎN SEC. XIV D.C.)

CHIBCHA
(DISPĂRUTĂ LA MIJLOCUL SEC. XVIII)

LATINĂ
(DISPĂRUTĂ ÎN SEC. VII D.C.)

UBICĂ
(DISPĂRUTĂ ÎN ANUL 1992)

HITITĂ
(DISPĂRUTĂ ÎN SEC. XIII Î.C.)

AKKADIANĂ
(DISPĂRUTĂ ÎN SEC. II D.C.)
ȘI SUMERIANĂ
(DISPĂRUTĂ ÎN SEC. XIII Î.C.)

ETIOPICĂ
(DISPĂRUTĂ ÎN SEC. X D.C.)

SOGDIANĂ
(DISPĂRUTĂ ÎN SEC. X D.C.)

TANGUTĂ
(DISPĂRUTĂ ÎN SEC. XVII)

SANSKRITĂ
(DISPĂRUTĂ ÎN SEC. VI Î.C.)

SIRAYA
(DISPĂRUTĂ LA ÎNCEPUTUL SEC. XX)

SYDNEY
(DISPĂRUTĂ LA ÎNCEPUTUL SEC. XX)

ACORD Situație în care două părți de propoziție au același gen, număr, caz sau persoană, ex.: în multe limbi, verbele se acordă cu subiectul sau adjectivele se acordă cu substantivul pe care-l determină.

AGLUTINARE Combinarea rădăcinilor și afixelor în cuvinte complexe, cu o modificare minimă a formei, ex.: (engl.) *un-reason-able-ness* („iraționalitate”); (jap.) *tabe-sase-ta* („mâncă-făcut-trecut” = „făcut să mănânce”).

ALFABETUL FONETIC INTERNAȚIONAL Set de simboluri fonetice de uz internațional, format pe baza alfabetelor latin și grec, cu adăugarea anumitor simboluri și semne diacritice, de ex.: *m, æ, ŋ, x*.

ALVEOLAR Consoană articulată cu vârful limbii lipit sau apropiat de mușchii dinților de sus, ex.: *t, d, n*.

ANTONIM Cuvânt sau termen al cărui sens este opus față de sensul altui cuvânt sau termen; ex.: *mare* este antonimul lui *mic*.

ARABĂ Limbă semită care se vorbește în tot nordul Africii și în Orientul Mijlociu; numerele *arabe*: care se scriu cu cifre arabe, ex.: 1, 2, 3, 4 etc., spre deosebire de numerele române (I, II, III, IV etc.).

ASPECT Categorie gramaticală menționată de obicei la verbe, care exprimă începutul, durata, încheierea, repetarea etc. a acțiunii.

ASPIRATĂ Consoană care se pronunță cu o respirație vizibil apăsată, ex.: *ph, th* și *kh* la începutul unor cuvinte grecești.

BILABIALĂ Consoană care se pronunță cu buzele lipite, ex.: *b, p, m*.

CAZ Categorie gramaticală menționată de obicei la substantive, pronume sau adjective, care reflectă funcția sintactică a cuvântului respectiv în propoziție, ex.: nominativul este cazul subiectului și acuzativul este cazul complementului direct.

CHIRILIC (ALFABET) Familie de litere bazate pe alfabetul grecesc și modificate de Sf. Chiril (826-869 d.C.), apostolul popoarelor slave, care sunt folosite în prezent la scrierea unei palete largi

de limbi, printre care rusa, sârba și mongola, de ex.: **а А б Б в В г Г д Д** (de comparat cu alfabetele grec și latin).

CLASĂ DE SUBSTANTIVE Substantive al căror sens poate fi încadrat într-o clasă; grup de substantive care au în comun o caracteristică oarecare și sunt marcate, de obicei printr-un afix sau alt element distinctiv, de ex. substantive care denumesc persoane umane de sex femeiesc

COBORĂT (TON) Nivel fonetic jos, asociat cu o vocală sau silabă (v. ton înalt, ton mediu, ton urcător, ton coborător).

COBORĂTOR (TON) Ton asociat de obicei cu o vocală sau silabă, care începe de la un nivel înalt și sfârșește la un nivel coborât.

COPULĂ Cuvânt care leagă subiectul de un nume predicativ, cum ar fi formele verbului *a fi* în *Copilul e blond*.

CREOLIZATĂ (LIMBĂ) Limbă de tip *pidgin* care devine limba de bază a unei comunități; de la termenul *creol* aplicat descendenților coloniștilor europeni sau celor ai sclavilor negri din Indiile de Vest și America de Sud sau Centrală.

CUNEIFORME Caractere utilizate în inscripțiile antice, sub forma unor incizii ca o pană de lemn, folosite mai ales la scrierea în lut.

CUVINTE ÎNRUDITE Cuvinte cu formă și înțeles asemănător, prezente în limbi care sunt înrudite și avându-și originea într-o unică rădăcină comună, ex.: engl. *deer* („cerb”) și germ. *Tier* („animal”) sau engl. *fish* („pește”) și sued. *fisk*.

CURSIVĂ Scriere în care instrumentul de scris nu este ridicat după fiecare caracter, aceasta căpătând un aspect continuu.

DEMOTICĂ Formă simplificată a scrierii hieroglifice egiptene (v. hieratică); formă a limbii grecești moderne, bazată pe vorbirea populară.

DENTALĂ Consoană produsă cu vârful limbii lipit de partea din spate a dinților de sus din față, de ex.: *t, d, n*.

DEPRESOARE Consoană cu efect coborâtor asupra tonului aplicat vocalei care-i succede.

DIACRITIC Semn care se adaugă literelor pentru a deosebi un sunet diferit sau o anumită valoare a literei, de ex.: *ê, ë, â, ç, ç, ñ* etc.

DIALECT Formă a unei limbi, caracteristică unei anumite regiuni sau unei anumite populații.

DIALECTALĂ (SERIE) Grup de dialecte care se vorbesc într-o zonă geografică, în care vecinii se pot înțelege unii pe alții, dar nu și vorbitorii aflați la depărtări mai mari.

DIFTONG Două vocale pronunțate împreună, ca o singură silabă, de ex.: *au, ea*.

DIGLOSIE Folosire paralelă a două variante ale aceleiași limbi în contexte diferite, dintre care una, de obicei, în scopuri administrative sau educaționale, iar cealaltă pentru vorbirea curentă, populară, așa cum sunt, de ex., araba clasică și cea vorbită.

ETIMOLOGIE Specificarea originilor unui cuvânt, a semnificațiilor sale, precum și a evoluției istorice a acestora din urmă.

ETNOLINGVISTICĂ Ramură a lingvisticii, care tratează relația dintre comportamentul cultural și cel lingvistic.

EVIDENȚIALITATE Indicare a naturii evidente a unei afirmații – dacă această evidență este reală și/sau de ce fel este: afirmație bazată pe evidența vizuală, afirmație bazată pe auzite etc.

EXPLOZIVĂ Consoană pronunțată prin blocarea fluxului de aer și eliberarea sa bruscă, de ex. *b, d, p, t*.

FARINGEALĂ (CONSOANĂ) Sunet consonantic produs prin obstrucționarea fluxului de aer la nivelul faringelui, care se întâlnește în limbile semite.

FARINGEALĂ (VOCALĂ) Sunet vocalic produs prin rezonanță la nivelul faringelui.

FONEM Unitate de sunet care nu poate fi analizată în unități și mai mici și care contrastează cu alte sunete în exprimarea sensului unui cuvânt, de ex. *m* și *s* în *om* și *os*.

FONETICĂ (A) Caracter scris care reprezintă un sunet și nu un obiect sau o

idee; ortografie în care fiecare caracter reprezintă întotdeauna același sunet.

FONOLOGIE Sistem de sunete într-o limbă.

FRANCOFON Persoană care vorbește sau regiune în care se vorbește limba franceză.

FRANCOFONIE Organizație internațională a guvernelor și țărilor vorbitoare de limbă franceză, care sprijină și încurajează folosirea și rolul influent al limbii franceze.

FRICATIVĂ Consoană pronunțată prin fricțiunea pe care o exercită curentul de aer în gură, de ex.: *s, z, f, v*, sau engl. *th*.

FRONTALĂ (VOCALĂ) Vocală pronunțată cu limba poziționată anterior în gură, de ex.: *e, i*.

GLOTALĂ Sunet consonantic pronunțat prin închiderea bruscă a glotei, adică a spațiului dintre corzile vocale.

GRECESC (ALFABET) Familie de litere alcătuită de greci după modele semite, de ex.: *α Α β Β γ Γ δ Δ*, care sunt utilizate frecvent în matematică și științe (v. alfabet chirilic, alfabet latin).

GUTURAL Sunet pronunțat cu ajutorul părții dorsale a limbii și a palatului.

HIERATICĂ Stil de scriere a limbii egiptene antice, folosit în scopuri sacre și care prezintă forme prescurtate ale hieroglifelor (v. demotică).

HIEROGLIFE Caractere ale sistemului scrierii egiptene antice; reprezentarea a unui obiect folosită pentru a reda un cuvânt, o silabă sau un sunet.

IDEOFON Cuvânt a cărui sonoritate imită proprietățile referentului său, de ex.: *a bufni, a pleoscăi*.

IDEOGRAMĂ Simbol derivat din reprezentarea unui obiect, a cărui formă nu are legătură cu structura fonetică a limbii, de ex. caracterele chinezești sau numerele: 1, 35, 672 etc.

IDIOM Limbă scrisă sau vorbită a unei anumite populații sau regiuni; expresie al cărei înțeles nu este echivalentul părților sale componente, de ex.: *a da colțul* înseamnă „a muri”.

INDO-EUROPENE (LIMBI) Familie de limbi înrudite, care cuprinde majoritatea limbilor vorbite în Europa, cele vorbite în partea de nord a sub-continentului indian, pe platoul iranian și în alte părți ale Asiei Centrale.

INFLEXIUNE Modificare a unui cuvânt prin schimbarea rădăcinii, prin afixare etc. pentru a exprima schimbarea de categorie gramaticală, cum ar fi cazul, numărul, genul sau timpul verbal; schimbarea intonației vocale.

IZOLATĂ (LIMBĂ) Limbă despre care nu se poate dovedi că ar fi înrudită cu vreo altă limbă, de ex. basca.

IMPRUMUT Cuvânt împrumutat sau adoptat dintr-o altă limbă.

INALT (TON) Ton asociat unei vocale sau silabe.

INALTĂ (VOCALĂ) Vocală pronunțată cu limba ridicată până aproape de palat, de ex. *i* și *u* sau germ. *ü*.

LABIALĂ Sunet consonantic pronunțat cu închiderea completă sau parțială a buzelor, de ex. *b, m, p, w*.

LABIO-DENTALĂ Sunet pronunțat cu ajutorul buzelor și al dinților, de ex. *f, v*.

LATERALĂ Sunet consonantic format prin închiderea parțială a trecerii aerului de către limbă, care se poziționează în așa fel, încât aerul expirat poate trece doar pe o parte sau pe ambele părți ale limbii, de ex. engl. *l* sau gal. *ll*.

LATIN (SAU ROMAN) Caracter de tipar drept, de obicei majuscul (folosit în manuscrisele și inscripțiile romane), spre deosebire de cele italice sau gotice.

LATIN (ALFABET) Familie de litere scrise derivată de romani din alfabetul etrusc, de ex. **A B C D E** etc., cel mai utilizat alfabet la nivel mondial (v. alfabetul chirilic, alfabetul grecesc).

LEXICAL Ce ține de cuvinte sau de vocabular.

LINEARĂ B Formă târzie a scrierii din Epoca Bronzului (forma timpurie fiind așa-numita scriere Lineară A, rămasă nedescifrată) din Grecia și Creta, cu ajutorul căreia era redată o formă a limbii grecești miceniene.

LINGUA FRANCA Expresie provenind din limba italiană (textual: „limba francilor”), care desemnează o limbă devenită mediu de comunicare între oameni ale căror limbi sunt diferite, cum ar fi limba

engleză pentru controlul traficului aerian la nivel internațional.

MACRON Linie dreaptă orizontală deasupra unei vocale, care marchează lungimea sau accentul, de ex. măori.

MEDIE (VOCALĂ) Vocală pronunțată cu limba poziționată la mijloc între o vocală înaltă și o vocală joasă, de ex. *e, o*.

MEDIU (TON) Nivel fonetic de mijloc, asociat cu o vocală sau silabă (v. ton înalt, ton coborât, ton urcător, ton coborât).

MORFEM Cel mai mic element al cuvintelor, care nu mai poate fi analizat în elemente purtătoare de sens și mai mici.

MORFOLOGIE Structură a cuvintelor într-o limbă, care se referă la formarea, modificarea și inflexiunea lor.

NAZALĂ Vocală sau consoană pronunțată cu fluxul de aer trecând prin nas, de ex. *m, n, ñ*.

NEOLOGISM Cuvânt sau expresie nouă.

NOMINAL Cuvânt, cuvânt compus sau expresie funcționând ca substantiv.

OBIECTUAL (SEMNI) Afix sau particulă care arată că un substantiv are în poziție funcție de obiect sau complement, de ex. *o* în limba japoneză.

OMONIME Două cuvinte având aceeași pronunțare, dar care diferă ca origine, scriere și înțeles.

ONORIFICĂ Formă a limbii care exprimă respectul și onoarea acordată vorbitorului sau interlocutorului.

ORTOGRAFIE Sistem de scriere care utilizează simboluri pentru a reda vocalele sau silabele.

PALATAL Sunet pronunțat cu limba apropiată sau atingând palatul, de ex. *ch* în cuvântul englezesc *church* („biserică”).

PĂCĂNITURĂ LATERALĂ Sunet produs prin trecerea aerului pe lângă partea laterală a limbii, specific anumitor limbi africane.

PĂCĂNITURI Sunete produse inspirând aerul în gură, folosite în mod contrastiv în anumite limbi africane, iar în altele într-o manieră nelingvistică.

PIDGIN Limbă vorbită într-o formă simplificată sau modificată de vorbitori pentru care nu este prima limbă, de obicei în scopuri comerciale.

POLISINTETIC Care combină mai multe sau toate componentele unei propoziții

într-un singur cuvânt, adesea prin afixare, pentru a crea un cuvânt mai lung.

PREDICAT Unul sau mai multe cuvinte dintr-o propoziție sau frază, care exprimă ceea ce se spune despre subiect, de ex. *plimbă câinele* în *Laura plimbă câinele*.

PRONOMINAL Care ține de un pronume.

RADICAL Care ține de rădăcina unui cuvânt.

REBUS Explicarea unui cuvânt sau a unei expresii prin imagini, litere, simboluri sau obiecte ale căror denumiri sugerează un alt cuvânt sau silabele acestuia, de ex. RVDR în loc de *la revedere*.

RETROFLEX Sunet asemănător cu *r*, produs prin răsucirea vârfului limbii înapoi și atingerea palatului cu partea inferioară a limbii.

RUNE Litere ale alfabetului germanic cel mai timpuriu, folosit în secolul III d.C., reprezentând modificări ale literelor grecești și latine în așa fel, încât să poată fi cioplite în lemn sau piatră.

SEMANTIC Care ține de sens într-o limbă.

SEMIT Care ține de familia de limbi din care fac parte ebraica și aramaica.

SILABAR Sistem de caractere ce reprezintă silabe în loc de sunete vocale sau consonantice individuale, de ex. semnele *kana* japoneze sau silabarul cree.

SINONIM Două cuvinte având același sens sau sensuri foarte apropiate, de ex. *a spune* și *a zice* (v. antonime, omonime).

SINTAXĂ Principiile structurale după care se construiesc propoziții din cuvinte individuale, așa cum sunt topica, relațiile gramaticale (subiect, complement) și relațiile dintre expresii și propoziții (coordonare, subordonare).

SONOR Sunet produs cu vibrarea corzilor vocale, de ex. *b, m, z, a, w*.

SONORĂ (CONSOANĂ) Consoană explozivă sau fricativă produsă cu vibrarea corzilor vocale, de ex. *b* sau *z*.

SUBSTRAT Structură lingvistică subiacentă identificată ca fiind o rămășiță a unei limbi mai vechi, posibil dispărute, sau influențată de aceasta.

SURD Sunet produs fără vibrarea corzilor vocale, de ex. *p, s, f*.

TON Nivel fonetic asociat de obicei cu o vocală sau silabă, având adesea rolul de a distinge între cuvinte în limbile asiatice sau africane (v. ton coborât, ton înalt, ton coborât, ton mediu și ton urcător).

TOPONIM Denumirea unui loc, adesea derivată dintr-o caracteristică geografică a locului respectiv, de ex. Marea Moartă.

TRANSLITERARE Substituirea literelor unui alfabet cu cele ale altui alfabet, cu scopul de a scoate în evidență pronunția, de ex. cuvântul rusesc scris în alfabet chirilic Москва este redat în alfabet latin sub forma *Moskva* („Moscova”).

URCĂTOR (TON) Nivel fonetic asociat de obicei cu o vocală sau silabă, care începe de jos și se termină sus (v. ton coborât).

UVULAR Sunet consonantic produs în regiunea uvulei (a omușorului), de ex. *r*-ul francezesc uvular.

VEDIC Care ține de *Vede* (cuvânt sanscrit), textele sacre ale hinduismului.

VELAR Sunet pronunțat cu spatele limbii lipit sau apropiat de partea dinapoi a palatului, de ex. *k, g*.

VELARIZATĂ (LABIALĂ) Sunet pronunțat prin ridicarea părții posterioare a limbii către partea dinapoi a palatului, ca în sunetul /silabic/ din limba engleză (*syllable*) sau în sunetul polonez *ł*.

VERNACULAR Care ține de limbă sau dialectul nativ(ă) al(î) unei țări sau regiuni sau de vorbirea distinctă a unei comunități umane.

LIMBILE DE CIRCULAȚIE MONDIALĂ

Bibliografie generală

BROWN, KEITH, *The Encyclopedia of Language and Linguistics* (Enciclopedia limbajului și a lingvisticii), Elsevier, 2007

COMRIE, BERNARD (ed.), *The World's Major Languages* (Cele mai importante limbi ale lumii), Routledge, 1990

CRYSTAL, DAVID, *The Cambridge Encyclopedia of Language* (Enciclopedia Cambridge a limbajului), Cambridge U.P., 1997

GORDON, RAYMOND G. (ed.), *Ethnologue: Languages of the World* (Etnolog. Limbile lumii), Summer Institute of Linguistics, 2005

OSTLER, NICHOLAS, *Empires of the Word* (Imperiile cuvântului), HarperCollins, 2005

Limba arabă

VERSTEEGH, KEES, *The Arabic Language* (Limba arabă), Edinburgh U.P., 1997

Limbile bengali și hindi

MASICA, COLIN P., *The Indo-Aryan Languages* (Limbile indo-ariene), Cambridge U.P., 1991

Limba chineză (mandarină)

NORMAN, JERRY, *The Chinese Language* (Limba chineză), Cambridge U.P., 1988

Limba engleză

CRYSTAL, DAVID, *English as a Global Language* (Engleza ca limbă globală), Cambridge U.P., 2003

CRYSTAL, DAVID, *The Stories of English* (Povestirile limbii engleze), Penguin, 2005

Limba franceză

NADEAU, JEAN-BENOÎT și JULIE BARLOW, *Plus ça change: The Story of French from Charlemagne to the Cirque du Soleil* (Cu cât se schimbă. Istoria limbii franceze de la Carol cel Mare la Circul Soarelui), Robson, 2006

Limba germană

GLONING, THOMAS și CHRISTOPHER YOUNG, *A History of the German Language Through Texts* (O istorie a limbii germane prin texte), Routledge, 2004

HABERT, WAYNE, *The Germanic Languages* (Limbile germanice), Cambridge U.P., 2006

Limba japoneză

SHIBATANI, MASAYOSHI, *The Languages of Japan* (Limbile din Japonia), Cambridge U.P., 1990

Limba portugheză

CAMARA, J. MATTOSO, *The Portuguese Language* (Limba portugheză), University of Chicago Press, 1972

Limba rusă

PRESS, IAN, *A History of the Russian Language and Its Speakers* (O istorie a limbii ruse și a vorbitorilor ei), Lincom Europa, 2007

Limba spaniolă

PENNY, RALPH, *A History of the Spanish Language* (O istorie a limbii spaniole, ed. II), Cambridge U.P., 2002

LIMBILE DIN EUROPA

PRICE, GLANVILLE (ed.), *Encyclopedia of the Languages of Europe* (Enciclopedia limbilor din Europa), Blackwell, 1998

LIMBILE DIN AFRICA

CHILDS, G. TUCKER, *An Introduction to African Languages* (Introducere în limbile africane), John Benjamins, 2003

HEINE, BERND și DEREK NURSE (eds.), *African Languages: An Introduction* (Limbile africane. Introducere), Cambridge U.P., 2000

NURSE, DEREK și GERARD PHILIPPSON (eds.), *The Bantu Languages* (Limbile bantu), Curzon, 2002

WEBB, VIC și KEMBO-SURE (eds.), *African Voices: An Introduction to the Languages and Linguistics of Africa* (Vocile Africii. Introducere în limbile și lingvistica Africii), Oxford U.P., 2000

LIMBILE DIN ASIA DE SUD

CARDONA, GEORGE și DHANESH JAIN, *The Indo-Aryan Languages* (Limbile indo-ariene), Routledge, 2003

KRISHNAMURTI, BHADRIRAJU, *The Dravidian Languages* (Limbile dravidiene), Cambridge U.P., 2003

LAPOLLA, RANDY J. și GRAHAM THURGOOD (eds.), *The Sino-Tibetan Languages* (Limbile sino-tibetane), Routledge, 2002

MASICA, COLIN P., *The Indo-Aryan Languages* (Limbile indo-ariene), Cambridge U.P., 1991

SAXENA, ANJU și LARS BORIN (eds.), *Lesser-Known Languages of South Asia* (Limbile mai puțin cunoscute din Asia de Sud), Mouton de Gruyter, 2006

LIMBILE DIN ASIA CENTRALĂ

JOHANSON, LARS și ÉVA AGNES CSATÓ (eds.), *The Turkic Languages* (Limbile turcice), Routledge, 1998

POPPE, NICHOLAS, *Grammar of Written Mongolian* (Gramatica mongolei scrise), Harrassowitz, 1964

SIMS-WILLIAMS, NICHOLAS, „Iranian languages” („Limbile iranice”), in *Encyclopedia Iranica*, vol. 7, Mazda, 1996, pp. 238–245

TOURNADRE, NICOLAS și SANGDA DORJE, *Manual of Standard Tibetan* (Manual de tibetană standard), Snow Lion Publications, 2003

LIMBILE DIN ASIA DE EST ȘI DE SUD-EST

COMRIE, BERNARD (ed.), *The Major Languages of East and South-East Asia* (Limbile importante ale Asiei de Est și de Sud-Est), Routledge, 1987

GODDARD, CLIFF, *The Languages of East and South-East Asia* (Limbile Asiei de Est și de Sud-Est), Oxford U.P., 2005

MATISOFF, JAMES, „Southeast Asian Languages” („Limbile Asiei de Sud-Est”), in William Bright (ed.) *International Encyclopedia of Linguistics* (Enciclopedia internațională de lingvistică), vol. IV, Oxford U.P., 1992, pp. 44–48

MATTHEWS, STEPHEN și VIRGINIA YIP, *Cantonese: A Comprehensive Grammar* (Limba cantoneză. Gramatică detaliată), Routledge, 1994

THURGOOD, GRAHAM și RANDY J. LAPOLLA, *The Sino-Tibetan Languages* (Limbile sino-tibetane), Routledge, 2003

LIMBILE DIN AUSTRALIA ȘI ZONA PACIFICULUI

BLAKE, BARRY, *Australian Aboriginal Languages* (Limbile aborigenilor australieni), Angus & Robertson, 1984

DIXON, R.M.W., *The Languages of Australia* (Limbile Australiei), Cambridge U.P., 1980

LYNCH, JOHN, *Pacific Languages: An Introduction* (Limbile Pacificului. Introducere), University of Hawaii Press, 1998

LYNCH, JOHN, MALCOLM ROSS și TERRY CROWLEY, *The Oceanic Languages* (Limbile Oceaniei), Curzon Press, 2002

LIMBILE DIN CELE DOUĂ AMERICI

ADELAAR, WILLEM F.H. și PIETER C. MUYSKEN, *The Languages of the Andes* (Limbile Anzilor), Cambridge U.P., 2004

CAMPBELL, LYLE, *American Indian Languages: The Historical Linguistics of Native America* (Limbile indienilor americani. Lingvistică istorică a Americii autohtone), Oxford U.P., 1997

DIXON, R.M.W. și ALEXANDRA AIKHENVALD, *The Amazonian Languages* (Limbile amazoniene), Cambridge U.P., 1997

HINTON, LEANNE, *Flutes of Fire: The Indian Languages of California* (Fluier de foc. Limbile indienilor din California), Heyday Books, 1993

MITHUN, MARIANNE, *The Languages of Native North America* (Limbile băștinașilor din America de Nord), Cambridge U.P., 2001

SHIRLEY, SILVER și WICK R. MILLER, *American Indian Languages* (Limbile indienilor americani), The University of Arizona Press, 1997

LIMBILE PERICLITATE

ABLEY, MARK, *Spoken Here: Travels Among Threatened Languages* (Se vorbește aici. Călătorii prin limbile amenințate), Mariner Books, 2005

ANDERSON, GREGORY D.S. și K. DAVID HARRISON, *Language Hotspots Map* (Harta punctelor nevralgice ale limbilor, 2007), Living Tongues Institute for Endangered Languages (www.livingtongues.org)

BATIBO, HERMAN M., *Language Decline and Death in Africa. Causes, Consequences, and Challenges* (Declinul și moartea limbilor africane. Cauze, consecințe și provocări), Multilingual Matters, 2005

BRENZINGER, MATTHIAS (ed.), *Endangered Languages in Africa* (Limbi periclitare în Africa), Rüdiger Köppe Verlag, 1998

CRYSTAL, DAVID, *Language Death* (Moartea limbilor), Cambridge U.P., 2000

HARRISON, K. DAVID, *When Languages Die. The Extinction of the World's Languages and the Erosion of Human Knowledge* (Când limbile mor. Dispariția limbilor omenirii și eroziunea cunoașterii umane), Oxford U.P., 2007

MOSELEY, CHRISTOPHER (ed.), *Encyclopaedia of the World's Endangered Languages* (Enciclopedia limbilor periclitare ale omenirii), Routledge, 2007

LIMBILE DISPĂRUTE

Bibliografie generală

HAARMANN, HARALD, *Lexikon der Untergegangenen Sprache* (Lexiconul limbilor dispărute), Beck, 2002

Limba akkadiană

DEUTSCHER, GUY, *Syntactic Change in Akkadian* (Modificarea sintactică în limba akkadiană), Oxford U.P., 2000

Limba chibcha

ADELAAR, WILLEM F.H. și PIETER C. MUYSKEN, *The Languages of the Andes* (Limbile Anzilor), Cambridge U.P., 2004

Limba egipteană

LOPRIENO, ANTONIO, *Ancient Egyptian* (Egipteana veche), Cambridge U.P., 1995

Limba etiopică

WENINGER, STEFAN, *Géez Grammar* (Gramatică limbii gééz), ed. II, Lincom Europa, 2004

Limba etruscă

FACCHETTI, GIULIO M., *L'Enigma Svelato della Lingua Etrusca* (Enigma rezolvată a limbii etrusce), Newton and Compton, 2000

Limba galică

LAMBERT, PIERRE-YVES, *Le Language gauloise* (Limba galică), ed. II, Errance, 2003

Limba hitită

HOFFNER, HARRY J. și H. CRAIG MELCHERT, *A Grammar of the Hittite Language* (O gramatică a limbii hitite), Eisenbrauns, 2008

Limba latină

OSTLER, NICHOLAS, *Ad Infinitum. A Biography of Latin* (Ad infinitum. O biografie a limbii latine), HarperCollins, 2007

Limba massachusetts

GODDARD, IVES și KATHLEEN J. BRAGDON (eds.), *Native Writings in Massachusetts* (Scrieri autohtone în limba massachusetts), American Philosophical Society, 1989

Limba sanscrită

DESPANDE, MADHAV M., *Sanskrit and Prakrit: Sociolinguistic Issues* (Limbile sanscrită și prakrit. Chestiuni socio-lingvistice), Motilal Banarsidass, 1993

Limba siraya

ADELAAR, K. ALEXANDER, „Grammar notes on Siraya, an extinct Formosan language” („Note gramaticale despre siraya, o limbă dispărută din Formosa”), în *Oceanic Linguistics* (Lingvistică Oceanică), 36/2, 1997, pp. 164–199

Limba sumeriană

THOMSEN, MARIE-LOUISE, *The Sumerian Language: An Introduction to Its History and Grammatical Structure* (Limba sumeriană. Introducere în istoria și structura ei gramaticală), Akademisk Forlag, 2001

Limba sydney

TROY, JAKELIN, *The Sydney Language* (Limba sydney), Panther, 1994

Limba ubică

COLARUSSO, JOHN, *Nart Sagas from the Caucasus* (Epopeile narților din Caucaz), Princeton U.P., 2002

金綜合修配服

A

abenaki 250
abhaza 152, 242
adamawa 69
adamawa-ubangi (limbile) 63, 80, 111
adangme 81
adyg(h)e 152, 242
Africa (limbile din) 60–111
~ Centrală, de Est și de Sud 86–111, 222–223
~ de Nord și de Vest 60–85, 220–221
afrikaans 45, 88, 97
afro-asiatice (limbile) 62, 64, 70, 72, 78, 80, 81, 88, 139, 222, 244
aguaruna (awajun) 211
ainu 228
aja 76
akan (twi) 71, 79
  dialecte/scriere 71
akkadiana 13, 241, 239
alagwa 223
albaneza 38, 56
  dialecte 56
aleutina (unangax) 195
algonquina 197
algonquine (limbile) 196, 197, 207, 209, 250
altaica 153
altaice (familia de limbi) 138–39, 156–157
alutiik 195
amazigh v. berbera
Americi (limbile din cele două) 190–213, 232–233
amharica 66
  dialecte 66
andamaneze (limbile) 114
anejom 187
angoram 189
apașe (limbile) 194
araba 21, 26–27, 73, 151
arabă (scrierea) 26–27, 41
arabe (limbile) 27, 245
aramaica 13, 26, 149, 239
araucaaneza v. mapudungun
arawakan v. maipureana
armeană 38, 56
  dialecte 56
arrernte (aranda) 187
asháninka (ashéninka) 211
ashanti (asante) v. twi
Asia (limbile din) 112–173
~ de Est și de Sud-Est 154–173, 228–229

~ de Sud 112–135, 224–225
~ Centrală, de Vest și de Nord 136–153, 226–227
Asiria antică 13, 241, 254
asiriana 39
assameza (asamiya) 25, 124, 128
athabaskane (familia de limbi) 194, 234
Australia și zona Pacificului (limbile din) 174–189, 230–231
australieni (limbile) 176–177, 230–231
grupuri lingvistice majore 177
austro-asiatice (limbile) 114, 124, 128, 133, 224
  mon-khmeră (ramura) v. mon-khmeră (limbile)
  munda (ramura) 114, 128, 133, 224–225
austro-neziene (familia de limbi) 88, 92, 156, 176, 177, 181, 252
  chumic (grupul) 156
  oceanic (grupul) 177, 186, 187, 188, 189
avara 242
awa-cuaiquer/awa pit 193, 212
awadhi 132
aymara 193, 204
azera 39, 41, 143; scrierea ~ 143
aztec (imperiul) 13, 198

B

Babilonul antic 13, 241, 254
bai 157, 172
balbodhi (scrierea) 118
balcanice (limbile) 56
balochi (baluchi) 132, 140, 152
baltice (limbile) 38, 56, 58
balto-finică (subgrupa) 47, 54
bambara (bamana) 73
bangala (lingala pidjin) 107
bangla v. bengali
bantu (limbile) 63, 88–89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 222
  grupul central 99, 110
  grupul chokwe-luchazi 110
  grupul dintre lacuri 94
  grupul nguni 90, 96, 101, 108
  grupul rwanda-rundi 98
  grupul sabaki 100
barbacoane (limbile) 210, 212
basca 20, 39, 59
başkîra 153, 218
bats 227
bauana 187

baule 79
beja 81
bemba 106
bengali (bangla) 24–25, 115, 124, 128
benue-congoleze (limbile) v. niger-congoleze (limbile)
berbere (amazigh – limbile) 63, 72, 78, 80, 220, 242
„bihari” v. maithili
bielorusa 22, 38, 43
bimin 183
birmana 156, 162, 171, 173; scrierea ~ 162
  variante/dialecte 162
bislama (limbă creolizată din Pacific) 177, 178
bissa (bisa) 84
bodo 134
boemiană 48
bole (bolanci) 85
bongo 223
bonjo 222
bosniacă 46
bozo (grupul de limbi) 82
brahmi(ce – familia de scrieri) 24, 114–115, 118–119, 251
brahui 117, 132, 133
braziliană (portugheza) v. portugheza braziliană
bretona 38, 39
britonă (subgrupa) 59
bulgara 38, 46, 50, 58
bulom 84
bungee 196
burushaski 114, 135
buryat 148

C

cameruneza pidjin 80
campa (grupul de limbi) 193, 211
canadiană (franceza) v. franceza canadiană
canareza v. kannada
cantoneză (chineză; yue) v. chineză cantoneză 14, 170
caquinta 211
casubiana 38, 39, 42
castiliană (spaniola) v. spaniola castiliană
catalana 38, 52
  valenciana 52
caucaziene (limbile) 39, 57, 139, 146, 152, 227, 242

~ nordice 139, 152, 242
~ sudice 57
cecenă 152, 227, 242
ceha 38, 42, 48, 56
  dialecte 48
celta scoțiană 38, 39, 219
celtice (limbile) 38, 39, 59, 247
cèmuhi 188
chaga (kichaga) 109
chagatai 145, 151
cherokee 192, 207
chibcha (muiscas) 239, 243
chibchene (familia de limbi) 243
chichewa v. nyanja
chineză hakka 14
  ~ mandarină 14–15
  ~ min 14–15, 158, 170
chiquitano (tarapecosi) 193, 213
chiriguano 203
chirilic (alfabetul) 23, 43, 44, 46, 50
chocoane (limbile) 211
choctaw/chickasaw 192, 206
chokwe 110
ciadice (limbile) 63, 64, 72, 85
cipriotă (greacă) v. greacă cipriotă
cipriotă (turca) v. turca cipriotă
circasiene (limbile) 152, 242
circulație mondială (limbile de) 12–35
ciuvașă (chavashla) 153, 218
comanche 207
copta 238, 244
cora 192
coreana 34, 157, 160; scrierea ~ 160
corsicană (corsu) 38
cree 196; silabarul ~ 195, 196
creek 206
creolizate (limbile) 29, 79, 80, 84, 85, 103, 177, 188, 189, 196, 230–231
  semi-creolizate 97
croata 46
cuiba 213
cușitice (limbile) 63, 67, 70, 72, 80, 81, 244

D

dagbanî 83
dakota/lakota/nakota 192, 206
dan (yakuba, gyo) 83
daneza 38, 51, 53
danjong 166
dari 132, 138, 140, 151
daza v. teda
Deșertul de Vest (limba din) 185

devanagari (scrierea) 19, 24, 115, 116,
118, 125, 126, 127, 130, 131, 132, 134
dhivehi (divehi) 115, 129
diglosie 114, 117, 119, 129
dioula (dyula) 73
dispărute (limbile) 236-255
dogon 83
dogri 115, 116
dolgan 226
dong (kam) 172
dravidiene (limbile) 19, 114, 117, 119,
122, 123, 124, 128, 129, 133, 225
ramurile lor 117, 133
dyarim 221
dzongkha 135, 166, 224

E

ebraica 26, 138-39, 149
dialecte 149
efate sudică (limba) 181
efik 79
egipteană antică 63, 244
sisteme de scriere 244
emberá 193, 211
engleza 13, 16-17, 21, 31, 33, 38, 39, 114
estona 39, 47, 54, 58, 153
dialecte 58
etiopica 239, 245; scrierea ~ 245
etrusca 239, 246
europene (limbile) 36-59, 218-219
evenki 227, 235
ewe 76
dialecte 76

F

fante 71
farsi v. persana modernă
feniciană 13, 49
feroeză 38, 53
fijiana 92, 187
finlandeză 39, 47, 54, 153
fino-permiene (limbile) 153
fino-ugrice (limbile) 47, 54, 58, 139,
153
flamandă 45
franceză 30-31, 32, 38, 39
~ canadiană 31
~ normandă 16
friziană 38, 59
~ estică/nordică 39, 59
~ vestică 39, 59
friulană 40
fulani 69
dialecte 69
fulfulde 69

G

ga (gaa) 81
galeză 38, 39, 59

galica 239, 247
galiciană 28, 38, 39, 57
gasconă 58
găgăuza 41
gbaya 80
germana 32-33, 38, 39
germanice (limbile) 16, 38, 51, 53, 55,
57, 59
~ apusene 45, 59
giküyü (kikuyu) 99, 107
gilaki 152
glagolitică (scrierea) 46, 50
gogo 111
gola 78
gong 173
greacă veche 13, 49
dialecte 49
greacă cipriotă 49
greacă modernă 38, 39, 49
groenlandeză (kallaalisut) 53, 195, 234
gruzina 39, 57
guahibo 193, 213
guajiro (wayuu) 193, 210
guambiano 212
guaraní 193, 203
avañe'ë 203
guarayo 203
guaycurueze (grupul de limbi) 213
gujarati 121; scrierea ~ 121, 126
gullah 103
gur (limbile) 63, 78, 79, 83
gurkha (gorkhali) 127
gurmukhi (scrierea) 116
gusii 108
gwere 105

H

ha 98
hakka (chineza) v. chineză hakka
hani/akha 156, 171
„harta punctelor nevralgice ale
limbilor” 276-277
hausa 64
dialecte/scrieri 64
hawaiiana 186
nă pūnana leo 186
hindi 18-19, 25, 115, 116, 120, 132
hitita 239, 248
hokkien 158
hopi 207
huave (ombeayits) 208
huichol 192, 209
huna 153

I

idiș 33, 38, 57
dialecte 57
ife 82
igala 82

igbo 65, 66
incaș (imperiul) 13, 202
indo-ariene (limbile) 18, 24, 25, 114-115,
116, 118, 120, 121, 124, 125, 126, 127,
128, 129, 130, 132, 134
grupul dardic 130
grupul estic 124, 128, 129
indo-europene (familia de limbi) 38,
42, 45, 48, 49, 51, 53, 56, 58, 114, 138,
140, 248, 251
indo-iraniene (limbile) v. iranice
(limbile)
ingriana 54
ingușă 152, 242
inuita (inuktitut) 192, 195, 232, 234 v. și
groenlandeză
iranice (limbile) 114, 120, 132, 138,
140, 141, 152
irocheze (limbile) 207
ișaka 189
islandeză 38, 51, 53, 59
italiana 38, 39, 40
dialecte 40
iudeo-araba 220-221
iudeo-berbere (limbile) 72, 220
ixcāteca 200

J

japoneză 34-35, 156
jê (gê) (familia de limbi) 212
jivaroeze (limbile) 193, 211
jola (grupul de limbi) 84

K

kabardiana 242
kabuverdiana (kriolu) 85
kabyle 78
kaingáng 212
kaithi (scrierea) 132
kala lagaw ya 189
kalenjin 107
kalmica 39, 148
kamba 99, 107
kannada 117, 119, 123; scrierea ~ 117,
123, 133
kanuri (kanembu) 75, 85; scrierile ~ 75
karaim 218
kareliana 54
karen 156, 157, 168; grupurile de limbi
~ 168; scrierea ~ 168
kartveliene (limbile) 57, 227
kașmireza 130; scrierea ~ 130
dialecte 130
khasi 224
kazaha 139, 144; scrierea ~ 144
keres (dialectele) 192, 207
ket 194, 226
khanty v. ostyak
khmera 156, 165; scrierea ~ 161, 165

khoeckhoegowab 222-223
khwe 223
khoisan (limbile) 88, 90, 96, 101,
222-223
kickapoo 209, 233
kiha 94
kikongo (kongo) 95, 103, 106
kikuyu v. giküyü
kimbundu 106
kinnauri 135
hamskad 135
kinyarwanda 94, 98
dialecte 94
kiong 221
kirundi 94, 98
kisi (kissi) 84
kituba 103, 106
kirgiza 150; scrierea ~ 150
kōhanga reo 179; v. și māori
kokota 186
komi 153
kongo v. kikongo
konkani 123, 132
koraga 225
korandje 77
kordofaniene (limbile) 63
krim 84
kufică (scrierea) 27
kunwinjku (gunwinggu) 188
kurda 38, 132, 140, 152
kurukh 117, 133
kusunda 114
kuuk thaayorre 188
kwa (limbile) 63, 71, 76, 79, 81

L

ladakhi 166
ladin(o) 40, 149
lahu 171, 173
lao 157, 161, 163, 164; scrierea ~ 163
varianțe 163
lapp v. sámí
latină 13, 20, 28, 30, 42, 44, 238, 240
lenape 250
letonă 38, 58
lineară B (scrierea) 49
lingala 95, 98, 107
lisu 171, 172
lituaniană 38, 56
livoniană 54
lomwe 106, 107
lozi 101
luba (tsiluba) 95
dialecte 95
luganda 98, 105
luo 104
luri 140
luviană 248
luyia 105

M

macedoneană 38, 46, 50, 58
 magadhi 24
 maghiară 39, 47, 153
 maiăşa yucatecă 201
 maiăşe (familia de limbi) 192, 201
 maipureane (arawakane) (limbile) 210, 211
 maithili 124, 125, 128; scrierea ~ 125
 makonde 110
 makua 107
 malaieză 13
 malayalam 117, 119, 122; scrierea ~ 122, 133
 malaio-polineziene (limbile) 92
 barito (grupul) 92
 maldiviană v. dhivehi
 malgaşă 88, 92
 dialecte 92
 malteză 39
 manchu 34, 229
 mandarină (chineză) v. chineză (mandarină)
 mande (limbile) 63, 77, 82, 83, 84, 85
 manding 73; scrierea ~ 73
 mandinka 73
 mang 228
 maninka (malinké) 73
 manipuri v. meitei
 mansi (vogul) 47, 153
 Man (limba de pe insula) 39, 219
 māori 179
 mapudungun (aracaneză) 205
 marathi 118, 132
 mari 153
 mashpee v. massachusetts
 massachusetts 239, 250
 matoaco v. wichí lhamtés
 matoacoană (familia de limbi) 213
 mawng 186
 maură 78
 mayo 192
 mazanderani 152
 mazatecă 200
 mbosi 222
 mbyá 203
 meitei 134
 melaneziene (limbile) 181, 189, 230
 mende 81
 menomini 197
 meru 99, 110
 meryam mer/mir 176, 189
 mexicano, mexicanero 198 v. şi nahuatl
 mian (mianmin) 183
 miao 156, 167, 172; grupurile lingvistice ~ 167
 miao-yao (limbile) 156, 167, 172
 michif (mitchif) 196

microneziene (limbile) 186
 mixtecă (nuu savi) 193, 200
 mizo (lushai, duhlian) 134
 mohawk 207
 mokileză 186
 mon 156, 173
 mongolă 34, 148; scrierea ~ 148
 mongolice (subfamilia de limbi) 138, 148
 mon-khmere (limbile) 114, 128, 156–157, 159, 165, 173, 228
 mopán 201
 moraviană 48
 mordva (mordvină) 153
 motu/hiri motu 180
 muisca v. chibcha
 muntenegreană 46
 murrinh-patha 184
 muskogene (limbile) 206
 mvani 221
 myang 157, 161, 164, 170

N

nahua(t) (limbile) 199, 233
 nahuatl 13, 192, 198
 nama (limba) v. khoekhoegowab
 naro 223
 narragansett v. massachusetts
 nasu/nisu/nuosu 169
 natick v. massachusetts
 navajo (navaho) 192, 194
 ndebele 90, 96, 108
 nenets 39, 227
 nepaleză 127
 nesiană 248
 newar(i) 125, 131, 225; scrierea ~ 131
 niger-congoleze (limbile) 62–63, 65, 69, 71, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 101, 102, 220, 221, 222
 atlantică (ramura) 63, 69, 78, 82, 84
 benue-congoleză (ramura) 63, 65, 79, 81, 82
 v. şi adamawa-ubangi, bantu, gur, kordofaniene, kwa, mande (limbile)
 nigeriana pidjin 79
 nihali 114
 nilamba 110, 111
 nilo-sahariene (limbile) 63, 75, 77, 85, 88, 104, 107, 222, 223
 grupul est-sudanic 104
 grupul sud-nilotic 107
 grupul vest-saharian 75, 85
 nivacle 193, 213
 nivkh 226
 nogai 218
 nord-caucaziene (grupul de limbi) 152
 nordice (germanice) (limbile) 32
 norvegiana 38, 51, 53, 55
 ~ veche 53, 55, 59

nupe 82
 nuu savi v. mixtecă
 nyakyusa 111
 nyamwezi 104, 110
 nyanja (c[h]inyanja) 93, 109

O

ob-ugrice (limbile) 153
 occitana (provensală) 30, 38, 58
 dialecte 58
 ojibwe (chippewa, ojibway) 197
 dialecte 197
 ok (familia de limbi) 183
 oksapmin 183
 ol chiki (scrierea) 133
 olandeză 33, 38, 45
 ombeayuts v. huave
 oneida 207
 o'odham 192, 207
 oriya 25, 124, 128; scrierea ~ 124
 oromo 67; scrierea ~ 67
 dialecte 67
 osetica (osetina) 38, 132, 253
 ostiaca (khanti) 47, 153, 227
 otomangueze (familia de limbi) 193, 200
 otomi 200
 ottawa (odawa) 197

P

páez 193, 210
 pahlavi 13, 140
 pali 118, 251
 pama-nyungane (limbile) 176, 177, 188, 189
 panjabi v. punjabi
 panoane (limbile) 212
 papuaşe (limbile) 176–177, 183, 189
 paraok v. wa
 pašto 132, 138, 141; scrierea ~ 142
 dialecte 142
 passamaquoddy 250
 pequot 250
 periclitare şi minoritare (limbile) 214–235
 persana modernă (farsi) 132, 138, 140, 142, 152
 dialecte 140
 ~ veche 13, 18–19, 140, 253
 picardeza 218
 picior-negru 192, 207
 pipil 199
 pitjantjatjara 185
 pochuteca 199
 pokanoket v. massachusetts
 polabiana 42
 poloneza 38, 42, 48
 dialecte 42
 polineziene (limbile) 186, 187

portugheza 28–29, 38, 39
 portugheza braziliană 28
 potawatomi 197
 powhatan 250
 prakrit 13, 117, 123, 128, 251
 maharashtri ~ 117
 prusaca veche 56
 pulaar 78
 punica (cartagineza) 26
 panjabi (panjabi) 25, 116, 132
 dialecte 116
 purepecha (tarascană) 208

Q

quechua 13, 193, 202

R

reto-romana 38, 39, 40, 246
 raramuri (tarahumara) 209
 rianglang 173
 rifí(a) v. tarífit
 romanice (limbile) 30, 38, 40, 44, 52, 57, 58, 218, 240
 romani 38, 219
 dialectele vlahe 218–219
 română 38, 44
 variante 44
 runiform (alfabet) 144, 150
 runyakitara 104
 rusa 22–23, 38, 39, 43
 rusin 43
 ruteană 43

S

sakha (iakuta) 153
 saliba 189
 sámí (saami, lapp) 54, 234–235
 saami de nord 218, 234
 variante 234
 sanscrită 19, 24, 115, 118, 122, 239, 251
 santali 125, 133, 224
 sardineza 38, 40
 saulteaux 197
 sârba 46
 sârbo-croata 38, 46, 50
 dialecte 46
 scandinave (subgrupa limbilor) 51, 53, 55
 seminola 206
 semite (limbile) 26, 39, 62, 66, 72, 74, 139, 243, 244
 sena 111
 seneca 207
 senufo (grupul de limbi) 79
 sepik inferioară (familia de limbi) 189
 serer 78, 82
 sesotho 101, 102, 104
 dialecte 101

setswana v. tswana
 shahmukhi (scrierea) 116
 shan 156, 164, 171; scrierea ~ 171
 sherbro 78
 sherpa 135, 166
 shina 134
 shipibo-conibo 193, 212
 shona 91
   dialecte 91
 shoshone 207
 shor 226
 sidamo 80
 sileziana 42, 48
 sindhi 126, 132
   dialecte 126
 sinhala (sinhaleza) 129; scrierea ~ 129
 sinite (limbile) 156–157, 158,
 sino-tibetane (limbile) 14, 114, 156
 siraiiki 132
 siraya 239, 252
 siwi 220
 slave (limbile) 22, 38, 42, 43, 46, 48, 50,
   56, 57, 58, 149
   ~ estice 43
   ~ sudice 46, 50, 57, 58
   ~ vestice 42, 43, 48, 56
 slavona bisericească 50
 slovaca 38, 48, 56
 slovena 38, 46, 50, 57
 soja 105
 sogdiana 13, 226, 239, 253; scrierea ~ 251
 somaleza 70
 songhai (songhay – limba)
 soninke 82
 sora 224–225
 sorbiana (wendish, lusatina) 38, 39, 42,
   48
 soso (susu) 83
 sotho de nord 101, 102, 104
 sotho de sud v. sesotho
 spaniola 20–21, 38, 39
 spaniola castiliană 20
 suedeza 38, 51
 sukuma 104, 110
 sumeriana 239, 254; scrierea ~ 254
 swahili 13, 95, 98, 100
 swati (siswati) 90, 96, 108
 sydney 239, 255

T

tachelhit (tashelhit) 72
 tahitiana 186
 tai (familia de limbi) 156–157, 161,
   164, 171
 taiyu 158
 taiwaneză 158
 tadjika 132, 138, 140, 151, 226; scrierea
   ~ 151
   dialecte 151

talishi 38
 tamazight 72; scrierea ~ 72
 tamila 117, 119, 122
 tangut 239, 249; scrierea ~ 249
 tarahumara 192
 tarifit (tarafit) 80, 220
 tasmaniene (limbile) 176
 tat 38, 227
 tătara 146, 153, 218; scrierea ~ 146
   ~ crimeană 146, 153, 218
   dialecte 146
 tati 140
 teda (tedaga, teda-daza) 75, 85
 telugu 117, 119; scrierea ~ 117
 temne 78
 teochiu 158
 thai 161, 163, 164, 170, 171; scrierea ~
   161
   dialecte 161
 thai-kadai (limbile) 156, 172, 228–229
 tibetana 156, 162, 166; scrierea ~ 135, 166
   variante 166
 tibeto-birmană (ramura) v. tibeto-
   birmane (limbile)
 tibeto-birmane (limbile) 114, 127, 128,
   131, 134, 135, 156–157, 162, 166,
   168, 169, 173, 224, 225, 228–229, 249
 qiangică (subgrupa) 249
 ticuna (tukuna) 193, 212
 tigre 74
 tigrinya 67, 74; scrierea ~ 74
   dialecte 74
 tiv 81
 tlapaneca 200
 tlingit 232
 toba 193, 213
 tofa 226
 tok pisin (melaneziana pidjin) 180,
   183, 230–231
 tonga 109
 tsafiki (colorado) 212
 tsiluba v. luba
 tsonga 105
 tswana (setswana) 101, 102, 104
   dialecte 102
 bulu 117, 133
 tumbuka (chitumbuka) 109
 tunguse (limbile) 227, 229, 235
 tupi 203
 tupi-guarani (limbile) 203, 233
 tupinambá 28, 203
 turcic siberiene (grupul de limbi) 153
 turcice (limbile) 39, 41, 138, 143, 144,
   145, 146, 147, 148, 153, 226
 grupul oghuz 143, 147
 grupul qarluq 145
 grupul qypchaq 146, 148, 149, 153
 turca 39, 41, 143
   ~ cipriotă 41

turkmena 41, 143, 147; scrierea ~ 147
   dialecte 147
 tuscarora 207
 tuvan 153
 twi 71
   dialecte 71

U

ubica 239, 242
 ucraineana 22, 38, 43
 udmurta 153
 ugriene/ugrice (subgrupa de limbi) 47
 umbundu 105
 uralice (limbile) 39, 227
 urdu 19, 25, 116, 120
 uto-aztece (familia de limbi) 192, 199,
   207, 209
 u'wa (tunebo) 243
 uigura 138, 145; scrierea ~ 145
   dialecte 145
 uzbekă 139, 142, 145; scrierea ~ 142

V

vai 85
 vedica 118
 veps 54
 vîst-siberiene uralice (limbile) 153
 vietnameza 156, 159; scrierea 159
   variante/dialecte 159
 vogul v. mansi
 votica 54

W

wa (paraok) 156, 173
 waiwai 233
 waiyuunaiki (guajiro) 193, 210
 wambo (oshiwambo) 109
 wampanoag v. massachusett
 warao 193, 213
 warlpiri 182
 wichi lhamtés (mataco) 193, 211
 wolof 78, 82
 woun-meo 211

X

xhosa 90, 96

Y

yaghnobi 253
 yalunka (jalonke) 83
 yangkam 220
 yao 108, 110
 yao (grupul de limbi) 156, 167, 172
 yaqui 192
 yi 156, 169, 171; scrierea 169
   grupul de limbi ~ 169
 yimas 189
 yolngu matha 187
 yoruba 68, 82; scrierea ~ 68

yukagir 226
 yupik (limba/dialectele) 195, 232

Z

zaghawa 75
 zande 111
 zapoteca 193, 200, 233
 zarma (djerma) 77
 zhuang/buyi 156, 161, 164, 171;
   scrierea ~ 164
   dialecte 164
 zulusa (isizulu) 90, 96, 108

Credite fotografice

Editorul mulțumește instituțiilor și persoanelor de mai jos că și-au dat acordul pentru utilizarea fotografiilor. S-au făcut eforturi pentru menționarea tuturor fotografiilor; ne cerem scuze pentru eventualele omisiuni neintenționate.

Akg Images: 17, 18, 23j, 28, 32, 35d, 35st, 43st, 45j, 47s, 48st, 54, 91s, 97st, 148, 240; Paul Almsy: 103st; Arhiva Peter Ruehe: 121st; British Library: 26, 50s; Gerard Degeorge: 165d, 163d; Mark De Fraeye: 146, 224; Daniel Frasnay: 176; François Guenet: 15j; Rainer Hackenberg: 58; Marion Kalter: 82; Erich Lessing: 23s, 55s, 149j, 241; Gilles Mermet: 20; Jean-Louis Nou: 27s, 86st, 115, 117; Dirk Radzinski: 157; RIA Novosti: 144; Sambras: 37m.d; Schuetz/Rodemann: 51; Juergen Sorges: 20; Bildarchiv Steffens: 49st, 177; Yvan Travert: 62; Ullstein bild: 90, 92, 220, 249; Ullstein bild/A.S.: 222; Ullstein bild/PSI.BONN: 55j; Ullstein bild/Colourvision: 113m.d; Ullstein bild/R. Dietrich: 39; Ullstein bild/Europress: 85st, 219; Ullstein bild/Haag: 143; Ullstein bild/Haackel: 153d; Ullstein bild/Heike Heller: 5j; Ullstein bild/Ihlow: 165st, 173st, 271j; Ullstein bild/Kanus: 181; Ullstein bild/Meiner: 89s; Ullstein bild/Mitterbauer: 171d; Ullstein bild/Reitz: 99j; Ullstein bild/Rührbein: 96j. **Alamy/Mark Boulton:** 106; Mark Bourdillon: 97d; Neil Cooper: 109d; Mike Goldwater: 98; Images of Africa Photobank: 107d, 88, 104, 102; Images&Stories: 93d; Zute Lightfoot: 100j, 110; Craig Lovell/Eagle Visions Photography: 91j; Ross McArthur: 121d; Nordichphotos: 53s; Mark Pearson: 70st, 70d; Neil Setchfield: 42; Charlotte Thege: 111d; Paul Thompson Images: 59. **Bridgeman Art Library/British Library Board:** 130. **Corbis:** 12, 206s, 207st; Peter Adams: 25; Steve Allen/Brand X: 169; Paul Almsy: 64s, 105st, 233; Archivio Iconografico, S.A.: 201; Arctic-Images: 59; Jon Arnold/JAI: 29s; Atlante Phototravel: 40, 56, 73, 83d, 155; Patrick Aviolat/epa: 68s; Ricardo Azoury: 203; Kapoor Baldev/Sygma: 116; Carlos Barria/Reuters: 205; Dave Bartruff: 140; Morton Beebe: 193; Neil Beer: 49d; Remi Benali: 231, 229; Bettmann: 206j, 250, 254st; Nic Bothma/epa: 76, 78, 107st; Bojan Breccel: 100s; Brooklyn Museum: 244st; Will Burgess/Reuters: 239; John Carnemolla: 7d.s; Philippe Caron/Sygma: 5st.s; Alvin Chan/Reuters: 5d.s; Christie's Images: 95, 254d; Dean Conger: 242st; Ashley Cooper: 187st; Pablo Corral V: 21; Margaret Courtney-Clarke: 71s; Richard Cummins: 154; Gianni Dagli Orti: 200j, 257d; Howard Davies: 67, 124st, 133st; Jay Dickman: 189st; D-I sau D-na Desjeux, Bernard: 75; Patrick Durand/Sygma: 93st; Epa: 128j; Michele Falzone/JAI: 120; Bruno Fert: 69; Colecția The Gallery: 244d; Gallo Images: 245; Colin Garratt/Milepost: 92s; 81d; Christel Gerstenberg: 255d; Lynn Goldsmith: 89j; José Miguel Gomez/Reuters: 204; Annie Griffiths Belt: 126, 136st; Justin Guariglia: 138; Louise Gubb/SABA: 105d; Erol Gurian: 127; Peter Guttman: 53j, 57st, 174d.s; Antoine Gyori: 142; Blaine Harrington III: 162; Lindsay Hebbard: 134; Chris Heller: 247, 248; Gavin Hellier/JAI: 135d, 211d, 228; Jon Hicks: 123d, 137m.d, 186; Historical Picture Archive: 131d, 246; Jeremy Horner: 24, 156; 191m.d; Rob Howard: 6, 66, 27j; Colecția Hulton-Deutsch: 57d; Gaviel Jecan: 237m.d; Wolfgang Kaehler: 212, 163st; Jens Kalaene/dpa: 94; Sergei Karpukhin/Reuters: 242d; Ed Kashi: 152, 197, 133d; Bob Krist: 33, 61, 77, 214st.s; Ludo Kuipers: 175j.d, 188, 217; M.A. Pushpa Kumara/epa: 129st; Jacques Langevin/Sygma: 85d, 234; Frans Lanting: 223; Adrees Latif/Reuters: 136, 141; Floris Leeuwenberg: 225; Danny Lehman: 194, 199d, 207d, 208j; Charles & Josette Lenars: 83st, 174st.s, 208s, 232; Yadiid Levy/Robert Harding: 129d; Liu Lique: 170j; Yang Liu: 158j; Anuruddha Lokuhaparachchi/Reuters: 119d; Craig Lovell: 155m.d; Frank Lukasseck: 221; Olivier Martel: 63, 71j; Francis G. Mayer: 243; Stephanie Maze: 218; Will & Deni McIntyre: 123st; Colin McPherson: 99s; Gideon Mendel: 125; Gideon Mendel pentru UNICEF: 101d; Gideon Mendel pentru The Global Fund: 103; Silvia Morara: 31d; Richard Nebesky/Robert Harding: 45s; Stoyan Nenov/Reuters: 50j; Kazuyoshi Nomachi: 109st, 202, 211st; Kerim Oker/Vepa: 41s; Diego Lezama Orezzoli: 210j; Ralph Orlovski/Reuters: 65; Micheline Pelletier/Sygma: 253; Mark Peterson: 196; Fred Prouser/Reuters: 236st.s; Carl & Ann Purcell: 136m.d, 145d; Ryan Pyle/None: 145st; José Fuste Raga: 238, 255st; Steve Raymer: 139; 171j; Reuters: 7s; David Samuel Robbins: 72; Fulvio Roiter: 79st, 79d; Hans Georg Roth: 124d; Rachel Roysse: 47j; Anders Ryman: 131st, 178; Chico Sanchez/epa: 213st; Sangdao Sattri/epa: 170s; Albrecht G. Schaefer: 180, 189d; Alan Schein Photography: 16; Phil Schermeister: 209d; Gregor M. Schmid: 153st; Michel Setboun 235, 236d.s; Radu Sigheti/Reuters: 74; Hugh Sitton/zefa: 119st; Institutul Smithsonian: 68j; Frédéric Soltan: 19; Paul A. Souders: 179d, 182s; Colecția Stapleton: 150s; George Steinmetz: 179st; Studio DL: 216; Keren Su: 164, 166, 167, 175m.d, 230d; Chaiwat Subprasom/Reuters: 173d; Rudy Sulgan: 46; Sygma: 38; Tetra Images: 149s; Luca Tettoni: 161d, 172; David Turnley: 136d, 147, 214st; Peter Turnley: 209st; Penny Tweedie: 81st, 174j, 187d, 230st; Harish Tyagi/epa: 251; John Van Hassel: 182j; Robert van der Hilst: 168, 84; Francesco Venturi: 128s; Werner Forman: 200s, 64j; Catherine Wessel: 103d; Paulo Whitaker/Reuters: 233; Ralph White: 227; Nevada Wier: 150j; Adam Woolfitt: 14; Alison Wright: 135st; Marilyn Angel Wynn/Nativestock Pictures: 192; Corbis/Li Xin/Xinhua Press: 226; Cha Young-Jin/epa: 160st, 160d. **Getty Images:** 52; AFP: 80, 13, 43d, 161st, 44, 252; Neil Emmerson/Robert Harding: 122; Jerry Kobalenko/

Photographer's Choice: 15s; Adrian Neal/Stone: 31st; Karen Su: 158s, 171st.s; Michael S. Yamashita/National Geographic: 14; Sarah Howerd: 159. **iStockphoto/Bogdan-Gabriel Postelnicu:** 48d. **Jupiter Images:** 185. **Lonely Planet Images/Jonathan Chester:** 183. **Newspix/News Ltd:** 184. **Photoshot/Steve Robinson/NHPA:** 111st; World Pictures: 151. **South American Pictures/Jason P Howe:** 199st; Tony Morrison: 213d; Chris Sharp: 29j, 198. **Topfoto/HIP:** 101st; ImageWorks: 118.

Coperta I: Corbis/Matthew McKee/Eye Ubiquitous; Corbis/George Steinmetz

Autorii textelor

Prof. Peter Austin este șeful Catedrei Mărit Rausing în Lingvistică de Teren și Directorul Programului Academic pentru Limbile Periclitare de la Școala de Studii Orientale și Africane a Universității din Londra.

Prof. Nicholas Ostler este colaborator al Facultății de Studii Europene și Limbi Moderne al Universității din Bath și cercetător la secția de Lingvistică a Universității Lancaster. Este președintele în exercițiu al Fundației pentru Limbile Periclitare.

Prof. Glanville Price este profesor emerit de limbă franceză la Universitatea din Țara Galilor și a fost profesor asociat al Universității statului California de la Berkeley în 1982.

Dr. Friederike Lüpke este conferențiar în documentarea și descrierea limbilor la Facultatea de Lingvistică a Școlii de Studii Orientale și Africane a Universității din Londra.

Prof. Philip J. Jagger este profesor de limbi vest-africane la Școala de Studii Orientale și Africane a Universității din Londra.

Dr. Nancy Kula este conferențiar în fonologie la Facultatea de Limbi și Lingvistică a Universității comitatului Essex din Marea Britanie.

Dr. Lutz Marten este conferențiar principal în limbi sud-africane la Facultatea de Lingvistică a Școlii de Studii Orientale și Africane a Universității din Londra.

Prof. Anju Saxena este profesor-asociat la Facultatea de Lingvistică și Filologie a Universității din Uppsala (Suedia).

Dr. Kagan Arik este conferențiar în limbile și cultura Asiei Centrale la Facultatea de Limbi și Civilizație din Orientul Apropiat a Universității din Chicago.

Dr. David Bradley este lector permanent și profesor-asociat în lingvistică la Universitatea LaTrobe din statul australian Victoria.

Dr. Nicholas Thieberger este colaborator post-doctoral al Facultății de Lingvistică și Lingvistică Aplicată a Universității din Melbourne (Australia). Este și conducător de proiect în cadrul Arhivelor Regionale și din zona Pacificului de Surse Digitale pentru Culturile Periclitare.

Dr. Rachel Nordlinger este conferențiar principal la Facultatea de Lingvistică și Lingvistică Aplicată a Universității din Melbourne (Australia).

Dr. José Antonio Flores Farfán este cercetător principal în cadrul CIESAS (Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social). A dezvoltat colaborări în domeniul cercetării cu o serie de instituții internaționale și colaborează în prezent cu Universitatea din Amsterdam, în calitate de cercetător-invitat.

Prof. Lenore Grenoble este profesor de rusă și lingvistică la Colegiul Dartmouth de la Hanover (New Hampshire, SUA).

BCU IAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În lume se vorbesc, în prezent, peste 6.000 de limbi, de la cele care au sute de milioane de vorbitori până la cele cu numai unul sau doi. Toate prezintă vocabulare bogate prin care descriu mediul înconjurător, acțiunile, gândurile și sentimentele oamenilor care le vorbesc. Lingviștii estimează că, până în anul 2050, jumătate din limbile noastre, ale pământenilor, vor fi dispărut, așa încât momentul este mai mult decât potrivit pentru a le studia. În lucrarea de față, bogat ilustrată și accesibilă, o echipă de specialiști se apleacă asupra diversității, complexității și frumuseții limbajului uman.

- Limbile sunt aranjate pe regiuni și analizate din punctul de vedere al originilor, istoriei, principalelor caracteristici și numărului de vorbitori ai fiecăreia.
- Intrările principale sunt ilustrate cu hărți, fotografii și cartușe informative care prezintă exemple din limbile respective.
- Lucrarea mai conține hărți cu dispunerea grupurilor de limbi ale lumii, plus două capitole referitoare la chestiuni esențiale precum limbile periclitare și cele dispărute.

Tipărit în China

ISBN 978-973-124-375-7

